

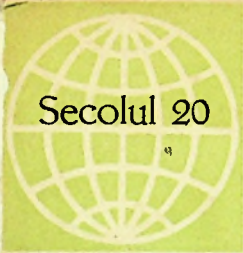

Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ÎN INTERIORUL REVISTEI,
ARTĂ GERMANĂ

Secolul 20 Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor din R.P.R.

Comitetul de redacție:

ACAD. TUDOR VIANU, MARCEL BRESLAȘU REDACTOR-ȘEF, ION BRAD,
OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA,
MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, TATIANA
NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR-GENERAL DE REDACȚIE

5
1964

SUMAR

ELISAVETA BAGRIANA: *Chemare, Mireasă, Urmașa, Preludiu, Acela care...*, *Cartea, Dimineata în Sliven, Sentimentul primăverii, Poezia*, versuri, în românește de Victor Tulbure și Valentin Deșliu • 4

„Sufletul meu e făcut pentru soare și spațiu”, interviu cu Elisaveta Bagriana, de Eugen Simion, în exclusivitate pentru *Secolul 20* • 12

★

KONSTANTIN PAUSTOVSKI, *Cartea Peregrinărilor*, fragmente, în românește de Al. Simion • 18

★

PAGINI ALESE DIN OPERA LUI FRANZ KAFKA

Metamorfoza, Colonia penitenciară, Cîntăreata Josefina sau neamul șoarecilor, În fața legii, Un mesaj imperial, Bătăia în poartă, La galerie, Fabulă minusculă, Odradek, Satul cel mai apropiat, Vulturul, Scrisoare către tata, traduceri de Mihai Isbășescu, Sașa Pană, Iulia Soare și Petre Stoica • 33

RADU ENESCU: *Franz Kafka* • 122

HORIA BRATU: *Metoda lui Kafka* • 143

★

ALBERT CAMUS: **CIUMA** (II), roman, în românește de Marin Preda și Eta Preda • 155

Sinteze

NICOLAE MANOLESCU, DUMITRU MICU: Poezia — expresie a demnității umane • 184

Arte

BERTOLT BRECHT: *Note despre arta lui Barlach* • 204

MIRCEA ALEXANDRESCU: Colocviul I.T.I. — Rolul improvizației în formarea actorului • 211

Cronica literară

AL. SIMION: «Peregrinările» lui Paustovski • 220

Cărți-idei-opinii • 225

Cadran mondial • 237

PREZENTAREA ARTISTICĂ: GETA BRĂTESCU

COPERTA: CĂUC DIN HAȚEG — FOTO DAN GRIGORESCU

ELISAVETA BAGRIANA

Chemare

Stau sub trei uși, cu gratii la fereastră,
Cu sufletul în crîncenă robie,
Ca pasărea închisă-n colivie
Visîndu-se-n nemărginirea-albastră.

Primăvăratice adie vînturi line,
Și glasuri limpezi și întremătoare,
Dar flacăra de ce se stinge oare,
Cînd încă nici n-a răbufnit în mine?

Sfărîmă tu, aceste ziduri grele !
Înlătură lăcatele ruginei !
Pe-ntinderea de aur a luminii
Vreau să se-avînte aripile mele !

Atunci va fi și inima-mi trezită
Și sunetele o vor umple toată, . . .
Dar tu mi-auzi chemarea-năbușită ?
Auzi chemarea mea înflăcărată ?

1923

Mireasă

« Cu mîinile-amîndouă-mpreunate
Spre cer șoptește-ți ruga ta umilă ! »
Eu mamei îi spuneam. Eram copilă
Și-alături rămîneam îngenunchiate.

În văluri de mireasă și-n dantele
Te-aștept pe tine, astăzi, mult visatul
Cu înflorirea tinereții mele
Înmiresmîndu-ți sufletul și patul.

Și mă topesc ca fulgul de ninsoare
Atins de foc; și-n sînge-ți sînt văpaie
Și cine-ar îndrăzni cumva să-îndoaie
În inima-mi, iubirea mea cea mare !

Dar parc-un murmur seara se tot cerne
Și-i de zăpezi cărarea-nvăluită,
De chiciură fereastra-mpodobită
Și neaua pe copaci și crengi se-așterne.

Primește-mă — cu dragostea mea mare,
Neprețuit și neștiut mi-e harul
Chiar dacă moartea mi-a întins paharul
Tu ia-mă și mă fă nemuritoare.

1925

Urmașa

Nu-și lăsară bunii-n nici o carte
Aurită, chipul sub peceti.
Însă eu le știu și după moarte
Gîndul, truda aprigei lor vieți.

De aceea-n mine clocotește
Sîngele nomad și răsculat
Care-mi fură somnul tîlhărește
Și mă-ndeamnă primului păcat.

Nu mai știu ce oacheșă străbună,
Poate, în șalvari și în turban,
Într-un miez de noapte fără lună
A fugit de-acasă cu vreun han !

Pe întinsul dunărenei ape
Tropot de copite a plutit.
Vintul urma le-o fi şters, să-i scape
De pedeapsa cruntului cuţit.

Eu de-aceea îndrăgesc anume
Luncile şi câmpul necuprins
Şi galopul şargului în spume,
Chiotul ce-n zare pierе stins !

Poate că sînt doar o păcătoasă
Şi-mi va fi, la mijloc, drumul frînt,
Dar rămîn, sînt fiica-ţi credincioasă
Patrie, străbunul meu pămînt !

1925

Preludiu

Te simt şi în palmele-mi goale,
Şi-n lacrimi, şi-n rîsu-mi zglobiu.
Udate potecile tale
Cu lacrimi şi stînge, le ştiu.

Pleca-voi, de-aceea, săracă,
Pustie, cu umerii frînţi. . .
Dar azi, bucurie, mă-mbracă-n
Lumini şi într-una să-mi cînti.

Adînci şi fierbinţi cînd în faţă
Doi ochi mă privesc visători,
În pieptu-mi atunci se dezgheaţă
Nămeţii atîtor ninsori.

Şi iar primăvara mi-e dragă
Şi iarăşi pe om îl iubesc
De aspra-i nădejde se leagă
Nădejdea pe care-o nutresc.

1929

Acela care...

Acela care n-a trăit ispita
Plecărilor în larg, nici bucuria
Mișcării, nici fiorii groazei
Și nici beția-ntinderii, nici oboseala
Primejdiei și drumurilor grele —

Acela niciodată n-o să poată
Pătrunde nici viața și nici moartea
Nu va-nțelege binele nici răul,
Nu va-ncerca nicicând să iee parte
La lupta mare, să-și ajungă țelul,
Iar laurii izbînzii n-o să-î poarte.

Nu va gusta dulceața-ndrăgostirii,
Și nici căldura casei lui natale,
Nici pîinea, de pe masă, frîntă-n două,
Nici tihna somnului lîngă genunchiul maicei !

1931

Cartea

În ea pul tot din cîte-ai îndrăgit !
Îți furi din dragoste și bucurie —
Să se-ntretaie gîndul ostenit
Cu-a vieții tale, ultimă făclie !

Tu nopți întregi de-asupra ei, trudești
De-a lumii desfătare stai de-o parte,
Iar inima-n fărîme o drămuiești
Pe fiecare pagină de carte.

Ca alții, răsfoind, cu glasul mut
Să spună ațipiți pe jumătate:
Ce soartă minunată a avut !
Ce drumuri strălucite i-au fost date !

1935

Dimineața în Sliven

Oraș natal, în dimineața asta
Eu îți trezesc cu pașii trotuarul.
Sînt mai bătrînă azi
Cu-o jumătate de veac !
Și tu cu-o jumătate de veac
Mai tînăr ești !
Mă uit mirată
Să recunosc iar vechiul cartier. . .
Dar cartierul
Va recunoaște-n mine pe fetița
Acea mică
Și
Cu șalul roșu ?

E-aceeași strada. . .
Totuși, nu-i aceeași. . .
Căsuța bătrînească nu se vede.
Nici caldarîmul vechi,
Nici buruiana,
Nici poarta cu belciug
Și nici bătrînul
Cais, tinzînd peste ulucă
Un ram
Făcîndu-mi semne
De departe.
Trăiește casa din bătrîni
Dar numai
În amintirea mea
Și-o să trăiască
Și după moartea mea
Într-ale mele
Cîntări, pe care i le-nchin
Duios.

Clădiri mărețe,
Noi,
Se-nalță-n soare,
Pulsează-n ele,
Furtunoasă,

Altă lume,
Atît de tînă ră
Şi fericită !

Nu, nu-mi opriţi, voi,
Paşii,
Oameni tineri !
Nu mă opriţi din drum
Eu sînt drumeţul
Necunoscut. . .

Ce fericită,
Prin tine iar mă plimb
Oraş al vieţii,
Oraş natal !

. . . Şi nici nu sînt bătrî nă
Cînd te revăd
Şi eşti atît de tînăr !

1963

Sentimentul primăverii

Din nou întîmpin primăvara
Cu tine, munte îndrăgit !
Ţi-e coama
De soare aurită
Şi luceşte sub cerul lui Aprilie.
Mesteceni
Tresar uşor
Cînd vîntul lin adie
Prin frunzele şi mîţîşorii
Precum pârul nevestelor
Cînd despletit şi-l lasă.

Se-nalţă soarele mai sus
Şi luminează
Cîmpia largă.

Truditorii gliei
Își scot cămeșile. . .
De pretutindeni
Țîșnește bucuria primăverii:
Din văi,
Din deal,
Din drum.

Mă simt acuma
Atît de tînăra !
Nici nu-mi simt anii.
Și parcă ieri,
Mă uit în jur mirată,
Erau nămeți.
Era atîta ceață !
Cumplita iarnă-mi încleștește pragul !

Tu, vino, primăvară !
Mă-ncălzește !
Tu, primăvară dragă și a noastră,
Tu, patrie,
Lumina mea de bine
De care, luminată, am putere
Ca să te cînt
Și-n clipa-mi cea din urmă !

1964

Poezia

De n-ai fi fost ca să-mi deschizi privirea,
Să vadă ochii mei și-n întuneric
Și aripă chiar să le dai să zboare
Și-n firul crud să deslușească floarea
Și-n floare rodul viitor; și să ajungă
Acolo, pîn-la steaua din tărie
Ce-a tresărit de-asupra mea, de-odată
Cînd a trecut prin slăvi cosmonautul !

De cîtă bucurie ar fi astăzi
Lipsiți sărmanii ochi, în lume dacă
Tu n-ai fi fost? Și dacă tu, auzul
Nu-mi ascuteai atît, încît tăcerea-mi
Să poată auzi acele șoapte
Ce de departe vin, din lumi, din cosmos,
Sau numai din ograda de alături,
Cît de mîhnită mi-ar fi fost viața
Și cît de palidă și de săracă !

Și dacă tu, din tinerețe încă,
Această inimă a mea n-ai fi-ncălzit-o
Cu cîntece și visuri, ca să simtă
În clipele-i de cumpănă, amare,
Căldura necesară să transforme
Topind durerea-n vers de bucurie
Și-nseninare pentru alții, eu de unde
Aș fi păstrat putere-atîta-n mine
Ca să trăiesc și ca să chem la viață
Un steag vieții înălțîndu-i, — dacă
Tu n-ai fi fost, pe lume, Poezie !

În romînește de VICTOR TULBURE și
VALENTIN DEȘLIU

Interviu cu Elisaveta Bagriana în exclusivitate pentru

Secolul 20

„sufletul meu
e făcut pentru
soare și spații”

În toamna anului trecut am cunoscut la Sofia o poetă, surprinzător de tânără din punct de vedere spiritual. Vorbea cu detașare de Apollinaire, Paul Claudel, Rilke, Arghezi, Saint John Perse, Quasimodo și din nou despre Arghezi, din care tradusese în limba bulgară, cu cîteva decenii în urmă. Vedea în el unul din marii poeți ai epocii noastre. În curînd, mi-am dat seama că nu era vorba de o politețe, ci de o certitudine, la care interlocutoarea, ea însăși o poetă remarcabilă, meditase îndelung.

Despre Elisaveta Bagriana, o mare poetă a Bulgariei, cititorul român știe cîte ceva din traduceri apărute în reviste. Cunoașterea unui poet, distingerea notei particulare a operei sale, presupune însă mai mult decît o lectură de versuri disparate, oricît de bine alese și de satisfăcător traduse ar fi. Sunetul pur al originalității, pentru a fi distins și înțeles, între atîtea cîte cunoaște literatura mai nouă, necesită o cercetare atentă și plină de înțelegere a poeziei însăși, o intimitate desăvîrșită cu ea. Victor Hugo a spus odată despre poet că reprezintă o lume închisă într-un om, un univers redus la proporțiile unui individ. Pentru a fi eliberat și pentru a căpăta vasterile sale proporții, el trebuie descifrat, ca o mare și fascinantă enigmă.

Originalitatea enigmatică a liricii Bagrianei stă, aș spune, în romantismul ei elevat, surprinzător de modern, transfigurat de neliniștile și aspirațiile dureroase ale omului din secolul XX, cu un acut sentiment al istoriei și al destinului. Romantismul Bagrianei se asociază unei sensibilități aparte pentru universul înfinitezimal, pentru minuscul, și găsește mai totdeauna în candoare, puritate, o zonă de afirmare. Nikolai Dontcev, traducătorul volumului *Choix de Poèmes* (Pierre Seghers, Paris, 1957) așază poeta în descendența

lirică a lui P. K. Iavarov și Dimitceo Debelianov, poeți cu o expresie modernă, uciși în primul război mondial, apropiind-o, în același timp, de exaltarea panteistică a Contesei de Noailles. Panteismul din versurile Elisavetei Bagriana se traduce printr-o caldă solidaritate cu pământul țării sale, o identificare, până la dureroasă intimitate, cu destinul istoric al poporului. Poeta transformă în motive intime de meditație evenimentele și proiectează, în spații istorice vaste, neliniștile proprii, dînd în acest chip poeziei sale un scop mai înalt și un mesaj umanist mai distinct.

S-a născut, în 1893, la Sliven, și a debutat în 1915. Primul volum: *Veșnica și Sfînta*, apărut în 1927, surprinde prin « lirismul întîm » (cum observă exegetul poetei, Dontcev), prin expresie nouă, modernă, bogată în asociații și orientată spre reflecție. Culegerile ce au urmat: *Steaua marinarului* (1932), *Inima umană* (1936), *Cinci Stele* (1953) fixează personalitatea ei lirică, determinată de un realism funciar, de o afectivitate lucidă, străină de sentimentalism — (apanajul feminității literare !). Surprinzătoare sînt la Bagriana autenticitatea, frustețea senzației și adîncimea reflecției. Emoțiile sînt grave, dezvăluie o sensibilitate profund impresionată în fața existenței. Ca poeții simbolști, însă la un mod mult mai direct, și cu o expresie cristalină, simte nostalgia plecărilor, a porturilor îndepărtate, și gîndește, cu o ardentă pasiune, la constelațiile tropicale. Această dorință de evaziune pornește dintr-o acută necesitate de plenitudine. Visul romantic al rătăcirii pe meridiane selenare se asociază senzațiilor omului modern, sentimentului dureros că trebuie spartă carapacea solitudinii.

« Sufletul meu — spune Bagriana — pasăre liberă închisă / E făcut pentru soare și spații » (*Chemarea*, 1923). Inima se scaldă, ca salamandra, în flăcări, și o dorință irezistibilă de spații infinite, de zone accesibile numai visului, terorizează destinul poetei. Găsim, aici, elanurile poetului romantic și nostalgiile exotice ale simbolismului, transfigurate de o conștiință artistică singulară, cu toți porii deschiși spre viață. În poemul *Elemente*, toate acestea capătă o individualizare lirică puțin obișnuită. Poemul pare să afirme *splendul* simbolist, nostalgia de continente și vegetații exotice. Totuși, elanul pasional, dorința irezistibilă de evadare, dă sentimentul unei sensibilități consternate de static, de limitat, de universurile închise, degradante. Poți opri vîntul ce vine dinspre munți, spune poeta, poți zăgăzui apa Bistriței, cînd năvălește furioasă, primăvara, și poți împiedica fermentația vinului, în toamnele călduroase? Și dacă toate acestea nu se pot întîmpla, cu o exactitate și o gravitate aproape fatală, cum vei putea opri izbucnirea ființei mele — « libere, nesupuse, rătăcitoare / (Pe mine — n.n.) Sora vîntului, a undei și a vinului, / Pe mine ce chem spațiul înfinit, înaccesibil, / Și nu visez decît la drumuri neatînse, încă neparcuse ». În sînge este amestecat vechi sînge nomad, sîngele unei buni nesupuse, lunatice, fugind cu vreun han (*Urmașa*).

Această dorință de evaziune tinde să exprime, la Bagriana, nu simple senzații romantice juvenile, ci o atitudine în fața existenței, un spirit strălucit de voluptatea solitudinii. Viața, spune într-un loc poeta, nu e decît elan și eternă mișcare (*Drumul*), iar oprirea echivalează cu moartea, cu disoluția: « Și morți vom fi atît de mult timp ! » — conchide ea cu amărăciune.

Dragostea devine, firesc, la o poetă cu o structură ca aceea a Bagrianei, o temă de meditație și un chip de a exprima, prin simbolurile ei, plenitudinea morală. Dar și aici, poeta dovedește luciditate și discreție, atribuite specifice artistului modern. Ca Eminescu, ea pune sentimentul sub semnul unei constelații îndepărtate, stînsse poate cu secole în urmă, dălnuind însă prin

lumina ei străbătătoare prin spații (Stelele): « Steaua minunată ce strălucește/ În această seară, în fereastră/ Poate este stinsă, sus/, Cu lungi secole înainte ». Iubirea, tot așa, luminează sufletele, chiar după ce din ea n-au mai rămas decât amintirile. Această comparație poetică, veche de altfel, nu poate fi pusă pe seama unei influențe, ci, mai degrabă pe aceea a unei atitudini lirice comune, a unei vibrații specific romantice față de cosmos. Poetul romantic asociază, totdeauna, mișcările sentimentelor sale mișcările astrelor, și din acest punct de vedere se poate spune că un prim romantic a fost Dante, deoarece el recunoștea iubirii puteri demiurgice: « mișcă soarele și alte stele ».

Dominantă, pentru o parte a poeziei sale (Ciclurile *Paris, Bretagne, Marea Neagră*) este notația reflexivă, « impresia » exprimată aforistic. Genul s-a cultivat în poezie și, cu adevărat, numele contesei de Noailles poate fi pomenit aici pentru a defini o înclinație spre elevație spirituală, pornită din contactul cu realul. Ca un receptacol sensibil, poeta înregistrează lunecarea vapoarelor pe Sena, incantațiile secrete ale *Parisului-magician*, cîntecul trist al unui copil cocoșat, bruma albastră ce cade pe arborii din *Jardin de Plantes*, apoi calmul vespéral al străzii, încheind printr-o meditație metaforică: În cocoșa cîntăreșului vagabond s-au strîns mîhniri fără remediu, durerile lumii, « toată resemnarea umană » (*Cocoșa*).

Contactul cu marea dă, iarăși, prin transfigurare de senzații iuți, o poezie a senzorialului elevat. Bagriana notează voluptatea întinderii la soare, pe plajele fierbinți, plăcerea dureroasă a materializării. Ca Hortensia Papadat-Bengescu, (*Ape adînci, Femeia în fața oglinzii*), pune ordine în senzații și le dă un sens liric mai înalt. Jură pe eternitatea frumuseții, reclamă pedepse infernale, dacă o va nesocoti vreodată:

Ochii să-și piardă vederea
Blestemată să fiu
Dacă într-o zi voi uita această vară,
Atlanticul și malurile de la Lay.

Simte, cu voluptate, răsufierea umedă, aspră și sărată a mării, inima este lovită ca de un pumnal de intensă sete de peregrinare prin alte spații (*Chemarea mării, Dacă nu eram femeie*).

Pasiunea e copleșitoare și este percepută ca un blestem al ființei, o fatalitate o prezidează: « Pentru ce, Doamne, mi-ai dat acest corp și acest spirit, avide,/ De spații fără limite,/ Această sete de toate mările,/ Foamea de cinci continente,/ Această inimă deschisă pentru toate/ rasele din lume/ — și pentru dușman și pentru frate — . . . / Purta-voi totdeauna, ca o tortură pe/ spatele meu carapacea destinului/ Voi vedea vreodată albele aureole boreale/ și nu vei zbura niciodată peste tropice/ și Atlantic?/ Piciorul meu nu va atinge niciodată insulele/ din Oceania/ Privirea-mi nu va cădea pe iumea stelară a Pacificului? » (*Visuri dintr-o mansardă*)

O privire aruncată în abisurile suferinței umane, e, pentru poeta bulgară prilejul unei mărturisiri reținute, emoțional, dar intense, copleșitoare, pe planul ideii. Poeta se obiectivează, ascunzînd sub învelișurile imaginilor concrete și al atitudinilor reținute, mari descărcări afective. Poemul *Seismograful inimii*, pornit într-un ton de relatare echilibrată și uzînd de comparația clasică, minuțios dezvoltată, lasă să se întrevadă totuși toate simțurile încordate. Enorme telescoape cercetează universul, seismografele înregistrează pulsul planetei, dar ce aparat — întreabă fără afectare poeta — va putea surprinde mișcarea galaxiilor din sufletul omului.?

Ce instrument va pătrunde
 în cerul viselor sale?
 Cum vei observa
 meteorii gândirii sale?
 Cum vei putea calcula
 creșterea speranței,
 luna plină a pasiunii.
 eclipsa tristeții,
 profunzimea decepției?
 Acest flux catastrofic al disperării,
 care va sparge marginea răbdării
 și va distruge firele telegrafice
 ale nervilor
 și va întuneca sîngele
 acestei sărmăne inimi,
 inima omului?

Durerea unanimă a războiului, peisajele lui dezolante, stimulează o poezie de reflecție, nutrită din amărăciuni, din senzația de vid, din disperări lucide. În această zonă morală se simte mai bine energia pe care o dă înfrățirea cu destinul poporului. Istoria încercată a poporului îi dă Bagrianei sentimentul trebuitor pentru a înfrînge neliniștile, inerșiile durerii. În *Iarnă de război* afirmă forța triumfătoare a vieții, pleierea coșmarelor și a stărilor dezolante, intrarea lor în recele somn al istoriei. Timpul pare că a suspendat existența omului, i-a tăiat legăturile cu viitorul, suflul rămînînd prins între abisuri (*Podul*). Aici, iarăși, certitudinea în valorile poporului dă spiritului vigoarea necesară pentru a supraviețui cataclismelor. Peste prăpăstii, poduri puternice unesc prezentul cu viitorul (*Podul, O rază*).

Trecem peste pastelurile (sentimentale, panteiste) din ciclul *Soarele pe cîmpuri*, fine transfigurări, înnobilate de meditații, pentru a vedea mai îndepărate poemele *Anotimpuri* și *Viața căreia vreau să-i închin un poem*.

Sînt niște confesiuni în care se afirmă luciditatea poetică remarcabilă și o intuiție singulară a sensurilor existenței. Un univers de flori și păsări, de elanuri și anxii, cu peisaje luminoase sau dezolante, se pune, deodată, în mișcare prin simpla rețrăire a amintirii. Reflecția e calmă, curgerea timpului e privită dintr-un unghi afectiv surprinzător.

«Viața mea — afirmă Bagriana — a zburat ca un skior nebun / Pe deasupra abiselor, vîrfurilor și avalanșelor».

Din tinerețe, cu sînge proaspăt, a semnat, ca Faust, un pact pentru toate minunile lumii. Erorile, iluziile, mirajele înșelătoare nu i-au înfrînt elanurile. Purtînd în inimă soarele Traciei a băut toate amărăciunile lumii, a cunoscut noaptea trădării, a vînat păsările fabuloase ale visului, a așteptat crinul alb al Vestirii, a înfruntat, cu demnitate și speranță, rîsul sardonice al lui Mefistofeles și a crezut, neclintit, în iubire. Dintr-o experiență umană bogată, poeta trage o concluzie favorabilă destinului uman, frumuseții și tăriei morale a individului, greu încercat de istorie.

Viața căreia vreau să-i închin un poem deschide perspectiva unui lirism nuanțat filozofic, cu simboluri mai generale despre existență. Elisaveta Bagriana exprimă o certitudine morală scoasă dintr-o experiență amară de viață. Sentimentul încrederii în valorile umane, după trecerea prin imperiul înstrăinării omului, prin infernul existenței umilite de războaie și pasiuni

feroce, Bagriana îl afirmă, nu la modul general, (neconcludent în artă !), ci prin raportări la o experiență dureroasă, trăită cu intensitate. Din perspectiva acestei experiențe, dragostea pare o forță primordială, capabilă să creeze și să destrame iluzii, lăsând adesea priveliști tragice :

*Dragostea mea, tu ce ai deșirat în chip magic perdeaua realității
și ai dezvăluit numai o clipă lumea viselor,
tu ce ai făcut să crească în deșertul zilelor cotidiene
frumoșii palmieri ai viselor
și ai inundat țărmurile stîncose ale solitudinii
cu fluxul impetuos al dorinței . . .*

Concluzia mai generală, din memorarea acestor vicisitudini ale destinului, din zborul peste prăpăstiile istorice, e că viața rămîne seducătoare, chiar cînd ea e tristă, chiar atunci cînd omul își poartă crucea «mușcînd din destin ca din pîinea sa zilnică ».

Recunoaștem, în expresia acestei certitudini, valorile eticii revoluționare pe care Elisaveta Bagriana le-a așezat la baza lirismului său, după Eliberarea Bulgariei. În atmosfera de emulație creatoare a epocii revoluționare, aspirațiile umaniste ale poeziei Elisavetei Bagriana află, ca atîția alți poeți, posibilități sporite de afirmare.

EUGEN SIMION

KONSTANTIN PAUSTOVSKI

cartea peregrinărilor

f r a g m e n t e

pagina a patra

După întoarcerea din Ekimovka, multă vreme rătăci prin Moscova, din redacție în redacție în căutare de lucru.

Odată îl întâlni în redacția ziarului *Sirena* (*Gudok*) pe Viktor Șklovski. El se opri înaintea mea și-mi spuse pe un ton supărat:

— Dacă vrei să scriți, legați-vă cu niște curele de masa de scris. Bătrînii trebuie să ascultați.

— N-am masă de scris.

— Atunci de masa de bucătărie ! strigă el și dispăru în camera alăturată.

Cuvintele despre curele, Șklovski le spusese așa la nimereală. Nu ne cunoșteam încă.

În camera în care dispăruse Șklovski ședeau la mese lungi redacționale cei mai veseli și mai caustici oameni din Moscova acelor vremuri — colaboratorii *Sirenei*, Ilf, Oleșa, Mihail Bulgakov și Ghecht. Chihoteau aplecați deasupra meselor și scriau ceva repede pe niște coli înguste de hîrtie.

Această cameră a redacției purta în mod straniu numele de « Pagina a patra ». Sus, între ferestre atîrna mușcatoarea gazetă de perete « Gemete și scîncete ».

Se pregătea aici, ultima, a patra pagină a ziarului *Sirena*. În această pagină apăreau scrisorile cititorilor, dar într-o asemenea formă că nici un cititor, desigur, n-ar fi recunoscut scrisoarea sa.

Redactorii « Paginei a patra » transformau fiecare scrisoare într-o povestire scurtă și talentată — ba zeflemitoare, ba incredibil de hazlie, ba mîlnioasă și în cazuri rare, chiar înduioșătoare. Titlurile acestor povestiri uluiau : « Cu ciubărul peste țeastă », « Și măgarul mișcă din urechi », « Stația Merv — strică nervii ».

Redactorul șef al *Sirenei* nu intra în cameră decît în cazuri speciale. Numai un om foarte ager putea să treacă nepedepsit pragul acestui cuib al ironiei și să reziste focului încrucișat, pornit din spatele meselor.

Nimeni nu bănuia atunci că are în față « cohorta puternică » (așa își ziceau în glumă ei înșiși) a unor tineri scriitori cu viitoare faimă.

Venea uneori « la o țigară » Babel, urmat politicos de Vasili Reghinin. Reghinin conducea în acea perioadă revista « 30 de zile ». Oprindu-se

prevăzător, cu teamă parcă, el începea să povestească repede ultimele anecdote. Adesea năvălea înăuntrul ca o vijelie Șklovski și cu o energie brutală îi proslăvea pe Stern și Velemir Hlebnikov.

Nu toată lumea era primită cu bunăvoință. Cîrpacii erau întîmpinați cu o tăcere prevestitoare de rău, iar fanfaronii și flecarii cu un sarcasm de ghiată.

Se bucura de îngăduință doar un bătrîn răgușit și pitoresc, cîrpaci-reporter, cu porecla « Căpitanul Picioar de fontă ». Avea într-adevăr o proteză. S-a întîmplat să-l calce o dată pe picior pe blajinul scriitor Efim Zozulea și drept urmare, acesta zăcu o lună întreagă în spital. De aceea, cînd apărea căpitanul, fiecare își trăgea de îndată picioarele sub scaun.

Eu nimerii în această încăpere înfricoșătoare la scurt timp după reîntoarcerea din Reazan. Redactorii mă întîmpinară cu calm, probabil pentru că mă aflam în relații de prietenie cu Babel. Pentru colaboratorii « Paginii a patra », Babel era o autoritate indiscutabilă.

— Se petrec lucruri nemaiauzite, spuneau ei. — Din Odesa a sosit eminența scriitor al « Peresîpi-ului », devotatul cavalierist roșu Isaak Gui de Babel-Maupassant !

Sub această ironie se ascundea dragostea și chiar mîndria pentru Babel. Se considera că el singur distinge doar după « pipăit » greutatea specifică a fiecărui cuvînt.

Cînd Babel intra, își ștergea îndelung și stăruitor ochelarii sub grindina de glume abătută asupra lui și apoi întreba netulburat:

— Ei... ? Discutăm ceva vesel ? Sau cum ?

Și începea o convorbire ineputabilă pe care colaboratorii *Sirenei* o denuneau « Decameron ». Era ceva asemănător cu firul vrăjit din basm (poate că un astfel de basm nu există și un astfel de fir tot nu există, dar asta n-are importanță). Firul trebuie să-l cauți într-o imensă grămadă de fire colorate, să-l tragi ușor — și atunci el trăgea după sine diverse alte fire roșii, argintii, albastre, galbene iar apoi, încurcate printre fire, conuri de brad, cartușe înverzite, panglici, nuci și felurite alte lucruri fără trebuință, dar interesante.

Acest invizibil și inexistent fir de aur se afla parcă în sertarul fiecăruia dintre redactori, în sertarul lui 11 ori Oleșa. Stătea acolo pînă cînd în cameră nu apărea un interlocutor deosebit. Scos la iveală, firul vrăjit stîrnea un șir nesfîrșit de povestiri.

Din păcate nu s-a gîndit nimeni să le transcrie fie și pe scurt. Ele constituiau folclorul spumos al acelor ani.

Am cunoscut maeștri ai povestirii vorbite ca Oleșa, Dovjenko, Babel, Bulgakov, Ilf, scriitorul polonez Jaroslav Iwaszkiewicz, Fedin, Fraerman, Kazakevici, Ardov — cu toții oameni generoși, chiar risipitori. Nu-i neliniștea faptul că strălucirea și ingeniozitatea improvizațiilor lor dispărea fără urmă. Erau prea bogați pentru asemenea regrete.

.....

... *Ogoniok* hotărîse să editeze o culegere de nuvele aparținînd tinerilor scriitori din Odesa. În culegere fuseseră incluși Ghecht, Slavin, Ilf, Bagrițki, Kolicev, Grebnev și eu, deși eu nu eram din Odesa; trăisem acolo doar jumătate de an. Lumea mă considera însă originar din Odesa, pe semne în virtutea admirației mele pentru nuvelele prozatorilor născuți în acest oraș.

Babel consimți să scrie introducerea.

Îi cunoșteam încă din Odesa pe cei care ședea alături la masă; dar aici arătau parcă altfel. Vuietul Mării Negre se îndepărtase la sute de kilometri, bronzul-pielii pâlise sub negurile de iarnă. Cine știe... Poate că nici n-ar

fi ajuns scriitori, dacă n-ar fi fost împregnați din copilărie de mare, de soare, de fantezie, de veselie sudică.

Mă interesa îndeosebi Ilf, liniștit, zgîrcit la vorbă, cu o figură ușor colțuroasă dar atrăgătoare. Semăna datorită buzelor mari cu un negru. Era la fel de subțire, delicat ca și negrii din Mali — tribul cu trăsăturile cele mai fine din Africa. Mă impresiona însă îndeosebi puritatea ochilor, scînteierea și încordarea lor. Sticlele groase ale pince-nez-ului le sporeau strălucirea. Păreau făcute din cristal.

Ilf era timid, deschis, precis și cîteodată ironic. Îi ura pe indivizii închi-puiți și lua în fața lor apărarea celor sfioși și concesivi, ușor de jignit. S-a întîmplat ca în prezența mea, într-o adunare destul de numeroasă, să-i pună la punct cu răceală și dispreț pe cîțiva mari actori care în mod ostentativ nu-l remarcaseră decît pe el, pe Ilf, fără a-i remarca și pe ceilalți din jur, oameni simpli, obișnuiți. Actorii îi desconsideraseră pur și simplu. Aceasta se petrecuse după succesul amețitor al volumului *Douăsprezece scaune*. Ilf denumise comportarea actorilor josnică. Ochiul său denota proprietăți microscopice în sesizarea trivialității. De aceea observa foarte multe lucruri pe care alții nu le observau ori nu voiau să le observe. Nu-i plăceau cuvintele: «Nu e cine știe ce!» Ele alcătuiau un fel de pavăză după care se ascundeau oamenii cu o conștiință nefermă.

În fața sa nu puteai să minți, să trișezi, să condamni cu ușurință oamenii și în afară de asta să fii prost crescut și nepolitic. Mitocanii își veneau repede în fire. Noblețea simplă a privirilor și atitudinilor sale impunea aceeași comportare din partea celorlalți. Îl caracteriza spontaneitatea. Părerile lui păreau uneori prea dure, dar întotdeauna se dovedeau a fi adevărate.

.....
Sosi o iarnă ciufulită și parcă somnoroasă. La ora două trebuia neapărat aprinsă lumina. Dincolo de geamuri zăpada arăta cenușie. Felinarele străzii păleau și pe mese hortensiile învăluite la razele becurilor într-o slabă rume-neală, păreau că învie. Reghinin zicea că florile, ca și oamenii, au ajuns acum neurastenice. Se știe că neurastenicii își petrec ziua într-o stare tulbură de moleșeală, iar spre seară se înveselesc și înfloresc.

Odată apărui în cantină cu o față importantă și misterioasă Ghecht. Îl cunoscusem în redacția ziarului *De strajă* (*Na vauhte*). El aducea reportaje din viața micilor porturi ale Mării Negre. Nu scria despre Odesa, Herson și Nikolaev, ci despre asemenea orașele maritime ca de exemplu Akkerman, Oceaikov, Aleški, Golaia Pristani sau Skadovsk. Acolo vapoarele acostau la cheiuri vechi de scînduri, scîrțietoare, nesigure și acoperite de solzi.

Reportajele laconice, suculte și pitorești, ca bazarurile zgomotoase ale Mării Negre — scrise simplu, aveau după părerea lui Evgheni Ivanov, «secretul lor ascuns». Secretul consta în faptul că acționau violent asupra tuturor celor cinci simțuri. Miroseau a mare, a salcîm, a bostani și a piatră înfierbîntată de Inkerman. Putea fi «pipăită» suflarea diferitelor vînturi maritime și greutatea odgoanelor smolite. Printre fibrele lor de cîneapă luceau mici cristale de sare. Simțea gustul înțepător al brînzei verzi și al pepenilor cantalup. Vedeai totul cu o expresivitate stereoscopică, chiar și norii îndepărtați, transparenți, deasupra pămîntului Kinburnskaia. Auzai vorbirea tăioasă și melodioasă a sudicilor curioși dar care nu se mirau de nimic — îndeosebi melodioasă în timpul certurilor și gilcevelor.

Prin ce mijloace se obțineau toate acestea, nu știu. Reportajele aproape că s-au uitat, impresiile asupra lor mi-au rămas însă intacte pînă astăzi.

Păcat că Ghecht nu a continuat ghidul său uimitor prin micile porturi maritime.

Există oameni fără de care nu poate fi închipuită o adevărată viață literară. Există oameni care, independent dacă au scris mult sau puțin, sînt scriitori prin structura lor intimă, prin compoziția singelui, prin interesul imens față de ceea ce-i înconjoară, prin felul comunicabil de a fi, prin gândirea lor colorată, plastică. Ei sînt legați fără întrerupere și pentru totdeauna de munca scriitoricească. Un astfel de om și scriitor era Ghecht.

De astă dată chipul său enigmatic ne puse în gardă. În virtutea unei înțelegeri tacite, nimeni nu-l întreba însă de nimic; un procedeu sigur pentru a-l sili să vorbească.

Ghecht se ținu un timp tare. Făcîndu-ne cu ochiul scoase apoi din buzunar o coală de hirtie împăturită în patru.

— Iată ! spuse el. Poftim introducerea lui Babel la volumul nostru.

— E de-o șchioapă, observă careva. O simplă notiță !

Ghecht se revoltă :

— Important nu e cît ci cum ! Zulușilor !

El desfășură coala și citi introducerea. Noi ascultam și rideam bucurîndu-ne de humorul ușor și cuceritor al celei mai concise introduceri, pe semne, din lume.

Istoria cu editarea volumului a eșuat și introducerea s-a pierdut. Unul dintre acei despre care scrisese Babel, a găsit-o însă recent, printre hîrtiile sale. Iată cuprinsul ei :

« În Odesa orice tînăr, cît timp nu se însoară visează să ajungă mus pe un vas de cursă lungă. Vapoarele, abătîndu-se în portul nostru, ne aprind în inimi setea de pămînturi noi, fermecătoare. Iată șapte băieți din Odesa. Ei n-au nici bani și nici vize. Cu un pașaport și trei lire engleze și-ar lua vînt spre țări de neatîns, cu denumiri răsunătoare la fel de melancolice ca și vorbirea negrului rătăcit pe tărîmuri străine.

Iată șapte băieți din Odesa. Ei citesc seara romane coloniale, iar ziua lucrează în birouri plictisitoare. Și deoarece n-au nici vize și nici lire engleze, Ghecht scrie despre Mojaisk, ca despre o țară abia descoperită și necercetată încă de nimeni, iar Slavin istorisește despre Balta ca Racine despre Cartagina. Cu o voce caldă și curată le ține isonul Paustovski picat în Peresîpi la moara lui Vainstein, și prefăcîndu-se într-un mod de-a dreptul înduioșător că se află la tropice. De altfel, de ce să te prefaci ? Mă gîndesc că la noi la Peresîpi e mai bine ca la tropice.

Al treilea fiu al Odesei e Ilf. După Ilf, oamenii sînt actori plini de subtilități, unul mai genial decît altul.

Iată-l și pe Bagrițki ... cel mai voluptuos dintre flamanzi. El miroase a scrumbie. ... a scrumbia pe care numai ce a prăjit-o în untdelemn mama; el miroase a ciorbă de guvizi fiartă de pescarii din Malofontansk pe tărîmuri nisipoase și aromate în amiaza unei zile toride de iulie. Bagrițki abundă de vlagă purpurie ca și harbul pe care l-am spart cîndva împreună, în tinerețe, de stîlpul din rada portului Prakticeskaia.

Kolîcev și Grebnev sînt mai tineri decît ceilalți în această carte. Au despre ce povești și, zău așa, n-avem cum ne scăpa de ei. Își vor lua ceea ce li se cuvine, istorisind lucruri din cale afară de năstrușnice.

Și toate acestea pentru că în Odesa, orice tînăr, cît timp nu se însoară visează să fie mus pe un vas de cursă lungă. Ne paște însă un singur necaz : ne înșurăm în Odesa cu o rară îndărătnicie. »

trenurile de noapte

...Pe copii vagabonzi i-am cunoscut mai îndeaproape într-unul din trenurile de noapte suburbane. Era toamna târzie înaintea gerurilor aspre ale anului 1924. Nimerisem cu Zuzenko într-un vagon prost luminat. Doar felinarele luceau puternic pe platformă. Razele lor pătrundeau în interiorul vagonului prin geamurile stropite de ploaie. Ploaia se revărsa rece, îndărâtnică. În colțul vagonului se mișca un morman de zdrențe cenușii.

— Liliecii, spuse Zuzenko.

Erau copii hoinari. Stăteau claie peste grămadă pe podea, strângându-se unul într-altul, ferindu-l protector pe cel mai mic dintre ei, un băiețuș în vîrstă de opt ani. Lumina felinarului cădea asupra lui și-i observai în primul rînd ochii mari fără lacrimi, apoi tremurul îngrozitor, de nestăpînit al trupuşorului vlăguit. Tremura atît de tare încît zdrăngăneau și geamurile de la fereastra vagonului. Băiețușii culcați pe delături încercau să-l acopere cu poalele « clifelor » lor rupte. Îmbrăcămintea hoinarilor purta denumirea de « clife », « jachete », un fel de bluze ori haine aparținînd cîndva unor oameni maturi, și de aceea lungi pînă sub genunchi cu mînele bălăbăindu-se.

Timpu, praful și murdăria imprimaseră « clifelor » aceeași unică culoare sură de șoarece și luceau unse parcă cu ulei.

În buzunarele rupte, pleoștite ale acestor « clife » se afla adunată întreaga avere a vagabonzilor, diverse « marafeturi », cuțite, țigări, coji de piine, chibrituri, cărți de joc unsuroase și capete murdare de tifon. Sub « clife » nu se vedeau cămăși, fle și putrezite, ci doar corpurile înghețate, învinețite, murdare, cu dungi înșingerate de pe urma scărpinăturilor.

— Nu te teme Țarevici ¹, spuse cu glas răgușit un băiat mai în vîrstă.

— În Mitișce ne-om încălzi.

Întră conducătorul, fixă asupra hoinarilor lanterna, înjură și trecu mai departe.

Ne-am așezat la o oarecare distanță. În vagon, în afară de noi, aproape că nu erau pasageri. Iar cei cîțiva care erau, stăteau tăcuți.

— Ei, puștilor l strigă deodată Zuzenko. Cine vrea să tragă un fum, treci încoa l

Se ridică și se apropie numai băiatul mai în vîrstă. Ceilalți — trei la număr — rămăseră la locul lor.

Băiatul se așeză pe bancă în fața noastră, strîns picioarele goale, aprinse lacom o țigară, scupă îndelung și zise privind la stema maritimă (așa numită « crab ») lucind palid pe șapca lui Zuzenko.

— Marinar, frumos de felul tău. . .

— Gura, puștiule l îl întrerupse Zuzenko.

Însă băiatul, privind într-o parte, începu brusc să cînte cu toată puterea glasului său răgușit, de copil :

Uitat, părăsit :

Din copilărie, din tinerețe

M-am născut orfan

N-am parte de fericire, de o soartă bună.

¹) Prințule (poreclă)

— Lasă-te de astea ! repetă Zuzenko. N-avem timp de glume. Tovarășul tău se prăpădește.

— E Șurka Tarevici, explică hoinarul. Pe mine mă cheamă Aviatorul.

— Am o propunere, spuse liniștit Zuzenko. Nu-l putem lăsa așa.

— Aha ! răspunse indiferent Aviatorul și-și suflă nasul în mîneca lungă și neagră ca un burlan. De ieri arde ca focul, mai că nu luminează.

— Uite ce-i ! Haidem la noi în Pușkino. Avem o vilă. Încălzim o cameră, rămîneți cîteva zile, pe urmă om vedea. O să faceți ce-o să vreți. Ar fi păcat de un asemenea flăcăiaș.

— Da nu puneți laba pe noi ?

— Găgăuță ! spuse, jignit, Zuzenko. Eu sînt căpitan de cursă lungă. Ai priceput ? Iar ăsta e scriitor.

— Haleală ne dați ? întrebă Aviatorul. La toți patru.

— Tu, se vede, ești cu adevărat prostănac.

— Îndată ! răspunse Aviatorul și se duse la ai lui.

Se sfătuiră în șoaptă, apoi Aviatorul se întoarse și spuse nepăsător :

— Băieții se învoiesc.

În casa în care locuiau erau goale cinci camere. Alături de a mea se afla cea mai mare. Se încălzeau amîndouă de la aceeași sobă. N-aveam de cerut nimănui vreo încuviințare — stăpînul vilei trăia la Moscova și eu îl văzusem o singură dată.

Cînd adusei copiii, soba era caldă încă de la focul de dimineață.

Între-o cămară se aflau îngrămădite în dezordine saltele vechi dungate. Le întinsei pe podea lingă sobă. Vagabonzii se așezară pe saltele, aprinseră țigări și se potoliră. Cărai pentru Șurka Tarevici o pernă și o blană de urs. Băieții mă priviră în tăcere. După ce-l culcai pe Șurka, Aviatorul spuse :

— O să umple ursul de păduchi.

Eu nu zisei nimic. Băieții de asemenea tăcură apăsăți parcă de ceva.

Zuzenko apărură cu un primus australian perfecționat de el și fierse apă într-un ceainic mare pe alocuri știrbit. Șoptindu-mi că se duce după doctor, dispărură iar. Vagabonzii se liniștiseră parcă ; le spusei că Zuzenko plecase după haleală.

Șurka respira șuierînd subțire. Îi atinsei fruntea și simții că dogorește.

Zuzenko se înapoie peste un ceas cu un doctor bătrînel, armean. Acesta, înghețat la mîini, nu-și putea șterge de loc pince-nez-ul de modă veche în rame de culoarea broaștei țestoase și repeta într-una zdrobit :

— Oh, nenorocire, nenorocire... !

Copiii băuseră între timp ceai pe săturate și adormiseră, adunați laolaltă pe o singură saltea. Nimeni dintre ei nu se trezi.

Doctorul îl examinează pe Șurka, se zbîrci și declară că băiatul are dublă congestie pulmonară și că trebuia transportat imediat la spital.

În curtea locuinței lui Zuzenko se găsea un cărucior ; căpitanul îl folosea la cărat lemne și apă. Zuzenko fugi după el și eu îi turnai doctorului un ceai. Doctorul cuprinse paharul cu amîndouă mîinile, spre a-și încălzi degetele, și tăcu îndelung. Pince-nez-ul îi tremura pe nas, alunecă și de cîteva ori mai că nu căzu pe podea. Doctorul îl ridică pînă aproape în dreptul ochilor bătrîni, bulbucăți și întrebă :

— Cum de s-a petrecut... ?

— Ce anume ? Cu băiatul ?

— Nu ! Cum de s-a întîmplat că mii de copii sînt aruncați ca plșcii pe stradă.

— Nu știu.

— Nu, rosti el ferm. Dumneata știi. Și eu știu. Nu vrem să ne gîndim însă la asta.

Eu nu-i răspunsei. Ar fi fost o discuție fără rost. Să batem doar așa apa în puiă. . .

— Nenorocire, repetă doctorul zîbind strîmb. Trebuie îngrijire. Numai îngrijire. Băiețașii au întîrziat cu strămutarea în sud. Să-i ajutăm să fie luați în vreo colonie de copii. Altfel se prăpădesc.

Zuzenko apăru cu căruciorul. Îl învelirăm pe Șurka cum puturăm, printre altele și în blana de urs și, cu băgare de seamă, pornirăm la spital.

Voiam să-l scol pe Aviator, dar el la fel ca și restul băieților căzuse într-un somn greu și nu se putea scula, deși se răsuca în somn și se scărpină cu furie pe piept.

Am plecat fără a încuia casa spre a nu-i speria pe copii cînd se vor trezi.

Ne-am reîntors în zori. Ploaia încetase. Dinspre pădure venea un frig ascuțit, umed. Casa era pustie. Hoinarii dispăruseră. Pe coperta cărții *Anul gol* de Boris Pilneak, aflată pe masă, se vedea scris strîmb și mare: «Șurka Balașov, tata mort, mama s-a pierdut».

— Eh, răsuflă Zuzenko. Au zburat cintezoii de la filantropii lor. Am socotit întotdeauna că setea de libertate e mai tare decît spaima de moarte. Puștii înțeleg și ei asta.

Șurka Balașov muri peste patru zile.

Multă vreme după moartea lui nu m-am putut elibera de un anumit sentiment de vinovăție. Zuzenko spunea că n-avem nici o vină, că eu nu-s altceva decît un intelectual descompus și un neurastenic, dar sub pielea fâlcilor i se zăreau încordîndu-se mușchii maxilarelor și fuma fără sfîrșit.

Băiatul fu înmormîntat într-o groapă mică la marginea cimitirului. Ploua, frunzele mucegăite acopereau grămăjoara joasă de deasupra mormîntului. Nu l-aș mai găsi desigur, dar cu aproximație știu unde se află îngropată acea ființă mică, neajutorată, atît de singură în suferința ei.

o treabă nu prea ușoară

. . . Publicasem cîteva povestiri, scrise în cea mai mare parte în grabă. Le scriam într-o seară, două, și nu le dădeam o deosebită importanță. Plăteam prin ele un tribut copilăriei și în primul rînd entuziasmului meu ceșos față de mare și marinari, entuziasm care mă cucerise încă la Kiev cînd pentru întîia oară îl întîlnisem în parcul Marinski pe aspirantul de marină de pe vasul «Azimut».

Adevărat că treminasem într-o primă formă nuvela *Romanticii*. Dar nu o socoteam încă demnă de a fi tipărită. Zăcea de atîția ani că manuscrisul se învechise și se îngălbenise.

Rînduri și gînduri, în mai mare ori mai mică măsură reușite, se pierdeau risipite în diverse alte povestiri ale mele.

Știam că scriitorul autentic trebuie să fie limpede, firesc, trebuie să-și exprime cu toată puterea și îndrăzneala atitudinea față de viață și oameni. Părțile bune dar izolate nu salvează întregul. Eu de altfel nici nu prea credeam în existența acestor părți bune în povestirile mele. La prima impresie îmi plăceau, dar apoi nu le mai puteam suferi, îmi păreau moarte, lipsite de orice vlagă.

Altele mă tulburau însă mai cu seamă în acei ani. Munca stăruitoare asupra stilului și succesele obținute le consideram lucruri oarecum normale. Mai rău stăteau treburile în privința unor reușite doar pe jumătate. Printre reușitele numai pe jumătate începusem treptat a include aproape toate povestirile mele. Nimic mai neplăcut decât un cui bătut în perete și îndoit. Nu-ți inspiră încredere. Povestirile izbutite pe jumătate, se asemănau în mod inexplicabil cu niște cuie mai tare sau mai puțin tare îndoite. Să le îndrept n-avea rost. Se știe că oricât ai îndrepta un cui el tot rămîne, fie și nițeluș, strîmb.

Așa și cu povestirile. Există povestiri scrise bine, dar goale de conținut ca un măr mîncat de vierme. Goale pentru că sînt scornite, sau mai precis spus, inventate, făcute; din viața vie păstrează doar cîteva firimituri, iar restul e adunat în grabă de pretutindeni și legat laolaltă cu fire netrainice. Din clipă în clipă amenință parcă să se rupă și povestirea să se năruie în bucăți. O asemenea senzație îmi dădeau scrierile mele și faptul mă deprima.

De fiecare dată mă apucam de lucru cu hotărîrea fermă de a fi nemilos cu mine însumi, de a nu evada din autenticitate în lumea închipuirilor artificiale. Dar de fiecare dată o inerție oarbă mă silea să merg pe linia minimei rezistențe, să dezvolt subiecte exterioare, să cedez înclinației mele pentru situații excepționale, pentru oameni și medii neobișnuite. Recitînd o povestire abia scrisă, *Regina olandeză*, *Rețeaua neagră* sau *Convorbire în ploaie* observăm că deși are ceva calități, e alcătuită totuși din rămășițe ale vreunui scriitor pe care-l iubeam în vremea aceea. (În deosebi din rămășițe ale lui J. Conrad asupra căruia îmi atrăsese pentru înțlia dată atenția Babel). Dar în genere povestirea «se ținea», se citea uneori ușor și chiar cu interes, ceea ce îmi dădea un sentiment de falsă liniște.

«Ce se întîmplă? mă întrebam. De ce n-am curajul să rup toate astea și să le arunc la coș?»

În timp ce scriam o povestire nouă, totul mi se părea parcă în ordine, dar apoi, noaptea mai ales, amintindu-mi de ea, nu puteam adormi, descopeream în povestire multă superficialitate și mă blestemam că acceptasem să apară. Publicam în cea mai mare parte prin ziare. Ziarele aveau nevoie de povestiri urgente. De atunci am rămas cu frica pentru publicarea în pripă.

De la sine capătă putere legea de a nu încredința tiparului lucrări recent terminate, înainte de a le fi dat la timp să se sedimenteze, să-și depună ca într-o soluție saturată drojdia, astfel încît vîaga să poată scînteia în deplina ei puritate, rece, cristalină. Experiența a nenumărați scriitori confirmă această lege elementară.

Am înțeles cuvintele lui Pușkin despre ceea ce înseamnă a-ți desăvîrși roadele gîndurilor dragi. În patru cuvinte poetul dă un sfat uimitor de clar și precis, sau — de ce nu — o poruncă celor care se îndeletnicesc cu munca literară.

Începuî bătaia ca orice voi scrie să izvorască din autenticitate, pentru contopirea indisolubilă a autenticității cu fantezia liberă. Și aici apărură pentru mine în afară de Babel, un nou învățător — Mihail Mihailovici Prigvin. Citisem povestirea lui *Pantofii* despre «cizmarii-sfîrlează», din «Marinaia roșcea» care încercaseră să facă pantofi pentru femeile viitorului. Întreaga povestire cuprinde fapte reale, chiar și în înfățișarea celor mai mărunte detalii ale existenței cotidiene și se bizuie totuși pe fantezie.

Se născu astfel pentru mine o a doua lege: povestirea despre viață în manifestările ei diverse și despre om în ipostazele sale diverse devine artă

adevărată când se întemeiază pe o experiență reală și în același timp pe ficțiune și inspirație.

Eram convins că găsisem drumul bun în munca minunată și grea de scriitor către care din totdeauna râvnisem. Îl găsisem aproape instinctiv deoarece nu eram în stare de meditații logice îndelungi. Odată găsit, drumul mă aduse spre prima mea carte, după părerea prietenilor «adevărată» — *Kara-Bugaz*.

pădureanul

Pe Prișvin îl urmăream de departe temîndu-mă de o întâlnire cu el, cu acest scriitor, după cum mi se părea, vrăjitor și înțelept. Mirosea parcă a zăpadă topită, a suc înțepător de floare de anghelică, a mucegai de pădure, a amurg deasupra bălților.

Întotdeauna se ascundea pe undeva, prin oarecare desigur rusești ca « un om al pădurii », nemaiauzit de viclean și atât de ager că nici o șiretenie de pasăre nu-i putea scăpa. Mai târziu ne întâlnirăm dar fără a ne apropia. Avea un fel de-a fi care nu înlesnește de obicei apropierea, un limbaj propriu, de nedeslușit uneori pentru ceilalți, în care-și exprima gândurile sale cu totul deosebite. Era în el ceva de țigan bătrîn, nu numai în înfățișare ci și în acea cunoaștere slobodă a țării, caracteristică pribegilor înnăscuți.

Prișvin mi-a mărturisit odată că ceea ce tipărise reprezintă fleacuri față de jurnalul său, față de însemnările sale zilnice. Pe acestea ținea el mai ales să le transmită posterității.

După moartea scriitorului o parte a însemnărilor a fost publicată. Judecînd după ele, avem de a face cu o operă uimitoare și imensă, plină de idei poetice și de observații concentrate, neașteptate; două, trei rînduri din jurnalul lui Prișvin i-ar fi ajuns altui scriitor, dacă le-ar fi dezvoltat, pentru a scrie o întreagă carte.

Dacă în literatură există noțiunea de subtext, o semnificație secundă a lucrurilor, care ne scapă la prima vedere reflectînd ca un ecou acordul de bază al operei, intensificîndu-l în conștiința noastră, Prișvin a descoperit subtextul în natura rusă. Taina acestui subtext constă în aceea că înțelegerea de către scriitor într-un fel propriu foarte intim a crîngului, a jivinelor, a norilor, a rîurilor, a deșigurilor înfundate, a înfloririi din nou a vreunei cătine albe, se contopea cu însăși natura și-i imprima un sens anumit, prișvinian. Prișvin exista ca un fenomen al naturii ruse. El stăpînea pămîntul nostru în virtutea iubirii pentru acest pămînt, în virtutea cunoașterii lui și ca toți stăpînii avea simțul proprietății în înțelesul metaforic al cuvîntului. Veghea asupra pămîntului ca un posesor, dar nu pentru sine, ci pentru artă și generația viitoare. Veghea, pentru că știa puterea de înnobilitare a pămîntului virgin. Voia să păstreze pentru oameni fie și crîmpele ale acestui pămînt de la începutul lumii, ca omul să poată respira aerul colturilor neatînte încă de nimeni, să-i simtă prospețimea care pălește și se spălacește atât de repede sub straturile de praf și fum.

De aceea se supără rău pe mine că am scris cartea *Meșcerskaia storona* și că am atras astfel asupra pădurilor Mescerei atenția stăruitoare și dăunătoare, din păcate, a oamenilor, cu urmările ei inevitabile — mulțimi de turiști călcînd în picioare aceste locuri cîndva proaspete, brigăzi de specialiști gata să adapteze ținutul în vederea stoarcerii unui folos cît mai mare dintr-însul.

— Știți oare ce-ați săvîrșit cu entuziasmele dumneavoastră în fața Mescerei? mi se adresă el cu dojană și dezaprobare ca unui băiat nesocotit. În Solotcea

cea liniștită se construiesc sute de vile pentru locuitorii Reazanului. Duceți-vă acum prin lunci și găsiți fie și un singur pîtenaș înflorit, Căutați ! Pe naiba veți găsi ! Frumusețea abia să o atîngi, cu o mîină neglijentă că și dispăre pe vecie. Contemporanii vă vor fi poate recunoscători, dar copiii copiilor dumneavoastră mă îndoiesc că vă vor mulțumi. Cîtă putere nu cuprinde această Meșceră pentru dezvoltarea spiritului popular, a poeziei populare ! Sînteți un om neprevăzător, dragul meu. Nu v-ați apărut și cruțat împărăția. Da, nu mai găsești acum în Meșcera un singur pîtenaș, nici în plină zi, să-l cauți cu lumînarea.

În plină zi cu lumînarea — ce cuvinte potrivite. Pentru copii. Pentru că numai copilul poate crede că prin frunzișuri rătăcesc ziua niște inși ciudați și luminează iarba deasă cu felinare puternice spre a găsi în umbra lor ascunsă o florică albastră de trei ori mai vie și mai întunecată decît cerul. Minia lui Prișvin mă ului și chiar mă indignă. Totul — chipurile — numai pentru tine însuți, nimic pentru oameni. E oare bine și demn să ascunzi oamenii frumusețea ?

Mi-am dat apoi seama că Mihail Prișvin vorbea astfel din grija pentru semenii săi, spre a nu le sărăci viața. El se gîdea departe înainte; noi, în virtutea iubirii de sine, eram obișnuți să ne gîndim doar la ziua de astăzi.

placheurile de aramă

Maiakovski se afla întins pe un podium jos în sala Casei Scriitorilor. Casa se înalța în fundul curții printre tufișuri de liliac. Se spune că Tolstoi ar fi descris-o în *Război și Pace* ca aparținînd familiei Rostov.

Ferestrele sălii erau deschise. În vestibul, statuia Venerei de Medicis fusese acoperită cu o învelitoare neagră, de sub care se vedea un genuchi rece de marmoră.

Maiakovski zăcea întins pe podium în sicriu ca într-un sarcofag de piatră — greu, mare, continuînd să gîndească. Zăcea cu picioarele înspre ieșire și înspre oamenii care se îngrămădeau în jurul sicriului. De aceea i se zăreau în primul rînd ghetele trainice cu placheuri de aramă la tocuri. Placheurile, tare tocite, străluceau la razele soarelui.

Poetul călcase pe pămînt cu pas larg și un pic nepăsător. Arama se tocise repede din pricina unui asemenea mers.

Desigur că mulți se gîndiseră atunci la faptul că aceste placheuri ieftine nu vor putrezi niciodată în timp ce oșemintele poetului vor dispăre. Oamenilor le era necesar nu numai versul său ci și el însuși, viu și tunător.

În acel an se nimerise în Moscova un aprilie nemaipomenit de cald. Din pămîntul crud se ridicau, dincolo de ferestre, aburi. Se mișcau ușor frunzele căzute de anul trecut. Frunzele negre miroseau a vin acru. Din ele nu se putea împleti o coroană poetului.

În loc de coroană cineva depuse în sicriu la picioarele sale cîteva frunze. Ele nu se pierdură printre crizantemele și garoafele de seră, printre panglicile de atlas îndoliat, printre ramurile de tuia și cetina de brad mirosind a terebentină. Frunzele se găseau aici pe bună dreptate. O frunză se lipi de talpa lui Maiakovski și arseră împreună în flăcările înmormîntării.

Mai greu de suportat pentru acei care continuă să trăiască e faptul că n-au reușit să spună omului dispărut ce-au gîndit și simțit pentru el. Îndrăgos-țiții, ca de obicei, au întîrziat. O timiditate de neînțeles le-a strîns buzele.

Și acum, desigur, Maiakovski nu va afla niciodată cât de curată era dragostea lor. Această dragoste l-ar fi salvat poate !

Poetul tăcuse însă înainte de moarte și nu-și destăinuise în fața nimănui ultima mîhnire. Zăcea, abia încruntat ; nu spusese nimănui despre jignirile și durerile prin care trecuse, el, poetul puternic și încrezător, în sine. Da, și-a gătit propriul lui cîntec. Pentru binele patriei sale și al poporului a săvîrșit actul eroic al jertfirii de sine întru poezie.

A fost salahor, agitator, luptător, înrădăcinînd revoluția în viața de zi cu zi. Moliciunea nu-și avea rostul. Trebuiau biciuite incapacitatea, prostia, mințile înguste, refractare. Trebuia să strigi la oameni, ca ei să-și vină în fire și să iasă la lumină din cuiburile lor călduțe. Trebuiau pur și simplu goniți, din aceste cuiburi, în bătaia vîntului aspru și rece al revoluției.

.....
Și-a făurit versurile ca un fierar, cu mînele suflecate. Esenin spusese că în această viață nu e nou să mori, dar nici de trăit, desigur, nu e nou. Deznădejdea unor asemenea cuvînte i se păruse lui Maiakovski revoltătoare. Trecură însă cu totul cinci ani de la moartea lui Esenin și singur chemă asupra sa moartea și încheie pe deplin socotelile cu viața.

De ce? Cine știe?

Fu purtat pe strada Vorovski, pe strada ambasadelor străine. Ambasadele coborîseră și ele drapelele. Chiar și dușmanii se înclinau astfel în fața vigoarei sale poetice, a francheței lui de tribun, a temperamentului său politic. Din moment ce murise, ei, evident, se liniștiseră și încetaseră să mai acorde importanță forței zdrobitoare a versurilor sale. Nu știau că, adesea, cuvîntul devine peste vreme din ce în ce mai de temut.

.....
... Roskin căzu ca ostaș al miliției populare în toamna anului 1941, lîngă Vezma. Întotdeauna calm în aparență, era cuprins de o mînie rece, oricîte ori venea vorba despre fascism.

Ura sa împotriva fascismului, a smintitului dictator Hitler, împotriva regimului totalitar, aducea cu repulsia adîncă pe care o resimțim de obicei față de o jigodie care trebuie zdrobită. Viața dăruia acestui om singuratic și retras, înainte de moarte, ultimul zîmbet — iubirea unei femei frumoase și devotate. Luîndu-și rămas bun de la ea, la despărțire, nu-și mai întoarse îndărăt capul. Ar fi fost peste puterile sale.

Există suferințe pe care niciodată un om n-ar trebui să le îndure, într-atît sînt de nemiloase și contravin sentimentelor de dragoste și sublim în spiritul cărora și-a trăit acest om anii, chemîndu-și stăruitor și în permanență semenii spre lumină. Roskin a năzuit și a chemat către ea, prin gîndurile, cărțile, prin întreaga structură a lumii sale interioare.

Femeia urmări multă vreme cu disperare, fără a observa nimic altceva, spinarea ușor aplecată a bărbatului care se îndepărta.

Și eu îmi amintii cum mama la despărțirea de tatăl meu, învinuindu-l de superficialitate și blestemîndu-l pentru viața ei distrusă și viitorul amar al copiilor, izbucnise în plîns la vederea spatelui gheboșit, vinovat, al tatei care pleca pentru totdeauna. În această spinare era atîta neajutorare, încît mama nu se putuse opri să nu izbucnească în plîns. Încă o secundă și l-ar fi strigat, ar fi fugit după el și desigur că s-ar fi întors. Însă mîndria, necazul, intoleranța nu i-au îngăduit să facă una ca asta. Cine știe dacă privirea în urma omului care pleacă pe vecie, nu e cel mai îngrozitor lucru care poate fi îndurat.

uzina de tunuri

După Șlisselburg vaporul intră în lacul Ladoga. Cerul se contopi cu apa într-o ceață sură și caldă. În această ceață rară răsări încet din apă un far vechi, dungat.

Din nou îmi reveniră visurile prostești de a renunța la toate și a deveni paznic de far. Eram încredințat că voi suporta bine singurătatea farului, mai cu seamă dacă voi aduna o bibliotecă de cărți alese. Și din timp în timp, firește, că voi scrie.

Cercetam farul urmărindu-l îndelung cu ochii. Căpitanul, un nordic tăcut, pronunțând cuvintele în felul specific al celor din regiunile de miază-noapte, îmi dădu un binoclu îmbrăcat în piele neagră. Mă străduiam să observ prin acest binoclu ceea ce se întâmplă pe far. Acolo nu se petrecea însă nimic deosebit.

Din balconul farului, unde atârna un clopot mare înverzit, ni se semnaliză cu stegulețe și noi răspunserăm. Eram rugați să comunicăm la debarcaderul din drum Svirița ca să fie trimise la far sare și țigări « Puška » (existau pe atunci asemenea țigări foarte groase și semănând într-adevăr cu niște țevi de tun).

Mă bucurai că la fereastra farului, sus, deasupra apei, înfloreau într-o jardineră mușcate — flori iubite pretutindeni. Trăia, pe semne, acolo, și o femeie; nu o zării însă de loc.

Spre amurg, masele de aer porniră tainic să se strămute. Nu erau nori. Piclă se risipise, dar în locul ei se lăsă pe suprafața apei o iradiere roză care treptat se aprinse cuprinzând întreaga jumătate de apus a cerului și a apei într-o strălucire roșietică.

Niciodată nu întâlnisem încă un asemenea asfințit prelungit. El nu se stinse și zăbovi pe cer pînă tîrziu, aducînd parcă pe lac liniștea.

În semiobscuritatea înserării se aprinseră pe vapor luminile de bord, cu totul inutile, pentru că în depărtare se vedea limpede la o depărtare de cinci mile.

Avurăm noroc. Acalmia de zi continuă și noaptea. Nu clipea nici un val. Doar apa gîlgiia la cîrmă. Căpitanul îmi zise că sînt un om căruia îi merg, se pare, bine treburile, deoarece pe Ladoga poate fi întâlnită arareori o asemenea vreme. Se stîrneau pe Ladoga furtuni de felul aceluia din Marea Barent.

Pe Sviria năvalnică ne întîmpină un șir de praguri peste care trecurăm dublînd forța de tracțiune a vaporului. Vaporul înainta, obosit, luptînd din greu împotriva curentului. Îl ajuta un remorcher puternic.

Îmi amintesc de așezările pescărești răspîndite de-a lungul rîului Sviria, de luntrile cu boturi răsucite ca niște gîturi de lebede (după modelul vechilor bărci din Novgorod), de cîntecul femeilor care spălau rufele pe niște plute.

Contemplam de pe punte pămînturile dinspre nord ale Olonețului, păduroase și nu prea bogate, « uitate de oameni și de dumnezeu » după cum se spunea în vechime. De mult doream să ajung acolo. Mi se părea că numai acolo se va petrece cu mine ceva simplu și foarte omenesc. Locuri de acestea în care neapărat trebuia să mi se întîmple ceva omenesc sporeau de altfel de la an la an. Am ajuns în cele din urmă să mă simt în închipuirea mea locuitorul de baștină al multor ținuturi.

În fiecare regiune, descopeream cîte un colțisor fermecător și mi-l « puneam de-o parte ». În majoritatea lor erau meleaguri puțin cunoscute : la nord — Oloneț și Kargopol, mînăstirea de la Kirillo-Belozersk și Cerdîni,

în Rusia de mijloc — dragălașul după nume Sapojok (Ciubotica), Zadonsk, Narovceat, în Bielorusia — Bobruisk, la nord-vest, Gdov și Ostrov, și încă alte nenumărate locuri. Altfel, că nu mi-ar fi ajuns o viață să le cutureier pe toate.

Pământul Oloneț-ului se desfășura înaintea mea sfios și modest. Vântul, stîrnit spre seară aducea un aer rece de ploaie, îndoind și răvășind năvalnic tufele de răchită de pe mal.

.....
leșeam noaptea pe punte și ședeam pe bancă lângă coșul şuierător, priveam în întuneric spre invizibilele păduri nesfîrșite, fremătînd cufundate în beznă și mi se părea că printr-o minune nimerisem din secolul XX în timpurile lui Ivan Kalita și că de-aș coborî de pe vapor, m-aș rătăci de îndată și m-aș pierde fără a întîlni de-a lungul a sute de kilometri un singur om, fără a auzi glas omenesc ci doar lătrat de vulpi și urlete de lupi.
.....

colchida în flăcări

... În Poti am făcut cunoștința unui tînr inginer gruzin care a intrat în volumul «Colchida» sub numele de Gabunia. Dacă ar trebui să-l descriu în două cuvinte aș spune că era în primul rînd sceptic și poet. Aceste trăsături parcă ireconciliabile se contopeau pe deplin în inginerul domol și zgîrcit la vorbă Gabunia. El mă atrăgea mai cu seamă (să-l numim Gabunia) prin calitatea rară, prin modul în care știa să îmbine erudiția sa vastă cu viața cotidiană înconjurătoare, cu munca în Colchida (Gabunia conducea lucrările de trasare a canalului în Cealadida), cu evenimentele din țară și cu însăși curgerea propriei vieți intime.

Fie că-l citea pe Strabon sau Montaigne, articolele profesorului Krasnov despre subtropice, sau versurile lui Baratașvili, călătoriile lui Bramberi sau «Corabia Retvizan» a lui Grigorovici, pe Blok sau «Natura tropicelor» de Wallace, pretutindeni descoperea idei care să răspundă intereselor sale de zi cu zi.

Consider întîlnirea cu Gabunia cel mai fructuos episod al trecerii mele prin Colchida. Ea mi-a înlesnit cunoașterea Colchidei sub unele aspecte mai ascuțite și stridente, în nouitatea lor, ușurîndu-mi astfel reprezentarea viitoareului apropiat al acestui pămînt.

Gabunia îmi arată Cealadida. Acolo văzui pentru întia oară jungla. A trebuit să-mi încordez voința spre a nu mă îmbolnăvi de «boala junglei». N-am inventat-o eu. Boala există în realitate, deși nu cad în mrejele ei toți cei care nimeresc în junglă.

Boala junglei — e farmecul înrobitor al desișurilor de nestrăbătut (într-însele sînt puține păsări) cu aerul lor amețitor sufocant, cu pămîntul cafeniu, cu tăcerea, cu lianele puternice, cu rîurile stătute învăluite de aburi dogorîtori, cu clefăitul mistreților și senzația continuă că undeva pe alături trăiesc taine nedescoperite. Și deși asemenea taine nu există, te afli într-o stare de permanentă așteptare a ceva nou și nemaiîncercat.

Plecam uneori pe înserate cu Gabunia în port și într-un restaurant aproape gol, pe dig, ședeam îndelung ascultînd cum freamătă valurile ce se spargeau de masivul de piatră; priveam spre vapoarele necunoscute care semnalizau prin lumini, în timp ce se apropiau de Poti din marea largă.

Gabunia îmi recită odată destăinuindu-mi parcă o taină prietenească:

Împreună sîntem, îndeaproape te urmez, muză iute de picior
Iubim deopotrivă sălciiile de-a lungul marelui drum
Freamătul proaspăt al ploii, iar în depărtare
Pînza albă de corabie pe marele fluviu
Lumea aceasta e atît de mare și severă
Încît nu-i loc nicăieri pentru visuri sterpe.

— « Muză iute de picior », repetă el. Sună bine?

— Bine, încuviințai eu.

— Muza cea mai iute de picior e muza lui Pușkin.

El tăcu aplecîndu-se deasupra paharului cu vin și eu mă gîndii că se află în fața mea un mare poet. Gabunia nu scrisese nici un vers, dar oricum poezia îi umplea viața și munca.

Vapoarele intrau în port. Luminile lor tremurau pe valuri ; mi se părea că aceste lumini strălucesc, deoarece străbătuseră spațiile imense ale atmosferei marine absorbindu-le parcă puritatea.

— Dacă omul simte spațiul, spuse o dată Gabunia, înseamnă că e fericit. E un sentiment nobil și înalt. Din păcate însă nu ne vizitează prea des. Din păcate. . . !

Și eu încercam a zecea oară să ghicesc cine e acest interlocutor al meu cu fața liniștită, din cînd în cînd tristă și ironică, — poet, inginer sau pur și simplu un om meditînd din obișnuință la toate cîte se întîmplă pe lumea asta.

Directorul construcției Nodia cu luciditatea sa caracteristică îl considera pe Gabunia un individ ciudat. El îi justifica ciudățeniile (înclinația spre filozofie și poezie) prin faptul că Gabunia suferea de malarie. Frigurile de baltă tocesc simțul realității și provoacă în gînduri o oarecare dezordine. Dar ca inginer, Nodia îl aprecia în mod deosebit pe Gabunia pentru îndrăzneala, dîrzenia și ingeniozitatea lui. Toți muncitorii vorbeau admirativ de bărbăția, plină de eroism, cu care Gabunia salvase construcția de distrugere, în timpul unor averse violente cînd apa năvălise din munții împrejmuitoari peste Colchida. Despre acest episod nu face să povestesc însă a doua oară deoarece l-am mai povestit o dată în cartea mea *Colchida*.

În romînește de AL. SIMION

FRANZ KAFKA

pagini alese

Metamorfoza

Într-o bună dimineață, când Gregor Samsa se trezi în patul său, după o noapte de vise zbuciumate, se pomeni metamorfozat într-o gînganie înspăimîntătoare. Zăcea întins pe spatele tare ca o carapace și, cînd ridica puțin capul, își vedea abdomenul cafeniu boltit în sus și divizat în segmente rigide, de forma unor arcuri ; plapuma abia se mai ținea să nu cadă cu totul de pe proeminența lui. Multele lui picioare, jalnic de subțiri în comparație cu dimensiunile din totdeauna, îi tremurau, neajutorate, înaintea ochilor.

« Ce s-a-ntîmplat cu mine ? » îi trecu prin gînd. Nu era vis. În jur se întindea camera lui liniștită — o adevărată cameră omenească, deși cam mică — cuprinsă între cei patru pereți pe care-i cunoștea atît de bine. Deasupra mesei, pe care se vedea, împrăștiată, o colecție de mostre de stofe — căci Samsa era voiajor comercial — sta atîrnată fotografia ce-o tăiasе deunăzi dintr-o revistă ilustrată și o pusese într-o ramă frumoasă, aurită. Reprezenta o femeie cu o căciuliță în cap și cu un boa de blană la gît ; femeia ședea drept și întindea spre privitor un manșon mare de blană, în care îi dispărea întreg brațul, pînă la cot.

Privirea lui Gregor alunecă apoi spre fereastră, și vremea mohorîtă de afară — căci se auzeau picurile de ploaie țîrînd pe glaful de tablă — îl făcu profund melancolic. « Ce-ar fi, dacă aș mai trage un pui de somn și aș uita de toate smintelile astea », gîndi el, dar ideea se dovedi cu totul nerealizabilă, întrucît se obișnuise să doarmă pe partea dreaptă și, în situația actuală, nu se putea întoarce în poziția respectivă. Cu oricîtă forță căuta să se arunce pe partea dreaptă, se rostogolea de fiecare dată îndărăt pe spate. Încercă de sute de ori, închizînd ochii pentru a nu fi nevoit să-și vadă picioarele zvîrcolindu-se, și renunță abia în clipa cînd începu să simtă într-o parte o durere ușoară, surdă, pe care n-o cunoscuse pînă acum.

« Of, doamne », gîndi el, « ce meserie obositoare mi-am mai ales și eu ! Zi de zi pe drumuri. Neplăcerile afacerilor sînt mult mai nesuferite decît cele din magazinul părintesc de odinioară ; în plus, mai trebuie să îndur și chinul voiajurilor, grija de a nu pierde legăturile trenurilor, mesele neregulate și proaste, relațiile cu oamenii, care sînt mereu altele, care nu durează și nu pot deveni niciodată mai intime. Ducă-se dracului toate astea ! » Simți o ușoară mîncărime pe burtă, deasupra ; se împinse încet, pe spate, spre tăblia patului, pentru a-și putea ridica mai bine capul ; găsi locul mîncărimii, acoperit cu niște punctișoare mici, albe, despre care nu știa ce să creadă ; apoi vru să pipăie locul cu unul din picioare, dar îl trase numaidecît îndărăt, întrucît cum îl atingeau, îl treceau fiori reci.

Lunecă îndărăt, în poziția de mai-nainte. « Sculatul ăsta dis-de-diminează », gîndi el, « te tîmpește cu totul. Omul trebuie să doarmă ca lumea. Alți voiajori trăiesc fără griji, ca niște cadîne în harem. De pildă, cînd mă reîntorc la bîrt, în cursul dimineții, pentru a transcrie comenzile obișnuite, îi găsesc pe toți domnii aceștia abia luîndu-și gustarea de dimineată. Să îndrăznesc eu să fac asemenea lucru, cu șeful meu ! Aș zbura numaidecît pe ușă afară. La urma urmii, cine știe dacă n-ar fi mai bine să se întîmple așa. De nu m-aș stăpîni, din pricina părinților, de mult mi-aș fi dat demisia, m-aș fi dus înaintea șefului și i-aș fi spus părerea mea pe șleau. Și sînt sigur că ar fi căzut de pe pupitru ! Ce manieră ciudată mai e și asta, să te așezi cu fundul pe pupitru și să vorbești de la înălțimea lui cu salariatul, care trebuie să se dea cît se poate mai aproape, din cauză că șeful este surd. Ei, dar nu e pierdută cu totul orice speranță ; cînd voi avea, odată, toți banii strînși laolaltă pentru a plăti datoria părinților mei față de el — s-ar putea să mai dureze vreo cinci-șase ani pînă atunci — am să fac neapărat și acest lucru. Și apoi să vezi, altă viață ! Deocamdată, firește, trebuie să mă scol, întrucît trenul meu pleacă la cinci ».

Își întoarse privirea spre deșteptătorul care ticăia pe dulap. « Sfinte dumnezeule ! » se sperie el. Era șase și jumătate, iar limbile ceasului mergeau liniștit înainte, chiar trecuseră de jumătate și se apropiau de fără un sfert. Să nu fi sunat oare ceasul ? Se vedea din pat că fusese potrivit cum trebuie pentru ora patru ; cu siguranță că și sunase. Dar cum a putut oare să doarmă fără să-l audă, că doar, cînd sună, mișcă pînă și mobilele din loc ? De fapt, nu dormise prea liniștit, dar probabil că, în schimb, dormise cu atît mai adînc. Și acum ce mai putea face ? Trenul următor pleca la șapte ; pentru a-l prinde măcar pe ăsta, trebuia să dea un zor nemaipomenit, dar colecția de mostre nici nu era încă împachetată, iar el nu se simțea cîtuși de puțin odihnit și înviorat. La urma urmei, chiar dacă ar mai prinde trenul, tot nu scapă de praftorița șefului, de vreme ce omul de serviciu al întreprinderii l-a așteptat la trenul de ora cinci și a raportat de mult despre întîrzierea lui. ăsta era omul șefului, n-avea nici șira spinării și nici minte. Ce-ar fi să facă pe bolnavul ? Ar fi penibil și ar da de bănuît, întrucît Gregor n-a fost încă niciodată bolnav în cei cinci ani de serviciu. Cu siguranță că șeful va veni împreună cu medicul asigurărilor sociale, le va face reproșuri părinților pentru puturosul lor de fiu și va respinge toate pretextele, sprijinindu-se pe părerea medicului asigurărilor, pentru care nu există decît oameni sănătoși, dar care fug de muncă. Și oare, în cazul de față, n-ar cam avea dreptate ? Dacă nu lua în seamă dorința de-a dormi mai departe, care era cu totul nejustificată după un somn atît de lung, încolo se simțea cu adevărat foarte bine și avea și-o poftă de mîncare cît se poate de zdravănă.

În timp ce reflecta, zorit, la toate acestea, fără a se putea hotărî să se scoale — iar deșteptătorul tocmai bătea trei sferturi — cineva ciocăni prevăzător la ușa de lângă capul patului. — « Gregor », strigă o voce — era a mamei — « e șapte fără un sfert. Nu trebuia să pleci la drum? » Ce voce blîndă ! Gregor se sperie singur, cînd își auzi glasul cu care răspunse ; era, fără îndoială, vocea lui dinainte, dar în ea se amesteca, venind parcă de undeva, din adînc, un piuit dureros, pe care nu-l putea reține și care făcea ca toate cuvintele să nu fie clare decît în primul moment, după care rezonanța lor se deforma într-atîta, încît nici nu-ți mai dădeai seama dacă ai auzit într-adevăr bine sau nu. Gregor ar fi vrut să răspundă pe larg și să explice totul, dar, în împrejurările acestea, se mulțumi să spună doar : « Da, da, mulțumesc mamă, mă scol acum ». Datorită ușii de lemn, schimbarea vocii lui Gregor nu se putu observa de-afară, de vreme ce mama se mulțumi cu această declarație și plecă tirșindu-și pașii. Dar scurta discuție atrase atenția celorlalți membrii ai familiei asupra faptului că, în ciuda tuturor așteptărilor, Gregor mai era încă acasă, și iată-l numaidecît pe tatăl lui bătînd încetșor, dar cu pumnul, în ușa laterală. « Gregor ! Gregor ! » strigă el, « ce s-a întîmplat? » Apoi, după o scurtă tăcere îl somă încă o dată, cu glas mai gros : « Gregor ! Gregor ! » La cealaltă ușa laterală chema încet, tînguitor, sora lui : « Gregor ? Nu te simți bine ? Ai nevoie de ceva ? » Gregor răspunse în ambele direcții : « Sînt gata, uite-mă », și se strădui ca, printr-o articulare cît putu mai îngrijită și prin intercalarea unor lungi pauze între cuvinte, să înlătore din glasul lui tot ceea ce ar fi putut părea surprinzător. Tata se și întoarse la micul său dejun, dar sora continuă în șoaptă : « Gregor, deschide, te implor ». Lui Gregor, însă, nici prin gînd nu-i trecea să deschidă ușa, ci binecuvîntă obiceiul, dobîndit în cursul călătoriilor, de-a încuia toate ușile în timpul nopții, chiar și acasă.

Mai întîi voia să se scoale în liniște, nestingherit, să se îmbrace și mai ales să-și mănînce micul dejun, și abia după aceea să chibzuiască ce e de făcut, întrucît băgase de seamă că, în pat, nu-și putea aduna gîndurile. Își aminti cum adeseori, stînd culcat, simțea cîte-o ușoară durere, pricinuită probabil de faptul că dormise într-o poziție incomodă, și cum această durere pierdea, ca o simplă nălucire, de îndată ce se scula ; și fu tare curios să vadă cum se vor sfîrși halucinațiile lui de astăzi. Nu se îndoia cîtuși de puțin că schimbarea vocii nu era altceva decît simptomul prevestitor a unei răceli ștrașnice, boala profesională a tuturor voiajorilor.

Îi fu foarte ușor să dea plapuma la o parte ; nu trebui decît să se umfle puțin și ea căzu de la sine. Mai departe, însă îi veni foarte greu, întrucît era neobișnuit de lat la trup. Ar fi avut nevoie de mîini și de picioare, pentru a se ridica în sus ; dar, în locul acestora, n-avea decît nenumărate piciorușe, care se mișcau necontenit în toate felurile și pe care, în plus, nici măcar nu le putea stăpîni. Dacă, la un moment dat, voia să îndoiaie unul din ele, atunci acesta era primul care se întindea ; și dacă, totuși, izbutea pînă la urmă să execute cu el mișcarea dorită, celelalte se frămîntau, între timp, ca scăpate de sub control și păreau cuprinse de o agitație dureroasă. « Numai să nu stau inutil în pat », îi trecu lui Gregor prin minte.

Întîi vru să coboare din pat cu jumătatea inferioară a corpului, dar această parte, pe care de altfel nici n-o văzuse încă și despre care nu-și putea face o idee precisă, se dovedi foarte greu de urnit din loc ; totul mergea nespuns de încet ; și cînd, în cele din urmă, cuprins de o furie aproape sălbatică, își adună puterile și-și făcu vînt înainte, fără a ține seama de nimic, constată

că greșise direcția și se lavi puternic de tăblia de la picioarele patului; iar durerea tăioasă care îl săgetă, îl făcu să-și dea seama că tocmai partea inferioară a corpului era, pentru moment, probabil cea mai sensibilă.

Încercă, de aceea, să se dea jos mai întâi cu jumătatea superioară a trupului și întoarse, precaut, capul spre marginea patului. Lucrul acesta fu mai ușor de făcut și, în ciuda lățimii și greutateii, masa corpului urmă și ea, încet, întoarcerea capului. Însă când se văzu, în cele din urmă, cu capul suspendat în gol, în afara patului, se temu să mai înainteze în felul acesta, întrucât, dacă și-ar fi dat însfîrșit drumul să cadă astfel, ar fi trebuit să se întâmple vreo minune ca să nu se aleagă cu o rană la cap. Și, în nici un caz, nu trebuia să-și piardă cunoștința; așa că preferă să rămână în pat.

Dar când, după ce repetă strădania, oftă adînc pomenindu-se iarăși în aceeași poziție și când își mai văzu și picioarele luptînd aprig între ele, fără a putea găsi modalitatea să le potolească și să le orînduiască mișcările, își spuse din nou că e imposibil să mai rămână în pat și că cel mai înțelept lucru era să facă orice sacrificiu, dacă întrevedea măcar o speranță, cît de mică, să poată scăpa din pat. Totodată nu pierdu însă prilejul să-și amintească, printre picături, că e preferabil să chibzuiască liniștit și chiar cît se poate de liniștit, decît să ia hotărîri disperate. În asemenea clipe își ațîntea ochii pe fereastră, dar din păcate privelește ceții matinale, care ascundea privirilor pînă și clădirile de pe partea cealaltă a străzii, nu-i putea insufla nici încredere și nici vioiciune. « Deja șapte », își spuse el, când auzi ceasul bătînd din nou, « deja șapte și încă nu s-a ridicat ceata ». Șezu cîtăva vreme liniștit, abia respirînd, de parcă ar fi așteptat ca liniștea desăvîrșită să restabilească, poate, o situație reală și firească.

Apoi își spuse însă: « Cînd o bătea șapte și un sfert, trebuie să fiu de mult în picioare. De altfel, chiar și pînă atunci va veni cineva de la magazin, ca să întrebe de mine, întrucît magazinul se deschide înainte de șapte ». Și începu să se legene, pentru a-și face vînt, cu tot corpul odată, jos din pat. Dacă-și va da drumul să cadă în felul acesta, atunci capul, pe care avea de gînd să-l ridice cît mai sus în timpul căderii, va scăpa probabil fără nici o lovitură. Cea mai mare grijă i-o pricinuia însă perspectiva zgomotului puternic, care urma să se producă și care avea să trezească, îndărătul ușilor, dacă nu spaimă, măcar îngrijorare. Dar trebuia să accepte și acest risc.

Cînd Gregor ajunse cu jumătatea corpului afară din pat — noua metodă era mai mult joc decît efort, n-avea decît să se legene într-una, ritmic — îi fulgeră prin minte, cît de ușor ar fi totul, dacă i-ar veni cineva într-ajutor. Doi oameni puternici — se gîndi la tatăl său și la slujnică — ar fi fost întru-totul de-ajuns; n-ar fi trebuit decît să vîre mîinile sub spinarea lui boltită, să-l ridice astfel din pat, apoi să se aplece cu povara și să aștepte grijuliu, pînă cînd el se va răsturna printr-un salt pe podea, unde picioarele își vor afla — să sperăm — un rost. Dar, făcînd totuși abstracție de faptul că ușile erau încuiate, trebuia oare, cu adevărat, să strige după ajutor? Cu toată situația tragică în care se afla, nu-și putu reține un zîmbet cînd îi trecu prin minte această idee.

Ajunse atît de departe încît, atunci cînd se legăna mai tare, abia își mai putea ține echilibrul; trebuia să ia acum o hotărîre decisivă, întrucît mai erau cinci minute pînă la șapte și un sfert — cînd se auzi deodată sunînd la ușa casei. « E cineva de la magazin », își spuse el și aproape înlemni, în timp ce picioarele se zbăteau cu atît mai grăbite. Vreme de-o clipă domni liniște. « Nu-i deschide nimeni », gîndi Gregor, cuprins de o speranță

nesăbuită. Dar, după puțin, servitoarea se duse la ușă, firește ca întotdeauna, cu pași îndesați, și deschise. Lui Gregor nu-i trebui să audă decât primul cuvânt de salut al vizitatorului și știu cine era — însuși procuristul. De ce numai el, Gregor, era condamnat să muncească la o firmă, unde, la cea mai mică abatere, se iscau numaidecît cele mai grave bănuieli? Erau oare toți salariații, fără excepție, niște pungași? Nu se găsea printre ei nici un om demn de încredere, devotat, pe care să-l mustre conștiința când nu putea folosi pentru firma lui cîteva ceasuri din cursul dimineții, sau care să fie în imposibilitatea de-a se da jos din pat? Nu era, într-adevăr, suficient dacă trimitea un practicant să întrebe ce s-a întîmplat cu el — bineînțeles dacă această investigație era neapărat necesară —? Trebuia oare să vină numaidecît procuristul însuși, pentru a arăta întregii familii, care n-avea nici o vină, că cercetarea acestor împrejurări suspecte nu putea fi încredințată decât priceperii procuristului? Și, mai mult ca o consecință a enervării care-l cuprinsese în urma acestui raționament, decât ca rezultat al unei adevărate hotărîri, Gregor își făcu vînt cu toată forța, jos din pat. Se auzi o bușitură sonoră, care nu era însă un zgomot propriu-zis. Căderea fu întrucîtva amortizată de covor; de altfel și spinarea lui Gregor se dovedi mai elastică decât își închipuise el însuși, așa încît sunetul înăbușit al căderii nu alarmă pe nimeni. Dar capul nu și-l feri cu destulă grijă și se lovi; de necaz și durere, îl întoarse într-o parte și-l frecă de covor.

« Acolo, înăuntru, a căzut ceva », vorbi procuristul în camera din stînga. Gregor încercă să-și imagineze, dacă nu s-ar putea întîmpla și procuristului, într-o bună zi, ceea ce pășise el azi; de fapt, trebuia admis că există această posibilitate. Dar, ca un fel de răspuns brutal la această întrebare, procuristul făcu acum cîțiva pași îndesați prin camera alăturată, scîrțîindu-și cizmele de lac. Dinspre odaia din dreapta, sora vorbi în șoaptă, pentru a-l preveni pe Gregor: « Gregor, a venit procuristul ». « Știu », răspunse Gregor ca pentru sine; dar nu îndrăzni să ridice glasul atît de mult, încît să-l poată auzi și sora lui.

— « Gregor », spuse apoi tatăl din camera din stînga, « a venit domnul procurist și se interesează de ce n-ai plecat cu trenul de dimineață. Nu știm ce să-i spunem. De altfel, vrea să vorbească cu tine personal. Așa că te rog să deschizi ușa. Firește că va avea bunătatea să scuze dezordinea din camera ta ». — « Bună-dimineața, domnule Samsa », strigă între timp procuristul, prietenos. — « Nu se simte tocmai bine », se adresă mama către procurist, în vreme ce tata încă mai vorbea cu Gregor prin ușă, « nu se simte bine, credeți-mă, domnule procurist. Altfel cum ar putea Gregor să scape trenul! Băiatului nu-i stă mîntea la altceva, decât la magazin. Mai că-mi vine să mă și supăr uneori, fiindcă nu iese niciodată seara în oraș; sînt opt zile acu' de cînd n-a mai plecat nicăieri și seară de seară a stat acasă. Șade la masă alături de noi și citește în liniște ziarul sau studiază mersul trenurilor. Pentru el este o adevărată distracție cînd își trece timpul lucrînd traforaj. Așa, de pildă, în vreo două-trei seri a sculpat o mică ramă; veți rămîne uimit cît e de frumoasă; este atîrnată la el în odaie; o s-o puteți vedea, de-ndată ce va deschide ușa. De altfel sînt bucuroasă că ați venit la noi, domnule procurist; fără dumneavoastră nu l-am fi putut face pe Gregor să ne deschidă ușa; este atît de încăpățînat! Și sînt sigură că nu-i e bine de loc, cu toate că azi dimineață n-a vrut să recunoască ».

— « Vin numaidecît », articulă Gregor încet și prevăzător, dar nu se clinti pentru a nu pierde nici un cuvînt din discuția de-alături.

— « Nici nu-mi pot explica altfel lucrurile, doamnă », afirmă procuristul, « să sperăm că nu e nimic grav. Deși, pe de altă parte, trebui să spun că noi, oamenii de afaceri — din fericire sau din nenorocire, cum vrei s-o luați — trebuie să trecem foarte adesea peste micile noastre suferințe, atunci cînd e vorba de afaceri ».

— « Ei bine, poate acum să intre la tine domnul procurist? » întreabă tatăl nerăbdător și bătînd din nou în ușa.

— « Nu », răspunse Gregor.

În camera din stînga se făcu o liniște penibilă, în cea din dreapta sora începu să plîngă, suspinînd încetîșor.

De ce nu se duce sora lui dincolo, la ceilalți? Probabil că abia s-a sculat din pat și încă n-a apucat să se îmbrace. Și de ce plînge, la urma urmei? Pentru că nu se scula și el, ca să-i deschidă procuristului? Pentru că era amenințat să-și piardă postul și, în cazul acesta, patronul va începe din nou să-i sfîdie pe părinți cu vechile lui pretenții. Griji cu totul inutile, deocamdată. Gregor încă mai era lîngă ei și nici prin gînd nu-i trecea să-și părăsească familia la ananghie. Pentru moment, firește, zăcea întins pe covor și oricine ar fi știut în ce stare se află nu i-ar fi putut pretinde cu tot dinadinsul să-i dea drumul înăuntru procuristului. Dar această mică impolitete, pentru care va găsi cu ușurință, mai tîrziu, o scuză plauzibilă, nu putea fi un motiv de concediere imediată a lui Gregor. Și Gregor fu de părere că ar fi mult mai rezonabil să-l lase acum în pace, decît să-l tulbure cu bocetele și insistențele lor. Dar, desigur, motivul care îi neliniștea pe ceilalți și le scuza comportarea era incertitudinea.

— « Domnule Samsa », strigă acum procuristul, ridicînd vocea, « ce înseamnă asta? Te baricadezi acolo, în camera dumitale, nu răspunzi decît cu da și nu, le faci griji inutile părinților și — în treacănt fie zis — îți neglijezi îndatoririle profesionale într-un mod nemaipomenit. Îți vorbesc aici în numele părinților și șefului dumitale și te rog foarte serios să ne dai numai decît o explicație lămurită. Sînt uimit, sînt foarte uimit. Te credeam un băiat așezat, cuminte, și iată că, dintr-o dată, mi se pare că începi să ne terorizezi cu toanele dumitale nesăbuite. Azi dimineață, șeful a făcut aluzie la o interpretare ce s-ar putea da lipsei dumitale — se referea la încasările care ți-au fost încredințate deunăzi — dar eu am respins-o garantînd aproape cu cuvîntul meu de onoare, că nici nu poate fi vorba de asemenea explicație. Acum, însă, sînt nevoit să iau act de încăpățînarea dumitale și te asigur, domnule Samsa, că aproape mi-a pierit pofta să-ți mai iau vreodată apărarea. Iar situația dumitale nu e cîtuși de puțin dintre cele mai sigure. La început am avut intenția să-ți spun toate astea între patru ochi; dar, de vreme ce mă faci să-mi pierd timpul aici în mod inutil, nu vîd de ce aș mai ascunde ceva părinților dumitale. Află deci că munca dumitale din ultima vreme a fost cu totul nesatisfăcătoare; recunoaștem și noi că anotimpul nu e prea favorabil pentru afaceri intense; dar nu există, și nici nu poate să existe vre-un anotimp, domnule Samsa, în care să nu se încheie afaceri ». « Dar, domnule procurist », strigă Gregor ieșindu-și din fire și uitînd, în enervarea sa, de orice precauție, « vă deschid numaidecît, îndată. Am avut o ușoară indispoziție, o ameteală care m-a împiedicat să mă scol. Mai sînt încă în pat, dar mă simt din nou în puteri. Chiar acum mă dau jos din pat. Un moment de răbdare, numai. Nu mă simt încă atît de bine, cum mi-am închipuit. Dar mi-a mai trecut. Cum poate veni boala peste om! Aseară, încă, mi-era foarte bine, părinții mei știu și ei că e așa; sau, mai exact, aseară am simțit

un prim simptom fără importanță. Ar fi trebuit să ne dăm seama. De ce nu ne-am gândit să anunțăm la magazin ! Dar, vezi, totdeauna îți închipui că ai să învingi boala fără să stai în casă. Domnule procurist ! Cruțați-mi părinții. Toate reproșurile, pe care mi le faceți, sînt fără temei ; de fapt, nu mi s-a spus pînă acum nici un cuvînt despre asta. Poate că n-ați văzut ultimele comenzi pe care le-am expediat. De altfel, voi pleca la drum chiar cu trenul de ora opt ; cele cîteva ore de odihnă m-au pus pe picioare. Nu vreau să vă pierdeți timpul, domnule procurist ; voi fi numaidecît la magazin ; vă rog fiți atît de bun să-i comunicați asta domnului director și să-l salutați respectuos din partea mea ! »

În timp ce rostea această avalanșă de cuvinte fără a ști prea bine ce spune, Gregor se apropie de dulap, cu o ușurință datorită exercițiilor anterioare din pat, și încercă să se ridice, sprijinindu-se de el. Voia într-adevăr să deschidă ușa, să-și facă apariția și să vorbească cu procuristul ; era nerăbdător să vadă ce vor spune, cînd vor da cu ochii de el, toți cei care-l chemau acum atît de insistent. Dacă se vor înspăimînta, atunci va însemna că Gregor nu mai are nici o răspundere și că poate fi liniștit. Iar dacă vor primi totul cu bine, atunci nu va mai avea nici un motiv de îngrijorare și, grăbindu-se puțin, va putea ajunge într-adevăr la gară, înainte de ora opt. La început alunecă de cîteva ori în jos, fiindcă dulapul era lustruit, dar pînă la urmă își făcu vînt cu toată forța și izbuti să se ridice drept în sus ; nici nu mai luă seama la durerile din abdomen, oricît erau de ascuțite. Apoi își dădu drumul să cadă înainte pe spătarul unui scaun din apropiere și se prinse cu piciorușele de marginea lui. În același timp își recăpătă stăpînirea de sine și tăcu milc, pentru a putea asculta din nou ce spunea procuristul.

— « Ați înțeles măcar un singur cuvînt ? » îi întrebă procuristul pe părinți, « vreau să sper că nu-și bate joc de noi ! ? » — « Sfinte dumnezeule », strigă mama izbucnind în plîns, pe semne că e tare bolnav și noi îl chinuim, săracul. Grete ! Grete ! » chemă ea apoi. — « Mamă... » țipă sora, din partea cealaltă, încercînd să comunice cu ea prin pereții camerei lui Gregor, care era situată la mijloc. — « Trebuie să te duci imediat după doctor, Gregor e bolnav. Fuga la doctor. L-ai auzit cum vorbește ? » — « A fost un glas de animal », își dădu cu părerea procuristul și vocea lui păru să răsună în surdină prin comparație cu strigătele mamei. — « Ana ! Ana ! » izbucni tatăl alergînd prin antreu spre bucătărie și bătînd din palme, « adu numaidecît un lăcătuș ! » Și iată-le pe cele două fete alergînd prin antreu și foșnindu-și fustele (oare cînd se îmbrăcase Grete atît de repede ?) ; apoi deschiseră în pripă ușa de la intrare, dar nimeni n-o mai auzi trîntindu-se din nou ; probabil că o lăseseră deschisă, așa cum se întîmplă de obicei în casele unde s-a abătut o nenorocire mare.

Gregor era acum mult mai liniștit. Așadar, cuvintele sale nu se mai înțelegeau, cu toate că lui i se părușeră deslușite, mai deslușite ca-nainte, poate pentru că își obișnuise urechea. Oricum, însă, începuseră să-și dea seama că i se întîmplase ceva anormal și erau gata să-i vină într-ajutor. Sîngele rece și siguranța cu care luaseră primele măsuri, îl îmbărbătară. Se simțea reintegrat în societatea oamenilor și nădăjduia isprăvi mărețe și surprinzătoare din partea medicului și a lăcătușului, deopotrivă, fără a face de fapt vreo deosebire între ei. Pentru a-și drege și limpezii vocea în vederea discuțiilor ce aveau să urmeze, tuși puțin, firește străduindu-se s-o facă cît mai încetșor cu putință, întrucît era posibil ca și acest zgomot să sune altfel decît o tuse omenească — și nu era sigur că el își va mai putea

da seama de eventuala deosebire. Între timp se făcuse liniște adîncă în camera vecină. Poate că părinții ședeau la masă cu procuristul și se sfătuiau, poate că erau cu toții lingă ușa și trăgeau cu urechea.

Gregor se tîrî încet spre ușa, sprijinindu-se de scaun; ajuns acolo, lăasă scaunul, se izbi în ușa și se șinu drept rezemîndu-se de ea — capetele rotunjite ale piciorușelor secretau o substanță lipicioasă —; apoi se odihni o clipă de efortul făcut. După aceea se căsni să răsucească cheia în broască cu gura. Dar cu ce să apuce cheia? Din păcate, se părea că n-are dinți ca toți dinții, în schimb mandibulele erau foarte puternice; cu ajutorul lor izbuti chiar să cîlîtească puțin cheia, neluînd în seamă că se rănise, fără îndoială, de vreme ce din gură îi curgea un lichid cafeniu; care se prelingea pe cheie și picura pe podele. — « Ascultați », spuse procuristul din camera de-alături, « întoarce cheia în broască ». Pentru Gregor, această îmbărbătare fu binevenită; ar fi dorit ca toată lumea, și tata, și mama, să-i strige: « Hai, Gregor, curaj, dă-i înainte, întoarce cheia ! » Și, imaginîndu-și că toți urmăreau cu încordare eforturile lui, mușcă cu furie în cheie, fără a se mai gîndi la nimic. Pe măsură ce cheia se răsucea, Gregor dansa în jurul broaștei; se ținea acum doar cu gura și, după cum era nevoie, se atîrna de inelul cheii sau îl apăsa în jos cu toată greutatea corpului. Clinchetul sonor al broaștei, care cedă în cele din urmă, îl trezi cu totul la realitate. Răsufînd ușurat, își zise: « Iată, n-am avut nevoie de lăcătuș », apoi apăsă cu capul pe clanță pentru a deschide înfine ușa.

Întrucît fu nevoit să se dea după ușa trăgînd-o după el, aceasta ajunse să fie larg deschisă și el încă nu se zărea nicăieri. Trebui după aceea să ocolească încet canatul deschis, și anume cu multă atenție, dacă nu voia să cadă pe spate, cît era de lung, mai înainte de aș fi făcut apariția. Era încă preocupat de această manevră dificilă și n-avea răgazul să mai fie atent și la altceva, cînd îl auzi deodată pe procurist scoțînd un « oh » sonor, asemeni șuieratului vîntului; apoi, procuristul fiind cel mai aproape de ușa, Gregor îl văzu ducîndu-și mîinile la gura întredeschisă și trăgîndu-se încet îndărăt, ca și cum o forță invizibilă, de intensitate constantă, l-ar fi împins afară din cameră. Mama — care în ciuda prezenței procuristului rămăsese cu părul încă răvășit și zburlit de somnul nopții — aruncă mai întîi o privire tatălui, împreunîndu-și mîinile, apoi făcu doi pași spre Gregor și se prăvăli grămadă, cu fustele înfoiate în jur, în timp ce fața ei căzută pe piept nu se mai vedea de loc. Tatăl strînsese pumnul cu o mutră dușmănoasă, de parcă ar fi vrut să-l izgonească îndărăt, în camera lui, apoi privi oarecum nesigur în jur, prin odaie, își acoperi ochii cu mîinile și un plîns cu sughițuri începu să-i scuture pieptul voinic.

Deocamdată Gregor nu înaintă în sufragerie, ci se rezemă de celălalt canat al ușii, care era prins cu zăvorul, și nu-și arătă corpul decît pe jumătate; iar deasupra acestuia se ivi capul înclinat într-o parte, cu care pîndea reacția celorlalți. Între timp vremea se mai luminase; de partea cealaltă a străzii se vedea acum limpede un cadru din interminabila și cenușia clădire din față — un spital — cu un șir de ferestre regulate ce străpungeau cu duritate fațada; ploaia continua să cadă, dar numai ca niște picături mari, bine și distinct conturate, vizibile fiecare în parte și rostogolindu-se una cîte una pe pămînt. Vesela pentru micul dejun se răsfața cu îmbelșugare pe masă, întrucît gustarea de dimineață era, pentru tatăl lui Gregor, cea mai importantă masă a zilei; adeseori o prelungea ore în șir, făcînd între timp lectură diferitelor ziare. Chiar pe peretele opus se afla o fotografie a lui Gregor

din vremea militariei, unde era înfățișat ca sublocotenent, cu mîna pe mînerul săbiei, zîmbind fără grijă și parcă impunînd respect prin ținuta și uniforma lui. Ușa dinspre antreu era deschisă și, cum nici cea de la intrare nu fusese închisă, se putea vedea palierul din fața apartamentului și primele trepte care duceau în jos.

— « Ei », începu Gregor vorba, conștient fiind că era singurul care-și păstrase cumpătul, « acum mă voi îmbrăca numaidecît, voi strînge colecția de eșantioane și voi pleca. Vreți să mă lăsați să plec? Vreți? Vedeți dar, domnule procurist, că nu sînt încăpățînat și că muncesc cu plăcere; voiajul e neplăcut, dar n-aș putea trăi fără el. Încotro plecați, domnule procurist? La magazin? Da? Veți relata totul exact, nu-i așa? Oricine poate fi pentru o vreme în incapacitate de-a lucra, dar atunci e momentul cel mai potrivit ca să-ți aduci aminte de realizările lui anterioare și să te gîndești că mai tîrziu, de-ndată ce dificultatea va fi învinsă, omul va pune cu atît mai multă sîrguință și încordare în munca lui. Știți foarte bine cît sînt de îndatorat domnului director. Pe de altă parte port grija părinților mei și a surorii mele. Sînt la ananghie, însă voi ști să ies din nou la liman, prin muncă. Nu-mi îngreunați și mai mult situația. Luați-mi apărarea la magazin! Știu că comis-voiajorul nu este agreat. Lumea își închipuie că el cîștigă din plin și că duce astfel o viață îmbelșugată. Dar dumneavoastră, domnule procurist, cunoașteți situația mai bine decît tot restul personalului, ba — între noi fie vorba — mai bine chiar decît șeful însuși care, în calitatea lui de patron, se lasă adeseori ușor influențat în defavoarea unui salariat. Știți de asemenea foarte bine că un comis-voiajor, care mai tot timpul anului lipsește de la magazin, poate cădea ușor victima clevetelilor, întîmplării sau reclamațiilor neîntelese; împotriva acestora nu se poate apăra, pentru că de cele mai multe ori nu află nimic despre ele sau, cel mult, simte tristețile lor consecințe, pe propria lui piele, cînd se întoarce acasă, istovit de călătorie, și cînd nu le mai poate descifra cauzele. Domnule procurist, nu plecați fără să-mi spuneți un cuvînt, din care să înțeleg că-mi dați dreptate, măcar în parte! »

Dar, la primele vorbe ale lui Gregor, procuristul se și întoarce să plece, țuguindu-și buzele și privindu-l doar peste umărul care-i svîcnea convulsiv. În timpul discursului lui Gregor, procuristul nu stătu o clipă locului, ci fără a-l pierde din ochi, se retrase încet spre ușă, pe nesimțite, ca și cum un ordin secret i-ar fi interzis să părăsească odaia. Ajunse înfine în antreu și, judecînd după mișcarea bruscă cu care își trase piciorul la ultimul pas, ai fi zis că podelele sufrageriei îi ardeau tălpile. Odată în antreu, întinse mîna dreaptă spre scară, de parcă ar fi așteptat de-acolo cine știe ce izbăvire supranaturală.

Gregor își dădu seama că nu-l poate lăsa niciun pe procurist să plece în această stare de spirit, dacă nu vrea să-și piardă postul. Părinții nu sesizară prea bine situația; în decursul anilor, le intrase în cap ideea că Gregor avea asigurată existența, la acest magazin, pentru tot restul vieții și, în afară de aceasta, erau atît de copleșiți de îngrijorarea actuală, încît nu mai erau capabili să privească în viitor. Dar Gregor avea această prevedere. Trebuia să-l rețină pe procurist, să-l liniștească și să-l cîștige de partea lui; că doar întreg viitorul lui și al familiei atîrna de acest fapt! De-ar fi fost măcar sora lui de față! Ea era o fată deșteaptă, înțelegea totul; plînsese încă de cînd Gregor ședea întins pe spate, fără nici o grijă. Și cu siguranță că procuristul, care era sensibil la femeii, i-ar fi dat ascultare; ea ar fi închis ușa apartamentului și l-ar fi descîntat în antreu, pînă i-ar fi spulberat spaima. Dar,

tocmai acum, sora lui nu era de față, așa că trebuia să acționeze Gregor însuși. Fără a se mai gândi dacă situația actuală îi îngăduia să se miște din loc și dacă cuvintele lui puteau — sau aveau șansa — să fie înțelese, Gregor părăsi canatul, de care se sprijinea, și porni pe ușa deschisă, vrînd să-l prindă din urmă pe procurist, care se apucase de balustrada scării cu amîndouă mîinile, într-un fel ridicol. Căutînd un sprijin, Gregor căzu pe multiplele lui piciorușe și scoase un strigăt de spaimă. Dar numaidecît simți, pentru prima oară în dimineața aceasta, o senzație plăcută de satisfacție fizică; avea în sfîrșit pămîntul sub picioare, iar acestea — după cîte își putu da seama — îl ascultau de minune, ba chiar ardeau de nerăbdare să-l poarte oriîncotro voia; începu înfine să creadă că sfîrșitul suferințelor lui este foarte aproape. Dar, în timp ce se legăna pe picioare, cuprins de dorința de-a se mișca, mama lui care încă zăcea pe podele, nu prea departe de el, și părea cufundată în gînduri, sări în sus ca arsă, întinse brațele în lături cu degetele răsfrate și tipă: « Săriți, pentru dumnezeu, ajutor ! » Apoi își plecă fața, de parcă ar fi vrut să-l vadă pe Gregor mai bine, după care fugi pe neașteptate, ca scoasă din minți, uitînd că îndărătul ei se află masa încă pusă; se așeză în grabă pe ea ca o persoană distrată, și păru să nu observe că, din cana răsturnată, cafeaua se revărsa șuvoi pe covor.

— « Mamă, mamă », spuse Gregor încetîșor, cătînd în sus spre ea. Pentru o clipă, Gregor avu impresia că procuristul și-a ieșit din minți; apoi, văzînd cum curge cafeaua, nu se putu abține să nu clefăie de cîteva ori cu mandibulele, în gol. Văzînd aceasta, mama începu din nou să țipe; după aceea sări de pe masă și căzu în brațele tatii, care-i ieșise înainte. Dar Gregor n-avea timp acum să se ocupe de părinți; procuristul ajunsese deja pe scară, de unde, cu bărbia rezemată de balustradă, mai aruncă o privire îndărăt. Gregor își luă vînt, pentru a-l ajunge cît mai repede din urmă; dar pe semne că procuristul bănuia ceva, întrucît sări dintr-un salt mai multe trepte și dispăru, după ce mai apucă să strige un « au ! », care răsună în toată casa. Din păcate, această fugă precipitată a procuristului păru să-l scoată cu totul din minți și pe tatăl lui Gregor, care pînă acum își păstrase cumpătul; în loc să alerge după procurist sau măcar să nu-l împiedice pe Gregor s-o facă, el prinse cu dreapta bastonul, pe care procuristul îl abandonase pe un fotoliu împreună cu pălăria și pardesiul, iar cu stînga apucă un ziar mare de pe masă și se apucă să tropăie din picioare, agitînd bastonul și ziarul, pentru a-l goni pe Gregor îndărăt, în camera lui. Gregor îl imploră în toate felurile, dar nu-i ajută la nimic; de altfel, rugămintile lui nici nu fură înțelese; oricît de umil își întorcea capul spre tata, acesta bătea și mai tare din picior. Dincolo, mama deschise larg fereastra, în ciuda vremii răcoroase, și se aplecă mult în afară, ținîndu-și fața îngropată în palme. Un curent de aer puternic mătura camera de la fereastra dinspre stradă către ușa de la scară, fluturînd perdelele, făcînd să foșnească zierele de pe masă și legănînd prin aer cîteva foi care se împrăștiară pe podele. Tata își hărțuia fiul, șuierînd ca un sălbatec. Însă, cum Gregor încă nu era deprins să meargă de-a-ndăratelea, se mișca într-adevăr foarte încet. Dacă ar fi putut să se întoarcă, ar fi ajuns într-o clipită în camera lui, dar se temea să nu pună la grea încercare răbdarea tatii prin încetineala întoarcerii și se simțea amenințat de bastonul din mîna lui, care-i putea da în orice moment o lovitură mortală pe spate sau în cap. În cele din urmă, Gregor nu mai avu ce face, întrucît își dădu seama că, mergînd de-a-ndăratelea, nu era în stare nici măcar să țină direcția; și astfel, aruncînd într-una priviri speriate spre tata, începu să se întoarcă cît putu

mai repede, dar în realitate foarte încet. Pe semne că tata băgase de seamă buna intenție, întrucît nu-l stînjeni în manevra lui, ci îl dirijă din cînd în cînd, de la depărtare, cu vîrfu bastonului. Dacă măcar ar fi încetat odată cu şuieratul acela insuportabil, din cauza căruia Gregor își pierduse capul cu totul; Gregor se întorsese aproape complet, cînd, obsedat mereu de şuierat, se zăpăci și porni să se răsucescă îndărăt pe partea inversă. Apoi, cînd ajunse, în sfîrșit, cu capul în dreptul deschizăturii ușii, se vădi că trupul lui era prea lat pentru a putea trece fără dificultăți. În starea de spirit momentană, tatii nici nu-i trecu prin minte să deschidă, eventual și canatul celălalt al ușii, pentru a-i face lui Gregor loc suficient de trecere. N-avea decît o singură idee fixă, aceea de a-l vedea cît mai repede pe Gregor în camera lui. Nici gînd să îngăduie preparativele îndelungate care i-ar fi permis lui Gregor să se ridice în sus și să poată intra în felul acesta pe ușă. Mai curînd porni o larmă infernală căutînd să-l determine pe Gregor să meargă înainte, ca și cum n-ar fi avut în față nici un obstacol; ceea ce auzea Gregor în urma lui nu mai părea să fie doar vocea unui singur tată; așa că nu mai era de glumit și — fie ce-o fi — Gregor porni drept spre ușă. Dar se înțepeni în ea, cu o latură a corpului ridicată în sus și zgîrlită atît de tare, încît vopseaua albă a ușii se acoperi de petele respingătoare ale lichidului ce mustea din răni; nu se mai putea urni singur din loc, picioarele de pe o parte se agitară în aer, iar cele de pe partea cealaltă erau strivite dureros sub corp; și atunci tata îi dădu o lovitură puternică în spate, care-i produse o senzație de ușurare și-l făcu să zboare — sîngerînd abundent — tocmai în mijlocul odăii. Ușa fu trîntită, în urma lui, cu o lovitură de baston, apoi se făcu în sfîrșit liniște.

II

Gregor se trezi abia în amurg dintr-un somn greu, asemeni unui leșin. Chiar dacă n-ar fi fost tulburat din somn, tot nu s-ar fi deșteptat mult mai tîrziu, întrucît se simțea destul de odihnit și dormise pe săturate; dar i se păru că fusese trezit de zgomotul unor pași ușori și al ușii dinspre antreu, pe care cineva o încuiase cu băgare de seamă. Lumina lampadelor electrice de pe stradă proiecta pete livide, ici colo, pe tavan și pe mobile, dar jos, unde se afla Gregor, era întuneric beznă. Pipăind în jur cu antenele, a căror utilitate abia acum ajunse s-o aprecieze, Gregor se tîrî încet înspre ușă, pentru a vedea ce se-ntîmplase. Simți partea stîngă a corpului ca o cicatrice lungă, care-l ținea dureros, și fu nevoit să schioapăte cu două dintre picioarele. De altfel, unul dintre ele — mare mirare că doar unul — fusese rănit grav cu prilejul pătaniilor din cursul dimineții, și se tîra de parcă era paralizat. Abia cînd ajunse la ușă își dădu seama ce anume îl atrăsese într-acolo: mirosul de mîncare. Găsi pe jos un castronaș plin ochi cu lapte îndulcit, în care pluteau cîteva felioare de pîine albă. Îi veni să rîdă de bucurie, întrucît foamea îl chinuia acum și mai tare decît în cursul dimineții; își vîrî deci capul, plin peste ochi, în lapte. Îl retrase însă numaidecît, decepționat, nu numai pentru că nenorocita de rană dintr-o parte îl dorea cînd mîncă — și nu putea mîncă decît sforîind și umflîndu-și tot trupul — dar nici nu-i mai plăcea laptele, care fusese totdeauna mîncarea lui preferată și pe care sora lui îl pusese acolo, desigur, din acest motiv. Așa că se depărtă cu dezgust de castronaș și se tîrî spre mijlocul camerei.

Gregor văzu, prin crăpătura ușii, că în sufragerie ardea gazul în sobă; dar, în timp ce altă dată, tatăl lui obișnuia, la această oră din zi, să citească cu glas tare ziarul de după amiază, pentru mama și, uneori, chiar pentru sora lui, astăzi nu se auzea nimic. Cine știe, poate că această lectură cu glas tare, despre care-i povestea și-i scria totdeauna Grete, nu mai făcea parte, în ultima vreme, dintre tabieturile familiei. Pretutindeni în jur domnea liniștea, deși era sigur că apartamentul nu era gol. « Ce viață liniștită a mai dus și familia noastră », își spuse Gregor, privind țintă înainte, prin întuneric, și simțindu-se mândru că le putuse asigura părinților și surorii sale un asemenea trai, într-o locuință atât de frumoasă. Dar ce se va întâmpla acum, dacă toată liniștea, bunăstarea și huzureala vor trebui să ia sfârșit într-un mod înspăimântător? Pentru a nu se lăsa pradă unor astfel de gânduri, Gregor preferă să facă puțină mișcare și porni să se tîrască prin cameră în sus și-n jos.

În cursul lungii seri, cineva întredeschise pe rînd cînd o ușă, cînd alta, apoi o închise repede la loc; probabil simțea nevoia să intre înăuntru la el, dar de fiecare dată anumite reticențe îl împiedicau s-o facă. Gregor se opri acum chiar lingă ușa sufrageriei, hotărît să determine în vreun fel pe șovăielnicul vizitator să intre înăuntru, ori măcar să afle cine era; dar ușa nu se mai deschise și el așteptă în zadar. De dimineață, cînd ușile erau încuiate, toți ar fi vrut să intre la el în cameră, iar acum, cînd deschisese el singur o ușă, iar celelalte fuseseră descuiate — pare-se — și ele în cursul zilei, nu mai venea nimeni înăuntru, deși cheile erau vîrîte în broască pe dinafară.

Lumina din sufragerie fu stinsă noaptea tîrziu și Gregor își putu da seama foarte ușor că părinții și sora lui vegheaseră pînă atunci, întrucît îi auzi pe toți trei depărtîndu-se în virful picioarelor. Acum era sigur că nu va mai veni nimeni la el pînă în zori; avea așadar destul timp înainte, pentru a chibzui neturburat cum să-și rînduiască viața în viitor. Dar camera aceasta înaltă și mare, în care era silit să zacă întins pe jos, îl îngrozea, fără să-și poată da seama de ce, că doar locuia în ea de cinci ani; printr-un reflex aproape înconștient, de care îi fu oarecum rușine, se vîrî în grabă sub canapea, unde se simți îndată foarte bine, cu toate că spinarea îi era cam turtită și nu-și putea ridica nici capul; îi păru rău doar că avea trupul prea lat pentru a intra cu totul sub canapea. Petrecu acolo toată noaptea, cînd furat de un somn ușor din care-l trezea neconținut foamea, cînd frămîntat de griji și speranțe nelămurite, ce duceau toate la concluzia, că deocamdată trebuie să se poarte cu calm, răbdare și menajamente, pentru a-și ajuta familia să suporte cît mai ușor neplăcerile pe care, în situația actuală, era silit să i le producă.

A doua zi în zori, pînă nici nu se luminase bine de ziua, Gregor avu prilejul să verifice forța hotărîrilor sale, atunci cînd Grete, aproape complet îmbrăcată, deschise ușa dinspre antreu și privi curioasă înăuntru. Nu-l văzu numaidecît, dar ce dumnezeu! trebuia să fie pe undeva, că doar nu putuse zbura de-acolo; cînd îl descoperi sub canapea, se sperie atît de tare încît, fără să se poată stăpîni, trînti ușa la loc, pe dinafară. Apoi, ca și cum ar fi cuprins-o remușcarea, o deschise numaidecît din nou și intră în virful picioarelor, ca în camera unui bolnav grav sau a unui străin. Gregor scoase capul pînă aproape de marginea canapelei și o privi atent. Oare va observa Grete că lăsase laptele neatins, firește nu fiindcă nu-i era foame; și se va gîndi oare să-i aducă altă mîncare mai pe gustul lui? Dacă n-o va face din proprie inițiativă, Gregor avea de gînd mai bine să flămînzească.

decît să-i atragă atenția asupra acestui lucru, deși simțea, de fapt, o pornire nestăvilită să țîșnească de sub canapea și să i se arunce la picioare, împlorînd-o să-i aducă ceva bun de mîncare. Dar sora lui observă îndată, cu uimire, castro-
nașul încă plin, din care se revărsase puțin lapte primpregiu; îl ridică numai-
decît, dar nu-l apucă direct cu mîna, ci cu o cîrpă, și-l scoase afară. Gregor
era nespus de curios să vadă ce-i va aduce în schimb și făcea tot felul de
presupuneri. Dar niciodată n-ar fi fost în măsură să ghicească ce era în stare
să facă sora lui, în marea ei bunătate. Pentru a-și putea da seama de gusturile
lui, îi aduse tot felul de lucruri, pe care le înșiră pe un jurnal vechi: zarza-
vaturi pe jumătate putrezite, oase rămase de la cină și pe care se închegase
un fel de sos alb, cîteva stafide și migdale, o bucată de brînză, despre care
Gregor spusese cu două zile în urmă că nu mai e de mîncat, o felie de pîine
goală, uscată, una unsă cu unt și alta cu unt și sare. Alături de ele, mai
puse și un castronaș, în care turnase puțină apă și care părea să-i fie destinat
definitiv. Apoi, știind că Gregor nu va mîncă de față cu ea, avu delicatețea
să plece în grabă și chiar să răsucească cheia în broască — doar-doar să
observe Gregor că se poate simți în voie, după cum i-o plăcea. Lui Gregor
îi sfîrșiră picioarele cînd se putu rezezi, în sfîrșit, la mîncare. De altfel,
rănile se vindecaseră pare-se de tot, întrucît nu mai simțea nici o stînje-
neală; faptul acesta îl făcu să se mire nespus și să-și aducă aminte cum se tăiasă,
cu o lună în urmă la un deget cu cuțitul și cum rana îl mai dorea încă destul
de rău, nu mai departe decît alaltăieri. « Oare am devenit mai puțin
sensibil? » gîndi el și începu să sugă lacom din bucata de brînză, care-i atrăsese

atenția numaidecît, mai imperios decît toate celelalte alimente. Cu ochii înlăcrimați de mulțumire, el devoră în grabă, pe rînd, bucata de brînză, zarzavatul și sosul; în schimb mîncărurile proaspete nu-i plăcuseră, nici măcar nu le putu suporta mirosul, așa că toate lucrurile, pe care le mîncă, le trase mai deoparte. Terminase de mult de mîncat și încă mai adăsta leneș în același loc, cînd Grete răsuci încet cheia în broască, pentru a-i da să înțeleagă că trebuie să se retragă. Deși îl cam toropise somnul, fu cuprins de spaimă și se tîrî în grabă la locul lui, sub canapea. Dar îi trebui multă stăpînire de sine să rămînă sub canapea, chiar și scurtul răstimp, cît sora își făcu de lucru prin cameră, întrucît masa îmbelșugată îi cam rotunjise abdomenul și abia mai putea respira, de înghesuit ce era. Simți că se sufocă și că i se umflă ochii în cap, dar privi cuminte la sora lui, care nu bănuia nimic și aduna cu mătura nu numai resturile, dar chiar și alimentele, pe care nu le atinsese; apoi le turnă grăbită, într-o găleată, ca și cum nu mai erau bune de nimic, și scoase totul afară. Nici nu întorsese încă bine spatele, cînd Gregor ieși de sub canapea, întinzîndu-se și umflîndu-și abdomenul în voie.

Gregor își căpăta acum hrana în felul acesta, o dată dimineața, cînd părinții și slujnica încă mai dormeau, iar a doua oară după masa de prînz, întrucît atunci părinții își făceau siesta, iar servitoarea era trimisă de acasă, de către Grete, cu vreo treabă oarecare. Firește că nici ei nu voiau ca Gregor să rabde de foame, dar poate că n-ar fi suportat să știe, decît doar din auzite, ce mîncă, sau poate că sora voia să-i scutească de o mică amărăciune în plus, că doar sufereau destul și fără asta.

Gregor n-a putut afla niciodată sub ce pretext au fost îndepărtați din casă, în prima zi, medicul și lăcătușul, întrucît nimeni nu-l pricepea cînd vorbea și toți — pînă și sora lui — își închipuiau că nici el nu-i înțelege pe ceilalți; astfel, cînd sora venea în odaia lui, Gregor trebuia să se mulțumească să asculte, din cînd în cînd, oftaturile ei și invocarea sfinților. Abia mai tîrziu, cînd sora lui se mai obișnuise întrucîtva cu situația — de obișnuință deplină nici nu putea fi vorba — Gregor mai prindea din zbor cîte o observație, care era rostită cu bună intenție sau putea fi tălmăcită ca atare. « Astăzi știu că i-a plăcut », spunea ea cînd Gregor înfulecase mîncarea pînă la ultima fărîmă; iar în situația inversă, obișnuia să observe aproape cu tristețe: « Iar a rămas totul neatins ! »

Dar, dacă Gregor nu putea afla direct nici o noutate, în schimb trăgea cu urechea pe la uși și afla ce se vorbea în camerele alăturate; cum auzea voci, alerga numaidecît la ușa respectivă și se lipea cu capul de ea. Mai ales în primele timpuri nu exista discuție, în care să nu fie vorba de el, chiar și într-ascuns. Timp de două zile a putut auzi, la toate mesele familiei, consfătuiri cu privire la atitudinea pe care trebuiau s-o adopte; chiar și între mese nu vorbeau decît tot despre aceeași temă, întrucît în orice moment erau în casă cel puțin doi membri ai familiei, de vreme ce nimeni nu voia să rămînă singur și nici nu se-ndurau să plece cu toții de-acasă. De altfel și servitoarea — deși nu era prea clar ce și cît aflase despre cele întîmplate — ceruse chiar din prima zi să i se dea drumul să plece numaidecît; și cînd, un sfert de oră mai tîrziu, își luă rămas bun, mulțumi cu lacrimi în ochi, ca și cum concedierea ar fi fost cea mai mare binefacere, apoi, fără să-i ceară cineva, se legă cu jurămint groaznic să nu sufle nici o vorbă față de nimeni.

Acum trebuia să gătească sora împreună cu mama; firește, nici nu era cine știe ce osteneală, că doar nu mîncau mai nimic. Gregor îi auzea neconștient îmbliindu-se unul pe altul, dar primind mereu același răspuns :

« Mulțumesc, am luat destul » sau altceva asemănător. Nici de băut se pare că nu beau mai nimic. Adesea, sora lui îl întreba pe tata dacă nu vrea o bere și se oferea binevoitor să se ducă să-i cumpere chiar ea; iar când tata tăcea, ea spunea — pentru a-i înlătura ultimele motive de reținere — că o poate trimite și pe portăreasă, dar atunci el răspundea, într-un târziu, cu un « nu » răspicat și nu mai vorbea nimeni despre asta.

Încă din prima zi, tata expuse limpede, atît mamei cît și surorii, întreaga situație financiară și toate perspectivele. Din cînd în cînd se oprea lîngă masă și scotea vreun document sau cine știe ce carnețel de însemnări, din minuscula casă de bani Wertheim, pe care o scăpase din falimentul întîmplat cu cinci ani în urmă. Se auzea cum descuia broasca complicată și cum o înțuca la loc, de fiecare dată, după ce lua din ea ceea ce căuta. Aceste explicații ale lui taică-său fură pentru Gregor primul lucru îmbucurător pe care-l auzi de la începutul captivității sale.

Totdeauna își închipuise că tatăl lui nu mai rămăsese cu nimic de pe urma magazinului de odinioară, iar tata nu-i afirmase niciodată contrariul — de altfel nici Gregor nu-l întrebase vreodată ceva. Grija lui Gregor fusese, pe atunci, să facă tot ce era cu putință, pentru a ajuta familia să uite cît mai repede de crahul financiar, care-i aruncase pe toți în brațele disperării. Și astfel începuse să muncească cu toată ardoarea, ajungînd peste noapte, dintr-un biet funcționaraș, un comisvoiajor, care avea, firește, alte posibilități de cîștig, și ale cărui succese în afaceri se transformau numaidecît în bani peșin; acești bani îi putea aduce acasă și pune pe masă, în fața familiei uimite și fericite. Frumoase timpuri, dar splendoarea lor nu se mai repetă după aceea, deși Gregor cîștigă și mai tîrziu destui bani pentru a putea asigura existența familiei — lucru pe care îl și făcea. Se obișnuiseră cu toții, atît familia, cît și Gregor: unii primeau banii cu recunoștință, celălalt îi da cu plăcere, dar fără ca să se mai nască din aceasta o atmosferă de calde efuziuni. Doar sora mai rămăsese atașată de Gregor și planul lui tainic era — dat fiind faptul că, spre deosebire de el, Grete iubea muzica și cînta emoționant de frumos la vioară — s-o trimită la conservator în anul următor, fără a ține seama de cheltuielile pe care i le va prilejui această hotărîre și pe care va căuta să le acopere în alt mod. Adesea, cînd Gregor petrecea cîteva zile acasă, conservatorul revenea în discuțiile dintre el și sora lui, dar totdeauna doar ca un vis frumos, imposibil de realizat, despre care părinților nici nu le plăcea să audă vorbindu-se; însă Gregor se gîndea foarte serios la acest lucru și intenționase să le-o comunice solemn în ajunul Crăciunului.

Asemenea gînduri, cu totul inutile în situația lui actuală, îi treceau prin minte în timp ce ședea în picioare, lipit de ușă, și trăgea cu urechea. Uneori îl doboră oboseala și, nemaiputînd asculta, lăsa capul să-i cadă și să se izbească de ușă, apoi îi ținea iarăși nemișcat, întrucît chiar și cel mai mic zgomot, produs de el, se auzea alături și-i făcea pe cei ai casei să amuțească. « Ce-o fi tot făcînd acolo », spunea tata după un răstimp, întorcînd probabil capul spre ușă, apoi discuția întreruptă se pornea din nou, cu încetul.

Bătrînul Samsa repeta explicațiile de mai multe ori, pe de-o parte pentru că nu-i mai erau de mult familiare problemele respective, pe de altă parte pentru că mama nu pricepea totul din prima dată; astfel Gregor află amănunțit că, în ciuda ghinionului avut, familia mai rămăsese din vremurile de odinioară cu o mică avere, firește nu prea importantă, dar pe care o mai sporiseră, între timp, și dobînzile. În afară de aceasta, banii pe care Gregor îi aducea lunar acasă — și din care el nu-și păstra decît cîteva guldeni —

nu fuseseră cheltuiți în întregime, așa că din economii se adunase un mic capital. Îndărătul ușii lui, Gregor aproba din cap, cu convingere, bucurându-se de acest neașteptat spirit de prevedere. De fapt, grație acestor sume economisite, Gregor ar fi putut să amortizeze mai repede datoria tatălui față de directorul său, apropiind astfel cu mult ziua în care ar fi putut să scape de această slujbă; dar, în împrejurările actuale, era fără îndoială mai bine așa cum rânduise tata lucrurile.

Totuși, banii aceștia nu erau suficienți pentru ca familia să poată trăi numai din dobânzile lor; ar fi ajuns, poate, pentru a le asigura existența un an, doi, dar nu mai mult; nu puteau fi considerați, așadar, decât ca o rezervă, ce nu trebuia să fie atacată, ci doar păstrată pentru zile negre; banii necesari pentru existența zilnică trebuia să fie agonisiți într-alt fel. Oricât ar fi fost de sănătos, tata era totuși un om bătrîn, care nu mai lucrase nimic de peste cinci ani și nu-și putea face prea multe iluzii; de altfel, în cursul acestor cinci ani, care reprezentau prima lui vacanță după o viață plină de trudă și încheiată cu insucces, el se cam îngrășase și devenise destul de greoi. Și atunci cine să cîștige bani? Poate cumva mama, care suferea de astmă și pe care simplul mers prin casă o obosea și-o obliga să se întindă pe divan în fața ferestrei deschise, abia mai trăgîndu-și suflul? Sau sora care, cu toți cei șaptesprezece ani ai ei, mai era încă un copil ce se complăcea în existența de pînă acum și nu știa să facă altceva decât să se îmbrace drăguț, să doarmă pînă tîrziu, să ajute la gospodărie, să ia parte la cîteva distracții modeste și, mai ales, să cînte la vioară? Cînd discuțiile din camera de-alături ajungeau la tema necesității de-a cîștiga bani, Gregor se deslăsea de ușă și se arunca pe canapeaua de piele, căutînd în răcoarea ei alinarea rușinii și tristeții care-i dogoreau trupul.

Adeseori își petrecea pe ea nopțile lungi, fără a lipi geană de geană, ci doar rîcînd pielea ore în șir. Alteori nu-și cruța osteneala de-a împinge un fotoliu lîngă fereastră; apoi se agăța de glaf și, sprijinîndu-se pe fotoliu, se rezema de cercevea, dar nu pentru a se uita afară, ci pentru a retrăi probabil senzația de eliberare care-l cuprindea odinioară, cînd privea pe geam. Căci, pe zi ce trecea, Gregor vedea tot mai nelămurit toate lucrurile care erau la oarecare distanță de el; acum nu mai deslușea spitalul din față a cărui priveliște o blestemase de-atîtea ori în trecut; și, dacă n-ar fi știut cu precizie că locuiește în liniștită, dar pe deplin citadina Charlottenstrasse, ar fi putut crede că, de la fereastra lui, vede o pustietate, în care nu se întrevede nici o linie de demarcație între cerul cenușiu și pămîntul tot cenușiu. Surorii lui i-a fost suficient să vadă doar de două ori fotoliul lîngă fereastră, pentru a înțelege totul; după aceea, de fiecare dată cînd dorea prin odaie, împingea fotoliul lîngă geam, ba chiar lăsa ferestrele dinăuntru deschise.

Dacă ar fi putut să vorbească cu sora și să-i mulțumească pentru tot ce făcea de dragul lui, Gregor ar fi îndurat mai ușor toate serviciile aduse; dar așa, condamnat la tăcere, suferea nespus. Firește că ea căuta să atenueze, pe cît posibil, impresia penibilă și, cu cît înainta timpul, izbutea să se prefacă tot mai bine; dar și Gregor îi înțelegea din ce în ce mai limpede jocul. Simpla ei apariție îi procura o suferință cumplită. Cum intra în odaie, Grete nici nu închidea bine așa — oricît era ea de grijulie să le ascundă celorlalți priveliștea camerei lui Gregor — și alerga îndată la fereastră, de parcă s-ar fi sufocat; o deschidea larg, cu mîini grăbite și, oricît ar fi fost de frig, rămînea o clipă cu capul afară, respirînd adînc. De două ori pe zi îl înspăimînta pe

Gregor cu alergatul și zgomotul ei; tot timpul cît era geamul deschis, Gregor tremura de frig sub canapea; știa și el foarte bine că Grete l-ar fi scutit de supliciu, dacă i-ar fi fost cît-de-cît posibil să stea cu fereștrele închise într-o cameră, în care se afla și el.

Odată — cam la vreo lună după metamorfozarea lui Gregor, deci cînd sora n-ar fi mai avut motive să se mire de înfățișarea lui — ea veni ceva mai devreme decît de obicei și-l găsi pe Gregor tocmai stînd la fereastră, nemișcat, într-o poziție care trezea spaimă. Gregor se aștepta s-o vadă renunțînd de a intra în cameră, întrucît, în locul unde se afla, o împiedica să deschidă fereastra numaidecît; dar Grete nu se mulțumi doar să nu între, ci se trase speriată îndărăt și trînti ușa; un străin și-ar fi putut închipui că Gregor o pîndise și vrusese s-o muște. Firește că Gregor se ascunse îndată sub canapea, dar trebui să aștepte pînă la prînz reîntoarcerea ei și, cînd veni, păru mai îngrijorată ca de obicei. Gregor își dădu astfel seama că aspectul lui nu încetase să-i inspire dezgust și că biata fată trebuia să se stăpînească, pentru a nu fugi îndată ce dădea cu ochii de el sau de vreo pîrtică din corpul lui, care se zărea de sub canapea. Pentru a o scuti și de acest spectacol, Gregor cără într-o zi cu spinarea un cearșaf de pat — i-au trebuit patru ceasuri pentru aceasta — și-l duse pe canapea, unde-l așeză în așa fel, încît trupul lui să fie complet acoperit cînd stătea dedesubt, iar Grete să nu-l poată vedea nici chiar dacă se apleca în jos. Dacă ea ar fi fost de părere că cearșaful nu era necesar, n-avea decît să-l dea la o parte — căci doar era destul de limpede, că Gregor nu se izolase astfel de plăcere; dar ea lăsă cearșaful cum era, ba chiar o dată, cînd Gregor dădu ușor cearșaful în lături cu capul, pentru a vedea ce impresie i-a făcut surorii lui noua orînduială, i se păru că surprinde o privire plină de recunoștință.

În primele două săptămîni, părinții nu-și putură lua inima în dinți să intre la el în cameră și Gregor îi auzi rostind cuvinte de laudă cu privire la munca actuală a Gretei — ei care, în trecut, se plîngeau deseori că nu le dă nici un ajutor în casă. Acum așteptau adesea — și tata și mama — în fața ușii lui Gregor, în timp ce sora lui deretica prin cameră; de-ndată ce ieșea de la el, o descoseau amănunțit, în ce stare a găsit odaia, ea-mîncat Gregor, cum s-a comportat de rîndul acesta și dacă Grete n-a observat vreo ameliorare. De altfel, mama a vrut destul de curînd să intre în camera lui Gregor, dar tata și sora au împiedicat-o, la început cu argumente logice, pe care ea le asculta atentă și pe care Gregor le aproba întru totul. Mai tîrziu trebuiră s-o oprească cu forța, iar cînd mama începu să strige: « lăsa-ți-mă să intru la Gregor, la bietul meu fiu nefericit! nu pricepeți că trebuie să mă duc la el? », Gregor se gîndi, că poate n-ar fi rău dacă mama ar veni înăuntru, firește nu în fiecare zi, dar măcar o dată pe săptămînă; ea înțelegea totul mult mai bine decît Grete care, cu tot curajul ei, nu era decît un copil și, de fapt, nu-și asumase această grea povară decît, poate, doar din ușurință copilărească.

Dorința lui Gregor de a-și vedea mama se împlini curînd. În timpul zilei, Gregor nu voia să se arate la fereastră, pentru a nu-și compromite părinții, dar nici de plimbat nu se putea plimba prea mult pe cei cîțiva metri pătrați de dușumele, iar ca să stea culcat liniștit îi venea greu chiar și noaptea; în scurtă vreme nici mîncarea nu-i mai producea nici o plăcere și astfel luă obiceiul să se distreze cățărîndu-se, cruciș și curmeziș, pe pereți și pe tavan. În special îi plăcea să stea atîrnat de plafon; era cu totul altceva decît cînd zăcea pe podele; respira mai liber; simțea prin tot corpul ca un fel

de vibrație; și, în starea de euforică uitare de sine care-l cuprindea acolo sus, i se întâmpla uneori, spre marea lui surprindere, să-și dea drumul și să vină grămadă jos. Dar acum știa, firește, să-și stăpânească mai bine corpul și nu pătea nimic, chiar când cădea de la asemenea înălțime. Sora lui observă curînd această nouă distracție — dat fiind că Gregor lăsa, în timpul preumblărilor, urme de lichid viscos pe ici, pe colo — și atunci îl veni în gînd să-i ușureze cățărutul, pe cît posibil, și să scoată din cameră toate mobilele care l-ar fi putut împiedica, în primul rînd dulapul și biroul. Dar, singură, nu era în stare să îndeplinească acest lucru; pe tata — nu îndrăznea să-l cheme; servitoarea — o fată de șaisprezece ani — nu i-ar fi dat în nici un caz vreo mîină de ajutor dat fiind că, deși rezista curajos pe poziție de la plecarea vechii bucătărese, ceruse îngăduința să țină bucătăria încuiată tot timpul și să nu deschidă decît atunci cînd era chemată în mod special; Grete nu avea altceva de ales, decît s-o cheme pe mama, odată, în lipsa de acasă a tatii. Mama primi cu exclamații de bucurie, dar cînd ajunse în fața ușii de la camera lui Gregor amuți. Grete se uită mai întîi prin cameră să vadă dacă totul e în ordine; abia după aceea îi dădu voie și mamei să intre. Gregor trase în grabă cearșaful mai jos ca de obicei și-i făcu mai multe falduri, dîndu-i un aspect de parcă fusese aruncat din întîmplare pe canapea. De rîndul acesta se abînu de a mai spiona pe sub cearșaf și nu se uită după mama lui; era mulțumit să știe doar că venise în sfîrșit. — « Poți intra, nu se vede », spuse Grete mamei, conducînd-o probabil de mîină. Gregor auzi doar cum cele două femei plătînde mișcau din loc vechiul și greul șifonier — sora ținînd să-și asume tot greul muncii, în pofida temerilor mamei, care o avertiza să nu facă un efort prea mare. Totul dură destul de mult. După un sfert de oră de trudă, mama spuse că ar fi totuși mai bine să pună șifonierul la loc întrucît, în primul rînd era prea greu și ele două n-ar fi putut termina treaba înainte de înapoierea tatii, iar dacă-l lăsau în mijlocul camerei i-ar fi încurcat calea lui Gregor; și-apoi, în al doilea rînd, nu știau sigur dacă, prin îndepărtarea mobilelor, îi făceau plăcere lui Gregor. Ea era de altă părere: aspectul pereților goi îi producea o strîngere de inimă, și oare Gregor — care se obișnuise de atîta vreme cu mobilele din camera lui — nu va avea, și el, același sentiment și nu se va simți părăsit, în odaia goală? Apoi conchise, vorbind în șoaptă ca totdeauna, de parcă ar fi vrut ca Gregor — despre care nu știa în ce loc se află — să nu-i audă vocea, dat fiind că era convinsă de incapacitatea lui de-a înțelege vorbirea: « Și oare n-ar face impresia că, prin scoaterea mobilelor, dăm dovadă că renunțăm la orice speranță de a-l mai vedea înșănătoșit și că-l părăsim fără milă, în voia soartei? Cred că cel mai bun lucru ar fi să încercăm a păstra camera în starea dinainte, pentru ca Gregor să găsească totul neschimbat, cînd se va reîntoarce la noi, și să poată uita mai ușor cele petrecute între timp ».

Auzind aceste cuvinte ale mamei, Gregor își dădu seama că cele două luni, în care nimeni nu-i adresase cuvîntul și în care dusese o viață monotonă în sînul familiei, îi tulburaseră probabil mințile; altfel nu-și putea explica cum de-l cuprinsese dorința nestrămutată de a-și vedea camera goliță de mobile. Oare dorea cu adevărat ca odaia lui caldă și confortabil mobilată, cu piese de familie, să fie transformată într-o cavernă, unde să se poată tîrl nestingherit în toate direcțiile, deși prețul acestei libertăți ar fi însemnat uitarea rapidă și totală a trecutului său omenesc? Era oare deja pe punctul de-a uita totul și doar vocea mamei, pe care n-o mai auzise de mult,

izbutise să-l trezească din această toropeală? Nu, nu trebuia scos nimic din cameră; totul trebuia să rămână pe loc; nu se putea lipsi de influența bine-făcătoare a mobilelor; iar dacă mobilele îl împiedicau să se tîrască fără sens în toate direcțiile, nu era nici o pagubă; dimpotrivă, era chiar mai bine așa.

Din păcate, Grete fu de altă părere decît mama; ea se obișnuise — firește, pe bună dreptate — să treacă în fața părinților drept o autoritate în toate chestiunile care-l priveau pe Gregor; așa că, și de rîndul acesta părerea mamei o determină să hotărască, dimpotrivă, scoaterea nu numai a dulapului și biroului, cum intenționase la început, dar și a tuturor celorlalte mobile, cu excepția indispensabilei canapele. Desigur că hotărîrea nu fusese dictată numai de încăpăținarea ei copilărească și de sentimentul încrederii în sine, pe care-l dobîndise atît de neașteptat și de trudnic, în ultima vreme; dar Grete observase, totodată, că Gregor avea nevoie de mult spațiu pentru a se mișca în voie și că — din cîte își putea ea da seama — nu se folosea cîtuși de puțin de mobile. Poate că mai contribuise, însă, la hotărîrea aceasta și romantismul vîrstei — un sentiment care-și caută totdeauna satisfacție și care-i insuflase dorința să dramatizeze peste măsură situația lui Gregor, pentru a putea să i se devoteze cu atît mai mult. Căci nimeni, în afară de ea, n-ar fi cîtușat să intre într-o cameră, în care Gregor hălăduia între pereții goi.

lată de ce nu se lăsă clintită din hotărîrea ei, nici chiar de către mama care, simțindu-se neliniștită și nesigură în camera lui Gregor, amuți în curînd și începu s-o ajute, după puterile ei, la căratul mobilelor afară. La urma urmei, Gregor putea să se lipsească de dulap, dar biroul trebuia să rămînă la locul lui. Abia părăsiră femeile camera, împingînd dulapul cu opinteli și icneli, că Gregor și scoase numaidecît capul de sub canapea, ca să vadă cum ar putea interveni și el, cît mai prudent și mai cu tact. Din nefericire, însă, cea care se întoarce mai întîi fu tocmai mama, în timp ce Grete rămase în camera de alături, unde cuprinsese dulapul cu brațele și încerca zadarnic să-l clintască din loc, clătîndu-l într-o parte și într-alta. Dar mama nu era obișnuită cu aspectul lui Gregor și ar fi putut să se îmbolnăvească de spaimă; așa că Gregor, speriat, se retrase de-a-ndăratelea pînă la celălalt capăt al canapelei și nu putu evita ca cearșaful să se miște puțin. Acest fapt fu de-ajuns pentru a atrage atenția mamei; ea rămase o clipă ținută locului, apoi alergă îndărăt la Grete.

Deși Gregor își repeta într-una că nu se întîmpla nimic neobișnuit, și că doar se schimba locul cîtorva mobile, trebui să recunoască, pînă la urmă, că acest dute-vino al femeilor, micile lor exclamații, hîrșlitul mobilelor pe dușumele îi făceau impresia unui vacarm ce izbucnea din toate părțile; și, oricît își ascunse capul, strîngîndu-și picioarele și ghemuindu-se la pămînt, fu nevoit să-și spună că nu va mai putea îndura multă vreme tortura asta. Femeile îi golară camera și luară tot ce-i era drag; dulapul, în care-și ținea traforajul și toate sculele, fusese scos deja; acum încercau să clintască biroul, ale cărui picioare se adînciseră cu vremea în lemnul podelei — biroul pe care își scrisese temele ca student la Academia Comercială, ca elev de liceu și chiar ca școlar în clasele primare; acum nu mai avea timp să țină seama de bunele intenții ale celor două femei, de a căror prezență în cameră aproape că uitase, mai ales că oboseala le făcea să robo-tească în tăcere și nu se mai auzea decît tropăitul înfundat al pașilor lor pe dușumele.

Astfel Gregor ieși la iveală — în timp ce femeile tocmai se rezemaseră de birou, în camera alăturată, pentru a-și trage sufletul — și își schimbă de patru ori direcția mersului, întrucât nu știa nici el ce trebuia să salveze mai întâi; deodată zări pe peretele gol tabloul doamnei îmbrăcate toată în blănuri, se cățără grăbit în sus și se lipi cu abdomenul înfierbîntat pe geamul rece, care-i dădu o senzație plăcută de răcoreală. Măcar tabloul acesta, pe care-l acoperea cu trupul lui, nu i-l va lua nimeni. Întoarse capul spre ușă, pentru a putea observa femeile cînd vor reveni în odaie.

Ele nu se odihniră prea mult și se întoarseră îndată; Grete o prinsese pe mama de mijloc, aproape purtînd-o pe sus. « Ei, acum ce mai luăm? » spuse Grete privind în jur. Deodată dădu cu ochii de Gregor, cățarat pe perete. Nu izbuti să-și păstreze cumpătul decît, probabil, pentru că era și mama de față; își plecă fața spre ea, pentru a o împiedica să se uite în jur, și-i vorbi precipitat, tremurînd toată: « Vino, nu vrei să mergem mai bine, pentru o clipă, îndărăt în sufragerie? » Gregor înțelese limpede intenția Gretei; vroia s-o pună pe mama la adăpost, pentru ca după aceea să-l gonească de pe perete. Ei bine, n-avea decît să încerce! Sta întins, cît era de lung, pe tabloul lui și n-avea de gînd să renunțe și la acesta. Mai degrabă îi va sări surorii lui în cap.

Dar cuvintele rostite de Grete nu avură alt rezultat, decît s-o neliniștească pe mama, care făcu un pas într-o parte, zări pața cafenie de pe tapetul înflorat, scoase un țipăt și, pînă să-și dea seama că era vorba de Gregor, icni cu glas strident și sugrumat: « O, doamne! O, doamne! », apoi căzu pe canapea, cu brațele întinse în lături, parcă a renunțare totală, și rămase nemișcată. — « Uf, Gregor! » strigă sora, amenințîndu-l cu pumnul și sfredelindu-l cu privirea. Erau primele cuvinte pe care i le adresa direct, de cînd Gregor se metamorfozase. Apoi Grete alergă în camera alăturată, pentru a aduce niscaiva săruri, cu care s-o trezească pe mama din leșin; Gregor se hotărî să dea și el o mîină de ajutor — pentru salvarea tabloului mai era timp și după aceea; dar se lipise puternic de tablou și trebui să facă un efort violent pentru a se desprinde; alergă îndată în camera de alături, ca și cum ar fi fost în stare s-o ajute pe Grete cu sfatul, ca odinioară; dar trebui să rămînă inactiv în spatele ei, în timp ce ea răscolea febril printre sticlucе; ba o mai și sperie, cînd Grete se întoarse și dădu cu ochii de el; o sticlucă îi scăpă pe jos și se făcu țândări; un ciob îl răni pe Gregor la față, în timp ce doctoria corozivă îi scălda piciorușele; fără să mai întîrzie, Grete luă atîtea sticlucе, cîte putea ține în mîină, și alergă îndărăt la mama, închizînd ușa cu piciorul. Gregor se văzu așadar izolat de mama, care era poate pe moarte, din cauza lui; ușa nu putea s-o deschidă, de teamă ca nu cumva s-o pună pe fugă pe sora lui, și ea trebuia doară să rămînă lîngă mama; n-avea altceva de făcut, decît să aștepte; chinuit de remușcări și de îngrijorare, începu să se tîrască peste tot, se cățără pe pereți, pe mobile și pe tavan, apoi, cuprins de disperare și simțînd că totul parcă i se învîrte în jur, căzu lat în mijlocul mesei celei mari.

Trecu o vreme; Gregor sta locului, istovit; în jur domnea liniște — poate că era semn bun. Deodată se auzi soneria. Servitoarea era, încuiată, firește, în bucătărie, așa că trebui să se ducă chiar Grete să deschidă. Venise tata. « Ce s-a întîmplat? » fură primele lui cuvinte; fără îndoială că înfățișarea Gretei îl făcuse să bănuiască ceva. Grete răspunse cu glas înfundat — probabil își ascunsese fața la pieptul tatii — : « A leșinat mama, dar acum îi e

mai bine; isprăvile lui Gregor ! » « Mă așteptam la asta », răspunse tata, « de cînd vă tot spun eu, dar cine se-nțelege cu voi, femeile ! » Gregor își dădu seama că tata interpreta greșit lămuririle laconice ale Gretei și-și închipuia că fiul lui se făcuse vinovat de vreo violență. De aceea trebuia să încerce acum să-l îmbuneze, căci de explicații mai pe larg n-avea nici timp și nici nu era în stare. Așa că se refugie lîngă ușa camerei lui și se lipi de ea, pentru ca, atunci cînd va intra în sufragerie, tata să vadă numai-decît buna intenție a lui Gregor de-a se întoarce în camera sa, și să-și dea seama că nu e nevoie să-l gonească cu forța, ci doar să-i deschidă ușa și el va dispărea numaidecît.

Dar tata nu era în dispoziția de-a observa asemenea subtilități; « aha ! » strigă el de cum intră, cu o intonație de mînie și totodată de bucurie. Gregor își depărtă capul de ușa și-l ridică spre tatăl lui. Dar nu-și închipuise să-l vadă așa, cum arăta acum; e drept că, în ultima vreme, se lăsase furat de noul său obicei de-a se cățăra peste tot și uitase să se mai intereseze, ca la început, de toate evenimentele din restul apartamentului; și doar trebuia să se aștepte la unele schimbări. Totuși, totuși... mai era acesta într-adevăr tatăl lui? Același om, care ședea ghemuit în pat, ostentiv, cînd Gregor pleca altădată la drum? care, la întoarcere, îl primea îmbrăcat în halat, șezînd în fotoliu? care nici măcar nu mai era în stare să se scoale și se mulțumea doar să ridice brațele în semn de bucurie? și care, în cursul rarelor plimbări familiale — în două-trei duminici din an și în zilele de mare sărbătoare — se țira anevoie între Gregor și mama, deși mergeau și ei destul de încet? acel bătrînel care umbla încotoșmănat într-un palton răpănos, sprijinindu-se cu grijă în baston, și care, cînd voia să spună ceva, se oprea în loc și-și chema însoțitorii lîngă el? Acum însă își revenise atît de bine, încît Gregor nu-l mai recunoștea; avea pe el o uniformă albastră, strînsă pe corp și cu nasturi aurii, cum purtau ușierii instituțiilor bancare; peste gulerul înalt și rigid al uniformei se revărsa o gușă dublă, bine împlinită; umbrită de sprîncenele stufoase, privirea ochilor lui negri țîșnea vioaie și tînră; părul alb, de obicei răvășit, și-l pieptănase cu cărare în creștet și-l ferchezuisese cu grijă. Bătrînul își aruncă pe canapea șapca, pe care era brodată monograma unei bănci oarecare —, făcînd-o să descrie un arc de cerc de-a curmezișul camerei, apoi, răsfrîngînd pulpanele lungi ale surtucului spre spate și vîrînd mîinile în buzunare, se îndreptă spre Gregor, cu o privire cruntă. Nici el singur nu știa ce trebuie să facă; în orice caz pășea rar ridicînd picioarele mult în sus, și Gregor privi uimit la grosimea neobisnuită a tălpilor de la bocanci. Dar nu se mulțumi doar să privească, întrucît știa chiar din primele zile ale noii lui vieți, că tata considera severitatea excesivă ca singura atitudine potrivită față de fiul său. Așa că Gregor începu să se retragă dinaintea lui, oprindu-se ori de cîte ori tata sta pe loc, și pornind din nou la cea mai mică mișcare a lui. Dădura astfel ocol camerei de mai multe ori, fără ca să se petreacă nimic hotărîtor, ba chiar fără ca ritmul lent al mișcărilor să dea impresia că ar fi vorba de-o urmărire. De aceea Gregor rămase deocamdată pe podele, de teamă ca nu cumva tata, vîzîndu-l cățărîndu-se pe pereți sau pe plafon, să-și imagineze că ar avea vreo intenție rea. Gregor întrevedea limpede, firește, că nu va putea rezista multă vreme la această alergătură, dat fiind că, în timp ce tata făcea un singur pas, el trebuia să-și miște de nenumărate ori piciorușele. Începu să simtă că-și pierde răsufierea, mai ales că nici înainte vreme nu se prea putuse lăuda cu plămîinii. Mergea astfel tot șerpuiind

și, stăpînit de gîndul de a-și păstra toate forțele în vederea unui efort suprem, abia dacă-și mișca ochii; iar zăpăceala, care-l cuprinsese, îl făcu să nu se mai gîndească decît la fugă, ca singurul mijloc posibil de scăpare, uitînd că mai avea la dispoziție și pereții, chiar dacă erau mascați în parte de mobile frumos sculptate, pline de horbote și dantele. Deodată ceva trecu în zbor ușor chiar pe lîngă el, căzu jos și se duse de-a dura înaintea lui. Era un măr; numai decît zbură și al doilea după el; de spaimă, Gregor se opri pe loc; era inutil să alerge mai departe, de vreme ce tata se hotărîse să-l bombardeze. Acesta își umpluse buzunarele din fructiera de pe bufet și acum arunca măr după măr, deocamdată fără să ochească precis. Merele mici și roșii se rostogoleau pe jos și se ciocneau între ele, de parcă erau electrizate. Un măr, aruncat fără multă forță, atinse spinarea lui Gregor, dar lunecă pe ea fără să-i facă vreun rău; următorul însă, care veni numai decît, se înfipse pur și simplu în spinarea lui; Gregor încercă să se tîrască mai departe, ca și cum ar fi sperat că — deplasîndu-se — va putea scăpa de îngrozitoarea durere care-l săgetase pe neașteptate; dar se simți țintuit locului și se întinse cît era de lung, pierzîndu-și încet conștiința. Cu o ultimă privire mai văzu ușa de la camera lui deschizîndu-se brusc, apoi pe sora lui țipînd și alergînd după mama, care fugea înainte, fără bluză, întrucît Grete i-o scosese în timpul leșinului pentru ca să-i ușureze respirația; văzu deasemeni cum mama se repezi spre tata, pierzîndu-și pe drum fustele descopcate și împiedicîndu-se în ele, apoi cum îl cuprinse cu brațele pe după gît, lipindu-se de el, și cum — în timp ce lui Gregor i se împăineniseră ochii — îl implora să cruțe viața fiului lor.

III

Mărul rămase înfipt în carnea lui — amintire palpabilă — întrucît nimeni nu îndrăzni să-l scoată de-acolo; iar grava rană, de pe urma căreia zăcu mai bine de o lună, părea să-i fi amintit chiar și tatii că, în ciuda tristeii și respingătoarei forme actuale, Gregor era totuși un membru al familiei, pe care nu-l putea trata ca pe-un dușman, și că datoria familiei era să-și înfrîngă dezgustul și să-l tolereze, nimic altceva decît să-l tolereze.

Și chiar dacă, din cauza rănii, Gregor își pierduse mult din agilitate, probabil pentru totdeauna, și-i trebuiau, deocamdată, minute întregi pentru a traversa camera, ca un bătrîn invalid — de cățărăt pe pereți nici nu mai putea fi vorba — totuși obținuse, în schimbul acestei agravări a stării sale, o compensație care i se părea satisfăcătoare: ușa sufrageriei se deschidea acum în fiecare seară și Gregor — care începea să supravegheze nerăbdător ușa cu un ceas, două înainte — putea să vadă, din ascunzișul camerei sale întunecate, întreaga familie stînd la masa luminată, și putea asculta discuțiile cu încuviințarea lor, deci cu totul altfel decît înainte.

Desigur că nu mai erau discuțiile însuflețite de altădată, la care Gregor se gîndea totdeauna cu nostalgie cînd se vîra în așternutul jilav al vreunei cămăruțe de hotel. Acum nu prea aveau multe să-și spună. Tata adormea în fotoliul său îndată după cină; mama și sora se îndemnau reciproc la tăcere; aplecată sub lumina lămpii, mama broda rufărie fină pentru un magazin de lenjerie; sora, care se angajase ca vînzătoare, învăța seara stenografia și franceza, pentru a putea obține cîndva un post mai bun. Tata se trezea uneori, și cum n-ar fi dormit între timp, îi spunea mamei: « Ce

mult mai lucrezi azi ! », apoi adormea din nou, în timp ce mama și sora își zîmbeau ostenite.

Stăpînit de un fel de încăpăținare capricioasă, tata refuza să-și scoată livreaua, chiar și acasă; și, în timp ce halatul de casă atîrna inutil în cuier, el aștepta în fotoliul lui, complet îmbrăcat, de parcă ar fi vrut să fie gata de serviciu în orice clipă și s-ar fi așteptat să audă, chiar și aici, chemarea vreunui superior. Din această cauză uniforma lui, care nu fusese nouă nici cînd o primise, își pierdea din strălucire pe zi ce trecea, în ciuda îngrijirilor date de mama și de Grete; iar Gregor privea adeseori seri întregi la acest surtuc, plin tot de pete și cu nasturi lustruiți lună, în care bătrînul tată dormea cît se poate de incomod, dar liniștit.

De-ndată ce bătea ora zece, mama încerca să-l trezească pe tata vorbindu-i încetîșor, apoi căuta să-l convingă că e vremea de mers la culcare, întrucît asta nu e somn adevărat, iar el, care trebuie să fie la serviciu dimineața la șase, are nevoie să doarmă bine. Dar, cu încăpăținarea care pusese stăpînire pe el de cînd era ușier, bătrînul stăruia totdeauna să mai rămînă la masă, deși adormea numaidecît la loc, cu regularitate, iar după aceea cu greu mai putea fi determinat să se mute din fotoliu în pat. Oricît insistau după aceea mama și Grete, avertizîndu-l în fel și chip, el clătina încetîșor din cap timp de un sfert de oră, fără a deschide ochii și fără a se scula. Mama îl trăgea de mîncă, îi șoptea la ureche cuvinte măgulitoare, Grete își lăsa lucrul pentru a sări în ajutorul mamei, dar totul fără nici un rezultat. Bătrînul se înfunda și mai adînc în fotoliu. Abia cînd femeile îl apucau de subsuori, el își mînea ochii și obișnuia să spună: « Ce mai viață ! Asta e odihnă bătrînelor mele ? » Apoi, sprijinit de cele două femei, se ridica anevoie, de parcă și-ar fi fost sie însuși o povară nespusă, se lăsa condus pînă la ușă, le făcea semn să plece și-și continua singur drumul, în timp ce mama arunca în grabă broderia, iar Grete tocul, pentru a alerga pe urma lui, ca să-l ajute mai departe.

Cine din această familie trudită și ostenită peste măsură ar fi avut timp să se ocupe de Gregor mai mult decît era strict necesar ? Bugetul familiei se redusese tot mai mult ; pînă la urmă concediară și slujnica ; o femeie de serviciu cu ora, imensă și ciolănoasă, cu părul alb fluturîndu-i în jurul capului, venea dimineața și seara pentru treburile mai grele ; de rest se îngrijea mama, bineînțeles paralel cu brodatul care nu se mai termina. Ajunseră chiar să vîndă diferite bijuterii de familie, pe care mama și Grete le purtau odinioară, cu nespusă bucurie, la petreceri și sărbători — și lucrul acesta îl afla Gregor seara, cînd discutau despre prețurile obținute. Dar cel mai puternic motiv de nemulțumire era, totdeauna, faptul că nu puteau renunța la apartamentul acesta — mult prea mare pentru posibilitățile actuale — întrucît nu știau cum să-l mute și pe Gregor. Însă Gregor își dădea seama că nu reticențele cu privire la el îi împiedica să se mute, căci pe el l-ar fi putut transporta într-o ladă corespunzătoare, cu cîteva găuri mici pentru aer ; ceea ce oprea familia să schimbe locuința era descurajarea totală care-i cuprinsese și gîndul că fuseseră loviți de-o nenorocire cum nu mai era alta în cercul lor de rude și prieteni. Toate obligațiile pe care lumea le impune celor sărmani, le îndeplineau cu virf și îndesat : tata se ducea să le cumpere de mîncare funcționarilor de la bancă, mama se jertfea trudind pentru rufăria altora, Grete alerga de colo pînă colo îndărătul teighelei pentru a răspunde la chemările clienților ; dar asta era tot ce putea face familia cu forțele ei proprii. Lui Gregor parcă i se redeschidea rana cînd le vedea

pe mama și pe Grete revenind în sufragerie, după ce-l culcau pe tata, apoi lăsând lucrul deoparte și apropiindu-și capetele, în timp ce mama spunea: « Închide ușa de colo, Grete ! » ; Gregor rămânea atunci din nou în întuneric, pe când alături femeile își amestecau lacrimile sau rămăneau cu ochii secați, ațintiți spre masă.

Gregor își petrecea zilele și nopțile aproape fără somn. Din când în când se gîndea ca, de-ndată ce se va deschide ușa, să ia din nou în mînă toate treburile familiei, ca odinioară. În gîndurile lui își făceau iar apariția — după o lungă absență — directorul și procuristul, comișii și practicanții, servitorul cel greoi la minte, cei doi-trei prieteni de la alte firme, o cameristă de la un hotel din provincie — amintire fugară, dar dragă — o casierită dintr-un magazin de pălării, căreia îi făcuse curte serios, dar prea șovăitor ; toți reveneau ca prin ceață, amestecîndu-se cu chipuri necunoscute sau uitate de mult, și, în loc să-i ajute lui și familiei, rămăneau inaccesibili, iar Gregor era bucuros cînd toate fantasmalele acestea se pierdeau din nou în besnă. Apoi îi pierdea și pofta de-a mai purta de grijă familiei și simțea că-l cuprinde mînia din cauza proastei îngrijiri pe care i-o dădeau ; și, cu toate că nu știa nici el singur ce-ar fi poftit să mănînce, făcea planuri cum să ajungă în cămară și să ia de-acolo tot ce i se cuvenea, chiar dacă nu-l îndemna foamea s-o facă. Fără să-și mai bată capul cam ce-ar putea să-i placă lui Gregor, Grete venea pe fugă, dimineața și la prînz, înainte de-a pleca la magazin, și împingea cu piciorul în camera lui o mîncare oarecare, pe care seara o scotea cu mătura afară, fără a ține seama dacă ciugulise din ea sau — de cele mai multe ori — nici măcar n-o atinsese. Curățenia camerei, de care se ocupa acum seara, o făcea cît putea mai repede. Dîre de murdărie brăzdau pereții, iar pe alocuri se-nșirau grămăjoare de praf și gunoi. La început, Gregor se așeza semnificativ în diferite colțuri, pentru ca sora lui, venind în cameră, să înțeleagă reproșul tacit. Dar putea sta acolo săptămîni în șir, că Grete tot nu dereteca ; vedea și ea murdăria, întocmai ca Gregor, dar se hotărîse s-o lase așa cum era. Aceasta n-o împiedica să insiste — cu romantica ei sensibilitate, care emoționase întreaga familie — ca deretecatul camerei lui Gregor să fie lăsat în seama ei. O dată, mama se apucă să facă curățenie generală la Gregor în cameră, folosind mai multe găleți cu apă, spre disperarea acestuia, care se refugie de umezeală pe canapea, unde rămase nemișcat și amărît. Dar mama nu scăpă de pedeapsă : de-ndată ce Grete observă, seara, schimbarea din odaia lui Gregor, fugi în sufragerie, ofensată la culme, și izbucni într-un plîns cu sughițuri, cu toate că mama își frîngea mîinile, implorînd-o să se liniștească ; tata sări speriat din fotoliul unde ațipise și privi scena cu neputincioasă nedumerire ; apoi, agitația îi cuprinse pe toți ; tata îi făcu, pe de o parte, reproșuri mamei că n-o lăsa pe fată să aibă grijă de curățenie, iar pe de altă parte țipa la Grete, că nu-i va mai îngădui niciodată să deretice în camera lui Gregor ; între timp, mama se străduia să-l tîrască în dormitor pe bătrînul care își ieșise din fire, pe cînd Grete, suspinînd din rărunchi, bătea cu pumnii ei mici în masă ; iar Gregor șuiera din răspuțeri, de furie că nimeni nu se gîndise să închidă ușa, pentru a-l scuti de acest spectacol și scandal.

Dar chiar dacă Grete, oboșită de slujba ei, se săturase să-i tot poarte de grijă fratelui ei, ca mai-nainte, totuși n-ar fi fost nevoie ca mama să preia această grijă și nici ca Gregor să fie neglijat. Căci acum aveau o femeie de ajutor. Această vădană bătrînă, care scăpase în viața ei din multe nenorociri, numai datorită ciolanelor ei solide, nu simțea nici o repulsie

față de Gregor. Fără a fi curioasă din fire, deschisese într-o zi, întâmplător, ușa camerei acestuia și rămăsese cu mâinile încrucișate pe burtă, uitându-se la făptura aceea care, luată prin surprindere, alerga zbuciumându-se de colo pînă colo, deși n-o amenința nimeni. De atunci nu trecea nici o zi fără ca femeia să nu deschidă ușa în treacăt, dimineața și seara, și să privească înăuntru la Gregor. La început îl chema la ea, strigându-l cu cuvinte pe care le socotea prietenoase: «la vino-ncoa' gîndacule !» sau «Uite-l și pe gîndacul ăsta bătrîn ». Dar Gregor nu răspundea în nici un fel la asemenea chemări, ci rămînea la locul lui, nemișcat, de parcă nici nu s-ar fi deschis ușa. În loc ca familia s-o lase pe această bătrînă să-l deranjeze inutil, oricînd avea poftă, mai bine ar fi pus-o să-i deretice zilnic odaia ! Într-o zi, în zori, cînd ploaia izbea puternic în geam, prevestind parcă primăvara, Gregor era grozav de nervos și, răspunzînd la chemarea obișnuită, se îndreptă spre ea, încet și greoi, ca și cum ar fi vrut s-o atace. Dar, în loc să se sperie, femeia apucă un scaun de lîngă ușa și-l ridică în sus, deschizînd gura, cu intenția vădită de-a n-o închide la loc decît după ce scaunul se va fi abătut pe spînzurarea lui Gregor. «Ei? Asta-i tot?» întrebă ea cînd îl văzu pe Gregor făcînd sînga-mprejur; apoi, cu un gest potolit puse scaunul îndărăt la locul lui.

Gregor nu mai mîncea acum aproape nimic. Doar cînd trecea întâmplător pe lîngă mîncarea ce-i fusese pregătită, lua o îmbucătură, mai mult în joacă; o ținea în gură ore de-a rîndul, apoi o scuipa de cele mai multe ori pe jos. La început se gîndise că ceea ce îi tăia pofta de mîncare era tristețea pricinuită de halul jalnic în care ajunsese camera lui; dar se-nșelase, întrucît se împăcase foarte repede cu noul ei aspect. Ai casei se obișnuiseră să care la el în odaie toate lucrurile, ce nu-și găseau loc altundeva — și erau destule asemenea lucruri, mai ales de cînd una din camerele apartamentului fusese închiriată la trei locatari. Acești trei domni serioși, cu bărbi mari — după cum constată Gregor într-o zi, prin crăpătura ușii — țineau foarte mult la buna rînduială nu numai a camerei lor, ci a întregii gospodării și mai ales a bucătăriei, cită vreme locuiau aici cu chirie. Nu suportau să vadă lucruri inutile și, mai ales, murdare. În plus, aduseseră cu ei tot ceea ce le era necesar. Din această cauză deveniseră inutile multe obiecte, pe care familia nici nu le putea vinde și nici nu se îndura să le arunce. Toate acestea luară calea camerei lui Gregor. În curînd le urmă lada cu cenușă și găleata de gunoi din bucătărie. Tot ceea ce nu-și afla întrebuințare, pentru moment, era aruncat pur și simplu în camera lui Gregor, de către femeia de serviciu, care era totdeauna grăbită; din fericire, Gregor nu vedea, în general, decît obiectul respectiv și mîna care-l ținea. Probabil că femeia de serviciu avea intenția să le ia de-acolo, la prima ocazie, sau să le arunce pe toate deodată; dar, în realitate, ele rămîneau chiar pe locul unde fuseseră azvîrlite de la bun început, afară doar dacă nu le cîntea Gregor de acolo, mai întîi din nevoia de a-și face drum pe unde să se țîrască, mai apoi pentru că operația aceasta îi făcea din ce în ce mai multă plăcere — deși după asemenea expediții rămînea ore întregi nemișcat, obosit de moarte, și trist. Întrucît locatarii luau uneori masa de seară acasă, în sufrageria comună, ușa dintre aceasta și camera lui Gregor rămînea închisă în serile respective; dar Gregor se consola foarte ușor de această omisiune, că doar și în alte seri, cînd ușa era deschisă, se întâmpla să nu profite de acest lucru, ci să stea ascuns în ungherul cel mai întunecos, fără ca familia să bage măcar de seamă. O dată, însă, femeia de serviciu lăsă ușa dinspre sufragerie între-

deschisă; și ușa rămase astfel crăpată pînă seara, cînd domnii locatari veniră în sufragerie și aprinseră lumina. Se așezară la capătul mesei unde ședeau odinioară tata, mama și Gregor, își despăturiră șervetele și așteptară cu furculița și cuțitul în mînă. Indată se ivi în ușă mama, cu un castron de rasol și, imediat în spatele ei, Grete cu un castron de cartofi plin cu vîrf. Mîncarea aburea intens, scoțînd adevărați nori. Chiriașii se plecară deasupra castroanelor puse dinainte, de parcă ar fi vrut să le verifice pînă a nu începe să mănînce; și într-adevăr, cel care ședea la mijloc și părea să fie o adevărată autoritate față de ceilalți doi, tăie o bucată de carne în două, așa cum se afla în castron, probabil pentru a controla dacă este destul de fragedă și dacă nu cumva e cazul s-o trimită îndărăt la bucatărie. Se arătă mulțumit, iar mama și sora, care priviseră cu încordare la toată operația, începură să zîmbească ușurate.

Familia, însăși, mîncă la bucatărie. Totuși, înainte de a se duce la bucatărie, tata venea în camera aceasta, se înclina o singură dată, cu șapca în mînă, și făcea apoi înconjurul mesei. Chiriașii se ridicau tustrei și mormăiau ceva în barbă. După ce rămîneau singuri, mîncau fără a scoate aproape nici un cuvînt. Lui Gregor i se părea ciudat că, dintre zgomotele de la masă, se auzea mai intens doar scrîșnetul dinților mestecînd, ca și cum cei trei ar fi vrut să-i arate prin aceasta că, pentru a mîncă ai nevoie de dinți buni și că și cele mai strașnice mandibule nu fac doi bani dacă n-au dantură. « Mi-e foame și mie », își mărturisea Gregor îngrijorat, « dar nu de asemenea lucruri. Cum mai înfulecă locatarii ăștia! În timp ce eu mor de foame! »

Gregor nu-și amintea s-o mai fi auzit pe sora lui cîntînd la vioară, de cînd veniseră locatarii; tocmai în seara aceasta însă, sunetul vioarei răsună dinspre bucatărie. Chiriașii abia terminaseră de cînat, cel din mijloc scosese un ziar, din care dăduse cîte o foaie și celorlalți doi, iar acum citeau, rezemați comod pe spate, și fumau. Cînd începu cîntecul vioarei, deveniră cu toții atenți și se duseră, în vîrfurile picioarelor, pînă la ușa antreului, lîngă care se opriră, grămădiți unul într-altul. Dar pașii lor se auziseră, totuși, pînă-n bucatărie, întrucît tata le strigă:

— « Vă supără cumva vioara, domnilor? Poate înceta numaidecît ».

— « Dimpotrivă », spuse domnul din mijloc, « n-ar vrea domnișoara să vină înăuntru și să cînte aici în cameră, unde e mai plăcut și mai comod? »

— « Firește că da », strigă tata, de parcă el ar fi fost cel care cînta la vioară. Domnii se reîntoarseră în cameră și așteptară. După puțin veni și tata cu un pupitru de note, apoi mama cu notele și înfine, sora cu vioara. Grete pregăti totul, liniștit, pentru a începe să cînte; părinții, care nu mai dăduseră pînă acum camere cu chirie, exagerau cu politețea față de chiriași, neîndrăznind nici măcar să se așeze în propriile lor fotolii; tata se rezemă de ușă, cu mîna dreaptă vîrîtă între doi nasturi ai livrelei încheiate corect; mamei, însă, îi oferise unul din domni un fotoliu și ea ședea acum într-un ungher, deoparte, întrucît lăsase fotoliul în locul unde se afla cînd îi fusese oferit.

Sora începu să cînte; tata și mama îi contemplau cu atenție mișcările mîinilor — fiecare de la locul lui. Atras de cîntecul vioarei, Gregor îndrăzni să înainteze puțin și se trezi cu capul în sufragerie. Aproape nici nu-l mai surprindea faptul că, în ultima vreme, neglijase cu totul grija de-a nu deranja pe ai casei, grija de care fusese atît de mîndru odinioară. Și, în fond, abia acum ar fi avut mai multe motive să stea ascuns, întrucît, din cauza pra-

fului care-i năclăise camera și care se ridica în aer la cea mai mică mișcare, era el însuși colbăit tot și tira după el, pe spate și pe laturi, scame, fire de păr și resturi de mîncare ; totul îi devenise acum mult prea indiferent, pentru a se mai întoarce pe spate și a se curăți frecîndu-se de covor, cum făcea înainte vreme de mai multe ori pe zi. În ciuda halului în care se afla, nu se sfîi să înainteze cîțiva pași pe dușumelele impecabil lustruite ale sufrageriei.

Firește că nimeni nu băgă de seamă. Familia era cu totul vrăjită de cîntecul viorii ; în schimb chirișii, care stătuseră la început cu mîinile în buzunare, mult prea aproape de pupitru, ca și cum ar fi vrut să urmărească notele — ceea ce desigur că o stînjenea pe Grete — se retraseră curînd lîngă fereastră, vorbind destul de tare, cu capetele plecate, și rămăseră acolo sub privirile îngrijorate ale tatii. Se vedea destul de limpede că păreau înșelați în speranța lor de-a auzi o piesă de vioară frumoasă sau măcar agreabilă, că se săturaseră deja și că doar politețea îi determina să mai suporte această tulburare a siestei. Mai cu seamă felul în care suflau în aer fumul trabucurilor, pe nas sau pe gură, vădea o mare nervozitate din partea lor. Și, cu toate acestea, Grete cînta atît de frumos ! Fața ei era aplecată pe-o parte, iar privirea urmărea, încordat și trist, notele de pe portativ. Gregor mai înainte puțin, cu capul cît mai aproape de podea, încercînd să-i întîlnească privirea. Era el oare un simplu animal, cînd muzica îl emoționa atît de profund ? Avea impresia că descoperă înfine calea către hrana necunoscută, pe care o dorea atît de mult. Se hotărî să-și facă drum pînă lîngă Grete, apoi s-o tragă de fustă pentru a-i da să înțeleagă că treuie să vină cu vioara în camera lui, întrucît nimeni dintre cei de față nu-i aprecia arta atît de mult, ca el. După aceea n-o va mai lăsa să plece din camera lui, cel puțin atît timp cît va mai fi el în viață ; aspectul lui înspăimîntător îi va fi, pentru prima oară, de folos ; va sta de pază la toate ușile camerei lui și se va repezi, pufnind, împotriva agresorilor ; dar Grete trebuia să rămînă la el nu din constrîngere, ci de bunăvoie ; să se așeze pe canapea, lîngă el, și să-i dea, în sfîrșit, ascultare ; voia să-i destăinuie că avusese intenția fermă s-o dea la conservator și că, dacă nu s-ar fi întîmplat între timp nenorocirea, le-ar fi comunicat tuturor hotărîrea sa la Crăciunul trecut (— oare a și trecut Crăciunul ? —), fără a ține seama de eventualele lor împotriviri. Sora lui va fi mișcată de această declarație și va izbucni în lacrimi ; iar Gregor se va sălta pînă la urmărlu ei și o va săruta pe gît, mai ales că, de cînd se ducea la slujbă, Grete nu mai purta cordeluță și guleras, ci umbra cu gîtul decoltat.

— « Domnule Samsa ! » strigă domnul din mijloc ; apoi, fără a mai rosti vreun cuvînt, îi arată tatii, cu degetul, pe Gregor, care înainta încet. Vioara amuți, iar domnul din mijloc le zîmbi prietenilor lui, dînd din cap, după care privi din nou spre Gregor. Tatii i se păru mai urgent să-i liniștească pe locatari, decît să-l scoată pe Gregor de-acolo, deși aceștia nu păreau de loc alarmați, iar Gregor părea să-i amuze mai mult decît vioara. Tata alergă spre ei, cu brațele întinse în lături, și încercă să-i împingă spre camera lor, împiedicîndu-i totodată să-l mai vadă pe Gregor. Dar ei începură să se cam enerveze, fără a se putea ști precis, dacă era din cauza purtării tatii sau a faptului că începeau să-și dea seama de vecinătatea ce le fusese impusă, fără știrea lor. Îi cerură explicații domnului Samsa, ridicînd și ei brațele în sus, și trăgîndu-se nervoși de barbă, apoi se retraseră spre camera lor, dar foarte încet. Între timp, Grete, care se pierduse cu totul atunci cînd

se opri din cîntat, își reveni; mai stătu o vreme cu vioara și arcușul în mîinile ce atîrnau moi în jos și privi notele de parcă ar fi vrut să mai cînte; apoi se reculese brusc, puse instrumentul în poala mamei, care mai ședea încă în fotoliu și abia își trăgea răsufierea, după aceea dădu busna în camera spre care se îndreptau chiriașii, zoriți din urmă de bătrînul Samsa. Se putea vedea cum, sub mîinile îndemînatice ale Gretei, plăpumile și pernele din paturi zburau prin aer pentru a se rîndui la locul lor. Mai înainte ca locatarii să fi ajuns în camera lor, ea terminase de făcut paturile și se și strecurase afară. Tata părea să fi căzut din nou pradă toanelor lui bizare, întrucît uitase de respectul pe care-l datora chiriașilor. El insistă și-i împinse într-una pînă cînd, ajuns în pragul ușii, domnul din mijloc bătu o dată puternic cu piciorul în podea, făcîndu-l pe bătrîn să se oprească locului.

— « Vă declar solemn », spuse el, ridicînd mîna și căutînd cu privirea și pe cele două femei, « că date fiind condițiile respingătoare care domnesc în această casă și familie », — aici, luă o hotărîre bruscă și scuipă pe jos —, « voi părăsi camera imediat. Firește că nu voi plăti nici un crăitar pentru zilele cît am stat aici, și voi mai chibzui dacă nu e cazul să vă cer pentru asta chiar și daune, care — credeți-mă — vor fi foarte ușor de motivat ». Apoi tăcu, privind fix înaintea lui și așteptînd parcă, ceva. Într-adevăr, cei doi prieteni interveniră și ei: — « Și noi plecăm imediat ». După aceasta, domnul din mijloc apucă violent clanța și trînti ușa răsunător.

Clătîindu-se și căutînd sprijin în jur cu mîinile, tata se îndreptă spre fotoliu și-și dădu drumul să cadă de sus în el; ai fi zis că s-a întins pentru obișnuitul lui somn de după cină; doar tremurul zvicnit al capului arăta că nu dormea cîtuși de puțin. În tot timpul acesta, Gregor stătuse liniștit în locul unde-l surprinseseră chiriașii. Decepția eșuării planului său, dar poate și slăbiciunea datorită prelungitei înfometări îl făcea incapabil să se urnească de-acolo. Se temea de iminența certă a unei catastrofe generale, ce trebuia să se abată asupra lui, și aștepta. Nu-l sperie nici măcar sunetul răsunător al viorii pe care mama o scăpă din poală, unde o ținuse pînă atunci cu degetele tremurînd.

— « Dragii mei părinți », spuse sora, bătînd cu mîna în masă în chip de introducere, « așa nu mai merge. Dacă voi, poate, nu vă dați seama, eu îmi dau perfect. Nu vreau să rostesc numele fratelui meu în fața acestui monstru, de aceea spun numai atît: trebuie să căutăm să ne descotorosim de el. Am încercat tot ceea ce era omenește cu puțință pentru a-l îngrijii și a-l suporta, și cred că nimeni nu ne poate reproșa nimic ».

— « Are de-o mie de ori dreptate ! » își spuse tata. Fără a-și fi putut regăsi încă respirația, mama începu să tușească înăbușit, cu mîna la gură, căpătîind o expresie de demență în privire.

Grete alergă la mama și o ținu de frunte. Tata, căruia cuvintele surorii păreau să-i fi limpezit gîndurile, se așeză bătos pe un scaun și se jucă cu șapca printre farfuriile rămase pe masă de la cina chiriașilor, privind din cînd în cînd spre Gregor, în tăcere.

— « Trebuie să ne descotorosim de el », se adresă Grete acum exclusiv tatii, întrucît mama nu mai auzea nimic din cauza tusei, « altfel parcă văd c-o să vă bage pe-amîndoi în mormînt. Cînd muncești din greu, așa cum facem noi, nu mai poți îndura această veșnică tortură, oricicleori te întorci acasă. M-am săturat pînă-n gît ». Și izbucni într-un asemenea plîns, înțîr lacrimile începură să-i picure de sus pe fața mamei, de pe care le șterse cu gesturi mecanice.

— « Dar ce să facem, fata mea », spuse tata înduioșat, vădind o surprinzătoare înțelegere.

Grete ridică din umeri, exprimând astfel nehotărârea care o cuprinsese odată cu plînsul, și care destrămase atitudinea fermă dinainte.

— « Dacă ne-ar înțelege », reluă tata oarecum întrebător; dar Grete, continuînd să plîngă, făcu un gest violent din mîină, în semn că nici gînd nu poate fi de așa ceva.

— « Dacă ne-ar înțelege », repetă bătrînul Samsa și închise ochii, ca pentru a-și reprezenta mai limpede convingerea Gretei despre imposibilitatea acestui lucru, « atunci poate că ar fi posibil să ne învoim cu el. Dar așa. . . ».

— « Să dispară », strigă sora, « este singura cale, tată. Trebuie să te eliberezi de gîndul că el este Gregor. Toată nenorocirea noastră a venit din faptul că am crezut atîta vreme acest lucru. Dar cum ar putea să fie Gregor? Dacă ar fi fost Gregor, ar fi înțeles de mult că nu e posibilă conviețuirea între oameni și animale și ar fi plecat de bunăvoie. Atunci n-am mai fi avut nici un frate, dar ne-am fi putut continua viața și i-am fi cîstit memoria. Dar așa, animalul ăsta ne urmărește, ne gonește chiriașii, parc-ar vrea să pună stăpînire pe întreg apartamentul și să ne silească să înnoptăm pe uliță. Uite, tată », tipă ea deodată, « iar începe l ». Cuprînsă de o groază pe care Gregor nu și-o putu explica, Grete o părăsi chiar și pe mama, smulgîndu-se de lîngă fotoliul ei, părăind gata s-o lase pradă monstrului, și se refugie în grabă îndărătul tatii, care se sculă enervat, ridicînd brațele în lături, ca pentru a o apăra.

Dar Gregor nici nu se gîndea să sperie pe cineva, și cu atît mai puțin pe Grete. Începu doar să se întoarcă, pentru a se îndrepta spre camera lui; iar mișcarea aceasta produsese stupoare firește, întrucît slăbiciunea îl obligă să se ajute, în momentele dificile, cu capul, pe care-l ridică de mai multe ori, izbînd apoi cu mandibulele în podea. Se opri și privi în jur. Familia părea să-și fi dat seama de bunele lui intenții; spaima nu dăinuise decît o clipă. Acum îl priveau cu toții, tăcuți și triști. Mama zăcea în fotoliu cu picioarele întinse și împreunate, abia mai ținînd ochii deschiși de istovită ce era; tata și sora ședeau pe scaun unul lîngă altul, iar Grete își petrecuse brațul pe după gîtul tatii.

« Acum mă vor lăsa, probabil, să mă întorc », gîndi Gregor și-și reluă truda. Nu se putea abține să nu gîfîie de oboseală și, din cînd în cînd, trebuia să se odihnească. De altfel nimeni nu-l grăbea, îl lăsau în voia lui. După ce termină întoarcerea, porni îndată drept înainte spre camera lui. Era uimit de distanța pînă acolo și nu înțelegea cum putuse face atîta drum, cu puțin timp înainte, dat fiind halul de slăbiciune în care se afla. N-avea în gînd decît cum să se țîrască mai repede îndărăt, așa că nici nu observă tăcerea familiei, care nu-l tulbură cu nici un cuvînt, cu nici o exclamație. Abia cînd ajunse în pragul ușii, întoarse capul, dar nu de tot, întrucît simțea cum începe să i se înțepenească gîtul; mai văzu, totuși, că nu se schimbase nimic în urma lui, doar Grete se ridicase în picioare. Ultima privire fu pentru mama, care adormise de-a binelea.

Nici nu ajunse bine în cameră, cînd cineva și închise ușa în grabă, în urma lui, zăvorînd-o bine și încuind-o. Zgomotul neașteptat, din spate, îl sperie pe Gregor atît de tare, încît i se tăiară picioarele. Sora lui fusese cea care se grăbise astfel. Ea se sculase numaidecît, pentru a fi pregătită, apoi se repezise în vîrfurile picioarelor după el, atît de ușor încît Gregor nici n-o auzise venind. « În sfîrșit l » strigă ea părinților, răsucind cheia în broască.

« Și-acum? » se întrebă Gregor, uitându-se în jur prin besnă. Curînd făcu descoperirea că nu se mai poate mișca de loc. Nu-l miră cîtuși de puțin, mai degrabă i se păru neverosimil că fusese într-adevăr în stare, pînă acum, să se urnească din loc cu piciorușele lui firave. De altfel, se simțea destul de bine. E drept că-l săgetau dureri prin tot corpul, dar avea senzația că devin, treptat, mai slabe, tot mai slabe, tinzînd să dispară cu totul. Aproape nu mai simțea nici mărul putred înfipt în spinare, nici inflamația din jurul lui, care era acoperită de praf pufos. Își aminti din nou de familie, cu duioșie și dragoste. Știa și el că trebuie să dispară, și hotărîrea lui era mai fermă chiar decît a surorii. Rămase astfel, în această stare de meditație pașnică și vană, pînă cînd orologiul din turn bătu al treilea ceas spre dimineață. Mai apucă să vadă și mijitul zorilor, afară, în fața ferestrei. Apoi, fără să vrea, lăsă capul să-i cadă în jos și, din nările lui, mai adie slab o ultimă suflare.

În faptul zilei veni femeia de serviciu care — deși fusese rugată în repetate rînduri să nu facă zgomot — trîntea ușile cu putere, grăbită, așa fel încît după sosirea ei nu mai era chip de somn liniștit în tot apartamentul; deschizînd ușa camerei lui Gregor, pentru a-i face obișnuita ei vizită scurtă, nu observă la început nimic extraordinar. Își închipui că Gregor sta cu bună intenție astfel nemișcat și că face pe ofensatul; îl credea în stare de astfel de acțiuni deliberate. Cum, întîmplător, avea în mină o mătură cu coada lungă, încercă din ușă să-l gîdile. Cînd văzu că nici cu asta n-are succes, se enervă și-l ghionti cu coada măturii; abia cînd își dădu seama că trupul lui alunecă fără nici o rezistență, deveni deodată mai atentă. Și, cînd înțelese realitatea, făcu ochii mari, fluierînd încetșor; dar nu rămase mult timp pe loc, ci deschise brusc ușa dormitorului și strigă în întunericul dinăuntru:

— « la veniți să vedeți, a crăpat; zace pe jos, mort de-a binelea! »

Soții Samsa se sculară în capul oaselor, în patul conjugal și, mai înainte de a înțelege sensul comunicării, încercară să-și potolească spaima produsă de strigătele femeii. Apoi domnul și doamna Samsa se dădură grabnic jos din pat, fiecare pe partea lui; domnul Samsa își aruncă pledul pe umeri, doamna Samsa apără doar în cămașa de noapte, și amîndoi năvăliră în camera lui Gregor. Între timp se deschisese și ușa sufrageriei, unde dormea Grete de la venirea chiriașilor; Grete era complet îmbrăcată, ca și cum n-ar fi dat geană de geană toată noaptea; de altfel și fața ei trasă părea să confirme acest lucru. « Mort? » îngăimă doamna Samsa și cătă întrebător spre femeia de serviciu, cu toate că ar fi putut să verifice singură, și chiar să-și dea seama fără să mai verifice. — « Și-ncă cum! » spuse femeia și, ca dovadă, împinse cît colo, cu mătura hoitul lui Gregor. Doamna Samsa schiță un gest, de parcă ar fi vrut să împiedice mătura, dar renunță. « Ei », spuse domnul Samsa, « acu' putem să-i mulțumim lui Dumnezeu ». Își făcu cruce, iar cele trei femei îi urmară exemplul. Fără a-și lua ochii de la cadavru, Grete murmură: « la uitați-vă, cît era de slab. De altfel nu mai mîncă nimic de multă vreme. Mîncarea o luam din camera lui așa cum o duceam ». Într-adevăr, corpul lui Gregor era supt de tot și uscat; abia acum, cînd trupul nu mai era sprijinit pe picioare și cînd privirile nu mai erau abătute de altceva, se vedea într-adevăr cît era de slab.

— « Vino o clipă la noi în cameră, Grete », spuse doamna Samsa cu un zîmbet îndurerat și Grete porni pe urma lor, spre dormitor, după ce mai aruncă o privire asupra cadavruului. Femeia de serviciu închise ușa și deschise larg fereastra. Deși era încă foarte de dimineață, aerul proaspăt aducea o boare călduță. Se apropia sfîrșitul lui martie.

Cei trei chiriași ieșiră din camera lor și căutară cu privirea, mirați, micul dejun; îi uitase toată lumea. « Unde e micul dejun? » întrebă posac domnul din mijloc pe femeie. Aceasta duse degetul la buze și le făcu semn, în tăcere, s-o urmeze repede în camera lui Gregor. Se duseră și se opriră în jurul hoitului lui Gregor, stînd cu mîinile în buzunarele surtucurilor cam ponosite, în mijlocul camerei scăldate de lumină.

Atunci se deschise ușa dormitorului și domnul Samsa apăru îmbrăcat în livrea, cu soția de un braț și cu fiica de celălalt. Toți trei aveau ochii plîși; Grete își lîcea fața, din cînd în cînd, de brațul tatii.

— « Să plecați numaidecît din casa mea! » spuse domnul Samsa arătîndu-le ușa, fără a părăsi brațul femeilor.

— « Ce vreți să înțelegeți cu asta? » întrebă domnul din mijloc, cam consternat, și schiță un zîmbet mîeros.

Ceilalți doi domni țineau mîinile la spate și le frecau într-una, așteptîndu-se la o ceartă aprigă ce trebuia să se termine, bineînțeles, în favoarea lor.

— « Înțeleg exact ceea ce spun », ripostă domnul Samsa, îndreptîndu-se spre locatar împreună cu cele două femei, care mergeau în pas cu el.

Chiriașul stătu mai înțîi liniștit și privi în jos, ca pentru a-și aduna gîndurile în vederea unui nou plan.

— « Bine, atunci să mergem », spuse el într-un tîrziu și se uită la domnul Samsa cu o privire, de parcă un sentiment neașteptat de umilință îl îndemna să-i ceară voie chiar și pentru această hotărîre. Domnul Samsa îl aprobă doar din ochi, scurt, repetînd gestul de cîteva ori. După care chiriașul porni într-adevăr, cu pași mari, spre antreu; cei doi prieteni, care de cîteva clipe încetaseră să-și mai frămînte mîinile, se repeziră și ei îndată după el, ca și cum s-ar fi temut să nu ajungă, cumva, domnul Samsa înaintea lor în antreu și să le taie legătura cu șeful. Odată în antreu, cei trei își luară pălăriile din cuier, scoaseră bastoanele din port-umbrelă, făcură o înclinare mută și părăsiră apartamentul. Mînat de o neîncredere — cum se vădi după aceea — neîntemeiată, domnul Samsa ieși împreună cu cele două femei pe palierul din fața apartamentului; sprijiniți de parmalcul scării, îi văzură pe cei trei domni coborînd încet, dar neînterupt, dispărînd la fiecare etaj, pentru cîteva clipe, în dreptul unei cotituri, apoi ivindu-se din nou; cu cît se duceau mai în jos, cu atît slăbea și interesul familiei Samsa, astfel încît, în momentul în care o caldă de măcelar trecu pe lîngă ei, cu coropca plină de mărfuri pe cap, și urcă mîndru mai departe, domnul Samsa și cele două femei părăsiră pâlîmarul scării și se întoarseră în apartament, parcă mai ușurați.

Hotărîră ca ziua aceasta s-o închine odihnei și plimbatului; nu numai că meritau această întrerupere a lucrului, dar chiar aveau nevoie de ea. Și, astfel, se așezară la masă pentru a scrie trei scrisori de scuze, domnul Samsa către directorul lui, doamna Samsa către patronul care-i da comenzi, iar Grete către șeful ei de raion. În timp ce scriau, intră înăuntru femeia de serviciu, pentru a le spune că pleacă, întrucît și-a terminat treaba. Cei trei scriitori de epistole dădură la început doar din cap, fără a ridica ochii de pe hîrtie și, abia cînd văzură că femeia n-are de gînd să plece, priviră spre ea, enervați.

— « Ce mai e? » întrebă domnul Samsa.

Femeia se oprise în prag, zîbind de parcă ar fi avut să anunțe familiei cine știe ce mare fericire — dar numai dacă va fi discusută pe îndelete. Pana de struț, care era înfiptă în pălăria ei drept în sus și care-l enervase

pe domnul Samsa încă din clipa când femeia începuse să lucreze la ei, se clătina în toate vînturile.

— « Ei, ce mai vrei, la urma urmei ? » întrebă doamna Samsa, față de care femeia avea cel mai mult respect.

— « Mda », răspunse femeia și un rîs bucuros o împiedică să continue numaidecît, « va să zică nu trebuie să vă mai bateți capul cum să scăpați de chestia aia de dincolo. S-a și făcut ».

Doamna Samsa și Grete își plecară din nou capul asupra hîrtiei, vrînd parcă să continue cu scrisul ; domnul Samsa, care-și dădu seama că femeia vrea să le povestească pe larg tot ce făcuse, o opri cu un gest energic al minii.

Văzînd că nu-i chip de povestit, femeia își aduse aminte că e foarte grăbită și le strigă, vizibil ofensată : « Alivaoar la toată lumea », apoi se răsuci, furioasă, pe picioare și ieși din casă, trîntind ușa răsunător.

— « Astă seară îi dăm tîlpășița », preciză domnul Samsa, dar nu primi răspuns nici de la soția lui, nici de la Grete, care păreau să-și fi recăpătat liniștea tulburată o clipă de femeia de serviciu. Se ridicară amîndouă de pe scaune și se duseră la fereastră unde rămaseră ținîndu-se îmbrățișate. Domnul Samsa se răsuci, în fotoliu, după ele, și le contemplă o vreme în tăcere. Apoi le strigă : « Hai să mergem. Terminați odată cu toate poveștile vechi. Și mai îngrijiți-vă și de mine ». Femeile îl ascultară numaidecît, alergară lîngă el și-l alintară, apoi își terminară în grabă scrisorile.

După aceea ieșiră tustrei, împreună, din apartament — lucru care nu se mai întîmplase de luni de zile, și porniră cu tramvaiul electric spre marginea orașului, la iarbă verde. Vagonul, cu care mergeau, era scaldat de un soare călduț. Așezați comod pe banchetă, se sfătuiră cu privire la perspectivele de viitor și ajunseră la concluzia că, primate mai deaproape, ele nu erau cîtuși de puțin rele, mai ales că toate cele trei slujbe — despre care, pînă acum, nici nu-și pusese unuia altuia întrebări — prezentau nespuse avantaje și erau foarte promițătoare pentru viitor. Primul lucru, și cel mai urgent, pentru a-și îmbunătăți situația, era firește schimbarea locuinței ; aveau de gînd să caute un apartament mai mic și mai ieftin, dar mai bine situat și mai practic decît acesta, pe care îl găsisese Gregor. În timp ce discutau astfel și priveau la fiica lor care se înflăcăra tot mai mult, domnul și doamna Samsa observară, cam în același timp cum Grete — în ciuda tracasărilor din ultima vreme, care-i gâlbejiseră obrazul — înflorise și se transformase într-o fată frumoasă, cu forme pline. Devenind mai tăcuți și înțelegîndu-se, aproape fără să-și dea seama, doar din priviri, le trecu prin minte că ar cam fi vremea să-i caute un bărbat de treabă. Noile lor visuri și bunele intenții pîrură să-și afle confirmarea cînd, ajungînd la capătul călătoriei, fata se sculă, prima, de pe bancă și-și întinse trupul tînăr.

În romînește de MIHAI ISBĂȘESCU

Colonia penitenciară

« Este un aparat deosebit », se adresă ofițerul exploratorului și îmbrățișă cu o privire oarecum admirativă aparatul, pe care îl cunoștea, totuși, foarte bine. Călătorul părea să fi acceptat doar din politețe invitația comandantului de-a asista la execuția unui soldat, condamnat pentru nesupunere și insultă la adresa superiorului. Nici în colonia penitenciară nu domnea, pare-se, prea mult interes pentru această execuție. Cel puțin, în această mică vale adâncă și împrejmuită jur-împrejur de povârnișuri golașe, nu mai erau de față, în afară de ofițer și explorator, decât condamnatul — un om fălcos și abrutizat, cu părul și fața răvășite — și un soldat ; acesta ținea în mână un lanț greu ce se continua cu lanțurile mai mici, cu care condamnatul era celtuit de glezne, de mâini și de gât, și care erau prinse între ele prin alte lanțuguri de legătură. De altfel, condamnatul manifesta o asemenea supunere de cîine, încît aveai impresia că-l poți lăsa să umble liber pe povârnișurile din jur și că, pentru a începe execuția, n-aveai decât să fluieri, iar el ar fi venit numaidecît.

Exploratorul se preocupa prea puțin de aparat și mergea în urma condamnatului cu vădită lipsă de interes, în timp ce ofițerul se îngrijea de ultimele pregătiri, aci virîndu-se sub aparatul îngropat adînc în nisip, aci urcîndu-se pe o scară, pentru a cerceta părțile superioare. Era o muncă pe care ar fi putut-o lăsa în seama unui mecanic, dar ofițerul o îndeplinea cu mult zel, fie pentru că era un adept convins al acestui aparat, fie din cauză că munca aceasta nu putea fi încredințată nimănui altcuiva. « Acum totul e gata ! » strigă el în sfîrșit, coborînd de pe scară. Era nespus de istovit, respira greu cu gura larg deschisă și-și virise două batiste fine, de damă, între gulerul uniformei și gît.

— « Uniformele astea sînt totuși prea greoaie pentru tropice », spuse exploratorul în loc să se intereseze de aparat, așa cum s-ar fi așteptat ofițerul.

— « Desigur », răspunse ofițerul, și-și spală mîinile murdare de ulei și unsoare într-un hîrdău cu apă ce sta la îndemînă, « dar ele reprezintă patria ; nu vrem să ne pierdem patria. Acum uitați-vă la acest aparat », adăugă el numaidecît, ștergîndu-și mîinile cu o cîrpă și arătînd totodată spre aparat. « Pînă nu de mult mai era încă nevoie să facem totul cu mîna, dar acum lucrează aparatul singur ». Exploratorul dădu din cap, urmărind vorbele ofițerului. Acesta încercă să se asigure pentru eventualitatea oricărui incident neprevăzut și spuse în continuare : « Se întîmplă, firește, și deranjamente ; sper însă, că azi nu va interveni nici unul, totuși, e bine să le prevedem și pe acestea. Aparatul trebuie să funcționeze douăsprezece ore fără întrerupere. Dar chiar dacă intervin unele deranjamente, ele sînt foarte mici și vor fi înlăturate numaidecît ».

— « Nu vreți să vă așezați ? » întrebă el în cele din urmă și scoase, dintr-un morman de scaune de trestie, unul pe care-l oferi exploratorului ; acesta nu putu refuza. Ședea acum la marginea unei gropi, în care aruncă o privire fugitivă. Groapa nu era adîncă ; pe una din laturile ei, pămîntul săpat fusese grămădit într-un fel de val, pe cealaltă se afla aparatul.

— « Nu știu », reluă ofițerul, « dacă comandantul v-a explicat deja aparatul ». Exploratorul făcu din mîna un gest neprecis ; ofițerul nu aștepta

altceva, pentru a putea începe să explice el însuși aparatul. « Acest aparat », spuse el și prinse cu mîna o manivelă, de care se sprijini, « este o invenție a fostului nostru comandant. Am colaborat cu el chiar de la primele experiențe, și am luat parte la toate lucrările, pînă cînd aparatul a fost desăvîrșit. Meritul invenției îi aparține, firește, numai lui. Ați auzit de fostul nostru comandant? Nu? Ei bine, cred că nu afirm prea mult, dacă spun că organizarea acestei colonii penitenciare este opera lui. Noi, prietenii lui, am știut chiar din clipa cînd a murit, că organizarea acestei colonii este atît de desăvîrșită în sine, încît succesorul nu va putea modifica nimic din ea, chiar dacă ar avea în cap mii de planuri noi. Previziunea noastră s-a și îndeplinit; noul comandant a fost nevoit să-și dea seama de asta. Păcat că nu l-ați cunoscut pe fostul comandant ! » Dar, se întrerupse singur ofițerul, eu pălăvrăgesc, iar aparatul lui se află aici, în fața noastră. După cum vedeți, se compune din trei părți. În decursul vremii s-au stabilit, pentru fiecare din ele, denumiri întrucîtva populare. Partea de jos se numește patul, cea de sus desenatorul, iar această mobilă, de-aici, de la mijloc, se numește grapa ».

— « Grapa ? » întreabă exploratorul. Nici măcar nu ascultase cu atenție, întrucît soarele dogorea nespus de puternic în această vale lipsită de umbră și era greu să-și adune gîndurile.

Îmbrăcat cu o tunică strînsă pe trup, ca de paradă, încărcată cu epoletii grei și cu fireturi, ofițerul păru cu atît mai surprins, cu cît explica totul atît de entuziasmat și, în timp ce vorbea, meșterea cu șurubelnița, ici-colo, la cite un șurub. Soldatul părea să fie, și el, în aceeași dispoziție ca exploratorul. Își înfășurase lanțul condamnatului în jurul încheieturii ambelor mîini, sta cu o mîină sprijinită pe armă, lăsase capul să-i atîrne spre spate și nu se sinchisea de nimic. Exploratorul nu se miră de acest fapt, întrucît ofițerul vorbea franțuzește și nici soldatul, nici condamnatul nu înțelegeau limba franceză. Cu atît mai surprinzător părea, desigur, faptul că osînditul se străduia totuși să urmărească explicațiile ofițerului. Își îndrepta neconținut privirile, cu un fel de stăruință somnolentă, spre locul către care tocmai arăta ofițerul, iar cînd exploratorul îl întrerupea cu cite o întrebare, se uita la el, ca ofițerul, la acesta.

— « Da, grapa », întări ofițerul, « numele i se potrivește. Acele ei sînt dispuse ca o grapă și este mînuită la fel ca aceasta, firește pe alt teren și cu mai multă măiestrie. De altfel, veți înțelege totul numaidecît. Aici, pe pat, este așezat condamnatul. Vreau să vă descriu mai întîi aparatul, și numai după aceea vă voi arăta cum se manipulează. În felul ăsta, veți putea urmări totul mai bine. Mai ales că o roată dințată a desenatorului s-a tocit cam tare și scîrție intens, cînd merge aparatul, încît aproape nici nu te mai poți înțelege; din păcate, piesele de schimb nu se pot procura aici decît cu multă greutate. Așadar, aici e patul, cum am mai spus. Este acoperit complet cu un strat de vată, al cărui rost îl veți afla mai tîrziu. Pe această vată este așezat cu burta în jos condamnatul, firește în pielea goală; aici sînt curelele pentru mîini, aici cele pentru picioare, aici cele pentru gît; cu acestea este ferecat bine. Aici, la capătul patului unde vine fața omului, după cum am mai spus, se află acest căluș de pîslă, care poate fi reglat cu ușurință. În așa fel încît să-i întîre omului tocmai bine în gură. Rostul lui e să-l împiedice să strige sau să-și muște limba. Firește că omul trebuie să accepte călușul de pîslă, întrucît altfel cureaua de la gît îi frînge grumazul.

— « Asta e vată ? » întreabă exploratorul, aplecîndu-se înainte.

— « Da, desigur », răspunse ofițerul zîmbînd, « pipăie-o singur ». El apucă mîna exploratorului și o trecu pe deasupra patului. « Este o vată

preparată special, de aceea e greu s-o recunoașteți; voi mai avea prilejul să vorbesc despre rostul ei ».

Exploratorul începu să prindă interes pentru aparat; ducându-și mîna la ochi pentru a-i feri de soare, se uită în sus la aparat. Era o construcție impunătoare. Patul și desenatorul aveau același contur și semănau cu două lăzi întunecoase. Desenatorul se afla cam la doi metri deasupra patului; amîndouă erau legate la colțuri prin patru bare de alamă, care mai că sclipeau la lumina soarelui. Între cele două lăzi oscila grapa, atîrnată de o panglică de oțel.

Dacă ofițerul abia observase indiferența de mai-nainte a exploratorului în schimb luă act numaidecît de interesul care se trezea acum în el; își întreprinsese de aceea explicațiile, pentru a-i da răgaz să examineze neturburat aparatul. Osînditul îl imită pe explorator; deoarece nu-și putea duce mîna deasupra ochilor, privi în sus clipind din ochii neumbriți.

— « Așadar, omul este așezat aici », spuse exploratorul, lăsîndu-se pe spate în fotoliu și punînd picior peste picior.

— « Da », întări ofițerul, apoi își împinse șapca pe ceafă și-și trecu mîna peste fața încinsă; « acum ascultați mai departe: Atît patul cît și desenatorul au propria lor baterie electrică; patul are nevoie de ea pentru mișcările proprii, iar desenatorul pentru grapă. De-ndată ce omul este legat bine în curele, se pune patul în mișcare. El vibrează cu oscilații infime, dar foarte repezi, mișcîndu-se în același timp atît lateral, cît și în sus și-n jos. Ați văzut, probabil, asemenea aparate în sanatorii; numai că, la patul nostru, toate mișcările sînt calculate cu precizie; ele trebuie să fie perfect acordate cu mișcările grapei. Executarea propriu-zisă a sentinței revine, de fapt, grapei ».

— « Care este sentința? » întrebă exploratorul.

— « Nici asta n-o știți? » spuse ofițerul uimit, și-și mușcă buzele: « Să mă scuzați, dacă explicațiile mele n-au, poate, nici-un șir; vă cer iertare. Înainte vreme, explicațiile obișnuia să le dea comandantul; dar noul comandant se sustrage de la această îndatorire de onoare; faptul că nici măcar nu l-a informat pe un asemenea înalt oaspete » — exploratorul încercă să respingă, cu amîndouă mîinile, această onoare, dar ofițerul insistă asupra expresiei — « un asemenea înalt oaspete, cu privire la forma sentinței noastre, este iarăși o inovație, care... » pe buze i se contură o înjurătură, dar se stăpîni și preciză doar: « Eu n-am fost informat despre asta, nu este vina mea. De altfel, sînt cel mai în măsură să explic tipurile noastre de sentințe, întrucît am aici » — se bătu cu mîna peste buzunarul de la piept — « respectivele schițe făcute chiar de mîna fostului comandant ».

— « Schițele făcute cu mîna lui de comandantul însuși? » întrebă exploratorul: « Dar întrunea toate calitățile astea? Era soldat, judecător, constructor, chimist, desenator? »

— « Sigur că da », aprobă ofițerul dînd din cap, cu privirea fixă și dus pe gînduri. Apoi își examinează din nou mîinile; i se păru că nu sînt destul de curate pentru a apuca planurile cu ele, de aceea se duse la hîrdău și se mai spălă o dată. După aceea scoase la iveală o mică tașcă de piele și spuse: « Sentința noastră nu e aspră. Condamnatului i se scrie cu grapa pe trup porunca pe care a încălcat-o. Acestui condamnat, de pildă » — ofițerul arătă spre omul de lîngă ei — « i se va scrie pe trup: Cîstește-l pe superiorul tău ! »

Exploratorul aruncă o privire furișă spre condamnat; cînd ofițerul arătă spre el, acesta lăsă capul în jos și păru să-și încordeze auzul, pentru a prinde cîte ceva. Dar mișcările buzelor sale cărnose, pe care le strîngea convulsiv,

trădau vizibil că nu izbutea să înțeleagă nimic. Exploratorul ar fi vrut să întrebe încă multe lucruri, dar în prezența osînditului nu mai întrebă decît : « Își cunoaște sentința ? »

— « Nu », răspunse ofițerul și vru să continue numaidecît cu explicațiile, dar exploratorul îl întrerupse :

— « Nu-și cunoaște propria sentință ? »

— « Nu », spuse ofițerul din nou, apoi se opri o clipă, ca și cum ar fi cerut exploratorului să-și motiveze mai pe larg întrebarea, și spuse într-un târziu : « Ar fi și inutil să i se spună. O s-o afle pe propria-i piele ». Exploratorul era pe punctul să tacă, dar îl simți pe condamnat fixîndu-l cu privirea : părea să-l întrebe dacă poate fi de acord cu procedeul descris. De aceea, deși se rezemase comod de spătar, se aplecă din nou înainte și întrebă mai departe : « Dar știe măcar că a fost, de fapt, condamnat ? »

— « Nici asta », spuse ofițerul și-i zîmbi exploratorului, părăind să mai aștepte și alte întrebări ciudate.

— « Nu se poate », reluă exploratorul, trecîndu-și mîna peste frunte. « atunci omul acesta nu știe nici măcar acum ce soartă a avut apărarea lui ? »

— « N-a avut ocazia să se apere », ripostă ofițerul, privind într-o parte, ca și cum ar fi vorbit pentru sine, nevrînd să-l jignească pe explorator prin relatarea unor lucruri de la sine înțelese.

— « Dar trebuia să aibă prilejul să se apere », insistă exploratorul rîdîndu-se din fotoliu.

Ofițerul își dădu seama că risca să fie împiedicat, pentru multă vreme, de a mai putea explica aparatul ; de aceea se duse lîngă explorator, se atîrnă de brațul lui și arătă cu mîna spre condamnat care, văzînd că atenția este vădit îndreptată asupra lui, luă poziția de drepti — de altfel și soldatul întinse de lanț — ; apoi ofițerul începu : « Lucrurile stau altfel. Aici, în colonia penitenciară, eu am fost desemnat ca judecător, în ciuda faptului că sînt atît de tînăr, și anume, pentru motivul că îl asistam și pe fostul comandant în toate chestiunile penale și că, dintre toți, eu cunosc cel mai bine aparatul. Principiul după care iau hotărîrile este următorul : vina e întotdeauna mai presus de orice îndoială. Alte tribunale nu pot urma acest principiu, întrucît sînt alcătuite din mai multe capete, și mai au și alte instanțe deasupra lor. La noi, însă, nu e cazul, sau cel puțin nu era pe vremea vechiului comandant. Cel nou, firește că a și manifestat dorința de a se amesteca în judecata mea, dar pînă acum am izbutit să-l țin deoparte, și voi izbui și pe viitor. Vreți să vă explic cazul de față ? : este la fel de simplu ca și celelalte. Un căpitan a reclamat azi dimineață că acest om, care i-a fost repartizat ca servitor și doarme în fața ușii lui, a adormit în timpul serviciului. Datoria lui este, de fapt, să se scoale la fiecare oră, cînd bate ceasul, și să salute în fața ușii căpitanului. Desigur, îndatorirea aceasta nu e grea, dar este necesară, întrucît omul trebuie să rămînă treaz atît pentru a face de pază, cît și pentru a putea sluji la nevoie. Noaptea trecută, căpitanul a vrut să vadă dacă servitorul își îndeplinește datoria. A deschis ușa, cînd ceasul bătea ora două, și l-a găsit dormind încovrigat. Și-a luat cravașa și l-a plesnit peste față. În loc să se scoale și să ceară iertare, omul l-a apucat pe stăpîn de picioare, l-a scuturat bine și i-a strigat : « Aruncă cravașa sau de nu te mănînc de viu ». Acestea sînt faptele. Căpitanul a venit la mine acum o oră, eu am scris declarațiile lui și, imediat în continuare, sentința. Apoi am poruncit ca omul să fie pus în lanțuri. Totul a mers foarte simplu. Dacă l-aș fi chemat mai întîi pe omul acesta înaintea mea și l-aș fi interogat, s-ar fi născut tot felul

Gravuri de EMIL NOLDE

de încurcături. M-ar fi mințit și, dacă aș fi izbutit să-l dovedesc că e mincinos, ar fi venit cu alte minciuni și așa mai departe. Așa, însă, îl am în mână și nu-i dau drumul. Este acum totul limpede? Dar timpul trece, execuția ar fi trebuit să înceapă de mult și eu nici n-am terminat cu explicarea aparatului ». Îl sili pe explorator să se așeze din nou în fotoliu, trecu îndărăt lângă aparat și începu : « După cum vedeți, grapa corespunde formei omului ; aici e grapa pentru partea superioară a trupului, acestea sînt grapele pentru picioare. Pentru cap nu e destinat decît acest piron. Vă e totul lămurit? » Se plecă prietenos către explorator, părăind dispus să dea explicații cît mai amănunțite.

Exploratorul privi grapa, ridicînd din sprîncene și încrețindu-și fruntea. Relatările cu privire la procedura judecătii nu-l satisfăcuseră. Dar oricum — trebui el să admită — aici era vorba de o colonie penitenciară, unde erau necesare măsuri speciale și, pînă la urmă, trebuia procedat militarmente. În afară de aceasta, își punea speranțele în noul comandant, care — după cît se părea — intenționa să introducă, firește încetul cu încetul, noi măsuri ce nu puteau fi înțelese de mintea mărginită a acestui ofițer. Furat de asemenea gînduri, exploratorul se pomeni întrebînd : « Va asista și comandantul la execuție? »

— « Nu e sigur », răspunse ofițerul, penibil impresionat de întrebarea neașteptată, apoi mutra lui prietenoasă se crispă deodată : « Tocmai de aceea trebuie să ne grăbim. Ba chiar va trebui să-mi scurtez explicațiile, oricît îmi va părea de rău. Dar aș putea să le completez mai amănunțit mîine, cînd aparatul va fi din nou curățit — căci singurul lui cusur este că se murdărește foarte tare. Așadar, acum doar strictul necesar. Cînd omul se află lungit pe pat, iar acesta începe să vibreze, se lasă și grapa în jos, pe corpul lui. Ea se reglează automat, așa fel încît abia să atingă corpul omului cu virfurile acelor ; de îndată ce reglarea s-a făcut, această panglică de oțel se întinde și devine rigidă ca o bară. Și acum începe jocul. Un neinițiat nu poate face nici o deosebire exterioară între diferitele pedepse. Grapa pare să acționeze uniform. Vibrînd continuu, ea își înfige virfurile în corp, care vibrează și el o dată cu patul. Pentru a da oricui posibilitatea să urmărească execuția, grapa a fost făcută din sticlă. Ne-am izbit de multe dificultăți tehnice la fixarea acelor în ea, dar, după multe încercări, totul a reușit perfect. N-am cruțat nici o osteneală. Și acum, oricine poate vedea prin sticlă cum este aplicată pedeapsa. Nu vreți să vă apropiați și să priviți acele? »

Exploratorul se ridică încet, se apropie și se plecă deasupra grapei.

— « Vedeți aici », continuă ofițerul, « două feluri de ace rînduite în diferite moduri. Lîngă fiecare ac lung este unul scurt. Cel lung scrie, iar cel scurt stropește apă, pentru a spăla sîngele și a menține scrisul vizibil în permanență. Apa amestecată cu sînge este condusă în mici jghiaburi și din ele curge într-un jghiab principal, a cărui țevă de scurgere se termină în groapă ». Ofițerul arată cu degetul drumul exact, pe care trebuia să-l parcurgă apa cu sîngele. Căutînd să reprezinte cît mai concret procesul, ținu mîinile căuș la gura țevii de scurgere ca și cum ar fi adunat în ele un sînge ipotetic, și atunci exploratorul își ridică în sus capul și vru să se tragă de-a-ndăratelea spre fotoliu, căutînd sprijin cu mîna în spate. Deodată văzu, cu nespusă groază, că și condamnatul urmasa îndemnul ofițerului de a privi grapa mai de-a-proape. El îl trăsese după el, de lanț, și pe soldatul adormit, și stătea aplecat deasupra grapei de sticlă. Se vedea cum căuta și el să deslușească, cu ochii nesiguri, ceea ce priveau cei doi domni și cum

nu izbutea să înțeleagă nimic, întrucât îi lipseau explicațiile. Se mlădia când într-o parte, când în cealaltă. Și cerceta sticla neconținut, cu privirea, de la un capăt la altul. Exploratorul schiță gestul să-l gonească de acolo, întrucât ceea ce făcea osînditul era probabil interzis sub pedeapsă. Dar ofițerul îl opri pe explorator, apucându-l cu o mîină, în timp ce cu cealaltă luă un bulgăre de pămînt din valul de lîngă groapă și aruncă cu el în soldat. Acesta deschise ochii speriat, văzu îndrăzneala condamnatului, dădu drumul armei să cadă și se propti cu călcîiele în pămînt, smucind de lanț astfel încît osînditul căzu numaidecît grămadă; apoi se uită la el cum se zvîrcolea pe jos zăngănindu-și lanțurile. — « Ridică-l în picioare ! » strigă ofițerul, văzînd că osînditul abătuse prea mult atenția exploratorului, care se aplecase și privea pe deasupra grapei, să vadă ce se întîmplă cu el. « Umblă cu el mai cu grijă ! » strigă ofițerul din nou. Apoi ocoli cu grijă aparatul, îl prinse pe condamnat de subsuori și-l ridică în sus cu ajutorul soldatului, în timp ce îi fugiră de mai multe ori picioarele de sub el.

— « Acum știu totul », spuse exploratorul, cînd ofițerul reveni lîngă el.

— « În afară de ceea ce e mai important », ripostă acesta, prinzîndu-l pe explorator de braț și arătîndu-i în sus: « Colo, în desenator, se află angrenajul de roți care imprimă mișcarea grapei, și acest angrenaj se reglează după schița făcută pentru pedeapsa respectivă. Folosesc încă schițele fostului comandant. Uite-le » — scoase cîteva foi din tasca de piele —, « dar nu pot să vi le dau în mîină, sînt tot ceea ce am mai scump. Luați loc, am să vi le arăt de la distanță și veți putea vedea totul foarte bine ». Arătă prima foaie. Exploratorul ar fi vrut să-și exprime într-un fel admirația, dar nu văzu decît niște linii ce se încrucișau în toate felurile, ca un labirint; ele erau atît de dese, încît acopereau toată hîrtia și nu mai puteai deosebi decît anevoie spațiile albe dintre ele. « Citiți ! » spuse ofițerul.

— « Dar e foarte limpede », ripostă ofițerul.

— « Este foarte artistic », continuă exploratorul evasiv, « dar nu pot să-l descifrez ».

— « Da », vorbi ofițerul rîzînd și vîrî tasca de piele la loc, « asta nu e un scris caligrafic pentru copii de școală. Trebuie să-l studiezi îndelung. Dar și dumneavoastră v-ați descurca în el, pînă la urmă. Firește, nu poate să fie un scris simplu; nu trebuie să ucidă imediat, ci — în medie — abia după un interval de douăsprezece ore; ora a șasea este calculată să fie momentul de răscruce. De aceea scrisul propriu-zis trebuie să fie înconjurat de multe, multe ornamente; el trebuie să acopere trupul numai ca un brîu îngust; restul corpului este rezervat pentru înfloritură. Puteți să apreciați acum felul în care lucrează grapa și întreg aparatul? — la uitați-vă ! » Ofițerul sări pe o scară, învîrți o roată și strigă de sus: « Atenție, dați-vă la o parte ! », după care totul se puse în mișcare. Dacă n-ar fi scrîrîit roata, ar fi fost minunat. Ca și cum ar fi fost surprins de zgomotul stîljinitor al roții, ofițerul o amenință cu pumnul, apoi făcu un gest de neputință cu mîinile, în chip de scuză față de explorator, și coborî iute pentru a supraveghea de jos mersul aparatului. Mai era încă ceva în neregulă, pe care-l observă numai el; se cătără din nou pe scară, apucă cu amîndouă mîinile ceva dinăuntrul desenatorului, apoi, pentru a ajunge mai repede jos, nu se mai folosi de scară, ci alunecă de-a lungul uneia din bare și strigă, cît putu de tare, la urechea exploratorului, pentru a se face înțeles: « Înțelegeți cum funcționează? Grapa începe să scrie; cînd este gata cu prima porție de scris pe spinarea omului, stratul de vată se învîrtește și răsuțește încet corpul pe-o

parte, pentru a oferi grapei o suprafață nouă pentru scris. Între timp, părțile rănite prin scriere ajung în contact cu vata — care oprește sîngele datorită preparației ei speciale — și sînt pregătite pentru adîncirea în continuare a scrisului. Acești dinți de aici, de la marginea grapei, smulg vata de pe răni, cînd corpul este rotit mai departe, și o aruncă în groapă ; iar grapa are apoi din nou pe ce lucra. Și astfel scrie din ce în ce mai adînc vreme de douăsprezece ore. Primele șase ore, condamnatul trăiește aproape la fel ca înainte, numai că simte dureri. După două ore i se scoate călușul de pîslă din gură, întrucît omul nu mai are putere să strige. Aici, în acest castron încălzit electric, de la marginea unde se află capul condamnatului, se pune orez fiert, iar omul, dacă are poftă, poate lua din el, atît cît apucă cu limba. Nici unul nu pierde prilejul. Cel puțin eu nu știu vreunul, și doar experiența mea este vastă. Abia după ceasul al șaselea își pierde pofa de a mai mânca. De obicei, atunci îngenunchez aici și observ fenomenul. Rareori mai înghite omul ultima înbucătură, o învîrte doar prin gură, de colo pînă colo, și o scuipă apoi în groapă. Trebuie să mă aplec atunci, altfel mi-o zvîrle în față. Cit de liniștit devine omul după ceasul al șaselea ! În cel mai idiot dintre ei se trezește inteligența. Începe de la ochi. De la ei cuprinde apoi totul. O privește care mai-mai că te ispitește să te așezi singur sub grapă. Mai departe nu se mai întîmplă nimic, doar atît că omul începe să descifreze scrisul și-și țuguie buzele de parcă ar asculta ceva atent. Ați văzut, nu e ușor să descifrezi scrisul cu ochii ; omul nostru îl descifrează însă cu rănilile sale. Firește că trebuie o muncă imensă pentru aceasta ; este nevoie de șase ceasuri pentru desăvîrșirea ei. Apoi, grapa îl străpunge complet și-l aruncă în groapă, unde cade plescăind pe apa amestecată cu sînge și cu vată. Acum judecata s-a sfîrșit, iar noi — eu și cu soldatul — îl îngropăm ».

Exploratorul pleacă urechea către ofițer și privea, cu mîinile vîrte în buzunarele surtucului, cum lucra mașina. Condamnatul se uita și el, fără să priceapă însă ceva. El se aplecă puțin înainte, urmărind trepidația acelor ; deodată, la un semn al ofițerului, soldatul îi tăie pe la spate cămașa și pantalonii, cu un cuțit, așa fel încît căzură jos ; osînditul schiță gestul de a apuca straiela ce cădeau, vrînd să-și acopere goliciunea, dar soldatul îl ridică în sus și scutură de pe el ultimele zdrențe. Ofițerul opri mașina și, în liniștea care se lăsă, osînditul fu așezat sub grapă. I se desfăcură cătușele și în locul lor fură prinse strîns curelele ; în primul moment, condamnatul păru să resimtă schimbarea aproape că o ușurare. Apoi grapa fu lăsată în jos, întrucît omul era cam costeliv. Cînd îl atinseră vîrfurile acelor, i se înfioră pielea pe trup ; în timp ce soldatul era ocupat cu mîna dreaptă a omului, acesta o întinse pe cea stîngă fără să știe însă încotro s-o ducă ; dar o întinse chiar în direcția unde se afla exploratorul. Ofițerul privea neconținut pieziș spre explorator, de parcă ar fi vrut să-i citească pe față impresia ce i-o făcea această execuție, despre care-i dăduse măcar unele explicații superficiale.

Cureaua destinată încheieturii mîinii se rupse ; poate că soldatul întinsese prea tare de ea. Era nevoie să intervină ofițerul și pentru aceasta soldatul îi arătă bucata de curea ruptă. Într-adevăr, ofițerul se și duse lîngă el și explică, întorcînd fața spre explorator : « Mașina este tare cîrpăcită, din cînd în cînd trebuie să se rupă sau să se frîngă cîte ceva ; dar aceasta nu trebuie să influențeze în rău impresia generală. De altfel, vom face rost numaidecît de ceva, ca să înlocuim cureaua ; am să folosesc lanțul ; firește că acesta va reduce din delicateta oscilațiilor în ceea ce privește mîna stîngă ». În timp ce fixa lanțul, mai adăugă : « Mijloacele de întreținere a mașinii

sînt acum foarte restrînse. Pe vremea vechiului comandant exista un fond destinat numai în acest scop și puteam dispune și eu de el. Există aici o magazie, în care se păstrau tot felul de piese de schimb. Mărturisesc că făceam aproape risipă, dar numai înainte vreme, nu și acum, cum pretinde noul comandant, care se slujește de orice pretext, pentru a combate toate vechile instituții. Acum administrează personal fondul pentru mașină și, cînd cer o curea nouă, îmi pretinde s-o aduc pe cea veche drept dovadă; iar cea nouă sosește abia după zece zile și, pe deasupra, e de cea mai proastă calitate, nu face două parale. Nimeni nu se sinchisește, cum aș putea utiliza mașina între timp ».

Exploratorul chibzui: nu face niciodată impresie bună, dacă te amesteci cu hotărîre în probleme străine. El nu era nici cetățean al coloniei penitenciare, nici cetățean al statului căruia îi aparținea aceasta. Dacă ar fi încercat să dezaprobe sau chiar să zădărnicească execuția, i s-ar fi putut spune: ești străin, astîmpără-te. La aceasta n-ar fi putut replica nimic, ci doar să adauge că, în acest caz, nu se mai înțelege nici el singur, întrucît călătorește doar cu intenția de a vedea și nicidecum de-a schimba procedurile judiciare străine. Dar, în cazul de față, lucrurile erau ispititoare. Injustețea procedurii și caracterul inuman al execuției erau neîndoielnice. Nimeni n-ar fi putut presupune un interes egoist din partea exploratorului, întrucît condamnatul îi era străin, nu era un compatriot și nici om să suscite compătimirea. Exploratorul dispunea de recomandăția unor înalte autorități și fusese primit aici cu cea mai mare politețe; iar faptul că fusese invitat să asiste la această execuție părea chiar să însemne că i se cerea părerea cu privire la această judecată. Acest lucru era cu atât mai probabil, cu cît comandantul — după cum aflase mai mult decît limpede, acum — nu era un partizan al acestui procedeu și avea o atitudine ostilă față de ofițer.

Deodată, exploratorul auzi un strigăt de furie scos de ofițer. Tocmai izbutise să vire, cu destulă trudă, călușul de pistol în gura condamnatului, cînd acesta închise ochii, cuprins de o greață ce nu și-o putea stăpîni, și începu să vomeze. Ofițerul îl smuci în grabă de lingă căluș și vru să-i întoarcă fața spre groapă; dar era prea tîrziu, vîrsătura curse pe mașină în jos. « Totul e numai din vina comandantului ! » strigă ofițerul, zguduind ca scos din minți barele de alamă, « îmi murdărește mașina și mi-o face ca un grajd ». Și arată exploratorului, cu mîini tremurînde, ce se întîmplase. « Ore întregi m-am străduit să-l fac pe comandant să înțeleagă, că nu trebuie să li se mai dea de mîncare în ziua dinaintea execuției. Dar noua direcție, mai blîndă, este de altă părere. Cucoanele comandantului îl îndoaie pe osîndit cu tot felul de zaharicale, înainte de-a fi dus la locul execuției. Toată viața lui n-a mîncat decît pește împutiș și acu' trebuie să mînce dulciuri ! Dar și asta ar fi admisibil, n-aș avea nimic de zis, însă de ce nu se procură un nou căluș de pistol, așa cum tot cer de mai bine de trei luni. Cum să nu îi se facă greață cînd iei în gură acest căluș, pe care l-au supt și l-au ros atîtea sute de oameni, în timp ce-și dădeau sufletul ? » Osînditul revenise cu capul la loc și părea să fie liniștit, în timp ce soldatul era ocupat să șteargă mașina cu cămașa de care-l dezbrăcase. Ofițerul veni lingă explorator; presimțind ceva, acesta făcu un pas îndărăt, dar ofițerul îl apucă de mîină și-l trase de-o parte.

— « Vreau să vă spun cîteva cuvinte, confidențial », vorbi el, « îmi dați voie ? »

— « Desigur », răspunse exploratorul, și-l ascultă cu ochii plecați în jos.

— « Această procedură și această execuție, pe care aveți prilejul să le admirați acum, nu mai are în momentul de față nici un partizan fățiș în colonia noastră. Eu sînt singurul ei partizan, în același timp și singurul reprezentant al moștenirii vechiului comandant. Nu mă mai pot gîndi la o dezvoltare în continuare a procedeului, toate eforturile mele se îndreaptă către menținerea a ceea ce există. Cînd trăia fostul comandant, colonia era plină de adepții lui ; și eu am în parte forța de convingere a fostului comandant, dar îmi lipsește cu totul puterea de care dispunea el ; în consecință, partizanii lui s-au dat la fund — există încă foarte mulți, dar nici unul nu mărturisește deschis. Dacă v-ați duce astăzi, în ziua execuției, la o ceainărie și ați trage cu urechea, ați putea auzi cel mult aluzii cu două înțelesuri. Toți aceștia sînt numai adepți ai procedeului, dar nu-mi sînt de nici un folos, sub actualul comandant, avînd în vedere concepțiile actuale. Și acum vă întreb : Oare, din cauza acestui comandant și a cucoanelor lui, care-l influențează, trebuie să se ducă de ripă o asemenea operă de-o viață întreagă ? » — arată cu mîna spre mașină. « Puteți îngădui una ca asta ? Chiar dacă nu sînteți decît un străin care petrece doar cîteva zile pe insula noastră ? Dar nu mai e timp de pierdut, se pregătește ceva împotriva dreptului meu de judecător ; au loc deja consfătuiri la comandament, la care nu sînt chemat să iau parte ; chiar și vizita dumneavoastră este semnificativă pentru întreaga situație ; sînt lași și vă trimit pe dumneavoastră ca avangardă. Hei, erau cu totul altfel execuțiile înainte vreme ! Încă din ziua dinaintea execuției, valea se umplea de oameni pînă la refuz ; toți veneau numai pentru a privi : dimineața, în zori, își făcea apariția comandantul cu doamnele lui ; fanfarele trezeau toată tabăra ; eu dădeam raportul, arătînd că totul e gata ; asistența — din care nu lipsea nici un funcționar superior — se rînduia în jurul mașinii ; această grămadă de scaune de trestie este o rămășiță mizeră din acele vremuri. Mașina strălucea, proaspăt curățită ; aproape pentru fiecare execuție luam piese de schimb noi-nouțe. Privitorii se ridicau pe virful picioarelor pînă colo sus pe înălțimi și, în fața sutelor de ochi, condamnatul era așezat sub grăpă de către comandantul însuși. Ceea ce îi este îngăduit astăzi unui soldat de rînd, era pe atunci sarcina mea, a președintelui tribunalului, și munca aceasta mă onora. Apoi începea execuția ! Nici un sunet nepermis nu tulbura funcționarea mașinii. Mulți nici nu mai priveau spre ea, ci ședeau pe nisip, cu ochii închiși ; toți știau că acum se face dreptate. În tăcerea pe domnea se auzea doar oftatul condamnatului — amortizat de pîslă. Astăzi mașina nu mai e în stare să-i smulgă condamnatului nici măcar un geamăt mai sonor decît poate amortiza pîsla ; pe-atunci acele care scriau picurau o soluție caustică, pe care azi nu mai avem voie s-o folosim. Ei, și-apoi venea ceasul al șaselea ! Era cu neputință să împlinești rugămințile tuturor celor ce voiau să privească de-aproape. În înțelepciunea lui, comandantul dispunea ca, în primul rînd, să se dea preferință copiilor ; eu puteam sta totdeauna în față, firește, avînd în vedere funcția mea ; de multe ori ședeam acolo cîchit, cu doi copii mici de-a dreapta și de-a stînga, pe brațe. Cum mai sorbeau cu toții expresia transfigurării de pe chipul martirizat, cum ne țineam obrazul în razele acestei dreptăți abia realizate și pe cale să dispară ! Ce mai vremuri, camarade ! » Ofițerul uitase, peșemne, pe cine avea în față ; îl îmbrățișă pe explorator și-și lăsă capul pe umărul lui. Exploratorul era nespus de încurcat și privea, nerăbdător, pe deasupra ofițerului. Soldatul terminase curățatul mașinii și acum turna orez dintr-o cutie de tablă în castron. De-abia observă aceasta condamnatul, care-și revenise

cu totul, că și începu să întindă limba pentru a apuca din orez. Soldatul îl tot împingea îndărăt, întrucît orezul era destinat unui moment ulterior; în orice caz, era un lucru revoltător, să ia cu mîinile murdare orez din castron și să mănînce în fața condamnatului, care poftea și el.

Ofițerul se reculese numaidecît. « Să nu credeți că am vrut să vă mișc », spuse el, « știu prea bine, că e imposibil să faci pe cineva să mai înțeleagă astăzi acele timpuri. De altfel, mașina încă mai lucrează și impresionează prin ea însăși. Impresionează prin ea însăși, chiar dacă stă singură în această vale. Iar cadavrul cade la urmă în groapă, într-un fel de zbor inimaginabil de aerian, chiar dacă în jurul gropii nu se mai adună oamenii cu sutele, ca muștele, cum se întîmpla odinioară. Pe atunci trebuia să construim o balustradă trainică în jurul gropii, dar acum s-a distrus de mult ».

Exploratorul vru să scape de privirile ofițerului și cătă în jur fără țintă. Ofițerul își închipui că contemplă pustietatea văii; de aceea îl prinse de mîini și-l întoarse cu fața spre el, pentru a-l privi în ochi, apoi întrebă: « Vă dați seama, ce rușine trăim? »

Dar exploratorul tăcu. Ofițerul îi dădu drumul pentru o clipă; sta tăcut, cu picioarele depărtate, cu mîinile în șold, și privea în pămînt. Apoi îi zîmbi încurajator exploratorului și spuse: „Ieri am fost în apropierea dumneavoastră, cînd v-a invitat comandantul. Am auzit invitația. Îl cunosc bine pe comandant. Am înțeles numaidecît ce urmărea cu invitația. Deși are suficientă putere, pentru a lua măsuri împotriva mea, totuși încă nu îndrăznește: în schimb, vrea să mă supună aprecierii dumneavoastră, a unui străin de vază. A calculat cu multă grijă; sînteți abia de două zile pe insulă, nu l-ați cunoscut pe fostul comandant și nici sfera lui de idei, sînteți încătușat de concepțiile europene, poate sînteți din principiu un adversar al pedepsei cu moartea, în general, și al unui asemenea mod de execuție mecanică, în special; în afară de asta, veți vedea cum execuția se desfășoară trist, fără participare publică, pe o mașină deja cam deteriorată — n-ar fi deci foarte posibil (își închipuie comandantul), ținînd seama de toate astea, să considerați metoda mea ca nepotrivită? Iar dacă o s-o considerați nepotrivită, atunci nu veți tăcea (vorbesc încă în spiritul comandantului), căci aveți încredere, desigur, în convingerile dumneavoastră verificate. Ați văzut, fără îndoială, multe ciudățenii ale multor pîpîoare și ați învățat să le apreciați, de aceea probabil că nu veți interveni cu toată energia împotriva acestei metode, cum ați face-o în țara dumneavoastră. Dar comandantul nici nu are nevoie de asta. Un simplu cuvînt neprevăzător, rostit în treacăt, este de-ajuns. Nici măcar nu e nevoie să exprime convingerea dumneavoastră, dacă vine aparent în sprijinul dorinței lui. Sînt sigur că vă va descoase cu toată abilitatea, iar cucoanele lui vor face cerc în jur și-și vor ascuți auzul; veți spune cam așa: « La noi procedura juridică este alta », sau « La noi acuzatul este interogat înainte de-a se da sentința » sau « La noi nu existau torturi decît în evul mediu ». Toate acestea sînt observații perfect juste, care vi se par foarte firești, observații nevinovate, care nu atacă procedeul meu. Dar cum le va interpreta comandantul? Îl și văd pe bunul comandant dînd numaidecît scaunul într-o parte și ieșind grăbit în balcon, le văd pe cucoanele sale dînd năvală după el, îi aud glasul — cucoanele îl numesc glas tunător — și va spune: « Un mare explorator din Occident, care e în măsură să cerceteze procedurile juridice din toate țările, a spus că metoda noastră de modă veche este inumană. După această părere a unei asemenea personalități nu-mi mai este îngăduit, firește, să tolerez o astfel de metodă. Așadar,

Începînd de astăzi dispun — și așa mai departe ». Dumneavoastră veți vrea atunci să interveniți, că n-ați spus ceea ce afirmă el, că n-ați calificat metoda mea drept inumană, că dimpotrivă, adîncă voastră pricepere o consideră drept cea mai umană și mai demnă de a fi aplicată oamenilor, că admirați mașina aceasta — dar va fi prea tîrziu. Nici nu veți putea răzbate pînă în balconul înțesat de cucoane; veți căuta să atrageți atenția asupra dumneavoastră; veți încerca să strigați; dar o mîină de cucoană vă va astupa gura — iar eu și opera fostului comandant vor fi pierdute. »

Exploratorul fu nevoit să-și înăbușe un zîmbet; așadar, atît de ușoară era sarcina pe care el o considerase nespus de grea. Răspunse evaziv: « Îmi supraapreciați influența; comandantul a citit scrisoarea mea de recomandare și știe că sînt un cunoscător în materie de proceduri judiciare. Dacă mi-aș rosti părerea, ar fi aceea a unui particular, o părere cu nimic mai presus de cea a oricui altuia și, în orice caz, mult mai fără importanță decît părerea comandantului, care după cît știu, are putere aproape nelimitată în această colonie penitenciară. Dacă părerea lui referitoare la această procedură este atît de precizată, cum credeți dumneavoastră, atunci mă tem că a sosit, firește, clipa sfîrșitului acestui procedeu, fără a mai fi nevoie de modesta mea contribuție ».

Înțelegea oare ofițerul acest lucru? Nu, încă nu înțelegea. El clătină hotărît din cap, privi în spate spre condamnatul și soldatul care tresăriră lăsînd orezul în pace, apoi se apropie de explorator fără să-i privească în ochi, ci undeva, nedefinit, pe veston, și vorbi mai încetîșor decît înainte: « Nu-l cunoașteți pe comandant; dumneavoastră aveți față de el și noi toți — iertați-mi expresia — o atitudine plină de rezervă; dar influența dumneavoastră, credeți-mă, e mai mare decît vă închipuiți. Am fost fericit cînd am auzit că veți asista singur la execuție. Această dispoziție a comandantului trebuia să fie îndreptată împotriva mea, dar acum o voi întoarce în favoarea mea. Fără a fi influențat de șoapte răuvoitoare la ureche și de priviri disprețuitoare — ceea ce n-ar fi fost posibil în cazul unei asistențe mai numeroase — ați putut asculta explicațiile mele, ați văzut mașina și sînteți acum pe punctul de-a asista la execuție. Părerea dumneavoastră este desigur formată; dacă mai există cumva unele îndoieli, ele vor fi înlăturate de privescerea execuției. Și acum vă adresez rugămintea: ajutați-mă împotriva comandantului ! »

Exploratorul nu-l lăsă să continue. « Cum aș putea-o face », exclamă el, « asta e imposibil. Vă pot ajuta tot atît de puțin, pe cît vă pot dăuna ! »

« Puteți », sări ofițerul. Cu oarecare îngrijorare exploratorul îl văzu pe ofițer stringînd pumnii. « Puteți », repetă ofițerul și mai insistent. « Am un plan care trebuie să izbutească. Credeți că influența dumneavoastră nu e suficientă. Eu știu, însă, că este. Dar să admitem că aveți dreptate ! N-ar fi atunci necesar să încercăm totul, chiar și ceea ce pare fără șanse de succes, pentru a salva această procedură? Ascultați, deci, planul meu. Pentru punerea lui în aplicare este necesar în primul rînd, ca astăzi să fiți foarte reținut în exprimarea părerii ce-o aveți despre metoda mea. Dacă nu veți fi întreat de-a dreptul, nu trebuie, în nici un caz, să vă spuneți părerea; declarațiile dumneavoastră trebuie să fie scurte și neprecise; să se observe că vă e greu să vorbiți despre asta, că sînteți revoltat, că — dacă ar fi să vorbiți deschis — ar trebui să izbucniți în imprecășii. Nu vă cer să mințiți; cituși de puțin; să răspundeți doar scurt, cam așa: « Da, am asistat la execuție », sau, « Da, am ascultat toate explicațiile ». Doar atît, nimic altceva. Pentru amărăciunea, care trebuie să apară vizibil pe

chipul dumneavoastră, aveți destule motive, chiar dacă nu sînt dintre cele ce le vrea comandantul. El va înțelege totul pe dos, firește, în spiritul lui. Pe aceasta se întemeiază planul meu. Mîine are loc, la comandament, o mare întrunire prezidată de comandant, la care iau parte toți funcționarii administrativi superiori. Comandantului îi place, firește, să facă un adevărat spectacol din aceste ședințe. A constituit în sala respectivă o galerie, care este totdeauna înșesată de spectatori. Și eu sînt nevoit să iau parte la aceste consfătuiri, dar mă cuprinde dezgustul. De rîndul acesta, veți fi invitat în orice caz la întrunire; dacă vă comportați conform planului meu, atunci invitația se va transforma într-o rugăminte insistentă. Dar dacă, din vreun motiv neprevizibil, s-ar întîmpla totuși să nu fiți invitat, atunci va trebui desigur să cereți dumneavoastră o invitație; și nu mai încape îndoială că o veți căpăta. Așadar, să zicem că mîine stați în loja comandantului împreună cu doamnele; el privește adesea în sus, pentru a se asigura că sînteți acolo. După diferite obiecte de discuții fără importanță, ridicole, destinate doar asistenței — în general e vorba de construcții portuare, mereu numai construcții portuare I — va veni în dezbatere procedura judiciară. Dacă comandantul nu va aduce destul de curînd vorba despre ea, voi avea eu grijă de asta. Mă voi scula și voi prezenta raportul cu privire la execuția de azi. Foarte pe scurt, doar raportul acesta. De fapt nu se obișnuiește să se prezinte asemenea raport, dar eu totuși am s-o fac. Comandantul îmi va mulțumi, ca totdeauna, cu un zîmbet prietenos, și apoi nu se va putea abține să nu folosească binevenitul prilej. « Tocmai s-a prezentat raportul » — așa, sau cam asemănător va vorbi el — « despre execuție. Aș vrea să mai adaug la raport, că chiar la această execuție a asistat marele explorator, despre a cărui vizită, cu care ne onorează în mod deosebit colonia, ați aflat cu toții. Iar ședința noastră de astăzi capătă o semnificație mai înaltă, datorită prezenței sale. Nu credeți că ar fi bine să punem acestui mare explorator întrebarea, cum apreciază execuția aceasta de modă veche și procedura care o precedă? » Firește, vor izbucni de pretutindeni aplauze, asentimentul general, iar eu voi fi cel mai entuziast. Comandantul se va înclina în fața dumneavoastră și va spune: « Atunci, pun în numele tuturor întrebarea. » Iar dumneavoastră veți trece în față, lîngă balustradă. Să puneți mîinile pe ea așa ca să le vadă toată lumea, altfel vi le vor lua cucoanele și se vor juca cu degetele. Și atunci va urma, în sfîrșit, cuvîntul dumneavoastră. Nu știu cum voi suporta încordarea orelor ce mai sînt pînă atunci. În cuvîntarea dumneavoastră nu trebuie să vă rețineți; faceți gălăgie în jurul adevărului, apelați-vă peste balustradă; urlați, da, da, urlați-i comandantului în față părerea dumneavoastră, părerea dumneavoastră de nezdruccinat. Dar poate nu vreți acest lucru, nu corespunde caracterului dumneavoastră, poate că în patria dumneavoastră se adoptă altă atitudine în asemenea situații — și așa e bine, este pe deplin satisfăcător: nu vă ridicăți în picioare, spuneți doar cîteva cuvinte, murmurăți-le atît de tare cît abia să fie auzite de funcționarii de sub dumneavoastră; e destul; nici nu trebuie să vorbiți personal despre lipsa publicului la execuție, despre roata care scîrție, despre cureaua ruptă și despre dezgustătorul căluș de pîslă; nu, toate acestea rămîn în seama mea, și vă rog să mă credeți, că dacă nu-l voi face, cu cuvîntarea mea, să fugă din sală, cel puțin îl voi sili să cadă în genunchi și să recunoască: « Mă plec în fața ta, bătrîne comandant ». Acesta e planul meu; vreți să mă ajutați să-l duc la îndeplinire? Bineînțeles că vreți; ceva mai mult: trebuie! » Ofițerul îl prinse pe explorator de amîndouă brațele și-i privi în ochi, respirînd greu.

Ultimile fraze le urlase atît de tare, încît chiar și soldatul și deținutul deveniră atenți ; cu toate că nu înțelegeau nimic, se opriseră din mîncat și căutau spre explorator, mestecînd din gură.

Răspunsul care trebuia dat, îi era limpede exploratorului de la bun început ; trecuse prin prea multe în viața lui, pentru a mai putea șovăi în cazul de față ; în fond era cîștit și nu cunoștea teama. Totuși, văzîndu-l pe soldat și pe osîndit, șovăi cît respiră o dată. În cele din urmă spuse, așa cum trebuia : « Nu ! » Ofițerul clipi de mai multe ori, fără a-l slăbi din ochi. « Vrei neapărat o declarație ? » întrebă exploratorul. Ofițerul aprobă din cap, fără un cuvînt. « Sînt un adversar al acestei proceduri », continuă exploratorul ; « încă înainte de a-mi fi făcut confidențe — de care, firește, nu voi abuza, în nici un caz — am chibzuit, dacă am dreptul să intervin împotriva acestui procedeu și dacă intervenția mea ar putea avea o șansă, cît de mică, de succes. Mi-am dat seama limpede cui trebuie să mă adresez : bineînțeles comandantului. Dumneata m-ai ajutat să-mi clarific calea de urmat, fără însă a-mi fi întărit și mai mult hotărîrea ; dimpotrivă, convingerea dumitale sinceră m-a emoționat, chiar dacă nu m-a putut atrage pe o cale greșită ».

Ofițerul rămase mut, se întoarse apoi spre mașină, se apucă de una din barele de alamă și privi în sus la desenator, puțin aplecat înainte, ca și cum ar fi verificat dacă totul este în ordine. Soldatul părea să se fi împrietenit cu osînditul ; acesta îi făcu un semn soldatului, oricît îi era de greu din cauza curelelor strîns legate, soldatul se plecă spre el ; condamnatul îi șopti ceva, iar soldatul dădu din cap.

Exploratorul se duse după ofițer și-i spuse : « Încă nu știți ce vreau să fac. Și voi spune comandantului părerea mea asupra procedurii, dar nu în cadrul unei ședințe, ci între patru ochi ; de altfel, nici nu mai rămîn atîta vreme aici, încît să mai pot fi invitat la o ședință ; plec chiar mîine dimineață sau, în orice caz, mă îmbarc în zori ».

Ofițerul părea să nu-l fi auzit. « Așadar, procedeu nu v-a convins », vorbi el ca pentru sine și zîmbi cum zîmbește un bătrîn asupra neroziei unui copil, ascunzîndu-și în dosul zîmbetului absent propriile sale gînduri.

— « Atunci a sosit vremea », spuse el într-un tîrziu, și ridică spre explorator ochii lui limpezi, în care se deslușea un fel de invitație, de apel la participare.

— « A sosit vremea pentru ce ? » întrebă exploratorul neliniștit, dar nu primi nici un răspuns.

— « Ești liber », se adresă ofițerul condamnatului, în limba lui. Acesta nu crezu la început. « Ei, ești liber », repetă ofițerul. Pentru prima oară, chipul condamnatului prîse să se însuflească. Era adevărat ? Nu era doar o toană trecătoare de-a ofițerului ? Obținuse călătorul strein îndurare pentru el ? Ce se-ntîmpla ? Acestea erau întrebările ce se citeau pe fața lui. Dar nu pentru multă vreme. Fie ce-o fi, condamnatul voia să fie liber, dacă i se îngăduia, și începu să se smucească, atît cît îi permitea grapa.

— « Îmi rupi curelele », strigă ofițerul, « stai liniștit ! Îți dăm drumul numaidecît ! » Apoi făcu semn soldatului și se apucară de treabă. Condamnatul rîdea singur în tăcere, întorcînd fața cînd la stînga, spre ofițer, cînd la dreapta, către soldat ; nu-l uită nici pe explorator.

— « Scoate-l afară », porunci ofițerul soldatului. « Trebuie însă oarecare precauție din pricina grapei. »

Datorită nerăbdării, condamnatul se alesese cu cîteva zgîrieturi pe spinare.

Din clipa aceasta, ofițerul nu-i mai acordă aproape nici o atenție. Se îndreaptă spre explorator, scoase din nou la iveală mica tașcă de piele, răsfoi în ea, găsi în cele din urmă foaia căutată și i-o arătă.

— « Citiți », zise el.

— « Nu pot », răspunse călătorul, « am spus deja că nu pot citi aceste file ».

— « Uitați-vă mai atent la foaia asta », ripostă ofițerul și trecu alături de explorator, pentru a citi împreună cu el. Când nici aceasta nu fu de folos, ofițerul trecu cu degetul la oarecare distanță pe deasupra hîrtiei, ca și cum n-ar fi trebuit să fie atinsă cîtuși de puțin, și încercă să-i ușureze astfel exploratorului cititul. Exploratorul își dădu toată silința, pentru a-i fi măcar astfel agreabil ofițerului, dar nu izbuti să citească. Atunci începu ofițerul să silabisească scrisul, apoi citi totul încă o dată, curgător: « „Fii drept !” spune aici, acum puteți citi ». Exploratorul se aplecă atît de mult deasupra hîrtiei, încît ofițerul o depărtă repede, de teamă să nu fie atinsă; exploratorul nu mai spuse nimic, dar se vedea limpede că încă nu izbutise să descifreze ceva. « Fii drept ! », spune aici, repetă ofițerul încă o dată.

— « Așa o fi », răspunse exploratorul, « cred că asta stă scris ».

— « Bine », vorbi ofițerul satisfăcut măcar în parte, apoi se urcă pe scară cu foaia în mînă; așeză foaia cu multă grijă în desenator și păru să modifice complet dispozitivul angrenajului; era o muncă anevoioasă — probabil că era vorba de roțițe mici de tot; uneori capul ofițerului dispărea cu totul în desenator, atît de minuțios trebuia verificat mecanismul.

Exploratorul urmări munca aceasta neîntrerupt, de jos, încît îi înțepeni gîtul, iar ochii începură să-l doară din cauza luminii soarelui, care se revărsa din cer. Soldatul și condamnatul nu se ocupau decît unul de celălalt. Cămașa și pantalonii osînditului, care se aflau deja în groapă, fură pescuite de soldat cu vîrfu baionetei. Cămașa era îngrozitor de murdară și condamnatul o spălă în hîrdău. Când se îmbracă, apoi, cu pantalonii și cămașa, rîseră cu poftă și soldatul și osînditul, întrucît îmbrăcăminte fusese spîntecată la spate de sus pînă jos. Probabil că osînditul se simțea obligat să-l distreze pe soldat, întrucît se rotea în cerc, cu hainele lui spîntecate, în fața soldatului, care ședea ciucit pe pămînt și rîdea bătîndu-se cu palmele pe genunchi. În orice caz, se mai stăpîneau întrucîtva, ținînd seama de prezența domnilor.

După ce termină sus, în sfîrșit, ofițerul îmbrățișă totul încă o dată în amănunt cu privirea, zîbind; după aceea închise capacul desenatorului, care fusese deschis pînă atunci, coborî, se uită la groapă, apoi la condamnat, și constată cu mulțumire că acesta își luase hainele de-acolo; pe urmă se duse la hîrdău pentru a-și spăla mîinile, observă prea tîrziu murdăria respingătoare a apei, se întristă că nu-și poate curăța mîinile, după care le vîrî în nisip — soluție ce nu-l satisfăcea, dar n-avea ce face — se sculă în picioare și începu să-și descheie nasturii de la tunică. Cu această ocazie îi căzură în mînă, mai întîi, cele două batiste pe care le vîrșe sub guler. « Uite-ți batistele », spuse el și le aruncă osînditului. Apoi se adresă exploratorului, explicînd: « Cadouri de la femei ».

În ciuda grabei cu care-și scoase tunică și se dezbracă apoi complet, el împături cu deosebită grijă fiecare obiect de îmbrăcăminte, ba chiar mîngîie cu degetele flaturile tunicii și îndreptă un eghilet. Firește că se potrivea prea puțin cu această grijă faptul că, de îndată ce termină împăturitul unui obiect, îl arunca numaidecît în groapă cu un gest nerăbdător. Ultimul lucru,

care-i rămase, fu sabia scurtă, cu centironul. Scoase sabia din teacă, o frînse, adună totul laolaltă — frînturile săbiei, teaca și centironul — și le aruncă atît de violent, încît zăngăniră jos, pe fundul gropii.

Acum era gol pușcă. Exploratorul își mușcă buzele, dar nu spuse nimic. De fapt știa ce va urma, dar n-avea nici un drept să-l împiedice pe ofițer s-o facă. Dacă procedura judiciară, la care ținea atît de mult era pe punctul de a fi desființată — probabil ca urmare a intervenției, pe care exploratorul se simțea obligat s-o facă — atunci ofițerul acționa acum așa cum trebuia; nici exploratorul n-ar fi reacționat altfel, în locul lui.

Soldatul și osînditul nu pricepură mai întîi nimic, de altfel la început nici măcar nu priviră într-acolo. Condamnatul era nespus de bucuros că și-a recăpătat batiștele, dar bucuria lui nu fu de lungă durată, întrucît soldatul i le luă cu un gest iute, neprevăzut. Condamnatul încerca acum să și le reia de sub centironul unde le pusese soldatul la păstrare, dar acesta era vigilant. Se luptară astfel, mai mult în glumă. Abia cînd ofițerul fu gol de tot, deveniră și ei atenți. În special condamnatul părea pătruns de presimțirea unei mari întorsături. Ceea ce i se întîmplase lui, se petrecea acum cu ofițerul. Călătorul străin dăduse probabil ordin în acest sens. Aceasta era așadar răzbunarea. Fără să fi pătimit el însuși pînă la capăt, era răzbunat, în schimb, pînă la capăt. Pe chipul lui se înfiripă un ris tăcut, cu gura pînă la urechi, care nu se mai stinse.

Ofițerul se îndreptă spre mașină. Dacă și înainte de aceasta se vădise destul de limpede cît de bine se pricepe la mașină, acumă rămîneau aproape consternat de felul cum manevra și cum ea asculta. Doar apropiu mîna de grapă, și aceasta se ridică și se lăsă de mai multe ori, pînă cînd atinse înălțimea potrivită, pentru a-i face loc dedesubt; abia atinse marginea patului, și acesta începu numaidecît să vibreze; călușul de pîslă i se apropie de gură; se văzu bine cum ofițerul nu vroia să-l accepte, dar șovăiala dură doar o clipă, după care se supuse numaidecît și îl luă în gură. Totul era pregătit, dar curelele atîrnau în părți, desfăcute, se părea că sînt inutile; nu era nevoie ca ofițerul să fie legat cu ele. Deodată condamnatul văzu curelele libere și, după părerea lui, execuția nu putea fi desăvîrșită dacă nu erau strîns legate și ele, așa că-i făcu semn grăbit soldatului și alergară într-acolo să-l încetăreze pe ofițer. Acesta întinse deja un picior pentru a împinge manivela ce trebuia să pună în mișcare desenatorul; cînd îi văzu pe cei doi venind, își trase piciorul îndărăt și se lăsă legat cu curelele. Acum firește că nu mai putea ajunge pînă la manivelă; nici soldatul și nici osînditul n-ar fi descoperit care este, iar exploratorul era decis să nu se clintească din loc. De altfel nici nu fu nevoie; de-abia fură prinse curelele în cataramă, că mașina și începu să lucreze; patul tremura, acele dansau pe pielea lui, grapa oscila în sus și-n jos. Exploratorul privea de o bună bucată de vreme, cînd își aduse deodată aminte că o roată a desenatorului ar fi trebuit să scîrțîie; dar totul funcționa în liniște, nu se auzea nici măcar un zumzăit.

Lucrînd atît de liniștit, mașina dispăru din atenția celor trei. Exploratorul privea spre soldatul și condamnatul care se aflau de cealaltă parte a mașinii. Condamnatul părea cel mai însuflețit, totul îl interesa la mașină; aci se lăsa în jos, pe vine, aci se ridica în vîrfurile picioarelor, mereu cu degetul arătător întins, pentru a-i arăta ceva soldatului. Exploratorul fu cuprins de un sentiment penibil. Era hotărît să rămînă de față pînă la urmă, dar nu mai putea îndura multă vreme priveliștea celor doi.

— « Duceți-vă acasă », le spuse el.

Poate că soldatul ar fi fost gata, dar condamnatului i se păru ordinul acesta ca un fel de pedeapsă. Se rugă, implorînd cu mîinile împreunate, să-l lase de față, iar cînd exploratorul rezistă, dînd hotărît din cap, căzu chiar în genunchi. Exploratorul își dădu seama că ordinele nu aveau nici un efect și vru să se ducă dincolo, la cei doi, pentru a-i lua la goană. Deodată auzi un zgomot sus, în desenator. Privi într-acolo. Așadar totuși era deranjată o roată? Era altceva, însă. Capacul desenatorului se ridică încet, apoi se deschise de tot. Dinții unei roți se iviră, săltîndu-se în sus; în curînd apăru roata întreagă, ca și cum o forță uriașă contractase întreg desenatorul și nu mai rămăsese nici un loc pentru această roată; roata se învîrți pînă la marginea desenatorului, căzu jos, se duse de-a dura o distanță pe nisip, după care rămase culcată pe lat. Între timp ieșise deja la iveală altă roată, după care urmară multe altele, mari și mici, abia deosebindu-se între ele; cu fiecare se repetă același lucru, de fiecare dată credeai că desenatorul s-a golit complet, dar deodată apărea altă grupă de roți, deosebit de numeroasă, care se ridicau în sus, cădeau și se rostogoleau pe nisip, pentru a se culca apoi pe lat. Privind la ceea ce se petrecea, condamnatul uitase de-a binelea de ordinul exploratorului; roțile îl vrăbeau cu totul și voia, de fiecare dată, să prindă o roată, ba chiar îl îndemna și pe soldat să-i ajute, dar trăgea mîna îndărăt înspăimîntat, întrucît urma numaidecît altă roată, care-l speria cînd începea să se rostogolească.

În schimb, exploratorul era îngrijorat; se părea că mașina se năruie toată; mersul ei liniștit era o simplă iluzie; avea sentimentul că acum trebuie să se ocupe de ofițer, întrucît acesta nu se mai putea îngriji de el însuși. Dar, în timp ce căderea roților îi acapară atenția cu totul, uită să mai supravegheze restul mașinii; cînd totuși se aplecă spre grapă, după ce ultima roată părăsi desenatorul, avu o surpriză nouă, supărătoare. Grapa nu mai scria, ci doar înțepa, iar patul nu rotea corpul, ci îl împingea în sus și-l înfigea în ace, vibrînd. Exploratorul vru să intervină, dacă ar fi putut ar fi oprit totul, întrucît aceasta nu mai era o tortură, așa cum voia să realizeze ofițerul, ci de-a dreptul un asasinat. Întinse mîinile înainte. Deodată grapa se deplasă lateral, cu trupul ofițerului înșipt în ace, așa cum trebuia să se întîmple abia în ceasul al doisprezecelea. Sîngele curgea în mii de șiroaie, dar nu era amestecat cu apă, întrucît de rîndul acesta țevișoarele pentru apă nu funcționaseră. Apoi dădu greș și ultimul act; trupul ofițerului nu se desprinsese din acele lungi, ci rămase atîrnat deasupra gropii, fără să cadă în ea, lăsînd doar să i se scurgă sîngele. Grapa vru să revină la locul ei, dar, ca și cum ar fi simțit ea însăși că nu s-a eliberat de povară, rămase mai departe deasupra gropii.

— « Puneți mîna odată și ajutați ! » strigă exploratorul soldatului și osînditului, pe deasupra gropii, și apucă el însuși de picioarele ofițerului.

Voia să împingă de picioare, ceilalți doi să apuce capul ofițerului, pe partea cealaltă, și astfel să desprindă trupul, încet, din ace. Dar cei doi nu se puteau hotărî; condamnatul întoarse chiar spatele; exploratorul trebui să se ducă la el, dincolo, și să-i împingă cu sila pînă la capul ofițerului. Cu acest prilej văzu, aproape fără voia lui, chipul mortului. Era așa cum fusese și-n viață; nu se citea pe el nici un semn al izbăvirii făgăduite; ofițerul nu găsisese în mașină ceea ce aflaseră toți ceilalți; buzele erau contractate, ochii deschiși aveau o expresie de viață, privirea era liniștită și plină de convingere, prin frunte îi ieșise virful pironului cel mare de fier.

Cînd călătorul, urmat de soldat și de osîndit, ajunsese la primele case din colonie, soldatul arătă spre una din ele și spuse: « Aici e ceainăria ».

La parterul casei se afla o încăpere adîncită în pămînt, joasă, ca o speluncă, cu tavanul și pereții afumați. Înspre stradă era deschisă pe toată lățimea ei. Deși ceainăria se deosebea prea puțin de restul caselor din colonie, care erau toate dărăpănate, în afară de palatul comandantului, ea exercită totuși asupra exploratorului impresia unei amintiri istorice, evocîndu-i forța vremurilor trecute. Se apropie, trecu — urmat de însoțitorii săi — printre mesele neocupate, ce se înșirau pe stradă în fața ceainăriei, și respiră aerul rece, îmbîlsit, care adia dinăuntru.

— « Bătrînul este îngropat aici », spuse soldatul, « preotul a refuzat să-i dea un loc în cimitir. O vreme lumea nu s-a putut hotărî unde să-l îngroape; în cele din urmă l-au aruncat aici. Cu siguranță că ofițerul nu v-a povestit nimic despre asta, căci îi era nespun de rușine. A încercat chiar de cîteva ori, noaptea, să-l dezgroape pe bătrîn, dar a fost luat întotdeauna la goană ».

— « Unde e mormîntul ? » întrebă exploratorul, căruia nu-i venea să-l creadă pe soldat.

Numaidecît alergară amîndoi — soldatul și osînditul — înaintea lui și-i arătară, cu miinile întinse, locul unde trebuia să fie mormîntul. Îl conduseră pe explorator pînă lingă peretele din fund, unde ședeau clienții la cîteva mese. Erau pesemne muncitorii din port, bărbați zdraveni cu bărbi scurte, de un negru lucitor. Toți erau fără surtucuri, aveau cămășile zdrențuite, erau oameni sărmani, umiliți. Cînd se apropie exploratorul, cîțiva dintre ei se ridicară și se lipiră de perete, privind spre el.

— « E un străin », se auziră șoapte în jurul exploratorului, « vrea să vadă mormîntul ».

Împinseră într-o parte mesele, sub care se afla într-adevăr o lespede de mormînt. Era o piatră simplă, destul de scundă, pentru a putea fi ascunsă sub o masă. Avea o inscripție cu litere foarte mici, așa încît exploratorul fu nevoit să îngenunche pentru a o citi. Pe ea scria: « Aici odihnește fostul comandant. Partizanii lui, care nu pot avea astăzi nici un nume, l-au așezat în mormînt și i-au pus lespede. Dăinuie profeția că, după un anumit număr de ani, comandantul va învia și va porni din această casă, în fruntea partizanilor săi, la recucerirea coloniei. Credeți și așteptați ! » După ce termină de citit și se ridică în sus, exploratorul îi văzu pe oameni stînd în jurul lui și hlizindu-se, de parcă ar fi citit și ei inscripția, ar fi găsit-o ridicolă și l-ar fi invitat să se alătorească și el părerii lor. Exploratorul se făcu a nu observa, le împărți cîteva monede, apoi mai așteptă pînă ce masa fu împinsă deasupra lespedii, și ieși din ceainărie, îndreptîndu-se spre port.

Soldatul și osînditul găsiră în ceainărie cunoscuți, care-i opriră să mai rămînă. Dar probabil că se descotorosiră repede de ei, întrucît călătorul abia ajunsese la mijlocul lungii scări ce duceau jos, la bărci, cînd cei doi porniră în fugă după el. Se vede treaba că voiau să-l silească pe explorator, în ultima clipă, să-i ia cu el. În timp ce exploratorul se tocmea jos cu un barcagiu ca să-l ducă pînă la vapor, cei doi veneau în goană pe scară, în tăcere, întrucît nu îndrăzneau să strige. Cînd ajunseră jos, exploratorul era deja în luntre, iar barcagiul tocmai o desprindea de mal. Ar mai fi putut încă să sară în barcă, dar exploratorul ridică de pe fundul ei un odgon greu, cu noduri, și-i amenință cu el, împiedicîndu-i astfel să facă saltul.

În romînește de Mihai Isbășescu

Cîntăreața Jozefina sau neamul șoarecilor

Cîntăreața noastră se numește Jozefina. Cine n-a auzit-o niciodată, nu știe ce înseamnă puterea cîntecului. Nimeni nu rezistă glasului ei, și faptul acesta e cu atît mai remarcabil cu cît, în general, neamul nostru nu e amator de muzică. Pentru noi, liniștea și pacea înseamnă muzica cea mai plăcută; ducem o viață grea, și chiar dacă încercăm să ne scuturăm de griile de fiecare zi, nu izbutim să ne ridicăm pînă la noțiuni atît de străine de viața noastră cum e muzica. Totuși, nu ne plîngem prea tare; nici nu ajungem măcar atît de departe; o anumită viclenie practică, care ne e și absolut indispensabilă, e avantajul nostru cel mai prețios. Cu un astfel de zîmbet viclean ne consolăm de obicei de toate necazurile, chiar dacă am simți uneori — ceea ce nu se întîmplă — dorința unei fericiri care ar fi, eventual o anexă a muzicii. Singura dintre noi care face excepție în această privință e Jozefina. Iubește muzica și poate să cînte, dar numai ea poate lucrul acesta; după moartea ei, muzica va dispăre — și cine știe pentru cît timp — din viața noastră.

M-am întrebat adesea cam ce se petrece de fapt cu muzica asta. Sîntem doar lipsiți cu totul de simț muzical; atunci cum se face că înțelegem cîntecul Jozefinei sau, dat fiind că Jozefina neagă puterea noastră de înțelegere, credem măcar că-l înțelegem. Cel mai simplu ar fi să răspundem că frumusețea acestui cîntec e atît de mare, încît nici simțirea cea mai obtuză nu-i poate rezista; dar un astfel de răspuns n-ar fi satisfăcător. Dacă ar fi într-adevăr așa, ar trebui ca, auzind-o pe Jozefina cîntînd, să avem în primul rînd impresia că se petrece ceva extraordinar, impresia aceasta trebuind să se repete de fiecare dată; ar trebui să avem impresia că din gîtlejul acela iese un sunet pe care nu l-am auzit niciodată, un sunet pe care nici nu l-am putea auzi dacă această ființă unică, Jozefina, nu ne-ar da posibilitatea să-l ascultăm. Dar, după mine, asta nu se întîmplă întocmai așa, simt eu că nu-i așa, și nici la alții n-am remarcat să fie altfel. Cînd sîntem între noi recunoaștem deschis că nu-i nimic extraordinar în cîntecul Jozefinei dacă vorbim de cîntec în sine.

Și mai întîi de toate este asta un cîntec? E drept că nu sîntem un popor muzical, totuși tradiții muzicale avem, în timpuri străvechi poporul nostru a știut să cînte. Așa spun legendele, ba chiar ni s-au păstrat și cîntece, pe care, însă, nimeni nu mai știe să le cînte, bineînțeles. Va să zică avem idee de ce înseamnă un cîntec, dar arta Jozefinei nu corespunde acestei idei. Așadar, se cheamă asta cîntec? Nu cumva e un simplu fluierat? Și doar să fluierăm știm cu toții, fluieratul face parte din iscusița caracteristică poporului nostru, sau mai bine-zis, nici nu e vorba de iscusiță, ci de un mod caracteristic de manifestare. Fluierăm cu toții, dar nimănui nu-i trece prin minte să afirme că asta ar fi o artă; fluierăm fără să dăm nici o atenție faptului, ba chiar fără să ne dăm seama ce facem, și mulți dintre noi nici nu știm că fluieratul e una din însușirile noastre. Prin urmare, dacă ar fi

adevărat că Jozefina nu cîntă, ci că fluieră numai, că nici nu depășește poate limitele unui fluierat obișnuit — mie cel puțin așa mi se pare, și mă întreb dacă nu cumva forțele ei sînt insuficiente pentru acest fluierat obișnuit, în timp ce un simplu muncitor e în stare să fluiera cît e ziua de mare cînd lucrează — dacă toate acestea ar fi adevărate, atunci nu s-ar mai alege nimic din pretinsa artă a Jozefinei. Dar abia atunci am avea de rezolvat misterul influenței uriașe pe care o exercită.

De fapt, ceea ce iese din gura ei nu e numai un fluierat. Dacă te afli foarte departe de ea și o ascuți, sau mai bine-zis, dacă faci o experiență, adică ascuți vocea Jozefinei laolaltă cu vocile altora și te silești s-o recunoști, nu auzi absolut nimic altceva, decît un fluierat obișnuit, care te izbește cel mult prin oarecare gingășie, prin oarecare moliciune. Dar cînd ești în fața ei, nu mai poți vorbi de fluierat; pentru înțelegerea artei sale nu-i destul s-o auzi, trebuie s-o și vezi. Chiar dacă n-ar fi decît fluieratul nostru de toate zilele, ciudat în primul rînd e faptul că cineva ia o atitudine foarte solemnă pentru a nu face nimic altceva decît un lucru extrem de obișnuit. Nu-i nici o artă să spargi o nucă, și nimeni n-ar îndrăzni să adune un public pentru a sparge nuci în fața lui ca să-l distreze. Dar dacă o face totuși, și dacă intenția lui e încununată de succes, înseamnă că nu se mulțumește pur și simplu să spargă nuci. Sau chiar în acest caz, înseamnă totuși, că noi am trecut cu vederea arta aceasta, fiindcă eram stăpîni pe ea, în timp ce noul spărgător de nuci scoate abia acum în evidență adevărata ei esență. Și atunci poate că pentru a produce efect, aptitudinile lui în spargerea nucilor trebuie să fie neapărat mai slabe decît ale celor mai mulți dintre noi.

Poate că ceva asemănător se petrece cu cîntecul Jozefinei, anume poate că admirăm la ea tocmai ceea ce nu admirăm la noi; de altfel, în această privință, e și ea perfect de acord cu noi. Am fost odată de față cînd Jozefina a atras atenția cuiva — lucrul acesta se întîmplă des — asupra fluieratului popular în general și a făcut această observație cu foarte multă modestie, dar pentru ea și atîta a fost prea mult. N-am văzut de cînd sînt un zîmbet atît de impertinent, atît de trufaș ca cel pe care l-a arborat atunci, deși în aparență ea e întruparea însăși a gingășiei, a unei gingășii izbitoare, chiar pentru neamul nostru atît de bogat în siluete feminine de acest gen; ei bine, în clipa aceea, Jozefina mi s-a părut aproape vulgară. Cu sensibilitatea ei excepțională, probabil că și-a dat numaidecît seama de acest fapt și s-a stăpînit. În orice caz, Jozefina neagă orice corelație între arta ei și fluieratul nostru. Față de toți cei care manifestă o părere contrarie, nu are decît dispreț și, probabil, o ură nemărturisită. Nu-i vorba aici de o vanitate obișnuită; adversarii săi, din care fac și eu parte în oarecare măsură, nu o admiră mai puțin decît marea masă a celorlalți, numai că Jozefinei nu-i ajunge să fie admirată. Ea vrea să fie admirată într-un anumit fel, nu dă doi bani pe admirație pur și simplu. Și cînd ești înaintea ei o înțelegi; numai de departe poți să-i fi adversar, cînd te afli față-n față cu ea, știi precis că fluieratul ei nu e un fluierat.

Cum a fluiera intră în seria unor deprinderi independente de rațiunea noastră, s-ar putea crede că și cei ce o ascultă pe Jozefina fluieră; arta ei ne umple de bună dispoziție și de obicei cînd sîntem bine dispuși, cîntăm. Dar publicul Jozefinei nu cîntă, tace chitic; tăcem ca și cum ne-am împărtășii în sfîrșit de mult dorita pace, de care ne desparte pînă și propriul nostru fluierat. Oare ceea ce ne farmecă e cîntecul ei? sau mai curînd liniștea solemnă care înconjoară glăsciorul acela slab? O dată, în timp ce Jozefina cînta, un

prostovan oarecare a început să fluiera și el plin de naivitate. Era exact aceeași arie pe care o cânta și Jozefina ; în fața noastră azeam fluieratul ei care, în ciuda oricărei rutine, rămâne sfios și aici, în rîndurile publicului, un șuiat copilăresc, distrat. Ar fi fost cu neputință să indicăm care anume era deosebirea și totuși am început imediat să huiduim cu toții intervenția inoportună, deși nici nu era nevoie, fiindcă sînt sigur că inițiatorul ei ar fi amuțit oricum, copleșit de teamă și de rușine, în timp ce, ieșindu-și din fire, Jozefina își intona cîntecul triumfal întinzîndu-și brațele și înălțîndu-și la maximum gîtul.

De fapt, așa e ea : cel mai mic fleac, un fapt divers, o împotrivire, un scrîșnit al parchetului, un scrîșnet de dinți, o defecțiune de lumină, toate îi par menite să sublineze efectul cîntecului ei. Cîntă pentru surzi, așa spune ; nu se poate plînge că i-ar lipsi entuziasmul și aplauzele publicului, dar la o înțelegere adevărată, așa cum ar dori-o ea, a trebuit să renunțe de mult. Iată de ce, orice predică i se pare foarte binevenită ; orice element din afară care stingherește puritatea cîntecului ei, e înlăturat, după o scurtă luptă, ba chiar fără luptă, după o simplă comparație și poate contribui să trezească masa, să-i însușească dacă nu înțelegere, cel puțin un respect plin de intuiții. Dar dacă astfel de mărunțișuri îi aduc un serviciu atît de însemnat, vă puteți închipui cît de mult îi folosesc lucrurile mari.

Viața noastră e plină de neliniște, fiecare zi aduce cu sine surprize, temeri, speranțe, groază, astfel încît individului izolat i-ar fi cu neputință să suporte totul, dacă nu s-ar bucura mereu, zi și noapte, de sprijinul tovarășilor săi. Uneori se întîmplă să tremure o mie de umeri sub povara hărăzită de fapt unuia singur. Atunci Jozefina consideră că e momentul să intervină. Și iată că făptura asta fragilă își face apariția, tot trupul ei vibrează de la bust în jos, ca și cum și-ar aduna toate puterile în cîntec, ca și cum tot ce nu servește direct cîntecului ei, orice forță, ba chiar orice posibilitate de viață se desprinde de ea ; e ca și cum s-ar despuia, s-ar lăsa pradă tuturor, s-ar încredința numai pazei unor duhuri bune, ca și cum în momentele acelea, departe de toate, trăind doar în cîntec, orice suflare înghețată ar putea s-o ucidă. De obicei însă tocmai cînd o vedem astfel noi, pretenții ei adversari, ne spunem : « Nu poate nici măcar să fluiera ; ia te uită cît trebuie să se căznească pînă izbutește nu să cînte — nici n-are rost să vorbim de așa ceva — dar măcar să fluiera ca toată lumea ». Așa ni se pare nouă, dar după cum am mai spus, e vorba doar de o impresie, inevitabilă, e drept, dar fugitivă și care se pierde repede. Foarte curînd ne lăsăm și noi pradă sentimentelor mulțimii care ascultă cu ardoare umăr lîngă umăr, respirînd cu sfială.

Și pentru a aduna în jurul ei masa aceasta a poporului nostru, veșnic în mișcare și forțotînd încoace și încolo, deși adesea fără motive perfect definite, Jozefina, n-are mare lucru de făcut ; de cele mai multe ori e destul să-și dea capul pe spate, să întredeschidă gura, să-și înalțe ochii spre cer luînd deci atitudinea, care ne indică intenția ei de a cînta. Lucrul acesta, poate să-l facă unde poartă, cu condiția să nu fie un loc vizibil de la depărtare ; orice locșor ascuns, ales la întîmplare, poate să ne convină foarte bine. Vestea că Jozefina vrea să cînte se răspîndește numaidecît și pe loc se alcătuiesc adevărate procesiuni. Numai că uneori se ivesc piedici, fiindcă Jozefina cîntă de preferință tocmai în perioade agitate, cînd tot felul de griji și de necazuri ne constrîng să apucăm pe drumurile cele mai diferite și atunci, oricîtă bunăvoință am avea, nu ne putem aduna cu repeziciunea

pe care o pretinde Jozefina. Ea ne așteaptă în atitudinea aceea sărbătorească, așteaptă poate timp îndelungat fiindcă publicul nu e destul de numeros, ceea ce, bineînțeles, o înfurie, și o face să dea din picioare și să injure într-un mod cu totul nepotrivit pentru o fată, uneori începe chiar să muște. Dar nici această purtare nu-i micșorează faima. În loc s-o convingem să-și reducă pretențiile exagerate, ne silim să le satisfacem și trimitem mesageri care să adune publicul, ferindu-ne însă ca ea să afle cum am procedat. În asemenea ocazii, de jur împrejur se pot vedea instalate ștafete, care fac semne celor ce se apropie să se grăbească; asta ține pînă cînd, în sfîrșit se adună un public destul de numeros.

De ce-și dă poporul atîta osteneală pentru Jozefina? A răspunde la această întrebare nu e mai ușor decît a răspunde la întrebarea referitoare la cîntecul ei și de care e strîns legată. Am putea renunța la ea, am putea s-o contopim cu întrebarea a doua, dacă am avea dreptul să afirmăm că supunerea necondiționată a poporului e motivată de arta Jozefinei. Dar tocmai că lucrurile nu stau așa; poporul nostru nu știe decît într-o foarte mică măsură ce înseamnă supunerea necondiționată. Poporul acesta care, mai mult decît orice, e amator de viclenie inofensivă, de șoapte copilărești, de palavre nevinovate în stare să provoace doar o ușoară mișcare a buzelor, un astfel de popor nu se poate dărui necondiționat și lucrul acesta îl știe foarte bine și Jozefina, împotriva lui luptă cu toată puterea gîtlejului ei firav.

Bineînțeles, nu trebuie să mergem prea departe cu sentințe generale de acest fel: poporul îi arată totuși supunere Jozefinei, deși această supunere nu-i necondiționată. Așa de pildă, i-ar fi cu neputință să rîdă de Jozefina. Fiindcă trebuie să recunoaștem că uneori ne vine să rîdem de ea, mai ales că poporul nostru e totdeauna pus pe rîs. În ciuda suferințelor care ne amărăsc viața, un hohot liniștit de rîs poate oricînd izbucni din rîndurile noastre; totuși, de Jozefina nu rîdem niciodată. Uneori am impresia că în relațiile sale cu ea, poporul consideră că fapta asta fragilă, care are nevoie de apărare, fapta asta întrucîtva excepțională — și excepțională datorită cîntecului, spune ea — i-a fost dată în pază. Nimeni nu înțelege precis cum se explică această stare de lucruri, dar faptul în sine rămîne în picioare. Totuși nimeni nu rîde de ce i s-a dat în pază, fiindcă așa ceva ar însemna nesocotirea propriilor obligații. Pentru cei mai malițioși dintre noi, culmea răutății e să spună despre Jozefina: « Cînd o vedem, ne pierе pofta de rîs ».

Așadar, poporul are grijă de Jozefina, cam așa cum are grijă un tată de copilul lui cînd acesta îi întinde mînuța — cu un gest despre care nu se știe precis dacă imploră sau poruncește. S-ar putea crede că îndeplinirea acestui gen de obligații părintești nu se prea potrivește poporului nostru, dar în realitate — cel puțin în acest caz — se achită de ele într-un mod exemplar. Nu există individ izolat în stare să facă ce face poporul în această privință. Firește, diferența între forțele de care dispune un popor în ansamblul lui, și cele de care dispune un individ izolat, este uriașă: e destul să-și învâluie protejatul cu căldura prezenței sale, ca acesta să se simtă în siguranță. În orice caz, nimeni nu îndrăznește să-i vorbească Jozefinei despre asemenea lucruri. « Mult îmi pasă mie de apărarea voastră », spune ea în astfel de cazuri, « Da, da, gîndim noi, nu-ți prea pasă. De altfel, cînd Jozefina se răzvrătește, nu înseamnă că se depărtează cu adevărat de noi; e mai curînd o atitudine de copil — și recunoștința ei tot copilărească e — după cum e atitudine de părinte să nu-ți pese de așa ceva.

Dar aici mai intervine o împrejurare, care, în relațiile dintre popor și Jozefina e mai greu de explicat. Anume, Jozefina nu-i de aceeași părere cu noi și crede că ea e aceea care ne apără. Adică afirmă că prin cîntec ne salvează din situații politice sau economice grele, da, chiar asta afirmă și, dacă nu izbutește să alunge nenorocirea, spune că cel puțin ne dă forțele necesare s-o suportăm. E drept, n-o spune chiar așa, n-o spune nici altfel; Jozefina vorbește în orice caz puțin, ceilalți trîncănesc și ea tace, dar convingerea asta o vezi arzînd în ochii ei și o deslușești pe buzele ei strînse — foarte puțini dintre noi pot să strîngă buzele. Cum aude o veste proastă — și sînt zile cînd veștile proaste curg, unele false, altele numai pe jumătate adevărate — Jozefina se ridică în picioare, ea care în general stă întinsă pe jos, obosită, se ridică, întinde gîtul și-și îmbrățișează turma cu privirea, asemenea ciobanului înainte de furtună. Desigur, și copiii au asemenea pretenții expuse în felul lor sălbatic și nestăpînit, dar pretențiile Jozefinei nu sînt atît de neîntemeiate ca ale lor. Firește, nu ne salvează și nici nu ne dă puteri; e ușor să faci pe salvatorul unui popor obișnuit cu suferința, un popor care nu se menajează, care ia repede o hotărîre, care e familiarizat cu moartea, care numai în aparență e fricos, deși trăiește permanent într-o atmosferă de temeritate nebunească și care, pe deasupra, e tot atît de fecund pe cît e de cutezător. Spuneam, deci, că e ușor s-o faci pe salvatorul acestui popor, care într-un fel sau altul s-a salvat totdeauna singur, fie chiar și prin jertfe capabile să împietrească de groază pe un cercetător al istoriei — în general, neglijăm cu desăvîrșire studiul istoriei. Și totuși e adevărat că tocmai în situații grele ascultăm cîntecul Jozefinei cu mai multă atenție ca oricînd. Primejdiiile care ne pîndesc ne transformă în ființe mai liniștite, mai modeste, mai supuse despotismului Jozefinei; ne face bine să ne adunăm, să ne strîngem unii lîngă alții, mai ales cînd e vorba de o împrejurare avînd legături foarte vagi cu problema principală care ne chinuie; e ca și cum, înainte de luptă, am da repede pe gît — da, neapărat repede, și Jozefina uită prea des acest amănunt — și cu toții laolaltă, un pahar al păcii. Nu-i vorba atît de o ședință muzicală, ci mai curînd de o adunare populară, și anume o adunare, în cursul căreia, în afară de fluieratul ușor care răsună în fața noastră, domnește o liniște desăvîrșită; e un moment mult prea serios pentru ca să-l pierdem, pălăvrăgînd. Fără îndoială, că o astfel de situație nu o poate mulțumi pe Jozefina. În ciuda nervozității și a sentimentului penibil pe care i-l dă situația ei oarecum nelămurită, e orbită de conștiința propriei sale valori, nu vede anumite lucruri și poate fi convinsă, fără prea mari eforturi, să nu vadă și mai multe alte lucruri; în acest scop — care e de fapt un scop folositor în general — o ceată întreagă de linguiștori se află veșnic gata, dar numai în treacă și fără să trezească atenția, să cînte într-un punct al unei adunări populare; dar pentru așa ceva, și cu toate că n-ar fi puțin lucru, sînt sigur că Jozefina nu și-ar jertfi cîntecul.

Nici nu-i nevoie însă de asta fiindcă arta ei nu trece neobservată. Deși, în fond, sîntem preocupați de cu totul alte probleme, deși liniștea care domnește nu se explică în nici un caz numai prin puterea cîntecului, și unii nici măcar nu-l ascultă ci își cufundă chipurile în blana vecinului, astfel încît colo sus, Jozefina pare să se agite în zadar, e cu neputință să tăgăduim că ceva din fluieratul ei răzbate nestăpînit pînă la noi. Fluieratul acesta, care se înalță după ce tuturor li s-a impus să tacă, are semnificația unei solii venind din partea poporului și îndreptîndu-se spre individul izolat; fluieratul subțirel al Jozefinei, care răsună în clipa marilor hotărîri, seamănă cu existența

mizeră a poporului nostru înconjurat de forfota unei lumi dușmane. Jozefina se menține, glăsciorul ei slab, succesul ei neînsemnat se mențin și-i croiesc drum pînă la noi; e o binefacere să-ți spui asta. Sînt sigur că dacă în astfel de momente am avea printre noi un adevărat virtuoz al cîntecului nu l-am tolera și am respinge în unanimitate nonsensul unui spectacol de acest gen. Dee Domnul ca Jozefina să nu-și dea niciodată seama că ascultarea ce-i acordăm pledează împotriva cîntecului ei. Trebuie să cam bănuiască ea lucrul acesta, fiindcă altfel, de ce ar tăgădui cu atîta patimă că o ascultăm cu atenție? Totuși cîntă iar, puțin îi pasă de această bănuială.

În orice caz, însă, îi rămîne consolarea că o ascultăm întrucîtvă; o ascultăm poate cam așa cum se ascultă de obicei un virtuoz, și ea izbutesc să producă o impresie pe care un virtuoz s-ar strădui zadarnic s-o trezească în rîndurile noastre, ceea ce trebuie explicat tocmai prin posibilitățile ei reduse. Faptul acesta e în strînsă legătură mai ales cu felul nostru de viață. Noi nu știm ce înseamnă tinerețe, abia dacă trecem printr-o perioadă foarte scurtă de copilărie. E drept că ni se pune mereu în vedere că ar trebui să garantăm copiilor o deosebită libertate și deosebite menajamente, că ar trebui să le recunoaștem dreptul de a avea mai puține griji, de a se zbgui, de a se juca cît de puțin, da, ar trebui să le recunoaștem aceste drepturi și să le ajutăm să intre în vigoare. Acestea sînt recomandările care ni se fac și ele sînt aprobate în mod aproape unanim, fiindcă nici o altă chestiune nu merită mai multă aprobare, numai că, în viața de toate zilele, realizarea lor e mai grea decît orice. Recomandările se aprobă, se întreprind cercetări, dar peste puțin lucrurile sînt lăsate baltă. Viața noastră se desfășoară într-un anumit ritm, îndată ce un copil începe să circule și să se descurce puțin în mediul înconjurător, e nevoit să-și poarte singur de grijă ca orice adult; meleagurile pe care, din considerente economice, sîntem nevoiți să ne împrăștiem, sînt prea vaste, numărul dușmanilor noștri prea mare, primejdiiile care ne întîmpină pretutindeni prea numeroase, ceea ce ne împiedică să ferim copiii de lupta pentru existență, iar dacă am face-o, ar însemna să-i hărțuim unui sfîrșit timpuriu. Desigur că pe lîngă aceste cauze tragice trebuie să pomenim și una menită să ne dea curaj: e vorba de fecunditatea neamului nostru. Fiecare generație — și toate sînt numeroase — dă buzna peste cea anterioară și copiii n-au timp să fie copii. E posibil să existe popoare care să ofere copiilor o educație îngrijită; poate că prin alte părți se clădesc școli pentru ei, din care se revarsă zilnic valuri de plozi ce constituie viitorul poporului; totuși, copiii care ies zilnic pe porțile școlilor, rămîn multă vreme aceiași. Noi n-avem școli, dar din rîndurile poporului nostru se revarsă, la foarte scurte intervale de timp, cete nesfîrșite de copii, care sisle și chițăie vesel pînă încep să fluiera, care fac tumb și se dau de-a dura pînă încep să alerge, care se ciocnesc stîngaci de toate cele cu trupurile, pînă încep să vadă; da, așa sînt copiii noștri! Și nu sînt mereu aceiași copiii ca cei ce învață în școlile altor popoare, nu, sînt alții, mereu alții, fără sfîrșit, fără întrerupere. Abia se naște un copil că îndată încetează să mai fie copil, dar în spatele lui se și îmbulzesc alte chipuri copilărești, cu neputință de deosebit în mulțimea și în graba lor, și toate sînt îmbujorate de fericire. Se înțelege că, oricît ar fi de frumos acest fenomen și oricît ar provoca invidia justificată a altora, tocmai el ne împiedică să dăruim copiilor noștri o adevărată copilărie. Și asta nu rămîne fără urmări. O anumită atitudine copilărească care nu dispare, care nu se pierde niciodată și-a pus pecetea asupra poporului nostru. În directă contra-

dicție cu interesele noastre și cu o judecată sigură, practică, procedăm uneori prostește și anume cum procedează prostește copiii, adică sîntem nehib-zuiți, risipitori, generoși, ușuratici, și adesea sîntem așa numai de dragul unei glume. Chiar cînd nu ne mai putem bucura de asemenea situații cu aceeași totală însuflețire cu care se bucură copiii, păstrăm totuși ceva din sentimentele lor. Și Jozefina profită din totdeauna de această mentalitate copilărească a poporului nostru.

Dar poporul nostru nu e numai copilăros, el are întrucîva și o bătrînețe precoce; atît copilăria cît și bătrînețea noastră evoluează altfel decît la alții. Noi nu știm ce înseamnă tinerețea, ne pomenim dintr-odată adulți și rămînem adulți prea multă vreme, iată de ce în ciuda temperamentului său, care în general e rezistent și plin de speranțe, un fel de oboseală și de deznădejde străbate poporul nostru, și lasă o diră largă în urmă. Așa se explică și de ce sîntem lipsiți de simț muzical: sîntem prea bătrîni ca să ascultăm muzică, emoția și avîntul ei nu se potrivesc cu gravitatea noastră, ne îndepărtăm de ea fiindcă sîntem oboșiți. Ne ajunge că fluierăm, cîte un fluierat ici-colo e tot ce ne trebuie. Cine știe dacă nu cumva există talente muzicale printre noi; dar chiar în acest caz, temperamentul compatrioților lor le-ar înăbuși înainte de a fi apucat să se dezvolte. În schimb, Jozefina poate să fluiera sau să cînte cît poștește că nu ne supără; dimpotrivă ne convine, o tolerăm foarte bine. Dacă acest cîntec conține și ceva muzică, e redusă la cea mai simplă expresie și deși trădează oarecare tradiție muzicală, nu e de natură să ne incomodeze cîtuși de puțin.

Dar Jozefina oferă mai mult decît atît unui popor care se prezintă astfel. La concertele ei, și mai ales cînd au loc în vremuri grele, numai cei foarte tineri dintre noi manifestă încă interes pentru cîntăreață în sine, numai ei urmăresc uimiți felul cum își strînge buzele, cum zvîrle aerul afară printre incisivi grațioși cum, plină de admirație față de sunetele pe care le produce ea însăși, amuțește deodată slujindu-se însă de această tăcere pentru a-și însușește execuția, care devine din ce în ce mai de neînțeles; în schimb marea masă — și lucrul acesta e foarte precis — se concentrează în sine însăși. Aici, în pauzele scurte dintre lupte, poporul se cufundă în visare; e ca și cum un individ și-ar destinde membrele, ca și cum un veșnic hoinar ar putea în sfîrșit să se lungească în voie în patul mare și cald al poporului. Iar în timp ce visează, aude cînd și cînd cum răsună fluieratul Jozefinei; ea susține că are un sunet perlat, noi spunem că e brutal — în orice caz, e un sunet foarte potrivit pentru locul acesta, nicăieri nu s-ar potrivi mai bine, e ca și cum muzica și-ar fi găsit tocmai momentul care o aștepta. Poți întrezări în acest moment ceva din biata, din scurta noastră copilărie, ceva dintr-o fericire pierdută, pe care n-o vom putea regăsi niciodată, dar și ceva din viața activă de zi, din veselia ei firavă, incomprehensibilă, și totuși substanțială și neînfrîntă. Toate acestea nu sînt spuse cu glas tare, ci ușurel, șoptit, pe un ton confidențial și uneori răgușit. E un fluierat, nu încapă îndoială. Cum ar putea fi altfel? Fluieratul e limba neamului nostru, numai că unii fluieră toată viața fără să știe, în timp ce fluieratul acesta e eliberat din cătușele vieții cotidiane și pentru scurte vreme ne eliberează și pe noi. Bineînțeles, n-am vrea să renunțăm la asemenea concerte.

Dar de aici și pînă la afirmația Jozefinei, cum că în vremuri grele ne-ar insufla forțe noi — și așa mai departe, și așa mai departe — e cale lungă. Mă refer desigur, la ființe obișnuite și nu la ceata de lingușitori din jurul Jozefinei. «Dar cum altfel — spun ei cu adevărată obraznicie — cum am

putea explica altfel afluența cea mare a poporului mai ales în clipele de primejdie iminentă, afluență care uneori ne-a și împiedicat să ne apărăm cum ar fi trebuit și când ar fi trebuit de această primejdie. » Ei, afirmația din urmă e din păcate justă, dar ea nu se numără printre titlurile de glorie ale Jozefinei; mai ales dacă adăugăm că, ori de câte ori în adunările noastre au fost luați prin surprindere de dușman, ceea ce a costat viața unora dintre noi, Jozefina a fost de vină, da, fiindcă probabil fluieratul ei a atras dușmanul. Și atunci ea, care ocupa întotdeauna locșorul cel mai sigur, a șters-o prima, pe tăcute și foarte repede, sub ocrotirea escortei sale. Totuși — și lucrul acesta e știut de toată lumea — totuși la viitoarea ocazie, oriunde și oricând îi vine Jozefinei chef să cînte, toată lumea se grăbește să se adune în jurul ei. De aici s-ar putea trage concluzia că Jozefina se află oarecum în afara legilor, că are dreptul să facă ce vrea chiar dacă pune în pericol colectivitatea, s-ar putea crede că i se iartă orice. Dacă lucrurile ar sta astfel, atunci pretențiile Jozefinei ar părea normale; da, atunci s-ar putea considera că această libertate pe care i-ar da-o poporul, acest dar excepțional, ce n-a mai fost acordat încă nimănui și e combătut de prevederile legii, e o recunoaștere a faptului că poporul n-o înțelege pe Jozefina — ea așa afirmă — că o privește uimit și neputincios, că nu se găsește vrednic de ea; atunci s-ar putea spune că face un efort aproape deznădăjduit de a compensa durerea ce-i provoacă astfel Jozefinei, și cum arta ei depășește puterile lui de înțelegere, s-ar putea spune că renunță să-și mai exercite dominația asupra persoanei și a dorințelor ei. Dar lucrurile nu stau de loc așa; e posibil ca, în cazuri izolate, poporul să capituleze prea repede în fața Jozefinei, dar nu o face în mod necondiționat, după cum nu capitulează necondiționat față de nimeni.

De multă vreme, poate chiar de la începutul carierei sale artistice, Jozefina luptă ca, ținînd seama de talentul ei, să obțină o scutire totală de orice gen de muncă; adică cere să fie scutită de grija hranei zilnice și de orice alte griji, legate de lupta noastră pentru existență, vrînd probabil, ca ele să fie preluate de popor. Un admirator pripit — s-au găsit și din aceștia — ar putea conchide din însăși ciudățenia acestei pretenții, și din starea de spirit capabilă să-i dea naștere, că pornește dintr-o justificare internă. Dar poporul nostru trage concluzii diferite și respinge cu mult calm această pretenție, fără să se prea străduiască să combată motivele pe care se întemeiază. Așa, de pildă, Jozefina caută să demonstreze că eforturile pe care le necesită munca îi strică vocea, că, deși strădania depusă în cursul efectuării unei munci e minimă în comparație cu cea necesită de cîntecul ei, totuși nu-i dă posibilitatea să se odihnească suficient după ce a cîntat și nici să prindă forțe noi pentru viitoarele cîntece, că se extenuază cu desăvîrșire, și că, în asemenea condiții, nu poate atinge niciodată perfecțiunea. Poporul o ascultă, dar nu ține seama de spusese ei. Sînt cazuri cînd poporul acesta, care poate fi înduioșat cu atîta ușurință, nu se înduioșează de loc. Refuzul lui e uneori atît de aspru, încît pînă și Jozefina șovăie, pare să cedeze, își vede de treabă, cîntă cît poate mai bine, dar lucrurile merg așa numai un timp, fiindcă după aceea reia lupta cu forțele proaspete — s-ar zice că pentru atingerea acestui scop, forțele ei sînt nelimitate.

Ei, dar e limpede că, Jozefina nu vrea de fapt să obțină ceea ce pare să pretindă prin viu grai. E o ființă înțeleaptă, nu se teme de muncă — teama de muncă e în orice caz un sentiment necunoscut printre noi — și sînt sigur că dacă i s-ar aproba cererea nu și-ar schimba felul de viață; munca n-ar

împiedica-o să cînte și arta ei nu s-ar desăvîrși în orice caz. Singurul lucru la care rîvnește este, așadar, o recunoaștere publică a artei sale, o recunoaștere echivocă, în stare să reziste timpului și care să se înalțe cu mult peste tot ce s-a cunoscut pînă acum. Dar deși realizarea mai tuturor celorlalte dorinți i se pare accesibilă, aprobarea acesteia îi este refuzată cu încăpăținare. Poate că ar fi trebuit să-și îndrepte de la început atacul în altă direcție, poate că acum își dă singură seama că a greșit, dar acum nu mai poate să dea îndărăt, ar însemna să se trădeze pe ea însăși, iată de ce trebuie sau să-și apere mai departe pretențiile, sau să se declare învinsă.

Dacă ar avea într-adevăr dușmani, așa cum afirmă, aceștia ar asista distrîndu-se la lupta pe care o duce, și n-ar mișca un deget pentru ea. Dar Jozefina n-are dușmani, și chiar dacă cineva ridică vreo obiecție împotriva ei, nimeni nu se amuză văzînd-o cum luptă. Și asta se explică prin simplul fapt că în această împrejurare poporul apare într-o atitudine rece, o atitudine de judecător, pe care, în general, o adoptă destul de rar. Și, dacă cineva ar medita asupra acestei atitudini luate în cazul Jozefinei, simplul gînd că poporul l-ar trata și pe el în același fel, îi taie pofa de a se bucura. Fiindcă nici în cazul refuzului, și nici în cazul pretenției ridicate, nu e vorba de faptul în sine; e vorba doar de intransigența de care poate da dovadă poporul față de un compatriot, intransigență cu atît mai mare cu cît în general se îngrijește tocmai de acest compatriot cu sentimente atît de pîrintești, ba chiar mai mult, cu sentimente de umilință.

Dacă în locul poporului ar fi vorba de un individ izolat, s-ar putea crede că în tot acest timp i-a făcut concesii Jozefinei, deși a dorit mereu cu înflăcărare să pună capăt în cele din urmă acestor concesii; aceste concesii supraomenești le-a făcut păstrîndu-și convingerea fermă că ele nu vor depăși totuși anumite limite; da, au fost concesii mai mari decît ar fi trebuit, dar singurul lor scop era să grăbească lucrurile, să facă din Jozefina o răsfățată și s-o împingă spre mereu alte pretenții, pînă a ajuns să formuleze și această ultimă pretenție. Atunci a răspuns firește, prin acest refuz scurt — pentru că era pregătit de multă vreme — și definitiv. Acuma desigur că lucrurile nu se petrec chiar așa, poporul n-are nevoie să recurgă la asemenea viclesuguri, și în afară de asta, venerația pe care i-o poartă Jozefinei e sinceră, dovedită, iar pretenția Jozefinei e atît de exagerată, încît pînă și un copil oricît de naiv, ar fi putut să-i prezică deznodămîntul; totuși, s-ar putea ca în ideea pe care și-o face Jozefina despre această problemă să joace un rol și asemenea presupuneri, care dau o nuanță de amărăciune durerii pricinuite de refuz.

Dar chiar dacă ar avea presupuneri de acest fel, ele n-o descurajează și n-o împiedică să lupte mai departe. Ba chiar în ultima vreme, s-ar putea spune că lupta s-a ascuțit; dacă pînă azi s-a mărginit să se războiască numai verbal, acum începe să folosească alte mijloace, care i se par mai eficace, în timp ce nouă ne par mai periculoase chiar pentru ea.

Unii cred că Jozefina insistă atît fiindcă-și dă seama că îmbătrînește, că glasul începe să-i slăbească și că deci nu mai are timp de pierdut pentru a porni ultima luptă în vederea consacrării ei. Dar eu nu cred așa ceva. Jozefina ar înceta să fie ea însăși, dacă lucrul acesta ar fi adevărat. Ea nu crede nici în îmbătrînire și nici într-o slăbire a glasului. Cînd reclamă ceva nu se supune unor necesități exterioare, ci unei consecvențe interioare. Cînd vrea să obțină cununa supremă, n-o face pentru că în clipa aceea

ar avea-o mai la îndemână, ci pentru că e cununa supremă; dacă ar fi în puterea ei, ar atârna-o și mai sus.

Disprețul ei față de dificultățile exterioare n-o împiedică însă să se folosească de mijloacele cele mai nedemne. Cum nu se îndoieste cîtuși de puțin de drepturile ei, puțin îi pasă de modul în care și le afirmă: cu atît mai mult cu cît în lumea asta, așa cum se înfățișează în fața ochilor ei, tocmai mijloacele cinstite sînt menite să dea greș. Poate tocmai de aceea a deplasat lupta pentru drepturile sale din domeniul muzicii și a mutat-o într-un alt domeniu, mai puțin apropiat de sufletul ei. Adepții săi au pus în circulație anumite afirmații, potrivit cărora Jozefina se consideră în stare să cînte în așa fel încît să desfete toate păturile poporului chiar și pe acele aparținînd celor mai perfizi dintre adversarii ei; și se pare că se referă la o adevărată desfătare, nu așa cum o înțelege poporul care afirmă că a simțit-o din totdeauna ascultîndu-i cîntecele, ci o desfătare așa cum o dorește Jozefina. Dar, adăugă ea, cum nu poate să falsifice sublimul și nici să lingusească vulgul, lucrurile trebuie să rămîna așa cum sînt. Cînd însă luptă pentru a se elibera de muncă, Jozefina procedează altfel, și deși e vorba de lupta pentru arta ei, nu mai folosește direct armele prețioase ale cîntecului, căci oricare din mijloacele folosite e destul de bun.

Așa, de pildă, s-a răspîndit zvonul că dacă nu capătă satisfacție, Jozefina intenționează să-și scurteze trilurile. În ce mă privește, habar n-am ce înseamnă triluri, și n-am remarcat niciodată că face triluri cînd cîntă. Dar Jozefina vrea să le scurteze, nu le suprimă deocamdată, deși pe mine nu m-a izbit vreo deosebire față de concertele pe care le-a dat pînă acum. În general poporul a ascultat-o ca de obicei, fără să-și exprime nici o părere în legătură cu trilurile și atitudinea față de pretențiile Jozefinei nu s-a schimbat nici ea. Nu se poate tăgădui că felul de a gîndi al Jozefinei are uneori aceeași grație, pe care o are înfățișarea ei exterioară. Așa, de pildă după concertul acela a declarat că în viitor va executa din nou trilurile în întregime, de parcă hotărîrea luată anterior în această privință, ar fi fost prea dură și prea bruscă pentru popor. Dar după concertul următor, s-a răsîndit iar; acum s-a isprăvit definitiv cu trilurile cele mari, care nu vor mai fi executate decît după ce se va lua o hotărîre favorabilă pentru Jozefina. Dar poporul trece peste toate aceste explicații, hotărîri și schimbări de hotărîri, așa după cum un adult cufundat în gînduri trece peste flecărelile unui copil și rămîne inaccesibil, deși în principiu e plin de bunăvoință.

Totuși, Jozefina nu se dă bătută. Așa, de pildă, a afirmat de curînd că și-a făcut o rană la picior pe cînd lucra, ceea ce înseamnă că-i vine greu să stea în picioare în timpul concertului; și cum nu poate cînta decît în picioare, va fi nevoită să-și scurteze și cîntecele. Dar deși șchiopătează și umblă sprijinită de partizanii ei, nimeni nu crede că s-a rănit cu adevărat. Admițînd chiar că trupșorul ei e deosebit de sensibil, nu trebuie să uităm că sîntem un popor muncitor și că Jozefina face și ea parte din acest popor. Dacă ne-am apuca să șchiopătăm pentru fiecare zgîrietură, ar însemna că trebuie să șchiopătăm mereu cu toții. Oricît s-ar lăsa purtată ca o oloagă, oricît s-ar înmulți prilejurile de a se arăta în această situație deplorabilă, poporul va continua să-i asculte cîntecele cu recunoștință și încredință, dar nu va face mare caz dacă le scurtează.

Cum nu poate să șchiopete la infinit, născocеște altceva; pretextează că e obosită, că e prost dispusă, că se simte slăbită și atunci, în afară de concert, asistăm și la o reprezentație de teatru. Vedem cum adopții Jozefinei,

adunați la spatele ei, o roagă, o imploră să cînte. Cu plăcere, spune ea, dar nu e în stare de așa ceva. Atunci încep cu toții s-o mîngîie, s-o lingusească, și mai că o poartă pe sus pînă la locul dinainte stabilit unde trebuie să cînte. În cele din urmă cedează cu o vagă urmă de plîns; dar cînd vrea să-și înceapă cîntecul cu un aer de parcă și-ar îndeplini ultima dorință, cu o înfățișare extenuată și fără să-și mai desfacă larg brațele ca altădată, ci lăsîndu-le să-i atîrne neînsuflețite de o parte și de alta a corpului — ceea ce ne dă impresia că sînt cam prea scurte — cînd vrea deci să-și intoneze cîntecul, iată că iar nu merge; lucrul acesta ni-l demonstrează printr-o tresărire involuntară a capului, după care se prăbușește în fața ochilor noștri. Firește că se pune iar pe picioare și cîntă — în ce mă privește, nu găsesc că ar cînta altfel ca de obicei. Poate că cine are o ureche sensibilă la nuanțe foarte fine, distinge o enervare neobișnuită, ceea ce însă e foarte profitabil pentru cîntecul ei. Și de fapt, la sfîșit, Jozefina pare mai puțin obosită decît era înainte de concert; se depărtează cu mers hotărît — dacă putem numi mers pasul ei mărunț și fără zgomot — refuzînd ajutorul escortei și cercetînd cu priviri reci mulțimea respectuoasă, care se dă în lături din fața ei.

Așa a procedat pînă acum; ultima noutate e că într-o zi, în timp ce era așteptată să cînte, Jozefina a dispărut. E căutată nu numai de partizanii ei, ci de mulți alții, care s-au oferit să facă același lucru, dar e în zadar: Jozefina a dispărut, nu vrea să cînte, nu mai vrea nici măcar să fie rugată să cînte, de data asta ne-a părăsit cu desăvîrșire.

Ciudad l Ființa asta deșteaptă judecă foarte greșit; atît de greșit încît îți vine să crezi că nu judecă de loc, ci că se lasă în voia soartei sale, care în lumea noastră nu poate fi decît foarte tristă. Se sustrage singură muzicii și distruge cu propria ei mînă puterea pe care a cîștigat-o peste sufletele celorlalți. Cum a putut oare s-o cîștige, ea care cunoaște atît de puțin aceste suflete? Se ascunde și refuză să cînte, dar poporul își păstrează calmul, nu-și manifestă dezamăgirea și nu-și pierde autoritatea; e o masă care se sprijină pe ea însăși, care în mod formal, și deși s-ar spune tocmai contrariul, poate numai să facă daruri, nu să le și primească. Nu le primește nici chiar de la Jozefina, și-și vede mai departe de drum.

Dar pe Jozefina n-o vîd bine. Nu sîntem departe de vremea cînd ultimul ei cîntec va răsuna, apoi va amuți. Ea nu-i decît un mic episod în istoria veșnică a poporului nostru și poporul va supraviețui acestei pierderi. Desigur că nu va fi ușor pentru noi; cum va fi posibil să ne adunăm de azi înainte și să stăm așa, într-o muțenie desăvîrșită? Dar parcă nu eram muți și pe vremea Jozefinei? Parcă fluieratul ei adevărat avea vreo valoare, parcă era mai puternic și mai plin de viață decît va fi amintirea lui? Și chiar pe atunci, însemna oare acest fluierat altceva decît o simplă amintire? Nu s-ar putea spune mai curînd că, în marea lui înțelepciune, însuși poporul a acordat o prețuire atît de mare cîntecului Jozefinei, tocmai fiindcă, în felul acesta era cu neputință să se piardă?

Așadar, poate că nici nu pierdem mare lucru. Dar Jozefina, mîntuită de chinurile pămîntene — deși, după ea, chinurile acestea sînt rezervate celor aleși — se va pierde fericită în mulțimea fără număr a eroilor poporului nostru și, dat fiind că noi nu ne îndeletnicim cu istoria, se va cufunda tot mai mult în uitare ca toți ceilalți frați ai ei.

În romînește de IULIA SOARE

În fața legii

În fața Legii stă un paznic. Un om de la țară se prezintă și cere voie să intre. Dar paznicul îi spune că deocamdată nu-i poate permite să intre. Omul se gîndește, apoi întreabă dacă îi va fi îngăduit să intre mai târziu. « E posibil, spune paznicul, dar nu acum ». Paznicul se dă deoparte din fața ușii, deschisă ca de obicei, și omul se apleacă să privească înăuntru. Paznicul observă mișcarea și rîde. « Dacă asta te atrage atît de mult, îi spune el, încearcă atunci să intri cu toată paza mea. Dar ține minte: sînt puternic. Și pe deasupra, eu nu sînt decît ultimul dintre paznici. În fața fiecărei săli sînt paznici din ce în ce mai puternici. Începînd cu cel de al treilea, nici chiar eu nu mai pot suporta privirea lor ». Omul de la țară nu se așteptase la atîtea greutăți; se gîndise că legea trebuie totuși să fie accesibilă oricui și oricînd, dar cum privește acum mai de aproape pe gardian în mantaua îmblănită, cu nasul său ascuțit, barba lungă, subțire și neagră, se hotărăște că e de preferat să aștepte pînă ce i se va da învoirea să intre. Paznicul îi dă un scăunel și-l poartă să se așeze lîngă ușă, ceva mai departe. Acolo rămîne el șezînd zile, ani. De multe ori încearcă să fie primit înăuntru, obosindu-l pe gardian cu rugămintile sale. Cîteodată acesta îl supune la mici interogatorii, îl întreabă despre patria sa și despre alte multe lucruri, dar sînt întrebări puse cu indiferență, în felul marilor seniori. Și sfîrșește prin a-i repeta că nu poate încă să-i dea drumul înăuntru. Omul, care se pregătise bine în vederea călătoriei, folosește toate mijloacele, oricît de costisitoare, ca să-l corupă pe paznic. Acesta primește totul, e adevărat, dar adaugă: « Primesc numai ca să fii convins că ai făcut tot ce e posibil ». Ani și ani de-a rîndul, omul nu încetează să-l cerceteze pe paznic. El uită de ceilalți paznici. Primul i se pare că e singurul obstacol în calea intrării. În primii ani își blestemă cu voce tare nefericita soartă, fără să țină seama de ceva. Mai târziu, îmbătrînind, se mormăie printre dinți. El cade în copilărie și cum în cursul anilor îndelungați sfîrșise prin a-i cunoaște pînă și puricii din gulerul blănii, roagă purecii înșiși să-l ajute în înduplecarea paznicului; în sfîrșit vederea îi slăbește și nu știe dacă într-adevăr se întuneacă tot mai mult în juru-i sau dacă ochii îi înșeală. Dar acum recunoaște bine în bezna o strălucire care țîșnește veșnic prin ușa Legii. Acum nu mai are mult de trăit. Înaintea morții toate experiențele anilor îndelungați, adunate în cap, vor ajunge la o întrebare pe care pînă atunci încă n-a pus-o paznicului. Îi face semn, pentru că nu mai poate să-și îndrepte corpul întepenit. Paznicul e nevoit să se aplece mult, căci diferența de înălțime se modificase în dezavantajul omului de la țară. « Acum ce mai vrei să știi? Îl întreabă paznicul. Ești nesățios ». — « Dacă toată lumea caută să cunoască legea, spune omul, cum se face că în toți anii aceștia nimeni în afară de mine n-a cerut să intre? » Paznicul simțind că se apropie sfîrșitul omului, îi răcnește la ureche ca să atingă mai bine timpanul aproape inert: « Aici nimeni altul decît tine nu putea intra, pentru că această intrare era făcută anume pentru tine. Acum mă duc și închid ușa ».

Un mesaj imperial

Împăratul — se spune — ți-a trimis, ție personal, ție, supus păcătos, umbră în fața soarelui imperial, un pipernicit înfundat în cea mai îndepărtată depărtare, tocmai ție, împăratul de pe patul său de moarte ți-a trimis un mesaj. Solul a trebuit să ingenuncheze lângă pat ca să-i șoptească mesajul ; și împăratul ținea atât de mult la mesajul său, că l-a pus să i-l repete la ureche. l-a făcut semn din cap că repetase întocmai. Și în fața tuturor acelor care îl priveau murind — toate zidurile care stînjeneau au fost dărîmate și, pe întinse peroane, avîntate cu îndrăzneală, stau roată mai-marii Imperiului — în fața lor, a tuturor, a trimis un sol. Solul a pornit imediat la drum ; un om viguros, neobosit ; împingînd alternativ cînd cu un braț, cînd cu celălalt, el își deschide drum prin mulțime ; dacă întâlnește rezistență, arată pieptul pe care e semnul soarelui ; înaintează cu ușurință ca nimeni altul. Dar mulțimea e atât de mare că nu se mai sfîrșește. Dacă spațiul s-ar deschide în fața lui, cum ar mai zbura solul ! Și curînd ai auzi în ușă bătaia impetuoasă a pumnilor săi. Dar vai, eforturile sale rămîn zadarnice ! Și mereu e silit să-și facă loc prin apartamentele palatului central ; niciodată nu le va învinge, și chiar dacă ar trece peste aceste obstacole, n-ar fi cu mult mai departe, la coborîtul scărilor, încă ar trebui să se bată ; și dacă ar ajunge pînă jos, tot n-ar fi cu mult mai departe, ar trebui să străbată curțile ; și după curți, al doilea palat care le înconjoară, și iarăși scări și curți, și iarăși un palat, și așa mai departe vreme de secole și secole ; și dacă la sfîrșit ar năvăli prin ultima ușă — dar niciodată, niciodată aceasta nu s-ar putea întîmpla — ar găsi în față Orașul imperial, centrul lumii, Orașul care a îngrămădit munții din propriul său noroi. Acolo nimeni nu pătrunde, chiar cu mesajul unui mort. Dar tu, tu stai la fereastră, și în visul tău, cînd înserează, chemi mesajul.

Bătaia în poartă

Era o zi fierbinte de vară. Întorcîndu-mă spre casă, am trecut cu sora mea prin fața unei porți. Nu-mi dau seama dacă bătuse în poartă distrată sau din neastîmpăr, sau poate nici nu bătuse, ci o amenințase doar cu pumnul. La o sută de pași dincolo de drumul de țară ce cotea spre stînga, începea satul. Nu-l cunoșteam, dar imediat după prima casă ne ieșiră în cale niște oameni care ne făceau semne prietenești sau prevenitoare, ei înșiși bîntuiți de groază. Arătară spre curtea pe lîngă care trecusem, amintindu-ne de bătaia în poartă. Proprietarii domeniului ne vor acuza, cercetările urmînd să înceapă de îndată. Eram foarte liniștiți și o liniștii și pe sora mea. Probabil că nici nu bătuse în poartă, și chiar dacă ar fi bătut, nicăieri în lume nu există o lege care să te poată învinui pentru o asemenea faptă. Am încercat să le explic și celorlalți acest lucru, mă ascultară, dar se feriră să-și spună părerea. Mia tîrziu au spus că nu numai sora mea va fi acuzată, ci și eu, ca frate al ei. Privirăm cu toții îndărăt spre curte, de parcă am fi cercetat un nor de fum, așteptînd apariția flăcării. Și-ntr-adevăr, curînd am zărit călăreți năvălind în curte

prin poarta larg deschisă. Praful stîrnit învăluî totul, doar virfurile lăncilor înalte sclipeau. De-abia dispăru în curte ceata, că și întoarse caii pornind spre noi. Mi-am dat sora la o parte, urmînd să lămuresc totul numai eu. Ea refuză să mă lase singur. Îi spusei să-și schimbe măcar veșmintele, ca să se înfățișeze înaintea domnilor într-o îmbrăcămintă mai bună. Pînă la urmă ascultă și o porni pe drumul lung spre casă. Între timp, călăreții ajunseseră la noi, și întrebă de sora mea încă înainte de-a descăleca. Pentru moment lipsește, răspunse cineva cu teamă, dar va veni mai tîrziu. Răspunsul fusese înregistrat aproape cu indiferență; principalul era înainte de toate că mă găsiseră pe mine. Importanți erau doi domni, judecătorul, un tînăr bărbat vîoi, și liniștitul său ajutor căruia îi spuneau Assmann. Ușor, legănîndu-mi capul, cu degetele sub bratele o porni urmat de privirile aspre ale domnilor. Mai eram gata să cred că ajunge un cuvînt ca eu, orașanul, să pot ieși, cu fața curată, din această lume rurală. Dar după ce trecui pragul camerei, judecătorul, care mă aștepta și îmi și sări înainte, spuse: « Îmi pare rău de omul acesta ». Era dincolo de orice îndoială că nu se gîdea la situația mea prezentă, ci la cele ce aveau să mi se întîmple. Încăperea se asemena mai de grabă cu celula unei închisori, decît cu o odaie țărănească. Dale mari, pereți întunecați cu desăvîrșire goi, undeva un inel prins în zid, în mijloc ceva ce era pe jumătate prici, pe jumătate masă de operație.

Puteam respira alt aer decît pe cel al închisorii? Asta-i marea întrebare, ba chiar mai mult, ar fi, de-aș mai avea perspectiva eliberării.

La galerie

Dacă în manej, în fața unui public neobosit, o călăreață de circ oarecare, plăpîndă, ofticoasă, ar fi gonită pe o mîrtoagă luni în șir de biciul unui șef nemilos, gîfîind pe cal, trimițînd bezele, mlădiindu-se din talie, și dacă sub mugetul orchestrei și-al ventilatoarelor această reprezentație, însoțită de aplauzele în stingere și din nou în creștere ale palmelor ca niște ciocane grele, ar continua mereu și mereu spre un viitor ce se deschide întunecat — poate atunci un tînăr de la galerie sărind pe scara lungă, peste toate băncile, ar năvăli în manej și acoperind urletele fanfarei, tot timpul potrivite situației, ar răcni deodată: Oprește!

Dar pentru că nu-i așa; o femeie, în alb și roșu, zboară-n incintă printre perdelele trase în fața ei de mîndri lachei în livrea; iar directorul, adulmecînd-o ca un animal de pradă îi caută ochii plin de dăruire; o ridică prevăzător pe calul superb de parcă i-ar fi cea mai scumpă nepoată care se expune unui drum periculos; nu se poate decide să dea cu biciușca semnalul începerii; în sfîrșit, pocnește plin de stăpînire de sine; aleargă alături de cal cu gura deschisă; cu privirea pătrunzătoare urmărește salturile călăreței; îi înțelege cu greu măiestria; încearcă s-o avertizeze cu strigăte englezești; îndeamnă rîndașii mînuind cercurile cu cea mai încordată atenție; cu brațele ridicate imploră orchestra să tacă la saltul mortal; în sfîrșit, o culege pe micuță de pe calul fremătînd; o sărută pe amîndoi obraji și nici un omagiu al publicului nu i se pare suficient; în timp ce ea însăși, sprijinită de el, săltată-n virful picioarelor, învăluită în praf, cu brațele deschise, cu căpșorul aruncat pe spate, vrea să-și împartă fericirea cu cirul întreg — pentru că este așa, cel de la galerie își culcă fața pe balustradă și-n timpul marșului final, scufundat ca-ntr-un vis greu, plînge fără să-și dea seama.

Fabulă minusculă

« Ah, oftă șoarecele, lumea se face din ce în ce mai mică. La început a fost atât de mare, încît mă temeam, alergam mai departe și mă simțeam fericit cînd, în fine, vedeam în zare ziduri în stînga și-n dreapta; însă zidurile acestea veneau unul spre altul atît de repede, încît acum mă aflu în ultima încăpere, iar acolo în colț stă capcana spre care alerg ». — « N-ai decît să schimbi direcția » spuse pisica și-l mîncă.

Odradek

Unii spun că vorba Odradek e de origine slavă și plecînd de la această teză, caută să-i demonstreze formarea. Alții pretind că, dimpotrivă, acest cuvînt este de origine germană; slava l-ar fi înrîurit numai. Nesiguranța celor două interpretări îngăduie, pe bună dreptate, să se conchidă că nici una din amîndouă nu este exactă, cu atît mai mult cu cît nici una din ele nu poate să dea sensul acestei vocabule.

Firește, nimeni nu s-ar gîndi să se dedea la astfel de studii, dacă n-ar exista de fapt o ființă care se numește Odradek. La prima vedere, ea oferă înfățișarea unei bobine turtite în formă de stea și pare în adevăr înălțată de atîta la drept vorbind, ar putea foarte bine să fie capete vechi de atîta înălțată și încurcate, de cele mai fericite culori și grosimi. Or, nu-i o simplă bobină: în centrul stelei se ridică un bastonaș pieziș, la care se adaugă unul în unghi drept. Cu ajutorul acestuia din urmă, de-o parte, și cu una din razele stelei de cealaltă, totul se ține ridicat ca pe două picioare.

Ai fi îndemnat să crezi că lucrul ăsta a avut odată o formă bună la oarecare întrebuintare și acum s-ar fi spart. Se pare că nu-i așa: cel puțin nici o urmă nu o probează; nici o spărtură nu permite să se bănuiască așa ceva. Totul pare, e adevărat, lipsit de sens, dar în felul său complet. Nu s-ar putea să i se adauge ceva, cu atît mai mult cu cît Odradek este extraordinar de agil și de nepătruns.

El stă pe rînd în grînar, în cușca de sub scară, pe culuoare, în sală. Pot trece, cîteodată, luni întregi fără să fie văzut: fără îndoială că atunci a emigrat în alte locuințe. Uneori, cînd înaintează pe palier și-l zărești jos, sprijinit de balustrada scării, îți vine să-i vorbești. Bineînțeles, nu i se adresează chestiuni grele, ci e tratat — micimea sa te invită la asta — ca un copil. « Cum te numești? » îl întrebi. « Odradek » spune el. « Și unde locuiești? » Iar dînsul răspunde « domiciliu nesigur » și rîde; dar cu un rîs ce s-ar putea scoate fără plămîni, ceva care fîșie ca frunzele moarte sub picioare. De cele mai deseori conversația se termină cu atîta. Și de altfel chiar răspunsurile acestea nu se pot căpăta totdeauna; adesea rămîne mult timp mut ca și lemnul din care pare făcut.

Degeaba mă întreb ce va ajunge. Poate măcar să moară? Tot ceea ce moare a cunoscut un fel de scop, un fel de activitate care l-a consumat: nu este cazul pentru Odradek. Îi vom mai vedea mîine, trăgînd după el capete de atîta, rostogolindu-se pe scară la picioarele copiilor mei? El nu strică poate nimănui, dar gîndul, numai, că ar putea să-mi supraviețuiască, ideea asta îmi este aproape dureroasă.

Unser täglich Brot

gib uns
heute

Satul cel mai apropiat

Bunicul meu obișnuia să spună: « Viața e uluitor de scurtă. În amintirea mea ea se strânge azi în jurul ei însăși, atât de strâns, că abia înțeleg cum un tânăr s-ar putea decide să plece călare pînă în satul cel mai apropiat fără să se teamă că — în afară de vreun accident — o viață obișnuită, și care s-ar desfășura fără hopuri, i-ar fi mult prea scurtă, chiar pentru această plimbare ».

Vulturul

A fost odată un vultur, care-mi ciugulea picioarele. Sfîșiasc cizmele și ciorapii și acum îmi ciocănea chiar în picioare. Lovea și lovea; neliniștit, se roti apoi de cîteva ori în jurul meu și se puse din nou pe treabă. Un domn se opri, privi cîteva clipe și mă întrebă de ce-l rabd. « Sînt neînarmat, răspunsei. Vulturul a venit și a început să ciugulească, am vrut să-l gonesc, am încercat chiar să-l sugrum, dar o asemenea lighioană e foarte puternică. Și fiindcă voia să-mi sară în obraji, mi-am zis că-i mai bine să-mi sacrific picioarele. Și acum, iată-le aproape sfîșiate ». « Vă lăsați chinuit în halul acesta, spuse domnul. Un glonte, și s-a terminat cu el ». « Așa o fi? întrebai. N-ați vrea să încercați? » « Cu plăcere, spuse domnul. Dar trebuie mai întîi să mă duc acasă să-mi iau pușca. Puteți aștepta încă o jumătate de oră? » « Nu știu », răspunsei stînd o clipă încremenit de durere, apoi continuai: « Oricum, vă rog să încercați. » « Bine, spuse domnul, nu voi zăbovi ». Tot timpul discuției, vulturul asculta în liniște, plimbîndu-și privirile de la unul la altul. Îmi dau seama acum că el pricepuse totul; se înalță aplecîndu-se îndărăt ca să-și ia avîntul necesar și, asemenea aruncătorului de sulită, își azvîrli ciocul prin gura mea pînă-n adînc. Căzut pe spate, mă simții eliberat știindu-l că se înecă prăbușit în ființa mea, în sîngele meu revărsat peste toate marginile.

În fața legii, Un mesaj imperial, Odradek, Satul cel mai apropiat, în romînește de Sașa Pană.

Bătăia în poartă, La galerie, Fabulă minusculă, Vulturul, în romînește de Petre Stoica.

Scrisoare către tata

FRAGMENT

M-ai întrebat nu de mult de ce spun că mă tem de tine. Ca de obicei, n-am fost în stare să-ți dau nici un răspuns, pe de o parte tocmai fiindcă mă tem de tine, și pe de altă parte fiindcă explicația acestui sentiment e mult prea complexă pentru ca s-o pot face prin viu grai. Și dacă încerc să-ți dau un răspuns în scris, nu va fi totuși decît foarte aproximativ, deoarece pînă și în scris teama și consecințele ei rămîn un obstacol în relațiile dintre noi doi și pentru că am atît de mult material, încît îmi depășește memoria și puterea de înțelegere.

Pentru tine a fost întotdeauna o chestiune foarte simplă, cel puțin în măsura în care mi-ai vorbit mie despre ea, sau multor altora, fără nici o alegere. Pentru tine lucrurile stăteau cam așa: ai muncit din greu o viață întreagă, ai sacrificat totul pentru copii — și în primul rînd pentru mine, drept care am trăit ca-n sînul lui Avraam, am putut învăța în toată voia ce-am poftit, n-am avut nici un motiv să duc grija zilei de mîine, mai bine zis n-am avut griji de nici un fel; pentru asta n-ai pretins recunoștință fiindcă tu știi ce înseamnă « recunoștința copiilor », totuși te-ai așteptat să fiu cît-de-cît prevenitor față de tine și să-ți arăt oarecare simpatie, pe cînd eu m-am ascuns totdeauna de tine, mi-am căutat refugiu în camera mea, în cărți, în prieteni țicniți, în idei exaltate; nu ți-am vorbit niciodată deschis, în templu nu m-am apropiat de tine, la Franzensbad n-am venit să te văd niciodată, n-am avut, în general, spirit de familie, nu m-am sinchisit nicicînd de afaceri sau de alte treburi ale tale, fabrica am lăsat-o în seama ta și am șters-o, am încurajat încăpățînarea Ottlei¹ și, cu toate că nu mișc un deget cînd e vorba de tine, (nu-ți procur nici măcar un bilet de teatru), pentru prietenii mei sînt în stare de orice. Recapitulîndu-ți părerile despre mine, ajungi la concluzia că nu-mi poți reproșa, de fapt, vreo necuviință sau vreo răutate (cu excepția, poate, a ultimelor mele planuri de căsătorie, dar atît), ci doar răceală, înstrăinare, nerecunoștință. Și-mi faci acest reproș, de parcă numai eu aș fi vinovat, de parcă mi-ar fi fost de ajuns o singură lovitură de cîrmă, pentru ca totul să ia o altă întorsătură; în schimb, tu n-ai nici cea mai mică vină, afară doar că te-ai purtat prea frumos față de mine.

În ce mă privește, consider povestea asta justă numai în măsura în care recunosc și eu că ești absolut nevinovat de înstrăinarea intervenită între noi. Dar tot atît de nevinovat sînt și eu. Dacă aș izbuti să te fac să recunoști că e așa, atunci între noi ar putea interveni — nu spun o viață nouă, sîntem amîndoi prea bătrîni pentru asta — dar măcar un fel de pace și dacă nu încetarea, cel puțin o atenuare a necontenitelor tale reproșuri.

E ciudat, dar tu însuți bănuiești oarecum ce vreau să-ți spun. Așa, de pildă, mi-ai declarat de curînd: « Te-am iubit totdeauna, chiar dacă aparent, nu m-am purtat față de tine așa cum se poartă de obicei alți tați, și asta tocmai fiindcă nu mă pot prefăca ca alții ». Dar, tată, eu nu m-am îndoit, de fapt, niciodată de sentimentele tale față de mine, totuși consider observația asta nedreaptă. E adevărat că nu poți să te prefaci, dar a afirma numai din acest motiv, că ceilalți tați se prefac, înseamnă sau pur și simplu spirit de contrazicere și atunci nu mai avem ce discuta, sau — și după mine, asta e realitatea — un mod deghizat de a recunoaște că între noi ceva nu-i în regulă și că tu ai favorizat această stare de lucruri, deși fără vină. Dacă într-adevăr crezi așa, sîntem de acord.

Firește, nu spun că am ajuns cum am ajuns numai datorită influenței tale. Ar fi o mare exagerare (sînt dispus și pentru această exagerare). Chiar în cazul că n-ai fi avut nici o influență asupra dezvoltării mele, e foarte probabil că tot n-ar fi ieșit din mine un om pe placul tău. E probabil că aș fi ajuns oricum o ființă slabă, fricoasă, șovăitoare, neliniștită, că n-aș fi fost nici un Robert Kafka, nici un Karl Hermann; aș fi fost totuși diferit de cel ce sînt în realitate și ne-am fi putut suporta foarte bine unul pe celălalt. Ar fi fost o fericire pentru mine să-mi fii prieten, șef, unchi, bunic, ba chiar (deși cu oarecare ezitare) socru. Dar în calitate de tată, erai prea puternic.

¹ Cea mai tînră dintre surorile lui Kafka.

mai ales fiindcă frații mei au murit de mici, fiindcă surorile s-au născut mult mai târziu, ceea ce a însemnat că eu a trebuit să rezist singur primului șoc ; și pentru așa ceva eram mult prea plăpînd.

Fă o comparație între noi doi: în ce mă privește — ca să nu lungesc prea mult vorba — sînt un Löwy², avînd un oarecare fundament Kafka, dar mobilul meu nu e nici pofta de viață, nici pofta de acțiune și nici pofta de cuceriri caracteristice unui Kafka ; mobilul meu acționează mai tainic, mai timid, mă îndrumă în altă direcție și adesea mă face vulnerabil, adică e un mobil de tip Löwy. În schimb, forța, sănătatea, pofta de mîncare, elocința, mulțumirea de sine, superioritatea față de lume, puterea de rezistență, prezența de spirit, cunoașterea oamenilor, un anumit gen de generozitate, toate fac din tine un adevărat Kafka, firește cu defectele și slăbiciunile care țin de aceste avantaje și spre care ești asmuțit de temperamentul și uneori de accesele tale de furie. Poate că nu ești un adevărat Kafka în ce privește concepția generală asupra vieții, dacă te compar cu unchiul Philipp, cu Ludwig, sau cu Heinrich. E foarte ciudat, dar nici în această privință nu-mi pot face o părere categorică. Ei au fost cu toții mai veseli, mai proaspeți, mai degajați decît tine, au privit viața mai ușor, au fost mai puțin severi. (În privința asta am moștenit, de altfel, multe din trăsăturile tale și am administrat mult prea bine această moștenire, deși nu pot, firește să găsesc în firea mea comparațiile necesare, cum se întîmplă în cazul tău.) Pe de altă parte, în privința asta ai trecut și tu prin diferite faze, ai fost poate mai vesel, pînă n-au apucat copiii tăi să te dezamăgească — și eu mai cu seamă — să te preocupe cînd erai acasă (dacă se nimerea vreun străin, te purtai altfel) ; și poate că ai redevenit o natură mai veselă abia acum, de cînd nepoții și ginerele ți-au redat o parte din căldura, pe care proprii tăi copii — inclusiv Valli, mi se pare — nu ți-au putut-o da. În orice caz, între noi era o deosebire atît de mare, și deosebirea aceasta era atît de primejdioasă, încît dacă am fi vrut să evaluăm anticipat, relațiile dintre mine, copil cu o dezvoltare înceată, și tine, omul format, s-ar fi putut afirma că ai să mă distrugi, pur și simplu, că n-are să mai rămînă nimic din mine. Asta nu s-a întîmplat fiindcă flințele însuflețite nu pot fi supuse calculelor ; în schimb aproape că s-a întîmplat și mai rău. Te rog însă, iarăși să nu uiți că nici prin minte nu-mi trece să-ți atribui vreo vină în această privință. Ai avut asupra mea influența pe care trebuia s-o ai și singura mea dorință ar fi doar să nu consideri că din răutate m-am lăsat copleșit de ea.

Eram un copil fricos ; eram firește și încăpățînat, așa cum sînt toți copiii. E drept că și mama mă răsfăța, dar nu-mi vine a crede că aș fi fost foarte greu de educat și că dacă mi s-ar fi spus o vorbă blîndă, dacă m-ar fi luat cineva binișor de mînă și dacă m-ar fi privit cu bunățate, n-ar fi putut obține de la mine tot ce ar fi vrut. E drept că tu ești în fond un om bun și sensibil (cele ce voi spune aici nu vor contrazice această afirmație, eu mă refer doar la impresia pe care o produci asupra unui copil), dar nu orice copil are destulă rezistență și destul curaj ca să caute pînă de bunățatea ta. Față de un copil te porți conform felului tău de a fi, vreau să spun cu violență, cu zbierete, cu furie, și de altfel, în cazul meu, aveai impresia că așa trebuie să procedezi, deoarece vroiai să faci din mine un băiat voinic și curajos.

Desigur, nu mai pot descrie cu precizie metodele educative pe care le-ai folosit în primii ani ai copilăriei mele, dar pot să le deduc oarecum din anii

² Numele de familie al mamei lui Kafka.

următori, precum și din purtarea ta față de Felix³. Să nu uităm o circumstanță agravantă și anume că pe vremea aceea erai mai tânăr și deci mai proaspăt, mai sălbatic, mai primitiv, că erai și mai nepăsător decât ești acum și, în afară de asta, erai cu totul absorbit de afaceri, că nu te vedeam decât o dată pe zi, și tocmai de aceea impresia pe care o făceai asupra mea era mai puternică și nu se putea transforma în obișnuință.

Nu-mi amintesc direct decât de o singură întâmplare din primii ani ai copilăriei. Poate că-ți amintești și tu de ea. Într-o noapte m-am apucat să scîncesc că vreau apă; nu-mi era tare sete, bineînțeles, vroiam probabil să necăjesc și poate mai vroiam să mă distrez într-un fel. După cîteva amenințări rămase fără rezultat, m-ai ridicat din așternut, m-ai dus pe balcon și m-ai lăsat cîteva clipe acolo, singur, în cămașă de noapte, în fața ușii închise. Nu vreau să spun că era o nedreptate — poate că pe vremea aceea, nu era chip să-ți cîștigi în alt mod odihna noaptea — vreau doar să fac astfel o caracteristică a metodelor tale educative și a influenței lor asupra mea. E drept, m-am cumințit, dar în mine a rămas o rană deschisă. Ținînd seama de temperamentul meu, n-am izbutit niciodată să stabilesc relația justă dintre rugămintea inutilă, dar firească, de a căpăta un pahar cu apă, și grozăvia nemai-pomenită a izgonirii din casă. Ani de zile după aceea mă mai chinuia imaginea tatălui meu, uriașul, instanța supremă, care s-ar putea ivi aproape fără motiv în fața mea, m-ar ridica noaptea din pat și m-ar duce afară, pe balcon, ceea ce însemna că eu eram o nimica toată în ochii lui.

Pe vremea aceea nu era decât un început, dar senzația că sînt un nimic, senzație care mă mai stăpînește adesea și care dintr-un anumit punct de vedere e, negreșit, nobilă și rodnică, își are originea în influența exercitată de tine. Ca să-mi urmez drumul aș fi avut nevoie de oarecare încurajare, de puțină simpatie și de sinceritate, tu, însă, te-ai pus de-a curmezișul lui și ai vrut — cu bună credință, firește — s-o iau pe alt drum. Dar eu nu eram bun pentru așa ceva. Mă încurajai, de pildă, totdeauna cînd salutam cum trebuie și cînd mergeam în marș, numai că eu n-aveam de loc firea unui viitor soldat; mă mai încurajai și cînd mîncam zdravăn, sau chiar cînd beam bere, sau cînd puteam repeta cîntece neînțelese sau expresiile tale favorite, dar aceste însușiri n-aveau nimic comun cu viitorul meu. Și e semnificativ faptul că nici astăzi nu mă încurajezi cu adevărat decât în împrejurările care se răsfrîng și asupra ta, care pun în joc și sentimentul demnității tale și-l rănesc (cum s-a întîmplat de pildă cu intențiile mele de căsătorie) sau e rănit în persoana mea (ca de pildă cînd Pepa⁴ mă insultă). În aceste împrejurări mă încurajezi, îmi amintești că sînt un om prețios, îmi indicîi partidele, la care sînt îndreptățit să aspir, iar Pepa e osîndită fără rezerve. Dar chiar făcînd abstracție de faptul că, la vîrsta mea, am devenit aproape inaccesibil la orice încurajare, la ce mî-ar mai sluji ea, dacă intervine doar în cazurile cînd nu-i vorba în primul rînd de mine?

Pe vremuri aș fi avut mereu nevoie de încurajare. Pînă și aspectul tău fizic mă copleșea. Îmi amintesc, de pildă, că la baie ne dezbrăcam adesea în aceeași cabină. Eu eram slab, lipsit de vlagă, jigărit, tu voinic, mare, gras. Chiar și în cabină mi se părea că am o înfățișare jalnică, și nu numai în comparație cu tine, ci în comparație cu lumea întreagă, fiindcă pentru mine, tu erai măsura tuturor lucrurilor. Dar cînd ieșeam din cabină și ne înfă-

³ Nepotul lui Kafka, copilul surorii sale Elli.

⁴ O rudă a lui Kafka.

țișam celorlalți, tu ținându-mă de mână și eu arătând ca un mic schelet, stingaci, cu picioarele goale pe dușumea, înspăimântat de apă, incapabil să imit mișcărilor cu care înotai tu și pe care, plin de bunăvoință, deși, de fapt, spre adîncă mea rușine, mi le repetai la nesfîrșit, atunci eram disperat și în aceste clipe, experiențele mele cele mai cumplite din toate domeniile alcătuiau un tot perfect armonios. Cel mai bine mă simțeam cînd tu te dezbrăcai mai repede și cînd puteam rămîne singur în cabină, amînînd cît mai mult rușinea apariției comune în public, pînă te întorceai să mă cauți și mă scoteai din cabină. Îți eram recunoscător că nu păreai să-mi observi suferința și, apoi, eram mîndru de corpul tatălui meu. De altfel, deosebirea asta dintre noi a rămas valabilă pînă-n ziua de azi.

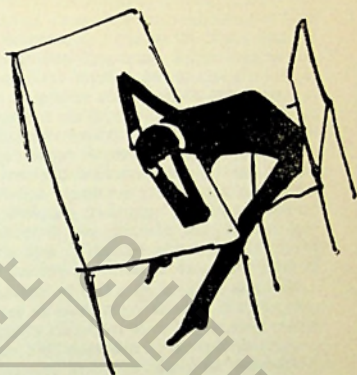
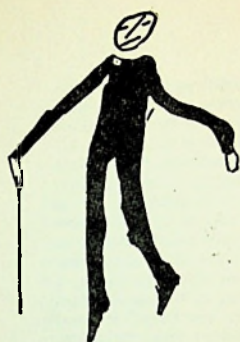
Superioritatea ta era corespunzătoare acestor însușiri. Ajunsesseși foarte departe și numai prin propriile tale forțe, ceea ce-ți dădea o încredere neîarmurată în părerile tale. Cînd eram copil, amănuntul acesta nu m-a izbit atît de mult ca după aceea, cînd am crescut și am ajuns adult. Din fotoliul în care erai instalat, cîrmuiai lumea întreagă. Numai părerile tale erau juste, ale celorlalți erau nebunești, extravagante, trăznite, anormale. Și apoi, încrederea pe care o aveai în tine era atît de mare, încît deși nu considerai necesar să fii consecvent, continuai să ai dreptate. Cînd se întîmpla să n-ai nici un fel de părere într-o anumită chestiune, toate părerile posibile în această chestiune erau neapărat și fără excepție greșite. Așa, de pildă, se întîmpla să-i înjurî pe cehi, apoi pe evrei, apoi pe nemți și nu numai într-o anumită privință, ci în toate, astfel că pînă la urmă, nu mai scăpa nimeni basma curată afară de tine. În ochii mei ai căpătat acel ceva misterios, comun tuturor tiranilor, al căror drept se întemeiază pe propria lor persoană și nu pe cugetare. Cel puțin așa mi se părea mie.

De fapt, în relațiile dintre noi, ocaziile în care tu aveai dreptate erau uluitoare de numeroase; în discuție nici nu putea fi altfel, căci despre o discuție mai că nu putea să fie vorba, dar lucrul acesta se întîmpla și în realitate. Nici aici nu era nimic excepțional: toată cugetarea mea se afla sub pecetea grea a persoanei tale, chiar cînd nu gîndeam la fel ca tine, și mai ales în acest caz. Toate gîndurile mele, independente în aparență de tine, se aflau de la bun început sub povara sentinței tale hotărîtoare; pînă și expunerea completă și durabilă a gîndului de a suporta așa ceva, era aproape imposibilă. Nu mă refer la cine știe ce gînduri înalte, ci la orice mărunță inițiativă copilărească. Era de ajuns să mă bucur de un lucru, să fiu plin de el, să vin acasă și să-l exprim, pentru ca răspunsul să fie un suspin ironic, o clătînire din cap, un deget izbit în masă. « Am văzut și altele mai frumoase », sau: « Ce să-ți spun, grijile tale ». . . sau: « Nu mi-e capul la astea », sau: « Cumpără-ți ceva cu banii ăștia ! » sau: « Încă un eveniment ! » Bineînțeles, nimeni nu-ți putea cere ție, care aveai atîtea griji și atîtea necazuri, să te entuziasmezi pentru fiecare fleac copilăresc. Nici gînd de așa ceva. Era vorba mai curînd de decepțiile, pe care din cauza temperamentului tău diferit le provocai mereu și din principiu în sufletul unui copil; și apoi, materialul aglomerîndu-se, diferența aceasta devenea tot mai puternică, astfel că, pînă la urmă, și în virtutea obișnuinței, ajungea să prevaleze chiar cînd se nimerea să fii de aceeași părere cu mine, și în fine, aceste decepții copilărești încetau să fie decepții obișnuite înțîlnite în viață, ci, fiind vorba de persoana ta competentă în toate domeniile, loveau drept la țintă. Curajul, hotărîrea, siguranța, bucuria provocate de cutare sau cutare împrejurare nu rezistau pînă la capăt, dacă tu aveai ceva împotrivă, sau chiar numai

dacă se putea presupune că tu vei avea ceva împotriva; și asta se putea presupune cu ușurință cam ori de câte ori făceam eu ceva.

Lucrul era valabil atît în ce privește felul meu de a gîndi, cît și în ce privește oamenii. Era destul să manifest oarecare interes față de cineva — și dat fiind temperamentul meu, asta nu se întîmpla prea des — pentru ca, fără nici o considerație pentru sentimentele, și fără nici un menajament pentru părerile mele, tu să te amesteci, să insulti, să calomniezi, să jignești. Oameni nevinovați și naivi, ca de pildă actorul evreu Löwy, plăteau oalele sparte. Fără să-l cunoști măcar, ai făcut odată o comparație oribilă, în termeni pe care i-am uitat, asemănîndu-l cu un gîndac și, așa cum se întîmpla adesea, cînd era vorba de oameni ce-mi erau dragi, îți venea automat pe limbă proverbul cu cîinii și cu puricii. Îmi amintesc anume de Löwy, fiindcă mi-am notat atunci părerea pe care o aveai despre el cu următoarea observație: « Așa se exprimă tata despre prietenul meu (pe care nici măcar nu-l cunoaște), numai pentru că e prieten cu mine. Obiecția asta am să i-o pot face ori de câte ori îmi va reproșa lipsa de dragoste filială și nerecunoștință. » Niciodată n-am înțeles totală ta lipsă de sensibilitate față de suferința și de rușinea pe care mi-o pricinuiau vorbele tale, s-ar fi zis că nici nu bănuiești măcar cîtă putere ai. Desigur, și vorbele mele trebuie să te fi jignit adesea, dar în asemenea cazuri, eu eram totdeauna conștient și sufeream, numai că nu mă puteam stăpîni, nu mă puteam împiedica să vorbesc, dar mă căiam — chiar în timp ce spuneam ce aveam de spus. Tu însă dădeai cu gura mai departe, nu te necăjeai din cauza nimănui, nici în timp ce vorbeai și nici după aceea; în fața ta eram cu desăvîrșire lipsiți de apărare.

Dar așa s-a desfășurat toată educația ce ne-ai dat. Cred că ai talente educative și sînt convins că metodele tale ar fi folosit unui om de genul tău. Un astfel de om ar fi recunoscut că spui lucruri foarte înțelepte, nu s-ar mai fi sinchisit de nimic altceva și ți-ar fi executat ordinea în liniște. Dar pentru copilul care am fost eu, răcnetele tale erau echivalente cu porniri divine, nu le uitam niciodată și constituiau pentru mine cea mai de seamă posibilitate de a judeca lumea, și în primul rînd de a te judeca pe tine însuți; și pentru această operație erai totdeauna gata. Cum în copilărie noi doi ne întîlneam mai ales la ora mesei, lecțiile pe care mi le dădeai se refereau în cea mai mare parte la ținuta potrivită pe care trebuia s-o am la masă. Trebuia să mîncînc tot ce se servea, dar n-aveam voie să vorbesc despre calitățile mîncării — tu, însă, găseai adesea că n-are nici un gust, spuneai că e « crăpelniță » și că « vita aia » (adică bucătăreasa) îți bate joc de ea. Fiindcă datorită poftelor și preferințelor tale la masă mîncai repede lucruri fierbinți și înghițeau imbușături mari, trebuia să se grăbească și copilul; în timpul mesei domnea totdeauna o tăcere posacă, întreruptă de admonestări: « mîncă în tîi, ai să vorbești pe urmă », sau « mai repede, mai repede, mai repede », sau: « uite, eu am terminat de mult ! » N-aveam voie să ronțăim oasele, dar tu o făceai, n-aveam voie să sorbim oțetul din farfurie, dar tu-l sorbeai. Era foarte important să tăiem plinea drept, dar n-avea nici o importanță că tu făceai această operație cu un cuțit plin de sos. Trebuia să băgăm de seamă ca nu cumva să ne cadă resturi de mîncare pe jos, dar sub scaunul tău se adunau cele mai multe firimituri. La masă n-aveam voie să ne ocupăm decît de mîncare, dar tu îți tăiai și-ți curățai unghiile, ascuteai creioane, îți scormoneai în urechi cu scobitorile. Te rog să nu mă înțelegi greșit, tată, toate astea puteau rămîne amănunte lipsite de orice

importantă, ele nu mă copleșeau decît în măsura în care tu însuși, cu influența covârșitoare de care dispuneai, nu respectai legile ce-mi impuneai mie. În felul acesta mi se părea că lumea e împărțită în trei: una în care trăiam eu, sclavul supus unor legi inventate anume pentru mine și căroră, fără să știu de ce, nu mă puteam conforma niciodată pe deplin; a doua, aflată la o nesfîrșită depărtare de mine și în care locuiai tu, ocupat cu conducerea, cu distribuirea ordinelor și cu enervarea produsă de nerespectarea lor, și în sfîrșit, a treia lume, în care oamenii trăiau fericiți, fără să știe de ordine și de supunere. Îmi era veșnic rușine; a asculta de poruncile tale era o rușine, fiindcă erau valabile numai pentru mine, a mă încăpățîna era la fel de rușinos, fiindcă ce posibilitate aveam de a fi încăpățînat față de tine? În sfîrșit, a nu-ți da ascultare, pentru că, de pildă, nu eram puternic ca tine și n-aveam nici pofta ta de mîncare, nici îndemînarea ta, deși tu pretindeai în mod firesc, să am aceste însușiri și asta era bineînțeles rușinea cea mai mare. În felul acesta se schimbă nu reflecțiile, ci sentimentele unui copil.

Situația în care mă aflu în perioada aceea poate fi exemplificată mai ușor, dacă o compar cu situația de azi a lui Felix. Atitudinea ta față de el e cam aceeași, ba chiar metodele educative pe care le-ai adoptat acum sînt și mai înfricoșătoare, deoarece cînd nu-ți place purtarea lui la masă, nu te mulțumești să-i spui cum îmi spuneai mie: «Ești un porc», ci adaugi: «Hermann în persoană», «ești taică-tău cap tăiat». Dar poate — și mai mult decît «poate» nu-i chip să spui — pentru Felix asta nu-i ceva esențial, fiindcă pentru el tu ești doar un bunic — un om cu greutate, e drept — dar nu ești totul, așa cum ai fost pentru mine. Pe de altă parte, Felix este un temperament liniștit, are în el de pe acum ceva bărbătesc, un glas tunător îl uluiește eventual, dar nu poate avea o influență durabilă asupra lui, și ceea ce-i mai important decît orice, te vede relativ rar, e influențat și de alții, pentru el ești mai curînd o ciudățenie și poate să aleagă numai ceea ce vrea să accepte de la tine. Pentru mine n-ai fost o ciudățenie, eu n-am putut să aleg, eu a trebuit să accept totul.

Și mai ales n-am putut niciodată să te contrazic, pentru că, din capul locului, îți este cu neputință să vorbești liniștit despre un lucru, cu care nu ești de acord sau care, pur și simplu nu pornește de la tine; temperamentul tău autoritar nu acceptă așa ceva. De cîțiva ani încoace spui că e vorba de o nervozitate pricinuită de boala de inimă, dar nu-mi amintesc să fi fost vreodată altfel; cel mult această nervozitate e pentru tine un mijloc de a-ți exercita și mai drastic autoritatea, deoarece numai gîndul că ești bolnav e de natură să înăbușe în ceilalți ultimul rest de împotrivire. Asta nu înseamnă, firește, că-ți fac un reproș, mă mulțumesc, doar, să constat un fapt. Așa, de pildă, spui despre Ottla: «Nu-i chip să stai cu ea de vorbă, că sare să-ți scoată ochii», deși adevărul e că la început nu sare de loc. Tu faci confuzie între actul în sine și persoana care-l săvîrșește; ceea ce-ți sare în ochi este actul asupra căruia te pronunți numaidecît, fără să ascuți ce are să-ți spună persoana. Tot ce-ți poate obiecta, după ce ai luat hotărîrea, nu izbutește decît să te enerveze și nu te convinge niciodată. Singurul lucru care-ți mai iese din gură este: «Fă ce poțezi, pe mine nu mă privește; ești major, nu trebuie să-ți dau sfaturi», toate astea rostite cu intonația înfricoșătoare, răgușită a omului mînios care osîndește categoric și care mă îngrozește azi mai puțin decît în copilărie, numai fiindcă sentimentul culpabilității, exclusiv dominant pe atunci, a fost în parte înlocuit de ideea neajutorării noastre, a amîndorura.

Imposibilitatea unor relații pașnice între noi a mai avut o altă consecință, foarte normală de altfel: m-am obișnuit să vorbesc. În orice caz, n-aș fi ajuns un mare limbutor, totuși aș fi stăpînit darul omenesc al unei vorbiri normale, curgătoare. Dar tu mi-ai interzis de timpuriu să deschid gura. Amenințarea: « să n-aud că mă contrazici ! » însoțită de ridicarea minii, am auzit-o de cînd mă știu. În fața ta — îndată ce e vorba de treburile tale devii un orator excelent — m-am obișnuit să șovăi și să mă bîlbîi cînd vorbesc, dar și asta ți se părea prea mult, așa că, pînă la urmă am ajuns să tac, la început, de ciudă poate, dar după aceea fiindcă față de tine nu mai eram în stare nici să gîndesc și nici să vorbesc. Și cum erai adevăratul meu educator, amănuntul acesta m-a influențat toată viața. E foarte ciudată greșala pe care o faci cînd îți închipui că nu te-ai fi ascultat niciodată. « Totdeauna totul pe dos » n-a fost, crede-mă, un principiu de viață călăuzitor în relațiile mele cu tine așa cum crezi și cum îmi reproșezi. Dimpotrivă, dacă te-ai fi ascultat mai puțin, sînt sigur că ai fi fost mai mulțumit de mine. Aș spune mai curînd că măsurile tale educative și-au atins precis ținta, n-am scăpat de nimic; așa cum mă prezint azi sînt (abstracție făcînd desigur de împrejurările și de influența vieții) rezultatul educației tale și a supunerii mele. Faptul că acest rezultat e totuși penibil pentru tine și că refuzi în mod conștient să-l recunoști ca atare, se explică tocmai prin marea deosebire dintre mîna ta și materialul oferit de ființa mea. Cînd spuneai: « să n-aud că mă contrazici ! » vroiai să reduci la tăcere forțele adverse din mine, care-ți displaceau; dar efectul asupra mea era prea puternic, aveam o fire prea supusă, amuțeam cu desăvîrșire, dispăream din fața ta și nu îndrăzneam să mă mișc, decît dacă eram departe de tine și dacă puterea ta nu mă mai ajungea, sau cel puțin nu mă ajungea direct. Dar atunci te iveai tu și iar ți se părea că faci totul pe dos, deși era vorba doar de consecințele firești ale forței tale și ale slăbiciunii mele.

Cele mai eficace dintre metodele tale oratorice de educație — în ce mă privește, cel puțin, n-au dat niciodată greș — erau: înjurăturile, amenințările, ironia, risul răutăcios și — foarte ciudat — lamentările.

Nu-mi amintesc să mă fi înjurat direct și să-mi fi spus ritos vorbe de ocară. Nici nu era nevoie, aveai doar destule alte mijloace, dar acasă și mai ales la prăvălie, forfoteau atîtea înjurături în jurul meu, încît în copilărie mi se întîmpla uneori să mă amețesc și n-aveam nici un motiv să cred că nu mi se adresează și mie, deoarece oamenii pe care-i înjurai nu erau, cu siguranță, mai răi decît mine, și cu siguranță că nu te nemulțumeau mai tare decît te nemulțumeam eu. Dar și aici regăseam enigmatica ta nevino-văție și invulnerabilitatea ta: înjurai fără măcar să-ți dai seama ce faci, ba chiar condamnai și interziceai altora să înjure.

Îți subliniai înjurăturile cu amenințări, și ele se adresau mie. Ceea ce mă îngrozea, de pildă, era să aud: « Să știi că te rup în două ca pe un pește ! », deși eram sigur că după aceste vorbe nu urmează nimic mai rău (totuși, cînd eram mic nu știam asta) potrivit imaginii pe care mi-o formasem despre puterea ta, îmi spuneam că ai fi capabil și de așa ceva. Tot așa de îngrozitor era cînd începeai să alergi răcnind în jurul mesei ca să pui mîna pe vreunul din noi; evident, nu vroiai asta, totuși așa procedai și în cele din urmă intervenea mama ca să ne salveze. Și copilului care eram eu, atunci i se părea din nou că rămăsese în viață din grația ta, că dacă trăiește încă e un dar nemeritat pe care i l-ai făcut tu. Aici ar fi de vorbit și despre amenințările referitoare la consecințele neascultării. Cînd mă apucam de

ceva, care nu-ți era ție pe plac și-mi prevestea un eșec, respectul față de părerea ta era atât de mare, încât fără să fie chiar iminent, eșecul părea de neînlăturat. Așa mi-am pierdut încrederea în propriile mele acțiuni. Eram nestatornic, șovăielnic. Pe măsură ce creșteam, obiecțiile pe care mi le puteai aduce ca să-mi dovedești că nu sînt bun de nimic, deveneau tot mai numeroase; încetul cu încetul, începeai să ai dreptate într-o anumită privință. Dar nici acum nu afirm că evoluția mea ți se datorește numai ție; tu n-ai făcut decît să accentuezi ceea ce exista, dar a fost o accentuare violentă, tocmai fiindcă aveai o putere foarte mare asupra-mi și fiindcă o foloseai în întregime în acest scop.

Ironia ca mijloc de educație îți inspira o deosebită încredere, fiindcă era perfect corespunzătoare superiorității tale asupra mea. Dojenile tale luau de obicei următoarea formă: « Nu poți să faci așa sau așa? Ți se pare că e prea greu? Sau probabil că n-ai timp pentru asta? » și așa mai departe. Toate aceste întrebări erau însoțite de un rîs răutăcios, de o expresie răutăcioasă a feței. Aș putea spune că mă și simțeam pedepsit, deși încă nu știam că greșisem. Mă țineau cu sufletul la gură și muștrările în care eram tratat la persoana a treia, ceea ce însemna că nu eram demn să mi se adreseze cineva nici măcar pe un ton de supărare, deși în fond mi te adresai mie, care eram de față: « Bineînțeles că așa ceva nu se poate obține de la domnișorul » sau altele de același gen. Consecința a fost de pildă că n-am mai îndrăznit, și după aceea m-am și dezobișnuit, să-ți pun direct o întrebare cînd mama era de față. Pentru copilul de atunci, era mult mai puțin periculos s-o întrebe pe mama, care ședea lîngă tine, ce faci, și atunci spuneam așa: « Cum se mai simte tata? » În felul acesta mă puneam la adăpost de surprize. Firește, în unele cazuri eram perfect de acord cu ironia cea mai crudă, și anume cînd viza pe altcineva, pe Elli⁶ de pildă, cu care am fost certat ani de zile. Era o adevărată sărbătoare pentru răutatea mea cînd, aproape la fiecare masă, te auzeam spunînd despre ea: « la uitați-vă cum stă grășana asta la zece metri depărtare de masă! » pentru ca după aceea să încerci să imiți și să exagerezi ținuta ei, disgrațioasă, după tine, dar făceai lucrul acesta fără pic de bunăvoință sau de bună dispoziție, ci cu aerul celui mai înverșunat dușman. Scena asta și altele de genul ei s-au repetat de nenumărate ori, dar cît de puțin ai realizat de fapt datorită lor! Cred că explicația stă în impresia noastră că această risipă de furie și de enervare n-avea legătură directă cu motivul ce o stîrnea, nu credeam că minia ta fusese provocată de fleacul acela, de așezarea la distanță prea mare de masă, ci că era gata pregătită și că numai din întîmplare alesese acest pretext ca să se dezlănțuie. Cum eram cu toții convinși că un pretext se găsește totdeauna, nu ne supravegheam în mod special, ba chiar ajungeam insensibili sub permanența amenințării; treptat, căpătasem aproape siguranța că nu vom mîncă bătaie. Așa se explică de ce un copil devine ursuz, neatent, neascultător, de ce se gîndește mereu la un refugiu, în general un refugiu în sine însuși. Așa se explică de ce sufeream cu toții, și tu și noi. Din punctul tău de vedere aveai perfectă dreptate cînd spuneai cu dinții încheștați, cu rîsul acela gutural, care la început părușe copiilor diabolic, și cu amărăciune (așa cum s-a întîmplat nu de mult în legătură cu o scrisoare de la Constantinopole): « Halal societate! »

⁶ Altă soră a lui Kafka.

Aceste relații între tine și copiii tăi păreau absolut incompatibile cu foarte desele tale lamentări în public. Îți mărturisesc că în copilărie ele nu trezeau nici un sentiment în mine (mai târziu, da) și nu pricepeam cum te puteai aștepta să găsești înțelegere la cineva. Erai doar o făptură gigantică din toate punctele de vedere, ce-ți păsa ție de compătimirea sau chiar de ajutorul nostru? Doar era normal să le disprețuiești, așa cum ne disprețuiai și pe noi adesea. Iată de ce nu credeam în aceste văicăreli și căutam să descopăr îndărătul lor vreo intenție ascunsă. Abia mai târziu am înțeles că sufereai cu adevărat din cauza copiilor, dar pe vremea aceea, tocmai când plingerile tale ar fi trebuit să impresioneze și în alte împrejurări simțirea deschisă, naivă, gata de a sări în ajutor a oricărui copil, nu vedeam în ele decât alte metode de educație și de umilire, lipsite în sine de prea mare eficacitate, dar avînd un efect auxiliar, nefast, acela de a obișnui copilul să nu ia prea în serios o serie de lucruri, pe care ar fi trebuit să le privească cu toată seriozitatea.

Au existat din fericire și unele excepții; așa, de pildă, cînd sufereai în tăcere, cînd puterea dragostei și a bunătății tale biruia tot ce-i sta în cale și avea un efect imediat. Bineînțeles, asta se întîmpla rar, dar era ceva extraordinar. Așa se făcea că pe vremuri, în zilele fierbinți de vară, te găseam la prăvălie, pe la douăsprezece, după ce mîncaseai și fiindcă erai obosit adormei puțin cu coatele sprijinite de birou, sau cînd eram în viligeatură și tu veneai să ne vezi duminică și erai extenuat; sau odată, cînd mama a fost greu bolnavă și tu te-ai rezemat de dulapul cu cărți, zgduid de plîns; sau cînd am fost eu bolnav ultima dată și tu veneai încetișor la mine în camera Ottelei, rămînea în prag, mulțumindu-te să întinzi gîtul ca să mă zărești în pat și-mi făceai doar un semn cu mîna ca să nu mă deranjezi. În asemenea cazuri începeam să plîng de bucurie, plîng și acum, în timp ce-ți scriu.

Ai un fel deosebit de frumos, deși foarte greu de surprins, de a zîmbi liniștit, satisfăcut și aprobator; e un zîmbet care poate să-l ferească pe cel căruia i se adresează. Nu-mi amintesc dacă în copilăria mea mi-a fost acordat vreodată în mod special, dar sînt sigur că trebuie să se fi întîmplat și asta, pentru că nu înțeleg de ce mi-ai fi refuzat o astfel de favoare pe atunci, cînd îți păream încă nevinovat și constituiam speranța ta cea mare. De altfel, cu timpul, nici măcar aceste impresii plăcute n-au avut alt rezultat decât acela de a mări sentimentul culpabilității mele și de a face ca lumea să-mi pară și mai incomprehensibilă.

Am preferat să mă agăț de tot ceea ce era real și permanent. Ca să mă afirm cît de cît în fața ta, dar, în parte, și ca să mă răzbun oarecum, am început să analizez, să adun și să exagerez unele mici trăsături caraghioase, pe care le observam la tine. De pildă, ușurința cu care te lăsași fascinat de tot felul de oameni cu o poziție aparent superioară poziției tale și despre care erai în stare să vorbești la nesfîrșit, să zicem un consilier imperial oarecare, sau cineva de acest gen (și pe de altă parte, astfel de amănunte mă făceau să sufăr, mă durea gîndul că tu, tatăl meu, credeai necesare asemenea confirmări deșarte ale valorii tale și că te făleai cu ele). Sau observam predilecția ta pentru unele expresii indecente, rostite pe cît posibil cu glas tare de parcă ai fi spus cine știe ce lucru excepțional, deși nu erau decât mici și banale necuviințe (care constituiau totodată o nouă dovadă, umilitoare pentru mine, a forței tale de a trăi). Bineînțeles, puteam efectua nenumărate și diferite observații de acest gen; ele mă făceau fericit, îmi

ofereau prilej de rîs și de glume, uneori îți dădeai și tu seama și te supărai, găseai că o faci din răutate sau din lipsă de respect, dar crede-mă, pentru mine nu însemnau nimic altceva decît un mijloc, ineficace de altfel, de auto-conservare, erau glume ca acelea ce se răspîndesc pe seama zeilor sau a regilor, glume care sînt nu numai în strînsă legătură cu cel mai profund respect, dar depind chiar de acest respect.

De altfel — conform poziției pe care o adoptaseși față de mine — ai încercat și tu un fel de rezistență. Și anume, aveai obiceiul să spui că-mi merge excelent și că mă bucur de un tratament admirabil. Asta-i adevărat, dar nu cred că în împrejurările de atunci, acest tratament mi-a ajutat substanțial.

E drept că dragostea pe care mi-o arăta mama era nețărmurită, dar în mintea mea, dragostea ei era dependentă de tine și asta nu era o dependență favorabilă. Fără să știe, mama juca rolul hăitașului la o vînătoare. Chiar dacă metodele tale educative m-ar fi ajutat prin imposibil să-mi capăt independența, stîrnind în mine îndîrjire, aversiune sau chiar ură, bunătatea, vorbele înțelepte ale mamei (în haosul copilăriei mele, mama a fost prototipul însuși al înțelepciunii) și rugămintile ei potoleau totul, astfel că eram gonit înapoi, în cercul tău, din care altfel aș fi evadat poate, spre binele tău și al meu. Sau se mai întîmpla să nu ajungem la o adevărată împăcare, se întîmpla ca mama să mă apere de tine numai în ascuns, și numai în ascuns să-mi dea sau să-mi îngăduie ceva; și atunci mă pomeneam iar ființa care în fața ta se ferește de lumină, care minte, care știe că a greșit, care e un nimic și din această cauză nu poate obține decît pe furiș, pînă și ceea ce consideră că-i aparține de drept. Și, bineînțeles, m-am obișnuit apoi să încerc a obține tot pe furiș și acele lucruri, pe care eu însumi îmi spuneam că n-am dreptul să le cer. Asta însemna o nouă sporire a sentimentului culpabilității.

E drept, cred că nu m-ai bătut niciodată cu adevărat. Dar știi că începeai să zbieri, că te înroșeai la față, că-ți desfăceai repede bretelele, că le pregăteai pe speteaza fotoliului și pot să spun că pentru mine asta era și mai rău. E ca atunci cînd un om așteaptă să fie dus la spînzurătoare. Dacă-l spînzuri, omul moare și totul s-a sfîrșit. Dar dacă e nevoit să asiste la toate pregătirile execuției, și abia în clipa cînd lațul îi atîrnă în fața ochilor află că a fost grațiat, poate să sufere pe urmă o viață întreagă din cauza asta. Și apoi, din aceste numeroase ocazii în care îmi arătaseși limpede că aș fi meritat să mănînc bătaie și din care scăpasem doar cu chiu cu vai, datorită îndurării tale, nu mă alegeam decît cu o nouă și grea cantitate de sentiment al culpabilității. Ori încotro m-aș fi întors, rămîneam un vinovat în ochii tăi.

Mi-ai reproșat dintotdeauna (fie între patru ochi, fie în prezența altora, fiindcă nu-ți dădeai seama că acest amănunt poate fi umilitor și problemele copiilor tăi se tratau în public) că grație muncii tale trăiesc fără nici o grijă în liniște, căldură și belșug. Îmi amintesc de unele observații care trebuie să fi săpat adevărate brazde în creierul meu, ca de pildă: « De la vîrsta de șapte ani a trebuit să umblu cu roaba prin sate ». « Dormeam cu toții într-o singură odaie ». « Eram fericiți cînd aveam cartofi la masă ». « Ani de zile am avut răni deschise la picioare, fiindcă n-aveam încălțăminte de iarnă ». « Eram un copil cînd a trebuit să intru băiat de prăvălie la Pisek ». « De acasă n-am căpătat nimic, nici chiar cînd făceam armata, ba încă eu eram acela, care trimiteam bani acasă ». « Și totuși, știam că tata e tata. Dar astăzi cine mai ține seama de așa ceva? Ce știi copiii? Nimeni n-a avut atîta

de îndurat. Care copil înțelege azi așa ceva? » În alte împrejurări, povestiri de acest fel ar fi putut constitui un excelent mijloc de educație, ar fi însemnat o încurajare și o întărire pentru biruirea unor necazuri și a unor lipsuri asemănătoare cu cele prin care trecuse tata. Dar nu asta vroiai tu, schimbarea situației tale era tocmai rezultatul unor eforturi și noi nu aveam nici un prilej să ne distingem în modul în care o făcuseși tu. Peste un astfel de prilej noi n-am fi putut da decît făcînd uz de violență, revoltîndu-ne, fugind de acasă (presupunînd că am fi avut energia și puterea să luăm o astfel de hotărîre și că mama nu s-ar fi împotrivit cu metodele ei personale). Dar tu nu vroiai nimic asemănător, tu spuneai că asta înseamnă nerecunoștință, extravaganta, neascultare, trădare, țicneală. Adică pe de o parte ne îndrumai prin pilda și povestirile tale într-o anumită direcție, pe de altă parte ne interziceai cu toată severitatea să pornim într-acolo. Fiindcă altfel, abstracție făcînd de circumstanțele secundare, ar fi trebuit să te declari încîntat de aventurile Ottlei la Zürau⁶, de pildă. Ottla vroia tocmai să se întoarcă în locurile de unde plecaseși tu, vroia să muncească, să cunoască lipsurile așa cum le cunoscuseși și tu, refuza să se bucure de roadele muncii tale, așa după cum fuseseshi și tu independent de taică-tău. Erau oare intențiile ei atît de înfricoșătoare? Se îndepărta atît de mult de pilda și de învățăturile tale? Bine, să admitem că în cele din urmă Ottla a eșuat, că s-a făcut oarecum de rîs, că s-a agitat prea mult, că n-a dat dovadă de suficientă considerație față de părinți. Dar, oare a fost exclusiv vina ei, n-au fost și împrejurările de vină și, în primul rînd, faptul că tu erai atît de străin de ea? Oare la tine în prăvălie o simțai mai puțin străină (așa ai vrut după aceea să te auto-convingi) decît ți-a devenit mai tîrziu, la Zürau? Și oare n-ar fi fost în puterea ta (dacă ai fi putut să-ți impui așa ceva), să transformi această aventură într-o realizare foarte frumoasă, încurajînd-o pe Ottla, dîndu-i sfaturi, supraveghînd-o sau măcar avînd răbdare cu ea?

Cînd era vorba de experiențe de acest gen, spuneai de obicei, pe tonul unei glume amare, că ne merge prea bine. Dar într-un anumit sens, gluma asta nu era glumă. Tot ceea ce ai obținut tu prin luptă, noi am căpătat datorită ție, dar lupta pentru viața din afară, care ție ți-a fost accesibilă de timpuriu și de care n-am fost scutiți firește, nici noi, lupta asta noi am dus-o tîrziu, în perioada maturității, dar cu forțe copilărești. Nu afirm că situația noastră e din această cauză mai puțin favorabilă decît fusese situația ta, probabil că e mai curînd echivalentă — (deși, bine înțeles, împrejurările inițiale nu pot fi comparate); singurul nostru dezavantaj e că nu ne putem lăuda cu mizeria, că nu putem umili pe nimeni cu ea așa cum făceau tu vorbind despre mizeria ta. Recunosc că m-aș fi putut bucura în mod mai inteligent de roadele eforturilor și ale succeselor tale, că le-aș fi putut valorifica și le-aș fi putut continua spre marea ta bucurie, dar aici se ridica un obstacol, și anume, înstrăinarea dintre noi. Puteam să mă bucur de înlesnirile ce-mi ofereai, dar o făceam numai cu un sentiment de rușine, de sfîrșeală, de slăbiciune, de culpabilitate, lată de ce nu-mi puteam manifesta prin fapte recunoștința față de tine, iată de ce recunoștința mea semăna cu a unui cerșetor.

Un alt rezultat aparent al întregului tău sistem de educație a fost că am evitat tot ce-mi amintea — fie și pe departe — de tine. Și în primul rînd

⁶ Sora lui Kafka s-a ocupat în cursul anilor 1917—1918 de administrarea unei proprietăți în orșelul Zürau din Boemia.

am evitat prăvălia. În sine, și mai ales în anii copilăriei, ar fi trebuit să constituie o mare distracție pentru mine, fiindcă era plină de însuflețire, seara era luminată, puteam să văd și să aud nenumărate lucruri, din când în când mai dădeam câte o mână de ajutor, arătam ce pot, dar mai presus de orice puteam să te admir pe tine și strălucitele tale talente negustorești, felul în care vindeai, în care te purtai cu oamenii, glumeai, erai neobosit, știai să iei imediat o hotărâre în cazuri mai delicate și așa mai departe; pînă și felul în care împachetai ceva sau deschideai o ladă era un spectacol demn de văzut și, una peste alta, toate aceste amănunte alcătuiau o școală destul de bună. Dar fiindcă, încetul cu încetul, tot ce făceai mă înspăimînta, fiindcă tu și prăvălia deveneați unul și același lucru pentru mine, nu m-am simțit la largul meu nici în prăvălie. Anumite lucruri, care la început mi se păreau firești, au început să mă chinuie și să-mi pară o rușine, în special purtarea ta față de personal. Nu știu, poate că situația era aceeași cam în toate întreprinderile (ca, de pildă, la Asigurările Generale, unde pe vremea mea era identică, și cînd mi-am dat demisia, i-am explicat directorului că o făceam fiindcă nu puteam suporta insultele, deși nu fusesem direct insultat); motivul acesta, care nu era cu totul conform adevărului, nu era nici o minciună; încă de acasă căpătasem o dureroasă sensibilitate în această privință, dar în copilărie nu mă interesa ce se petrece în alte prăvălii. Pe tine însă te auzeam zbierînd, înjurînd și făcînd spume la gură de furie în prăvălie, și pe vremea aceea mi se părea că așa ceva nu se mai întîmplă nicăieri pe lume. Și nu era vorba numai de înjurături, ci de întreaga ta atitudine despotică. De pildă, cînd măturai cu un gest de pe teighea mărfuri, pe care nu vroiai să le amesteci cu altele — numai demența furiei tale putea constitui o vagă scuză pentru acest gest — și cînd funcționarul trebuia să le ridice. Sau felul în care vorbeai totdeauna despre un alt funcționar bolnav de plămîni: « De ce nu mai crapă odată, ciinele ăsta bolnav? » Spuneai despre salariați că sînt niște « dușmani plătiți » și e drept că așa era, dar înainte chiar de a fi astfel, îmi făcea impresia că pentru ei tu ești « dușmanul care plătește ». Tot la prăvălie am învățat un lucru de căpetenie și anume, că poți să fii nedrept. Pe propria mea piele n-aș fi aflat prea repede lucrul acesta; sentimentul culpabilității care se acumulasă în mine era prea mare și în raport cu el, dreptatea era de partea ta; dar în prăvălie erau oameni străini și după părerile mele copilărești de atunci corectate desigur, mai tirziu, deși nu prea radical, oamenii aceștia care munceau pentru noi, trăiau totuși într-o necontenință teamă față de tine. Firește că în privința asta exageram, și anume fiindcă presupuneam fără multă gîndire că impresia pe care le-o făceai era tot atît de cumplită ca impresia, pe care o făceai asupra mea. Dacă ar fi fost așa, le-ar fi fost cu neputință să ducă viața asta, dar fiindcă erau oameni în toată firea și aveau de obicei nervi excelenți, se scuturau fără nici o greutate de insultele tale, care, pînă la urmă îți stricau mai mult ție decît lor. Pentru mine, însă, prăvălia devenise de nesuferit din cauza acestui lucru, fiindcă îmi amintea prea mult de relațiile dintre noi doi: abstracție făcînd de interesul tău de om de afaceri și de setea ta de putere, prin capacitățile tale negustorești erai atît de superior tuturor celor care învățaseră meseria de la tine, încît erai nemulțumit de tot ce făceau ei, așa după cum erai mereu nemulțumit de tot ce făceam eu. Iată de ce era fatal să trec de partea personalului; dar și pentru că, de teamă, nu înțelegeam cum poate cineva să insulte un străin, și tot de teamă vroiam să găsesc o posibilitate de a împăca personalul — care după mine trebuia să spumege de furie — cu tine și cu

Întreaga noastră familie, fie numai pentru propria mea siguranță. Pentru asta nu mai era suficientă o atitudine obișnuită față de salariați, nici măcar o atitudine modestă; trebuia să fiu mai curînd umil, nu numai să-i salut eu primul, ci în măsura posibilului, să evit să-mi răspundă la salut. Și dacă eu, ființa lipsită de importanță, m-aș fi așternut pe jos ca să le ling picioarele, n-ar fi găsit oricum că e o compensație pentru felul în care tu, stăpînul, te deslănțuiai asupra lor. Relațiile acestea, în care eu mă manifestam ca un egal pentru ei, aveau un efect ce depășea hotarele prăvăliei și ale prezentului (o manifestare asemănătoare, dar mai puțin periculoasă și profundă cum e a mea, e predilecția Ottlei pentru relațiile cu oamenii nevoiași, conversațiile ei cu servitoarele, care pe tine te supără atît de mult, și așa mai departe). Ajunsesem să mă tem de a merge la prăvălie, care de altfel încetase de mult să mai fie o problemă pentru mine, chiar mai înainte de a fi intrat în gimnaziu, și în felul acesta m-am îndepărtat și mai mult de ea. Mi se părea oricum că e mult mai presus de capacitățile mele mai ales fiindcă tu spuneai că le consumă și pe ale tale. Atunci ai încercat (lucru care mă mișcă azi și-mi inspiră jenă), să extragi din antipatia pe care mi-o inspira prăvălia, și care te îndurera totuși profund, să extragi așadar o cît de mică mîngiere pentru tine începînd să afirmi că lipsa de spirit negustoresc e compensată la mine de idei mai înalte. Desigur, explicația pe care ți-am smuls-o astfel a bucurat-o pe mama; cît despre mine m-am lăsat convins că e așa în deșertăciunea și mizeria în care mă aflam. Dacă însă numai, sau îndeosebi, «ideile înalte» ar fi fost cauza pentru care m-am îndepărtat de afaceri (azi, dar abia azi, le urăsc de fapt și din toată inima), ar fi trebuit să se manifeste altfel, în loc să mă lase să mă strecur liniștit, dar plin de teamă prin liceu și facultatea de drept, înainte de a ancora definitiv în fața unui birou de funcționar.

Dorința mea de a fugi de tine însemna necesitatea de a fugi de toată familia, chiar și de mama. Lîngă ea găseam totdeauna apărare, dar numai conform vederilor tale. Dragostea și devotamentul ei față de tine erau prea mari și o împiedicau să fie o putere spirituală de sine stătătoare și durabilă în lupta pe care o ducea un copil. Și instinctul copilului era foarte just fiindcă pe măsură ce treceau anii, mama se apropia tot mai tare de tine; în timp ce ea personal și-a păstrat totdeauna o independență aproximativă, dar a făcut-o frumos, cu gingășie și fără să se supere efectiv vreodată, odată cu trecerea anilor a preluat orbește și din ce în ce mai total — mai curînd pe cale afectivă decît intelectuală — părerile și sentințele tale în legătură cu copiii, mai ales în cazul greu al Ottlei. Firește, nu trebuie să uităm cît de chinuitoare, cît de extenuantă în fond, era poziția mamei în familie. A trudit și în prăvălie și în gospodărie, a luat de două ori parte la toate bolile din familie, dar culmea a fost ceea ce a trebuit să îndure din cauza poziției pe care o avea între noi și tine. I-ai arătat totdeauna dragoste și considerație, dar în privința asta ai menajat-o tot atît de puțin cît am menajat-o și noi. Nu era nici un fel de diversiune, nimeni din noi nu se gîndea la ceva rău, nu ne gîndeam decît la lupta pe care tu o duceai împotriva noastră, pe care noi o duceam împotriva ta și ne împăcam pe spinarea mamei. Nu era de loc o contribuție fericită la educația copiilor tăi felul în care — firește, fără nici o vină din parte-ți — o torturai din cauza lor. Era chiar o aparentă justificare a purtării noastre, nejustificabile altfel față de ea. Cîte n-a îndurat mama de la noi din cauza ta și de la tine din cauza noastră, fără să mai punem la socoteală cazurile cînd aveai tu dreptate, pentru că ne ierta, deși chiar această iertare putea să fie uneori doar un protest demonstrativ, tăcut

și inconștient, împotriva metodelor tale. Desigur, mama n-ar fi putut suporta toate astea dacă dragostea pentru noi toți și fericirea pe care i-o procura această dragoste nu i-ar fi dat puterea să suporte.

Nu toate surorile erau de partea mea. Poziția pe care o avea Valli față de tine, era cea mai fericită. Fiind cea mai apropiată de mama, s-a alipit și de tine, fără prea mare efort și fără sacrificii. E drept că tocmai de dragul mamei ai fost mai prietenos față de ea, deși nu prea avea ștofă de Kafka în ea. Poate că tocmai asta îți convenea, poate că acolo unde nu găseai urmă de Kafka, nu puteai nici tu pretinde așa ceva; și nici nu aveai impresia că în cazul nostru, că la ea se pierde ceva care trebuie să fie salvat cu forța. De altfel, în măsura în care specificul Kafka se manifesta la femeii, nu-ți era niciodată prea simpatic. Poate chiar că relațiile dintre Valli și tine ar fi devenit și mai prietenești, dacă noi ceilalți nu le-am fi stingherit într-o oarecare măsură.

Elli e singurul exemplu de reușită aproape totală a unei evadări din cercul tău și, judecând după anii copilăriei, de la ea m-aș fi așteptat cel mai puțin s-o facă. Era doar o fetiță atât de greoaie, obosită, fricoasă, prost dispusă, plină de sentimentul vinovăției, foarte umilă, răutăcioasă, leneșă, zgîrcită și lacomă că abia îmi venea să mă uit la ea; nici nu-i adresam cuvîntul, atât de mult îmi amintea de mine însumi, atât de asemănătoare mie ieșise din vraja aceleiași educații. Îmi era sîcîrbă mai ales de lăcomia ei, fiindcă a mea era și mai mare dacă și asta e cu puțință. Lăcomia e unul din cele mai sigure indicii a unei adînci nefericiri; în mine era atîta nesiguranță, încît nu mă consideram stăpîn decît pe ceea ce aveam în mîna sau în gură, sau cel puțin pe ceea ce aveam de gînd să pun mîna sau să duc la gură și Elli, care se afla în aceeași situație cu mine îmi lua tocmai asta. Dar totul s-a schimbat, fiindcă la o vîrstă foarte fragedă — e un amănunt foarte important — a plecat de acasă, s-a măritat, a avut copii, a devenit veselă, fără griji, îndrăzneată, generoasă, desinteresată și plină de speranțe. E aproape de necrezut că tu nici măcar n-ai observat schimbarea și că în orice caz n-ai prețuit-o la justa ei valoare, atît ești de orbit de pica ce ți-a inspirat Elli din totdeauna și care în fond a rămas aceeași, atîta doar că acum e mai puțin actuală fiindcă Elli nu mai locuiește cu noi și în afară de asta, dragostea ta pentru Felix și afecțiunea pentru Karl⁷ i-a slăbit tăria. Gerti⁸ e singura care trebuie să-i mai suporte uneori consecințele.

Despre Ottla aproape că nu îndrăznesc să scriu; știu că acest subiect primejduiește tot efectul, pe care sper să-l aibă scrisoarea mea. În mod normal, adică dacă nu se află în nevoie sau în primejdie, singurul sentiment pe care ți-l inspiră e ura. Mi-ai împărtășit chiar tu convingerea că Ottla îți face dinadins supărări și necazuri și că e fericită cînd te știe suferind din cauza ei. Asta înseamnă că e un fel de diavol. Cît de imensă trebuie să fie înstrăinarea care a intervenit între voi doi — mai mare încă decît cea dintre mine și tine — dacă o asemenea imensă eroare a devenit posibilă! Ottla e atît de departe de tine, încît nici măcar n-o mai vezi, încît în locul unde bănuiești că se află ea, pui o fantomă. Recunosc că ți-a făcut multe greutăți. Nu pricep prea bine cazul acesta foarte complicat, cred însă că a fost vorba de un personaj de tip Löwy, dar minuind cele mai eficace arme de tip Kafka. Între mine și tine nu s-a purtat de fapt o luptă adevărată, cu mine ai ter-

⁷ Cumnatul lui Kafka.

⁸ Nepoata lui Kafka, sora lui Felix.

minat repede ; rezultatul a fost înstrăinarea, amărăciunea, mîhnirea și luptă interioară. Dar tu și Ottla ați rămas tot timpul pe poziții de luptă, v-ați păstrat tot timpul forțele proaspete. Priveliștea era mărească, dar și deznădăduită. La început ați fost foarte aproape unul de celălalt, fiindcă și azi, dintre noi patru, Ottla e poate expresia cea mai pură a căsniciei voastre, a părinților, precum și a forțelor pe care le-a adunat ea. Eu nu știu ce anume v-a împiedicat să vă bucurați de armonia care ar trebui să domnească între un tată și copilul lui, pot doar să-mi închipui că s-a petrecut în ea aceeași evoluție, care s-a petrecut și în mine. La tine a fost caracterul despotice, la ea o încăpăținare de Löwy, sensibilitate, sentiment al justiției, neliniște, și la baza lor, conștiința forței unei Kafka. E drept că și eu am influențat-o, dar nu cu premeditație, ci mai curînd prin simplul fapt că existam. De altfel, ea a fost cea mai mică dintre noi, a fost introdusă în relații de forță dinainte stabilite și a putut să-și formeze singură o părere din bogatul material pe care-l avea la dispoziție. Pot chiar să-mi închipui că a șovăit o vreme în sinea ei și s-a întrebat ce e mai bine : să se arunce de gîtul tău, ori să treacă în tabăra adversă ; e evident că ai făcut o greșală cînd ai respins-o, fiindcă — dacă lucrul acesta s-ar fi realizat — ați fi alcătuit un splendid exemplu de înțelegere perfectă. E drept că pentru mine ar fi însemnat pierderea unui aliat, dar priveliștea pe care mi-ați fi oferit-o, m-ar fi despăgubit regește, ba chiar fericirea imensă de a fi pe deplin satisfăcut măcar de un singur copil, te-ar fi schimbat mult în favoarea mea. Desigur că azi, toate astea nu mai sînt decît vise. Ottla nu-î aliata tatei, trebuie să-și găsească singură un drum ca și mine și dat fiind plusul de siguranță, de încredere în sine, de sănătate, de lipsă de scrupule, pe care-l are în comparație cu mine, o consideri mai rea și mai perfidă decît sînt eu. Înțeleg lucrul acesta ; în ochii tăi nu poate fi altfel. Ea însăși e în stare să se vadă în ochii tăi, să participe la suferința ta și să se necăjească din cauza ei — dar nu să deznădăduiască, deznădejdea mi se cuvine numai mie. E drept că ne vezi adesea împreună, răzvrățiți aparent, auzi că șușotim, că rîdem, că vorbim din cînd în cînd despre tine și ai impresia că sîntem niște conjurați impertinenți. Ciudată conjurație ! Firește, ai fost dintotdeauna subiectul principal al conversațiilor noastre, dar, crede-mă, cînd sîntem împreună, nu complotăm nimic împotriva ta, ci analizăm cu încordare, cu haz, cu seriozitate, cu dragoste, cu înverșunare, cu mînie, cu încăpăținare, cu supunere, cu sentimentul vinovăției, cu toate forțele minții și ale inimii procesul cumplit care se desfășoară între tine și noi ; analizăm în toate amănuntele, pe toate fețele, la toate prilejurile, de aproape și de departe, procesul acesta, în care tu afirmi neîncetat că ești judecătorul deși, în mare parte (dar aici las cîmp liber tuturor erorilor, pe care le-aș putea face), ești una din părți, la fel de slabă și de decepționată cum sîntem noi.

În legătură cu aceasta, Irma a constituit un exemplu bogat în învățăminte pentru efectele sistemelor tale educative. Pe de o parte, cînd a venit la tine în prăvălie era, totuși, o străină, un om în toată firea și tu erai în primul rînd patronul ei, vasăzică era expusă influenței tale numai parțial și la o vîrstă cînd se putea împotrivi ; pe de altă parte era totuși o rudă, care respecta în tine pe fratele tatălui ei, ceea ce-ți dădea asupra-i o autoritate mai mare decît ar fi avut-o un simplu patron. Și totuși, fata asta, care în trupul ei plîpînd avea atîta destoinicie, atîta înțelepciune, atîta silință, atîta modestie, care era atît de demnă de încredere, de dezinteresată, de credincioasă, care iubea în tine un unchi și admira un patron, care s-a distins și înainte

și după aceea în alte întreprinderi, ei bine, fata asta n-a fost o funcționară exemplară la tine. E drept că ne țineam și noi de capul ei, e drept că față de tine avea o poziție similară cu a unui copil; și apoi forța cu care știi tu să încovoi pe alții se exercita și asupra ei cu atîta tărie, încît și în ea s-a dezvoltat (numai față de tine, desigur și fără suferința adîncă a unui suflot de copil, sper) nepăsarea, neglijența, humorul macabru, poate și oarecare încăpăținare, în măsura în care era capabilă de așa ceva; nu mai pomenesc faptul că era bolnăvicioasă, că era destul de nefericită și că suferea din cauza unei căsnicii nereușite. Relațiile dintre voi doi, foarte semnificative pentru mine, le-ai rezumat într-o frază devenită clasică în familie, asemănătoare cu un blasfem, dar foarte potrivită pentru a demonstra tocmai nevinovăția ta în atitudinea față de oameni: « Biata de ea, multă porcărie mi-a lăsat moștenire ! »

Aș mai putea vorbi de multe alte domenii ale influenței tale și ale luptei împotriva acestei influențe, dar ar însemna să pășesc pe un teren nesigur și să fac supoziții. De altfel, pe măsură ce te depărtezi de afaceri și de familie ești — cum ai fi fost dintotdeauna — cu atît mai prietenos, mai îngăduitor, mai politicos, mai prevenitor, mai compătimitor (vreau să spun: chiar și în aparență) așa cum e, să zicem, un autocrat, care trecînd dincolo de granițele țării lui, nu mai are motiv să rămînă tiran și e în stare să fie blind cu oamenii cei mai de rînd. Cînd ne fotografiam în grup la Franzensbad, de pildă, arătai printr-o muleții ursuzi din jurul tău, cum arată un rege cînd călătorește. Copiii tăi ar fi putut profita, desigur, de această situație, dar pentru asta ar fi trebuit să se priceapă la așa ceva încă din copilărie, ceea ce era cu neputință, pentru asta eu de pildă n-ar fi trebuit să mă aflu mereu în centrul cercului strict închis al influenței tale, așa cum s-a întîmplat în realitate.

În felul acesta am pierdut nu numai cum spui tu, spiritul de familie; dimpotrivă îl aveam încă, dar era în primul rînd negativ, fiindcă se referea la desprinderea suletească de tine (care desigur nu putea fi dusă niciodată pînă la capăt). Dar relațiile mele cu cei aflați dincolo de granițele familiei, au avut de suferit și mai mult, dacă așa ceva e posibil. Te înșeli cu desăvîrșire dacă-ți închipui că pentru alții fac orice din dragoste și devotament, în timp ce din răceală și din perfidie, pentru tine și pentru familie nu fac nimic. Îți repet pentru a zecea oară: aș fi ajuns în orice caz o ființă fricoasă și neîncrezătoare în oameni, dar de aici și pînă la punctul unde am ajuns de fapt e un drum lung și care se pierde în beznă. (Pînă acum, n-am ascuns intenționat în scrisoarea asta decît prea puține lucruri, dar de acum înainte, voi fi nevoit să păstrez tăcerea asupra unora dintre ele, pentru că mi-e încă prea greu să ți le mărturisesc și să mi le mărturisesc. Spun asta pentru că s-ar putea să găsești destul de confuză panorama, pe care ți-o ofer, dar te rog să nu crezi că de vină e lipsa de argumente; aș spune mai curînd că dezvăluirea unora dintre ele ar alcătui o imagine de o grosolănie insuportabilă. Nu-i chiar așa de ușor să găsești calea de mijloc). De altfel, e suficient să amintesc lucruri petrecute mai de mult: în fața ta îmi pierdusem încrederea în mine și în locul ei am căpătat sentimentul unei nețărmurite culpabilități. (Cu gîndul la această nețărmurire, am scris odată foarte just despre cineva: « Se teme că rușinea asta are să-i supraviețuiască »). Îmi era cu neputință să mă transform brusc cînd eram cu alții, dimpotrivă, față de ei sentimentul culpabilității mele creștea, fiindcă după cum ți-am mai spus, mă simțeam obligat să repar toate greșelile de care te făceai vinovat

la prăvălie cu complicitatea mea. Și apoi, tu ridikai veșnic, fâșiș sau în taină, obiecții împotriva tuturor celor cu care aveam eu relații și lucrul acesta tot eu trebuia să-l ispășesc. Neîncrederea față de toată lumea pe care încercai s-o provoci în mine fie că eram acasă, fie că eram la prăvălie (dă-mi exemplul unei singure ființe, care să fi însemnat ceva pentru mine în copilărie și pe care să n-o fi făcut tu de două parale, măcar o singură dată) și care pe tine — ciudat lucru ! — nici măcar nu te supăra (fiindcă aveai destulă putere ca s-o suporti și apoi de fapt, era poate o emblemă a stăpînului) — neîncrederea asta care în ochii mei de copil nu era confirmată nicăieri, deoarece zăream pretutindeni numai oameni de o inaccesibilă perfecțiune, s-a transformat în neîncredere față de mine însumi și în permanentă teamă față de tot restul lumii. Vasăzică în limitele acestui sentiment îmi era cu neputință să găsesc un refugiu împotriva ta. Că te-ai înșelat în această privință se explică poate prin faptul că n-ai știut mai nimic despre relațiile mele cu oamenii, precum și prin neîncrederea, prin gelozia (nu tăgăduiesc doar că mă iubești) ce-ți provoca ideea că trebuie să caut undeva o compensație pentru pierderea vieții de familie ; era cu neputință, după tine să duc aceeași existență și dincolo de zidurile casei. De altfel, în privința asta, am găsit încă în copilărie o oarecare mîngiere tocmai în neîncrederea față de părerile mele ; îmi spuneam așa : « Exagerezi, ai tendința să consideri că toate fleacurile sînt niște excepții mari, așa fac toți tinerii ». Dar mai tîrziu, pe măsură ce considerațiile ce făceam asupra vieții se îmbogățeau, am pierdut aproape cu totul și mîngierea asta.

În romînește de IULIA SOARE

RADU ENESCU

FRANZ KAFKA

Omul și epoca sa

Aproape neobservată în timpul vieții scriitorului, opera lui Franz Kafka s-a bucurat de o neașteptată glorie postumă. De altfel, o parte apreciabilă a scrierilor lui Kafka au apărut tot postum, împotriva voinței sale exprese, prin « pioasa impostură » săvârșită de Max Brod, prietenul intim și executorul său testamentar. Franz Kafka face parte, împreună cu Rilke, Egon Erwin Kisch, Werfel, Ludwig Winter, Rudolf Fuchs, Fr. C. Weisskopf și alții, dintr-o strălucită pleiadă de scriitori de limbă germană din vechea Pragă. În acest oraș a văzut de altfel lumina zilei la 3 iulie 1883. Tatăl său era un comerciant evreu destul de înstărit. După studii medii la liceul german, Franz Kafka se înscrie în 1901 la universitate, unde oscilează între studiul filozofiei și al chimiei, dar pînă la urmă optează definitiv pentru facultatea de drept, obținînd în 1906 titlul de doctor în științele juridice. Din 1908 lucrează ca jurist în domeniul asigurărilor împotriva accidentelor, într-o instituție semietatizată, unde are ocazia să cunoască viața și doleanțele proletariatului praghez. În același an debutează în arena literară. În 1915 i se decernă premiul *Fontane*, îndeosebi pentru nuvelele *Fochistul* și *Verdictul*. A călătorit sporadic în Italia, Franța și Germania, însă majoritatea vieții și-a petrecut-o în orașul natal. Întreprinde trei tentative nereușite de căsătorie, două cu Felice Brauer, ultima cu Dora Dymant. În 1917 se îmbolnăvește de tuberculoză, maladie ce îi va fi fatală, iar în 1922 e obligat să renunțe definitiv, din motive de boală, la cariera profesională, în care se achitase cu meticulozitate și spirit de răspundere de sarcinile ce-l incumbau. Între 1920—1922 întreține raporturi de tandră amicitie cu scriitoarea cehă Milena Jesenská, care îi traduce cîteva opere, publicate în ziarul praghez, *Tribuna*. După repetate spitalizări și deplasări temporare la țară, pentru cură, moare la 3 iulie 1924 în sanatoriul Kierling din Viena. O viață săracă în evenimente exterioare, lipsită de spectaculos, modestă și retrasă, care însă a dus, prin contrast, la o hipertrofiere a existenței sale lăuntrice, chinuită de disperări și temeri disproporționate, obsedată pînă la tragism de propriile sale probleme de conștiință, analizate cu scrupuloasă cazuistică. Întreaga lui operă nu este decît tentativa de a-și exprima drama sa, în cele mai multe cazuri autorul identificîndu-se cu personajele sale principale. Numele acestora sînt în fond pseudonime ale lui Kafka. O dovadă în acest sens este și utilizarea frecventă a anagramei. Karl Rossmann, Joseph K., agrimensorul K. din cele trei romane, care alcătuiesc o « trilogie a singurătății » (Brod) nu sînt decît alter-ego-urile lui Kafka. Numele lui Gregor

Samsa din *Metamorfoza* are consoanele și vocalele (doi de a) așezate exact în aceeași poziție ca și în numele autorului. Despre Georg Bendemann din *Verdictul*, scriitorul însuși ne mărturisește în *Jurnal* că e vorba de o altă ipostază a sa. Tragismul existenței lui Kafka, de o funciară inconsistență lăuntrică, de o deconcertantă singurătate, de o incapacitate iremediabilă de a-și afla un rost social este condiționat nu numai de experiențe personale, ci și de fundalul lor social-istoric.

Kafka și-a petrecut majoritatea vieții în imperiul habsburgic. O aluzie transparentă la caracterul perimat, la impotența structurală a societății feudal-burgheze din monarhia austro-ungară aflăm de altfel în povestirea sa *O filă veche* din ciclul *Medicul de țară*. Engels descrie deosebit de plastic situația Austro-Ungariei într-o scrisoare din 11 octombrie 1893, adresată lui Viktor Adler. Industria se află într-o puternică evoluție — spune Engels — dar din cauza sistemului de protecție vamală, forțele de producție au rămas în urmă. Industriașii sînt intim legați de bursă și de bănci. « În orașe un filistinism, destul de indiferent politic, care trece în feacism și care dorește, înainte de orice, liniște și plăceri ». La țară creșterea datoriei, deci dispariția treptată a micii proprietăți. Latifundiarul constituie clasa conducătoare reală, dar ei sînt mulțumiți cu situația lor politică, ce le asigură mai mult o dominație indirectă. Marea burghezie, cercurile financiare conducătoare și industria grea legată de ele dețin o putere politică « încă mult mai indirectă » decît moșierii. Dar și marea burghezie lîncezește într-un sentiment de autosatisfacție. Cei de sus n-au, deci, nici o dorință de-a transforma dominația indirectă într-una directă, constituțională. Cei mărunti, în schimb, nu manifestă nici un efort serios în vederea unei participări reale la puterea politică. « Rezultat: indiferență și stagnare, tulburată doar de luptele naționale ale diferiților nobili și burghezi între ei și de evoluția uniunii cu Ungaria ». În *Războiul țărănesc german* (E.S.P.L.P., 1958, pg. 12) Engels subliniază de asemenea incompetența politică a burgheziei austriece: « Prin războiul din 1866 burgheziei i-a picat plocon Austria. Dar burghezia nu știe să guverneze; ea este neputincioasă și cu totul incapabilă să facă ceva. Un singur lucru e în stare să facă: să-și dezlănțuie furia împotriva muncitorilor de îndată ce aceștia încep să se miște ». O clasă socială incapabilă, deci, de orice velleități pozitive, a cărei singură preocupare este reprimarea aspirațiilor revoluționare ale proletariatului, sub al căror coșmar își prelungește existența perimată. Firește, marasmul burgheziei austriece, spectacolul de apă stătută pe care-l oferea au determinat, accentuînd și particularități structurale, geneza notelor de sumbru pesimism în epica lui Kafka. Opera kaffiană exprimă într-o măsură apreciabilă și sentimentul unei singurătăți fără ieșire, cum afirmă comentatorul occidental Friedrich Beissner, a imposibilității de-a afla un drum spre o viață luminoasă. Dar nu este nicidecum vorba de o leșire ori de un drum ca atare, ci de o leșire și un drum sociale, istorice. Kafka a trăit stagnarea și indiferența, filistinismul și suficiența parazită a burgheziei timpului său și le-a exprimat artistic în imagini, uneori terifiante, dar n-a reușit să se smulgă total din acest marasm social și etic. Lui Kafka i se potrivesc în mod exemplar cuvintele rostite de Marx despre scriitorii mic-burghezi (K. Marx și F. Engels: *Despre artă și literatură*, E.S.P.L.P., 1953, pg. 19): « Ceea ce face din ei reprezentanți ai micii burghezii, este faptul că gîndirea lor nu este în stare să depășească limitele pe care micul burghez nu le depășește în viață, că, din această cauză, ei sînt împinși în teorie spre aceleași probleme și soluții spre care micii burghezi sînt mînați, în viață

practică, de interesul material și de poziția lor socială. Acesta este, în genere, raportul dintre reprezentanții politici și literari ai unei clase și clasa pe care o reprezintă ».

Kafka s-a născut și a trăit aproape exclusiv la Praga. În acea vreme, capitala regatului boem era un punct deosebit de nevralgic, un adevărat barometru istoric al imperiului habsburgic, un teatru al unor acute conflicte sociale și naționale. La numai zece ani, Kafka asistă la cea mai amplă demonstrație de mase din istoria Pragăi. Social-democrația cehă, în alianță cu aripa stângă a partidului burghez al tinerilor cehi, întreprinde o vastă acțiune în favoarea sufragiului universal. Au loc represiuni armate, urmate de arestări. Agitația continuă, îndeosebi de către *Omladina* (Organizația uniunii tinerilor cehi). În preziua aniversării nașterii lui Franz Josef răsună pe străzi cîntecul revoluționar *Steagul roșu* și se răspîndesc manifeste socialiste. Se proclamă starea de asediu și se operează masive arestări. În 1905, ca un ecou al evenimentelor revoluționare din Rusia, au loc la Praga mari demonstrații muncitorești. Rezistența proletariatului ceh devine acută în timpul primului război mondial. Pasivă în patrie, rezistența ia forme active pe front. La 1 mai 1918, pe străzile Pragăi, se manifestează pentru instaurarea republicii socialiste. Se și formează un consiliu de conducere socialistă. Conducătorii de dreapta ai social-democrației cehi trădează însă idealurile revoluționare permițînd proclamarea, în luna octombrie a aceluiași an, a republicii burgheze capitaliste. Edificiul cezaro-crăiesc e înlocuit de o republică burgheză. Exploatarea și contradicțiile societății capitaliste rămîn în fond neschimbate. Deziluzia lui Kafka se reflectă în *Castelul*, scris după prăbușirea monarhiei habsburgice, roman în care inutilitatea eforturilor umane și inechitatea socială devin un dat imuabil, absolut, generînd o atmosferă de disperare radicală. Kafka n-a fost străin de toate zguduiriile sociale ale epocii sale. Sensibilitatea sa exacerbată le-a înregistrat cu dureroasă minuție. Atitudinea lui însă a fost mai mult de spectator, deși Brod și traducătorul lui Rilke în cehă, Camil Ressler, afirmă că scriitorul ar fi frecventat cercurile anarhiste (Oskar Kosta: *Wege Prager deutscher Dichter zum tschechischen Volk, Aufbau*, 5—6, 1958, pg. 569).

Praga avea în statul habsburgic o situație specială. Peste o jumătate de milion de cehi trăiau acolo, cînd într-un protest mut, cînd într-o răzvrătire fățișă. În mijlocul poporului ceh, ca o insulă, fără aderențe la masele populare, locuiau 25.000 de germani, care formau casta dirigitoare, care ocupau posturile de conducere în aparatul statal, în industrie și finanțe. Această minoritate germană îngloba în sînul ei o și mai înfîmă minoritate, cea a evreilor înstăriți de limbă germană, din care făcea parte și Kafka. Scriitorul era deci un minoritar în cadrul unei minorități, fapt ce-a contribuit desigur la formarea psihologiei sale de *out-sider* și a influențat atitudinea sa specifică față de orașul său natal. Kafka a iubit Praga, dar a manifestat concomitent și o distanțare față de vechiul burg boem. Orașul exercita asupra scriitorului o fascinație amestecată însă cu teroare. Aflăm în epica lui Kafka referințe concrete la orașul său de baștină prin care își plimba adesea singurătatea fără leac. Exegeții susțin că în *Procesul* e vorba de *Banca cehă a Uniunii*, că pentru *Castel* ar fi servit drept model castelul Walenstein din Friedland. Un cercetător a urmărit itinerarul celor două personaje din *Descrierea unei lupte*, identificînd topografia acțiunii în detalii. Anumite locuri din Praga « sînt descrise aici cu preciziunea unui ghid », cu o fidelitate pitorească amintînd povestirile lui Egon Erwin Kisch (Emanuel Frynta:

Kafka e Praga, *II Contemporaneo*, 42, 1961, pg. 57). Dar raportul dintre scriitor și oraș nu rezidă doar în aspecte și corespondențe exterioare, de natură topografică. După tată, Kafka se trage din evreimea cehă, mama lui e din Podebrany, veche provincie cehă scriitorul cunoaște destul de bine limba și manifestă un viu interes pentru literatura cehă. În tinerețea lui a frecventat *Clubul tinerilor*, unde a cunoscut pe Jaroslav Hašek și S. K. Neumann. Avea o deosebită venerație față de opera poetei Božena Němcová. Milenei îi scria despre « *pasiunea, gingășia și mai presus de toate înțelepciunea clarvăzătoare a acestei scriitoare* », iar unui amic de « *inepuizabila ei cunoaștere a omului* ». Kafka a simpatizat cu poporul ceh pentru că era oprimat de o înfimă minoritate germanică, dar el însuși aparținea totuși acestei minorități pe care o detesta. Toată viața, Kafka a pendulat între familia evreiască, limba germană și poporul ceh, fără însă să-și găsească vreodată un loc statornic. Conștiința sa era sfîșiată de aspirații neîmplinite, de iubiri zadarnice, de dăruiri fără răspuns. Om al epocii sale, legat prin fire inextricabile de mediul său, Kafka n-a fost deplin acceptat și nici n-a acceptat deplin serviciile lumii sale. Ca om, artist și cetățean a ocupat perpetuu o poziție limitrofă, pe care însă a exprimat-o artistic cu o excepțională forță sugestivă.

În țara nimănu

În ultimul capitol din *America, Teatrul naturii din Oklahoma*, Kafka ne spune despre eroul său : « *de altfel, își repeta el mereu în sinea lui, nu-l interesa atât felul muncii sale, cât să se stabilească în mod durabil și în general undeva* ». Scriitorul exprima astfel propria sa aspirație, care însă a rămas toată viața sa nesatisfăcută. Kafka și-a consumat existența într-o țară a nimănu, între forțele și realitățile care se înfruntau. Statornicia, rostul și măsura nu le-a aflat niciodată în viață, pe care a trăit-o fantomatic, cu tragice crispări, în poziția eternului exilat. Realitățile ordinii existente nu le accepta, pentru viitor nu avea forța, dinamismul și vitalitatea necesare. Și nici o clarviziune adecvată. Dorea să-și învingă însingurarea, dar orice apropiere de societate, de oameni simpli, se solda cu o nouă reculare. « *Această zonă limitrofă* — ne spune scriitorul în *Jurnal — între singurătate și colectivitate am părăsit-o extrem de rar, dimpotrivă, m-am stabilit în ea mai mult chiar decît în însăși singurătatea mea. Ce țară vie și frumoasă era Insula lui Robinson în comparație cu aceasta !* » Orice demers pozitiv atrăgea după sine nu o îmbogățire a personalității, ci nespun de multe renunțări și pierderi. Ca artist a dus o luptă subtilă împotriva familiei care-l minimaliza, a profesiunii care-l absorbea, a bolii care-l nimicea. Vedea în scrisul său « *mici tentative de independență, încercări de evadare cu rezultat minim* ». A obținut rezultate minime, omeneste și nu artistice vorbind, pentru că vroia să se distanțeze de imaginea inumană a realității, să aplaneze contradicțiile pe planul creației artistice. Dar contradicțiile erau mai puternice și-l învingeau. Vroia să evadeze prin verbul său chinuit din cătușele ineluctabile ale propriei sale clase, dar nu avea perspectiva unei alte baze sociale superioare. Protestul său se pierdea în vid. « *Strigăt, fără ecou* » — cum însuși mărturisea. Cu propria sa familie era în cele mai proaste relații. « *Toți îmi sînteți străini* ». . . « *doar înrudire de sînge există, dar nu se manifestă* ». În *Scrisoarea către tatăl său* (1919) ruptura cu mediul familiar este vehementă, ea depășește sfera

raporturilor particulare și dobîndește un netăgăduit substrat social. Adepții psihanalizei au aflat în *Scrisoare* o mină de aur pentru ilustrarea complexului oedipian. Dar acest document zguduitoare nu exprimă un conflict patologic individual, ci unul social cu implicații mult mai profunde. Kafka avea cunoștință de scrierile lui Freud, dar considera psihanaliza o « *eroare funestă* ». Violența lui Kafka, dezlănțuirea urii sale latente izvorăsc din resentimentul autorului că nu a reușit totuși să depășească sufletește mentalitatea familială, pe care o detesta pentru meschinăria și suficiența ei mic-burgeză. În *Scrisoare* ni se dezvăluie un acut conflict între generații. Tatăl era un reprezentant model al burgheziei capitaliste, un self-made-man care își încropise averea și forța prin propria lui energie și iscusință. Un parvenit crescut în tradiții în aparență inebranabile, limitat în prejudecățile sale, care însă îi asigurau un viguros echilibru interior. Fiul aparținea altei lumi. Era vlăstarul epocii imperialiste în care contradicțiile sociale deveneau tot mai vizibile și ireconciliabile. Locul mic-burghezului productiv, relativ independent, îl luase mic-burghezul intelectual și birocrat, total subordonat orinduirii sale, complet dezarmat în fața realității, trăind în neliniștea anxioasă a unui continuu prezent, fără trecut dar și fără viitor. Subiectiv, tatăl era mulțumit, fiul în schimb într-o permanentă derută sesizînd cu sensibilitatea lui ascuțită crespusul iremediabil, dar fără nici o înțelegere concretă a unicei căi salvatoare. De aici superioritatea subiectivă a tatălui și ura filială vehementă, completată și de un acut sentiment al culpabilității. Totuși, Kafka nu s-a resemnat niciodată definitiv, nu a acceptat mutilarea existenței omenеști de către o societate inumană. Imaginea omului pe care o dorea Kafka e întruchipată de sora sa Ottilia: « *pură, sinceră, cinstită, consecventă. Modestie și mîndrie, receptivitate și limitare, dăruire și independență, timiditate și curaj, într-un echilibru care nu înșeală* ». În *Scrisoarea către tatăl său*, Kafka se desolidarizează teoretic de mediul și mentalitatea mic-burgeză. Aderă el însă la aspirațiile clasei muncitoare? Nu, ci rămîne suspendat între fronturi. Atitudinea lui Kafka față de muncitori e contradictorie. Scriitorul a cunoscut, prin însăși natura muncii sale profesionale, proletariatul din Praga, mizeria și suferința lui, exploatarea crîncenă și oprimarea națională la care era supus. Adeseori își mărturisește solidaritatea sa față de muncitori. *Fochistul* este prima operă a unui scriitor praghez de limbă germană care introduce figura muncitorului în literatură. Dar muncitorul apare aici izolat, pierdut, supus unui destin ineluctabil, în ipostaza unui obiect care suferă. De altfel, Karl Rossmann optează pentru unchiul său cel bogat, senator capitalist, dintr-un fatalism concesiv, deși simpatia sa e fățiș de partea fochistului. În povestirea *O vizită în mină*, din ciclul *Medicul de țară*, minierii alcătuiesc o masă tăcută, uniformă, împietrită într-o mușenie doar cu veleități protestatare. În general, personajele lui Kafka se recrutează arareori dintre muncitori. Figurile cele mai reușite artistic sînt existențe obscure, larvare, anonime, aparținînd mediului mic-burghez, populat de comis-voiajori, funcționari, comercianți mărunți etc. Față de muncitori, Kafka nutrește sentimentul unei compasiuni generoase și pline de o reală umanitate, dublată și de sentimentul vinovăției sale. El contemplă suferința, dar nu luptă împotriva ei. Poziția sa este cea a spectatorului protejat. Milenel îi scrie, de pildă, despre o manifestație populară: « *Încep să privesc pe fereastră: poliția călare, jandarmeria gata să atace cu baioneta, mulțimea care urlă și se răspîndește, iar aici sus, la geam, simți umilința atroce de-a trăi statornic sub protecție* ». Kafka e conștient de culpabilitatea poziției sale. Solidar cu cei oprimați, dar incapabil să-i ajute

efectiv. În *Scrisoarea către tatăl său*, vorbind de întreprinderea părintelui, mărturisește: «*Lucruri, care acolo mi-au părut prima dată naturale, mă chinuiau, îmi provocau rușine, în deosebi modul cum îți tratai personalul... Tu îți numeai angajații „dușmani plătiți”, asta și erau de altfel, dar încă înainte de-a deveni, tu mi-ai părut a fi „dușmanul lor care le plătește”...* De aceea, eu aparțineam cu necesitate partidei angajaților ». Lui Max Brod îi povestea o dată despre muncitorii care vin la instituția de asigurări împotriva accidentelor, unde lucra: «*Ce modești sînt acești oameni, ei vin la noi cu rugăminți. În loc să ia cu asalt instituția și să facă totul praf și pulbere, ei vin cu rugăminți* ». Atitudinea lui Kafka este deci una sentimentală, chiar atunci cînd scriitorul găsește și accente de revoltă. Kafka a surprins pe muncitor izolat, ca o existență dezarmată, pasivă, nu ca o clasă socială organizată cu un inepuizabil potențial transformator. Deoarece scriitorul nu era convins de eficiența și virtuțile acțiunii, el vedea în proletariat o masă amorfă de umiliți și obidiți, pe care nu-i poți ajuta, ci doar compătimi. Poziția este firește echivocă. Kafka iubea omul simplu, detesta adînc sistemul capitalist, dar la modul spontan, nemijlocit, pur sentimental. Rolul istoric al proletariatului nu l-a înțeles, racilele sociale nu le-a aprofundat științific, acțiunea politică o considera o îndeletnicire derizorie, condamnată la eșec. De aceea, s-a apropiat de clasa muncitoare, dar totodată a rămas la o apreciabilă distanță de ea. Kafka a trăit în permanență și a exprimat artistic acest sentiment de non-apartenență radicală, de perpetuă oscilare în diferite direcții, într-o zonă limitrofă, într-o țară a nimănui. Agrimensorul K. declară: «*... țărănilor nu le aparțin, de asemenea nici Castelului*». În fond însă o asemenea poziție este iluzorie. Țara nimănui aparține tot burgheziei; ea e arena în care micul burghez își clamează izolat și pasiv protestul ineficace împotriva mașinii infernale care-l devorează și strivește. Kafka a fost cînd victimă (*Metamorfoza*, *Verdictul*, *Castelul*), cînd spectator ca în *Noul avocat* unde legendarul Bucefal se claustrează în studiul atent al legilor, cînd călător ca în *o colonie penitenciară* unde nu acceptă în mod explicit nimic din grozăviile aceluia loc «*... trecuse prin prea multe în viață, ca să ezite aici: era în fond cinstit și n-avea frică* ». Dar totuși frică avea. Nu subiectiv, ci în mod obiectiv. Pentru că altfel nu ar fi pendulat zadarnic în neant, nu s-ar fi izolat progresiv într-o tragică solitudine. Protestul său ar fi devenit activ, iar spectatorul luptător.

Eficiența și limitele criticii sociale

Kafka și-a manifestat întotdeauna repulsia adîncă față de societatea capitalistă în care a fost sortit să trăiască. Accentele sale de critică socială sînt neîndoielnice. O delimitare este însă necesară. În convorbiri, corespondență și *jurnal* afirmațiile sale sînt mai directe, explicite, cu referințe precise la anumite evenimente istorice concrete. În epica sa propriu-zisă, protestul și tendința critică rezultă mijlocit, nu întotdeauna atît de limpede, de unde uneori o alunecare în abstracțiuni vagi, într-un subiectivism de o mai redusă rezonanță.

În opera sa artistică, Franz Kafka se dovedește posesorul unei sensibilități deosebite pentru tot ce constituie aspect negativ al realității existente în epoca sa. Negarea radicală a unor aspecte sociale concrete alunecă într-un nihilism, care neagă nu numai societatea burgheză, ci și lumea ca atare.

Fiindcă pentru el unica orînduire posibilă obiectiv, dar totuși reprobabilă subiectiv, este doar cea capitalistă. Critica sa socială are un caracter social economic, mai puțin unul politic și istoric. Asigurarea existenței materiale, în condiții precare, ostile adeseori, constituie problematica fundamentală a multora din personajele sale. Protagonștii săi sfîrșesc în genere tragic, devorați de forțe inexorabile, fie că sînt vinovați sau inocenți. Joseph K. e înjunghiat, inginerul hotarnic K. se stinge epuizat, Georg Bendemann se înecă, Gregor Samsa moare de disperare, însuși sadicul ofițer judiciar din *Colonia penitenciară* este victima propriei sale invenții abominabile. Omul nu poate opune rezistență, realitatea obiectivă este mai puternică și-l strivește, după ce anterior l-a mutilat ultimul rest de omenie. Insul condamnat la singurătate trăiește într-un univers de forțe ostile, care adeseori frizează absurditatea monstruoasă. Pentru exploataitori, Kafka găsește doar cuvinte de adînc oprobriu. « *Grijile prin a căror povară privilegiatul se scuză față de oprimat, sînt tocmai grijile pentru conservarea poziției privilegiate* ». Cu aroganță de patron, unchiul-senator declară în *Fochistul* că e vorba de « *o gîlceavă derizorie între doi mașiniști* », nicidecum « *de o problemă a dreptății* », ci de « *o problemă disciplinară* ». Avocatul Huld în *Procesul* îl consideră pe clientul său Block dezagregabil, grosolan, murdar, « *dar din punct de vedere procesual e într-adevăr ireproșabil* ». Ca și cum ai zice de un canceros că e respingător ca om, dar ca obiect de studiu clinic este excelent ! Valori umane stabile, sentimente autentice și generoase nu mai pot exista într-o asemenea lume unde *homo homini lupus* a ajuns legea supremă în relațiile dintre indivizi. Thereza, secretară la *Hotelul Occidental din America* îl mărturisește eroului că îl simpatizează, dar totodată nu a reușit să-și reprime teama că ar putea fi angajat în locul ei. Neîncrederea devine un sentiment fundamental în capitalism. Succesul într-o asemenea lume se obține prin rapt sau influență. Directorul adjunct al băncii din *Procesul* își însușește tot ceea ce procuristul « *era obligat să sacrifice* ». Pentru burghez a fi se identifică cu a avea, existența cu posesiunea. Joseph K. îl replică pictorului Titorelli : « *adesea, aceste posturi oficioase îți dau mai multă influență decît situațiile oficiale* ». Cînd traficul de influență e inoperant, violența, brutalitatea, fără fard, intră în funcțiune. Însăși crima devine un fapt diurn : « *La ucis se pricepe unii, cei drept, nici dexteritatea de-a nimeri cu lancea, la banchet, prietenul, nu lipsește* ». (Noul avocat).

Problematica socială e prezentă la Kafka, încă din primele sale povestiri publicate, de pildă în *Comerciantul din ciclul Contemplant*. Un negustor devine sclavul profesiei sale și se reduce la o existență mecanizată și solitară, care se preocupă exclusiv de mărfurile lui. Trăirea subiectivă a personajului are o motivație socială mai adîncă. Situația sa tristă, izolată, fără perspective, e o expresie, cu caracter ilustrativ, a însuși stărilor sociale umane al micii-burghezii. În tot decursul carierei sale artistice, Kafka a depistat cu o minuție de grefier genial, diferitele discrepanțe, rupturi, amputări, pe care le generează condițiile de viață capitaliste în viața omului. Unitatea filințel omeniești devine imposibilă. Viața lăuntrică și existența exterioară dobîndesc ritmuri cronologice divergente. Exigențele profesiunilor îl confiscă pe om total și atrag după sine sacrificarea intimității și familiei. Însăși drama lui Kafka este în acest sens o mărturie elocventă. Ca să creeze valori artistice a renunțat aproape la tot. Juristul Goethe — afirmă Klaus Hermendorf Kafka, *Weltbild und Roman*, Berlin, 1961 pg. 122) — a înfruntat în persoana sa un om de stat, un legislator, economist, politician al

culturii, savant, conducător de teatru și genial artist. Juristul Kafka a fost un obscur și insignifiant agent de asigurări, funcțiune care se află într-un continuu antagonism cu vocația sa scriitoricească. Deosebirea nu rezultă atît din « universalitatea » lui Goethe și « incapacitatea » lui Kafka, raporturile sociale modificate fiind acelea care nu mai permit, în perioada imperialistă, o cunoaștere universală a vieții și științei. Idealul umanist al personalității complexe, armonioase, s-a transformat în « caz », în excepție situată la marginea vieții. « Cazul » excepțional nu mai poate însă include și asimila totalitatea vieții în opera sa. Kafka, el însuși o existență fragmentată, nu mai surprinde decît fragmente semnificative, pe care le absolutizează, nu mai reflectă lumea decît la modul deformat, în culori grotești ori terifiante. Chiar și *Castelul*, ultimul mare cîntec de lebdă, constituie o reflectare, fragmentară, trunchiată, a unor realități sociale. Cadrul acțiunii îl reprezintă satul ceh, scindat în stăpînul latifundiar, inaccesibil și amenințător, și țărănimă letargică, suspicioasă, suficientă și de o puerilă veselie. Kafka n-a văzut însă decît aspectele pasive, negative ale țărănului, pe care le-a considerat imuabile și esențiale.

Protestul social al epicii lui Kafka a surprins cîteva din racilele orînduirii capitaliste. Opera sa este, de pildă, un virulent rechizitoriu împotriva birocrăției. Kafka a cunoscut adînc culisele acestui « despotism, atenuat de neglijență », cum numea Viktor Adler birocrăția habsburgică. Scriitorul însuși spunea, dintr-o dramatică experiență trăită: « *cîtușele omenirii chinute sînt confecționate din coli ministeriale* ». A prezentat mașina birocratică, uziînd de o întreagă gamă de procedee, de la satiric pînă la tragic. Miopia vizibilă a sistemului birocratic e relatată cu un umor de înaltă calitate artistică în povestirea *Poseidon*. Zeul mării e în fond administratorul tuturor apelor, care stă neclintit la biroul său și calculează. Abia dacă a văzut vreodată marea. Nimic nu-l irită mai mult decît imaginea sa care circulă în conștiințele oamenilor și care-l arată rătăcind falnic, cu tridentul legendar în mînă, pe valurile nesfîrșite. Poseidon e condamnat să-și îndeplinească « serviciul » pînă la ziua de apoi cînd speră că, după o ultimă verificare a calculelor încheiate, va avea o clipă liberă în care să întreprindă un periplu al imperiului său maritim, să-l îmbrățișeze, în fine, cu privirea, în totalitatea lui. Psihologia birocratului mărunț e sesizată cu finețe în *Procesul*. « *Toți funcționarii sînt în stare de iritație, chiar cînd par senini* » remarcă avocatul Huld. Tot el atrage atenția asupra toanelor capricioase ale birocrăților și conchide: « *raporturile cu ei sînt foarte complicate și foarte lesnicioase, totodată; nici un principiu nu le guvernează* ». Slujba îl transformă pe om. Unul dintre gardienii îi strigă eroului că dl. comisar dorește să-i vorbească. Invitația e lugubră, nenaturală, inumană și-l înfioară pe Joseph K.: « *acest strigăt sec, ca un ordin militar de care nu l-ar fi crezut niciodată capabil pe gardianul Franz* ». În culise se întîmplă obsențități, pe furiș funcționarii citesc cărți pornografice, totul este învăluit într-o atmosferă stătută, rîncedă, fetidă. Claustrați în birouri, printre hîrtoage și cifre, birocrății nu suportă aerul rece, tare și proaspăt al realității. Cînd boarea răcoroasă năvălește pe ușa tribunalului, unei funcționare îi vine să leșine. Orice propunere de ameliorare, de revizuire a acestui aparat monstruos trebuie strivită în germene. « *Singura metodă rezonabilă e acomodarea la situația existentă* », declară ritos avocatul Huld. Acest univers de « suflete moarte » ia proporții tragice în *Castelul*. Aparatul funcționăresc se proliferază ca o zeltate indică. Volumul muncii e invers proporțional cu importanța chestiunii de rezolvat. Terzi-

versarea la infinit devine unica regulă de funcționare. Individul s-a transformat într-un dosar, trimis de ici-colo pentru cele mai derizorii formalități, într-o lume imuabilă, dirijată de-o birocratie invizibilă și inaccesibilă. *Castelul* ne prezintă un univers fantomatic, lreal, unde agrimensorul K. își consumă neputința tragică și însingurată, între monstruoșitatea amenințătoare a *Castelului* și servilismul amorf al sătenilor. Poporul e văzut aci dintr-o perspectivă eronată, mic-burgheză. Neputința parazitara a micii burghezii a devenit o regulă universală. Helmut Richter (*Franz Kafka, Werk und Entwurf*, Berlin 1962 pg. 271) afirmă că scriitorul nu a avut în vedere decât mecanismul exterior al aparatului statal, nu conținutul său material. În general, Kafka a substituit efectul cauzei. Birocrația este un efect, parțial, al unor cauze reale mult mai adânci.

Kafka n-a înțeles motivația istorică mai adâncă a fenomenului birocratic, nici nu l-a privit ca un efect al unor contradicții fundamentale. Scriitorul a izolat această anomalie socială din contextul în care a apărut și a transformat-o într-o permanență ce periclitează desfășurarea liberă și demnă a condiției umane. Cu toate acestea demascarea hipertrofiei birocratiei e radicală și zguduitoare, de o vibrație de totală sinceritate și cu un efect artistic neîndoielnic.

America este romanul lui Kafka în care adresa socială e vizibilă la modul cel mai direct și concret. Hermsdorf spune (op. cit., pg. 58) că « e punctul de plecare pentru marele roman social, încercarea unei epopei a epocii moderne, care rămâne extrem de importantă chiar și în ratarea ei ». În această creație epică, Franz Kafka a dezvăluit « mecanismul secret, economic și psihologic, al acestei societăți (americane, n.n.) și consecințele sale satanice sint expuse aici fără cruțare ». (Wilhelm Emrich, *Franz Kafka* Bonn, 1958., pg. 227). Romanul este exemplar pentru că pune într-o justă lumină atât eficiența criticii sociale întreprinse de Kafka, dar și limitele ei inerente. *America* a fost concepută prin 1911, an care a marcat un punct culminant de criză economică în monarhia austro-ungară. Kafka n-a fost niciodată în Statele Unite. Romanul l-a scris pe baza unei documentări livești și a unor fapte trăite în orașul său natal, unde ca agent de asigurări luase adesea un strâns contact cu viața proletariatului din suburbiile Pragăi. *America* ne înfățișează cuprinzător toate mediile sociale, de la marile capitalist și pînă la proletari. Patronul și proletarul stau față în față, constituind principalele forțe antagoniste ale romanului. În această privință nu există echivoc. Clasa muncitoare este prezentă. Asistăm la greve ale muncitorilor metalurgiști și a celor constructori. Lift-boy-ii sînt solidari în probleme de muncă, iar organizația lor e recunoscută, după agitații și lupte, de direcțiunea hotelului. Exploatarea la proporții atroce. Băieții de la ascensor lucrează între 10 și 12 ore zilnic, « dar în *America* e un lucru obișnuit » povestește bucătăreasa-șefă. La *Hotel Occidental* o fată de la bucătărie a leșinat din cauza efortului prea mare și a fost internată două săptămîni în spital. Episodul morții mamei Therezei este zguduitor. În vădit contrast cu mizeria sordidă a săracilor, patronii trăiesc într-o luxurie inutilă. Risipa de încăperi din vila lipsită de gust a afaceristului Pollunder este pusă față-n față cu supraaglomerarea cartierelor nevoiașelor din estul New-Yorkului. *Odiseea* cotidiană a șomerilor e descrisă în marșul lui Delamarche, Robinson și al lui Karl, spre Butterford, în căutare de lucru. Karl Rossmann, eroul principal, privește cu mult simț critic lumea celor de sus. Mack Jr. e o odraslă ratată și degenerată de miliardar « a cărui viață

decurgea în așa mod, că un om obișnuit nu putea urmări, fără durere, doar o zi oarecare din viața acestui tînăr ». Eroul e învăluit din toate părțile de ostilitatea celor puternici, care-l aruncă în dizgrație sau îl concendiază după bunul lor plac. « La milă nu puteai nădăjdui aici... doar norocoșii păreau să-și savureze cu adevărat norocul, sub privirile indifferente ale celor din jur » — aceasta este concluzia lui Karl în fața spectacolului asprei și necrutătoare lupte pentru existență. Simpatia lui se îndreaptă spre cei ultragrași, spre fochist, bucătăreasă, student, Thereza sau Giacomo. Eroul este însă un apolitic și protestul său se limitează la o generoasă compasiune. După demonstrația electorală nocturnă, descrisă în culori de viguroasă satiră realistă, Karl discută cu studentul pe balcon: « Nu mă pricep la politică, zise Karl. — E o greșeală, răspunse studentul, dar în afară de acestea, d-ta ai totuși ochi și urechi ». În capitolele neterminate, din apendice, eroul remarcă mecanismul exploatării, dar se complăce în resemnare: « ... fiecare trăgea foloase din puterea sa și îl vexe pe inferiorul său. Cînd erai obișnuit cu aceasta, nu-ți mai sunau altfel decît bătoia regulată a ceasurilor ». Autoritățile sînt instrumente ale clasei exploătătoare, dar « muncitorii nu țin cu autoritățile ». Kafka a văzut, în primul rînd, în America o țară a dimensiunilor gigantice, sugerate artistic printr-o exagerare grotesc-fantastică. Datele și cifrele sînt împinse la proporții fabuloase de ireale. Unchiul are numai acasă zece birouri, străzile se pierd în infinit, circulația este infernală, treptele unui bloc nu se mai termină, hotelurile sînt uriașe. Totul sugerează o senzație de vertigiu. Același sentiment de amețeală îl produce și febrilitatea acțiunii civilizatorice într-o lume citadină, ultratehnicizată, din care decorul natural a dispărut cu desăvîrșire. « Toate localitățile constituie o lume citadină, nenaturală », remarcă Hermsdorf (op. cit. 61) în monografia sa meritorie, centrată pe analiza romanului *America*. Tehnica îl înstrăinează pe om, îl subordonează total, îl transformă în apendice fără suflet al mașinii. Nu omul se folosește de tehnică, ci aceasta îl devorează pe om integral. Telefonistii din birourile unchiului sînt reduși la simple funcțiuni mecanice. Absența, împietriți și dezumanizați, « doar degetele (lor) care țineau creionul, zvîcneau inuman de egal și rapid ».

Desigur că scriitorul nu ne-a oferit un tablou complet al societății americane din acea epocă. De asemenea nu a sesizat interdependența fenomenelor sociale, ierarhia lor reală. Aspecte de suprafață, efecte secundare sînt împinse pe prim plan, dar cauzele adevărate care le generează rămîn obscure. Mai concret: de ce, într-o societate cu tehnică extrem de evoluată, cu o muncă minuțios organizată, există totuși șomaj? De ce, tehnica dintr-un auxiliar al omului devine inamicul lui care-l dezumanizează și distruge? Kafka nu a răspuns la aceste probleme, pentru că nu poseda un instrument științific capabil să le explice, să le rezolve. Deși proletariatul constituie în roman o prezență de prim ordin, nu apare totuși ca o forță conștientă și organizată. Referințele la greve sînt destul de exterioare, iar Karl nici nu este convins de legitimitatea lor. De altfel, personajele aparținînd păturilor de jos apar doar în ipostaza unor desmoșteniși, fără orientare ideologică. Totodată între destinul individual al personajelor și cadrul general al acțiunii există un raport destul de lax. Motivația socială a acțiunii personajelor este astfel insuficientă. Kafka e solidar cu cei oprimați, dar atitudinea lui față de ei nu depășește sentimentalismul umanitar. Critica încheitășii, caricaturizarea unor anomalii sociale este însă făcută cu o rară artă și putere de convingere. Kafka e un negator de geniu. Pentru elementul

pozitiv însă n-a avut antenele necesare și în consecință nu l-a afirmat. Cînd a încercat să respingă o umanitate inumană s-a situat pe poziția unei ființe naturale, nealterate ca în *Comunicare către o academie*, unde o maimuță își povestește eforturile depuse spre a deveni om. Povestirea constituie o excelentă satiră, de o scriitoare ironie, la adresa individului care acceptă, fără remușcări sau rușine, realitățile orînduirii burgheze, concepția ei satisfăcută despre rostul existenței umane. Poziția superioară, însă, Kafka n-o cunoaște. Pentru el, omul în genere era egal cu micul burghez, cu intelectualul mic-burghez. De această optică limitată, Kafka n-a reușit să se debaraseze. De aici aspectul contradictoriu al operei sale, alternarea lipsei de perspectivă, a absolutizării stărilor existente la modul metafizic, cu sesizarea unor aspecte parțiale în toată cruzimea lor, cu surprinzătoare viziuni realiste, exprimate în imagini și simboluri artistice de un grotesc apocaliptic.

Tragismul singurătății

Kafka nu și-a creat din înșingurare un mit. Sinceritatea sa absolută, cinstea sa fundamentală, umanitatea sa adîncă nu-i permiteau asemenea gesturi spectaculoase, dar de o îndoielnică valoare omenească. S-a străduit, cu prețul prăbușirii definitive, să se integreze în lume, să dobîndească un rost social, să stabilească un dialog fecund cu semenii săi. Una din temele principale ale epicii sale o constituie problema singurătății și a modalităților de-a o învinge. Vocația scriitoricească o înțelegea și ca o posibilitate de apropiere față de oameni, de oamenii simpli pe care-i iubea cu o pasiune melancolică și generoasă. Vroia să ajungă, prin scris: « *Înapoi, din pustiul non-acțiunii, într-o existență colectivă, activă* ». Izolarea era pentru el sinonimă cu vinovăția. « *Singurătatea atrage culpabilitatea* ». Castelul reprezintă, după repetate eșecuri, ultima tentativă de a se integra într-o comunitate statornică. Poziția agrimensurului este însă echivocă. Karl Rossmann în *America* dorea și el să prindă rădăcini, să găsească un temel social, dar libertatea lui de alegere era încă reală. Karl nu vroia orice comunitate. Față de reprezentanții exploataării nutrea o repulsie organică, societatea lor o privea cu mult simț critic. Agrimensurul este însă un resemnat iremediabil care dorește orice comunitate și cu orice preț. Atitudinea lui e conformistă, lipsa de diferențiere între diferitele elemente ale societății, cel puțin ambiguă. El nu mai alege, pentru că și-a pierdut de mult libertatea și sentimentul răspunderii. Acceptarea conformistă a ordinii sociale existente este mai culpabilă decît singurătatea. Adagiul lui Flaubert, « *ils sont dans le vrai* » era citatul de predilecție al lui Kafka. Dar nu statornicirea într-o colectivitate și îndeplinirea obligațiilor față de ea constituie adevărul. Adevărul decurge din natura colectivității la care ai aderat. Dacă adeziunea e în favoarea unei comunități, minată de contradicții, guvernată de inechitate, atunci ea este un neadevăr, o eroare cu ireparabile consecințe. Kafka n-a reușit să se integreze niciodată într-o colectivitate activă, pentru că n-a cunoscut-o și n-a înțeles-o. Limitat la orizontul său istoric, s-a învîrțit, cu o epuizantă și dramatică obsesie, într-un inflexibil cerc vicios. Inconsistența sa lăuntrică îl împingea spre sistemul social existent, dar integrarea în acest sistem era imposibilă. Natura acestui sistem era fundamental viciată, denaturată, grotescă în injustiția ei consubstanțială. Kafka a simțit concomitent necesitatea și imposibilitatea integrării în comunitate. Din acest cerc vicios n-a

reuşit să iasă, deşi dezideratul său intim era altul. Kafka de altfel n-avea ce comunitate să aleagă. La dispoziţie îi stătea doar una singură pe care o detesta. Calea spre transformarea revoluţionară n-a întrevăzut-o. Pentru el nu exista o alternativă reală, el nu cunoştea conţinutul pozitiv şi concret al libertăţii. De aceea îi era frică de libertate. Aceasta nu-l putea arunca decât înapoi în propria sa izolare. Ceea ce se solda cu un spor şi mai imens de suferinţă. Kafka nu cunoştea decât calea declinului catastrofic pe care a acceptat-o ca pe o fatalitate ineluctabilă. Dar crepusculul unei lumi condamnate istoric e previzibil. Ca să nu te prăbuşeşti odată cu ea trebuie să fii liber, în sensul pozitiv al cuvîntului, liber faţă de această lume, decis pentru alta superioară, trebuie să-ţi iei în mîini propriul destin şi să triumfi. Kafka a fost însă un învins. Dar a căzut demn şi într-o cumplită singurătate. Lîngă costelul rînduieiilor nedrepte, dar în mijlocul sătenilor, al căror viitor însă nu l-a înţeles.

Nostalgia umanităţii depline

Gîndirea raţională devine cazuistică logică sterilă, funcţionînd în gol. Hotărîrile voinţei sînt paralizate de continua lor ineficacitate practică. Acţiunea e devalorizată de progresiva ei impotmolire. *«Există un scop, dar nu un drum, ceea ce numim drum e tergiversare»*. Viaţa lăuntrică e copleşită de o teamă difuză şi imensă, care cuprinde întreaga realitate. *«Teamă (Angst) întinsă peste tot, teamă faţă de cel mai mare lucru şi de cel mai mic, teamă, teamă spasmodică faţă de pronunţarea oricărui cuvînt»*. Sentimentul unei nesigurante complete, conştiinţa eşecului celor mai derizorii demersuri, naufragiul raţiunii într-o lume absurdă guvernată de întîmplarea pură — acestea sînt rezultatele la care ajunge mereu, cu o exasperantă monotonie, Kafka. Eşecul, ratarea reprezintă punctul-terminus al oricărei întreprinderi, deoarece Kafka nu cunoştea decât pseudo-alternativa: ori pierde de propriile *«otrăvuri lăuntrice»*, ori este strivit de lumea dezumanizată a burgheziei, de *«lucrurile revoltate»*. În America refugiul în artă se dovedeşte iluzoriu, *Procesul* nu progresează nici măcar cu un pas, în *Castel* nu intră, prin *Metamorfoza* înseşi umanitatea omului este distrusă. Kafka se situează în afara familiei sale, încercările de-a se căsători le ratează, se simte culpabil pentru că nu-şi îndeplineşte obligaţiile profesionale din cauza scrisului, pătăduieşte faţă de vocaţia sa literară, căreia nu i se poate dedica integral datorită serviciului epuizant. Existenţa sa este tolerată; Kafka şi toţi eroii prin intermediul cărora a dat expresie propriei sale drame, există doar de facto, nu de jure. (Pavel Eisner, *Analyse de Kafka, La nouvelle critique*, pg. 76). A trăit ca şi *«cîinii aerieni»* din *Cercetările unui cîine*, fără aderenţă la viaţă, suspendat în gol, sortit agoniei permanente. Scriitorul însuşi şi-a rezumat lapidar destinul cînd a spus: *«Pe mînerul bastonului lui Balzac: am frînt toate obstacolele. Pe mînerul bastonului meu: toate obstacolele m-au frînt»*.

Kafka a suferit eşecuri, dar nu le-a acceptat, nu şi-a făcut din ratare o filozofie a vieţii, n-a căutat neantul cu dezabuzată ostentaţie. Scriitorul dorea şi a încercat mereu să se împlinească prin cîştigarea dimensiunii sociale, din *«out-sider»* să devină un om obişnuit, dintr-un *«caz»* şi o excepţie, o regulă normală, o fiinţă naturală. Condiţiile obiective ale lumii în care trăia, precum şi lipsa sa de perspectivă l-au împiedicat mereu să rupă cercul de fier al înşingurării sale tragice, al neliniştilor sale chinute şi disperărilor sale sufo-

cante. În adîncul deznădejdiei sale celei mai profunde licărea întotdeauna un rest de speranță. Kafka nutrește o pasionată dorință pentru bucuria durabilă, nealterată de temeri sumbre, de neliniști nedesluite. Milenei îi scrie despre un sentiment adînc uman care este « *poate nu numai teamă, ci nostalgie după ceva, care reprezintă mult mai mult decît orice ar putea provoca teama* ». Disperarea sa era sinceră, motivată subiectiv, uman și social, nu metodic-principială ca la existențialiști. De unde dorința arzătoare de-a o depăși. Inginerul hotarnic K. îi spune Friedei pe un ton de compasională imputare : « *întreaga ta viață s-a scufundat oare atît de adînc... că numai știi cum trebuie să lupti pentru a înalța... cum tot ceea ce poate oferi o oarecare speranță trebuie utilizat?* » Deoarece însă Kafka nu avea înțelegerea clară a unicei modalități de-a restaura omenia autentică, deoarece perspectiva sa consta tocmai în lipsa oricărei perspective, a căutat uneori anularea anxietății și disperării sale zguduitoare pe planul iluzoriu al pretinselor realități transcendente.

Kafka nu s-a complăcut niciodată într-o atitudine de dispreț distant față de oameni, nici nu și-a aruncat damnațiunea universală asupra lor. Comoditatea cinismului decepționat, care ridică viciul la rangul de virtute, i-a fost străină. Nu și-a transformat solitudinea și ratarea într-o regulă de comportare, ci a aspirat permanent după o viață umană, demnă, armonioasă, autentică. Nu se îndoia de posibilitatea unei asemenea vieți, dar nu știa încotro să se îndrepte ca să o afle. Denunțarea inumanității unui sistem social, pervertit în esență, afirmă indirect posibilitatea unei vieți umane superioare. Sub crusta negației sale radicale se întrezărește nostalgia după armonie și puritate, demnitate și adevăr. Umanismul său profund rezultă indirect din non-acceptarea unei lumi înstrăinate, inechitabile, dezumanizate, din prezentarea anomaliei acestei lumi în culori de cutremurător coșmar. Tabloul societății imperialiste e de o înfricoșătoare dezolare. În America existența omului e redusă la interese primitive de autoconservare într-un univers social de o maximă precaritate. În asemenea condițiuni, manifestarea omeniei nu este posibilă. Cînd Karl este copleșit de acuze nedrepte, bucătăreasa-șefă îi promite sprijinul ei, « *pentru că dreptate trebuie să fie* ». Bucătăreasa e încorporarea umanității simple a omului din popor, gata să ajute, dar — după Kafka — efectiv fără putere. Intervenția ei e inutilă, într-o lume în care dictează întîmplarea oarbă. Karl e condamnat fără drept de apel. « *E imposibil să te aperi, dacă nu există bună voință* », declară el. Însuși protestul devine inoperant și van, într-o societate înumană. Cînd e înșfăcat și interogat de polițist, Karl reflectează : « *nu te poți apăra de o nedreptate amenințătoare prin povestirea unei nedreptăți suferite* ». Resignațiunea lui nu este însă, de o totală blazare, în sufletul său se găsesc încă resurse suficiente pentru a se opune activ răului. Lui Robinson, care acceptă o situație ciînesc de umilitoare, îi spune pe balcon : « *dar ceea ce e valabil pentru tine, nu trebuie totuși să fie valabil și pentru mine. În definitiv așa ceva e valabil doar pentru acela care acceptă situația asta* ». Kafka postulează în permanență posibilitatea unei ieșiri din impasurile vieții, din mocirla unui sistem social, bazat pe exploatare și în Justiție. Dar posibilitatea rămîne mereu un Imperativ și nu devine o solidă realitate.

Umanismul său are această limită, exigența protestatară nu se transformă în realizare activă, negația în afirmație.

Poate nici un scriitor n-a relatat, cu atîta tragism și sobrietate convingătoare, periclitarea, destrămarea și mutilarea existenței umane în condițiile societății imperialiste. Omul și-a pierdut integritatea, totalitatea existenței armonioase. Egoismul rapace și monotonia rutinară l-au fragmentat, l-au rupt, i-au scindat unitatea. Contradicțiile realității se reflectă și îl distrug conștiinței printr-o ireversibilă sfișiere lăuntrică. Una din temele preferate ale lui Kafka a fost conflictul acut între necesitățile intime ale omului și obligațiile sale profesionale. Armonizarea lor e imposibilă în capitalism. În *Verdictul*, Georg Bendemann este atît de absorbit de afacerile sale încît își neglijează complet un vechi prieten, care se află la ananghie. « *Poți să-l compătimești, dar nu poți să-l ajuți* », se justifică tînărul comerciant. Undeva în existența lui s-a produs o ruptură. Prin căsătoria proiectată ar dori să-și refacă unitatea scindată, dar alienarea lui a devenit ireversibilă și îl distruge ca existență materială. Bendemann, redus exclusiv la o simplă funcție profesională, se izolare de familie și de el însuși. În *Metamorfoza*, comis-volajorul Gregor Samsa se trezește într-o dimineață transformat într-o insectă monstruoasă. Samsa își neglijașe și el total omenia, devenind un simplu robot care nu mai avea altă preocupare decît rezolvarea problemelor profesionale pentru a-și întreține familia. Atît în *America*, *Verdictul*, cît și *Metamorfoza*, conflictul individ-societate e intim împletit cu alt conflict, cel între individ și familie. Karl Rossmann, nevinovatul izgonit, încearcă să se reabiliteze peste ocean, Bendemann, vinovatul, este condamnat și execută sentința paternă sărind de pe pod în apă, unde se înecă, Samsa, martirul, e sacrificat pentru confortul familial și restaurarea convențiilor sociale mincinoase. În *Procesul* întîlnim aceeași problematică. Joseph K. este un parvenit care a renunțat la orice necesități intime pentru a face o carieră respectabilă. Agrimensorul K. din Castelul vine în sat pentru că « *niciieri încă nu văduse K. profesiunea și viața atît de indestructibil legate ca aici, că uneori părea că profesiunea și viața și-au schimbat reciproc locurile* ». K. moare epuizat dar nu capitulează necondiționat și rușinos ca procuristul. Imposibilitatea unei concilieri reale între sfera intimă a omului și dimensiunea sa socială străbate ca un leit-motiv aceste opere. Samsa, Bendemann, Joseph K. plătesc cu viața degenerarea lor umană. Dar vina lor este parțială. Coruperea umanității lor se datorește în fond relațiilor sociale contradictorii care le-a generat comportarea cu urmări atît de funeste. Adevărata culpabilă este societatea care înjunghie oamenii, îi împinge la sinucidere, îi transformă în făpturi ignome. Condițiile societății imperialiste nu mai permit raporturi umane reale, ci le destramă, le pervertesc, le fac cu totul pasagere. Împotriva acestor condiții care provoacă conflicte umane, le augmentează pînă la totala destrămare și pulverizare a personalității, a protestat Kafka în mod consecvent. Firește, nu întîmplător, ci pentru că vedea într-o viață umană unitară, demnă, armonioasă și responsabilă, un ideal. Kafka credea în măreția omului, tocmai pentru că asistasă la decăderea lui radicală. De aceea călătoria prin *Infernul* lui Kafka se soldează, prin contrast cu tragismul eforturilor sale, într-o lume care nu-l putea satisface aspirațiile sale adînc umane, cu perspectiva unei speranțe luminoase :

« *Salimmo su, ei primo ed io secondo
Tanto ch' io vidi delle cose belle*

*Che porta il ciel per un pertugio tondo;
E quindi uscimmo a riveder le stelle ».*

(« urcăm din adîncă viziună, / și-ndată s-arătă privirii mele / ca printr-un ochiu a cerului grădină / și-aici ieșirăm spre-a vedea iar stele » — trad. G. Coșbuc). Kafka n-a trăit bucuria de-a vedea stelele, dar a aspirat mereu spre înălțimi sublime. Altfel, nu ar fi fost convins că « omul nu poate trăi fără o încredere durabilă într-un element indestructibil din el. . . »

Vocația artistică, deziderate și împliniri

Părerile lui Kafka despre rolul artei și vocația scriitorului nu au avut întotdeauna o acoperire reală în propria sa creație. Scriitorul opera o distincție între literatură și poezie, considerîndu-se poet. « Dar poetul e obligat să ridice lucrurile în domeniul adevărului, purității și duratei ». Scrisul îl considera drept o confesiune. « Orice artă adevărată e document, mărturisire ». În convorbirile sale cu Gustav Janouch întrevăzuse chiar și rolul transformator al poeziei: « poeții încearcă să planteze omului alți ochi și astfel să transforme realitatea. De aceea sînt ei, propriu zis, elemente subversive, pentru că vor să transforme. Statul, împreună cu toți servitorii săi devotați vrea doar să dăinuie ». Față de cuvîntul scris manifesta o înaltă exigență, publica cu mare greutate și cu mult discernămint orice rînd. Vedea în artă o muncă liberă, « unica lui cerință, unica lui vocație », dar și periculoasă, pentru că era însoțită de renunțări decisive și de sfîșieri ireparabile. (« Simțul pentru exprimarea vieții mele interioare, fantomatică, a împins tot restul pe plan secundar, și acest rest a degenerat într-un mod oribil și nu încetează să degereze ». . . « Universul monstruos pe care-l am în cap ! Dar cum să mă eliberez și cum să-l îngrop în mine ! De aceea sînt aici, lucrul mi-e foarte limpede ».) Sînt afirmații care postulează atît caracterul realist-critic al artei literare, cît și restrîngerea ei la acel « univers monstruos », la etalarea unei subiectivități singularizate.

Universul artistic propriu-zis al lui Kafka se află la o răsăpîntie. Scriitorul a înregistrat pe un ton rece, total antipatic, dar cu atît mai convingător, anxietățile, disperarea, perplexitatea omului societății imperialiste, incapacitatea sa de-a rezista unor forțe obscure care-l nimiceau, ratările sale inexplicabile, culpabilitatea care decurge din acceptarea inechității, devalorizarea imaginii sale umane pînă la o totală denaturare. Tematica sa aparține unei sensibilități crepusculare, unei arte a crizei. Dar, Kafka a exprimat această tematică cu o maximă sinceritate, fără reticențe ori iluzii. S-a exprimat propriu-zis pe sine, dar cazul său este exemplar pentru perioada de criză, de sfîrșit fatal, căreia îi aparține. Dramei sale i-a atribuit proporții universale, transformînd-o într-un dat absolut și definitiv. Kafka, « și-a interpretat sentimentul propriului său sfîrșit ca sfîrșit ca atare și lipsa subiectivă de perspectivă ca sfîrșitul istoriei ». (Hermsdorf, op. cit. p. 208). Opera sa este ambivalentă. Prin elementele ei neîndoioase de protest social, prin denunțarea unor anomalii esențiale ale orînduirii burgheze, prin exigența unei umanități depline, conține un netăgăduit caracter realist. Ipostazierea însă în absolut și în veșnicie a unor situații tragice reale și motivate istoric, smulgerea lor din circuitul real, precum și singularizarea excesivă a subiec-

tivității deschid o poartă spre decadentism. Situația artei kafkiene, ambivalența ei, este cât se poate de bine exprimată în cuvintele profetice ale lui Goethe din *Afinitățile electice*: « Nu eviți mai sigur realitatea decât prin artă, dar totodată nu te legi mai sigur de ea decât tot prin artă ».

Kafka era conștient de poziția echivocă a epicii sale și simțea că modalitățile sale artistice includ germeii propriei lor anulări. Dar a încercat cu toată seriozitatea diferite posibilități, nu întotdeauna potrivite, de-a ieși din acest cerc vicios. Scriitorul a crezut la un moment dat că iluzia furnizată de o anumită artă poate să ofere o soluție de aplanare a contradicțiilor ireconciliabile din realitate. Finalul *Americii, Teatrul naturii din Oklahoma*, constituie o asemenea soluție. Acest teatru însă, văzut șarjat, după modelul unui business transoceanic, unde « oricine este bine venit », dar nu prea se îmbulzesc mulți, pentru că « artist nu vrea să devină nimeni, în schimb fiecare vrea să fie plătit pentru munca lui », se dovedește până la urmă o soluție aparentă, iluzorie. Deși, în acest teatru, totul se petrece invers decât în restul romanului, orice obstacol, înainte insurmontabil, fiind învins cu o nefirească ușurință, Karl Rossmann nici nu este măcar angajat artist, ci primește un mizer post de « muncitor tehnic », după ce în prealabil nici nu-și declinase din motive precautionale adevărata identitate. De altfel ultimul capitol al romanului se întrerupe brusc. Se pare că scriitorul nu l-a terminat, pentru că nu vedea o rezolvare acceptabilă a propriilor sale probleme în direcția amintită.

În ultimul său ciclu de povestiri, publicate în timpul vieții, Kafka reia problema artei în mod oarecum autocritic, respingând exhibițiile formale, virtuozitatea fără conținut, ruperea de realitate. Cea mai semnificativă povestire este *Cîntăreața Jozefina și neamul șoarecilor*. Un șoarece reflectează despre muzică, unica artă care i-a mai rămas speciei șoricești. În trecut șoarecii aveau cîntece, dar acum până și tradiția lor s-a pierdut. În prezent au rămas doar cu Jozefina, cîntăreața. Jozefina nu știe decât să șulere. La un moment dat ridică pretenții, vrea ca existența să-i fie asigurată, să se consacre artei sale exangue în mod exclusiv. Șoarecii însă o refuză în mod respectuos. Jozefina, jignită, se retrage, nu mai vrea să-și exercite arta, dar șoarecii nu se sinchiesc, își văd de drum înainte și cîntăreața e lăsată să-și scoată ultimul șulerat, înainte de amuțirea ei definitivă, într-o completă uitare. Existența ei devenise inutilă prin renunțarea la ultima manieră de-a da glas sentimentelor șoricești. Refuzase de asemenea îndeplinirea obligațiilor civice, revendicînd un regim preferențial. Pentru artist nu există decât un singur drum, integrarea organică în comunitate și exprimarea aspirațiilor ei. Artă nu poate fi un lux inutil, iar artistul nu se poate sustrage de la obligațiile sale sociale. *Campionul postului* ridică înfometarea la rangul unei virtuți. Ca orice exercițiu inutil, posturile sale prelungite nu mai satisfac pe nimeni, ci provoacă doar o penibilă plictiseală. *Campionul* e lăsat să moară într-o generală indiferență, și odată decedat e aruncat afară din cușcă, iar locul lui îl ia, spre mulțumirea generală, o splendidă panteră, simbol al sănătății vitale nealterate. O cîrțiță își clădește cu migală o *Vizuină*, un turn de fildes. Dar primejdiile reale nu sînt conjurate, ci sporesc. Cîrțița aude zgomotul produs de un animal uriaș apropiindu-se tot mai amenințător de vizuină, care departe de-a fi inexpugnabilă este fragilă ca orice refugiu artificial. În fragmentul postum, *Cercetările unui cline*, e exprimată dorința « de-a recîștiga, în fine, libertatea privirii pentru viața obișnuită, liniștită și ferică a zilei ». Spre sfîrșitul vieții, Kafka, ținînt

pe patul de spital, și-a confruntat dezideratele cu împlinirile vocației sale scriitoricești. « *Universul monstruos* » îl exprimase pînă la sașietate cu o pasiune de obsedat. Alți ochi nu a știut însă să planteze oamenilor. Le-a oferit în schimb niște lentile, care nu îmbrățișau totalitatea vieții, dar măreau pînă la grotesc și monstruos anumite detalii ale unei realități esențial viciate. Ca scriitor, Kafka își scrutase adînc infernul propriei sale izolări. Acum dorea însă lumina zilei, bucuriile stabile ale conviețuirii omenești. Popularitatea artistului nu rezidă în succesul ieftin, în virtuozitatea spectaculoasă, ci în solidaritatea sa cu oamenii, în integrarea activă în realitate, în respingerea exercițiilor gratuite. Înfățișînd eșecul manierismului pur formal, rupt de viață, practicat în fragile și problematice vizuine, Kafka optase încă odată pentru omenesc.

Fragmentar, simbol, grotesc

Examenul atent al limbii utilizate de Kafka în epica sa este de competența germaniștilor. Analizele lingvistico-stilistice au depistat numeroase « pragisme », în vocabular și sintaxă, precum și o absență a elementelor dialectale sau populare, ca o consecință firească a poziției « insulare » a scriitorului. Kafka scrie într-o germană curată, lipsită de neologisme, dar și uniformă, într-o măsură oarecare, ceea ce atrage după sine o atenuare a diferențierilor sociale care ar trebui să rezulte din vorbirea personajelor.

Stilul scrierilor lui Kafka este remarcabil. Într-o epocă în care literatura germană era bîntuită de « inovații » lingvistice, de imagistica încărcată și metaforizarea excesivă a neoromantismului și expresionismului, Kafka a întrebuițat tonul sec, uscat, rece, stilul clar și dens, de o mare proprietate, epurat de ornamentații inutile, respingînd orice artificii novatoare, de o rară artă a ritmului și a frazării. Întîmplările cele mai neobișnuite, — să ne gîndim la începutul ultimului capitol al *Procesului* sau la primele propozițiuni ale *Metamorfozei* — sînt relatate într-un stil de proces-verbal, concis și pe un ton de indiferență maximă, care crează impresia distanțării obiective. Între întîmplare și relatarea ei artistică există o premeditată inadecvare. Excepționalul dobîndește astfel aparența banalității (Ernst Fischer, *Franz Kafka, Sinn und Form*, 4, 1962 pg. 538). Contradicția dintre caracterul cu totul ieșit din comun al evenimentelor și modul protocolar, cvasi-oficial prin care sînt înregistrate are ca rezultat o sporire considerabilă a elementului extraordinar. Straniul devine și mai straniu, neliniștea și mai chinuitoare, sentimentul înstrăinării și mai vizibil, terifiantul și mai terifiant etc. Astfel anormalul e resimțit ca un aspect obișnuit banal, cotidian. Scriitorul exprima în consecință o realitate indiscutabilă. O societate înstrăinată ridică anomalia la rangul unui fapt curent. Naturalitatea robustă și stenică devine elementul care include tendința novatoare, suflul proaspăt al marilor prefaceri și este astfel primejdioasă. Ca și în poezia lui Kleist, Stendhal și *Merimée*, întîlnim în epica lui Kafka aceeași unitate contradictorie între participarea nemijlocită la acțiune și distanțarea față de ea, care se manifestă cu o neobișnuită vigoare. (idem, pg. 539).

O analiză substanțială a modalităților și procedeele artistice în epica lui Kafka a întreprins-o Klaus Hermsdorf, chiar dacă unele afirmații ale sale pot părea exagerate sau cu o insuficientă acoperire în opera scriitorului. În

linii însă mari, Hermsdorf a reușit să surprindă cu finețe și acuitate coordonatele artistice dominante ale prozei kafkiene. Compoziția romanelor și povestirilor este neregulată, dezordonată, uneori împinsă până la incoerență. Dezordinea și neregularitatea compoziției sînt un reflex al realităților reflectate, contradictorii și haotice. Afirmția însă că în *Procesul*, capitolele se pot schimba între ele după bunul plac, din cauza lipsei de unitate și arhitectonică, este cu totul riscată. Caracterul fragmentar al multor creații ale scriitorului nu se datorește unor cauze accidentale, exterioare (moartea prematură a lui Kafka), ci este intrinsec, consubstanțial viziunii sale artistice. Într-o realitate destrămată, totul trebuie să rămînă fragmentar, nerezolvat, neîncheiat, în suspensie. Lumea burgheză nu mai poate oferi soluții problemelor și acestea rămîn fără răspuns. Sau dacă le oferă, soluția e violentă, arbitrară, nimicitoare, adică exterminarea vitală și asasinatul spiritual. America se întrerupe brusc, înainte ca eroul să-și fi început activitatea, de altfel derizorie, în faimosul *Teatru al naturii din Oklahoma*, Castelul se sfîrșește subit înainte de intervenția decisivă a autorităților. *Procesul* este un fragment, deoarece cuprinde lacune esențiale în derularea epică. Romanele lui Kafka sînt fragmentare, constituie un torso, neterminat definitiv, dar au totuși o unitate lăuntrică, o finalitate unică, specifică în fiecare parte constitutivă. Părțile au o independență epică reală, nu una relativă ca în orișice roman de factură clasică de altfel. Kafka circumscrie și amplifică, repetînd pînă la obsesie, același *Stimmung* fundamental: teama, deznădejdea, culpabilitatea insului, resemnăt și pasiv, într-o lume ostilă, minată de grave contradicții și condamnată la un declin irevocabil. Fiecare parte, fiecare fragment include întregul, devine echivalentă cu întregul (Hermsdorf, op. cit., pg. 223—4). Scriitorul recurge la fragment pentru că însăși existența umană în societatea capitalistă tirzie a devenit fragmentară, descompusă în dimensiuni care funcționează autonom și în contradicție reciprocă. Artă a crizei, proza lui Kafka și-a aflat în fragment, în aforism, povestire scurtă, fabulă, efulgurație epică, speciile adecvate. Amănuntul banal în aparență este izolat din context, dobîndește o semnificație deosebită, reprezintă totalitatea. Epica lui Kafka este o însumare de detalii, cu o existență autonomă, dilatate la proporțiile întregului. Arta fragmentului impune și o tehnică epică deosebită. Caracterul autobiografic al prozei kafkiene este indiscutabil. Kafka și-a derulat și explicat în epica sa propriile probleme. Dar n-a făcut-o la modul romantic, liric, ca o confesiune directă, ca o etalare nemijlocită a propriei subiectivități, pîndită însă de pericolul grandilocvenței și edulcorării. Ci într-o manieră rece, antipatică, ca simulează distanța și indiferența. Diferite animale sînt puse să povestească (maimuță, cîine, șoarece) tocmai pentru a crea Impresia de distanțare obiectivă. În romane și multe povestiri, faptele sînt relatate de o terță persoană, de un autor fictiv. Dar povestitorul nu relatează împlinirea din perspectiva sa, ci din cea a personajului principal. Mistificarea derutează cititorul neprevenit. Indiferent, dacă protagonistul se manifestă activ sau rămîne pasiv, acțiunea epică este în permanență raportată la el. Cînd se povestesc evenimente consumate în lipsa lui, acestea îi sînt relatate de alte persoane. Deci, devin amintirile sau reprezentările sale proprii. Personajele nu sînt așa cum sînt în mod obiectiv, ci cum apar personajului principal. Reflecțiile, comentariile, explicațiile nu mai aparțin povestitorului, ci eroului. Totul se reduce, în fond, la un monolog interior. Este o pseudo-perspectivă a povestitorului. Tot ce relatează acesta nu depășește nici un moment sfera percepțională, cîmpul conștiinței perso-

najului principal. Kafka nu descrie direct realitatea, ci reflexul ei în conștiința sa. Universul artistic al scriitorului se reduce la impresiile sale cauzate de realitate. De aici survin o serie de consecințe. Personajele secundare și cadrul general al acțiunii sînt oarecum devalorizate, devin o realitate secundă. Mai redusă la început, în *America* de pildă, unde de altfel adresa socială este nu întîmplător mai tirzii. Caracterul autobiografic al operei sporește, dar determinarea reală devine mai limitată, mai rarefiată, mai abstractă. « Procesul și Castelul se desfășoară tot mai mult într-un spațiu rarefiat. . . » (Hermsdorf, op. cit., pg. 197). Impresia de atemporal, de anistoric, crește și ea. Subiectul își anexează și asimilează obiectul. « Subiectul colorează obiectul după culoarea sa; înstrăinarea sa devine alienarea tuturor lucrurilor; angosta lui o angostă cosmică, generală; luciditatea lui lipsită de poezie, banalitatea cotidiană, cenușie, a oricărei existențe; neștiința lui, negarea cunoașterii ca atare » (idem, pg. 106). Subiectivizarea realității e întim legată de fragmentarea ei. Kafka izolează un aspect, o trăsătură, un detaliu uman din constelația lui individuală sau socială și-l absolutizează învăluindu-l într-un halou difuz, vaporos, uneori ireal. Naturalismul cerea respectarea minuțioasă a detaliilor, descrierea lor completă. Kafka merge însă mult mai departe decît naturaliștii. El nu epuizează microscopic amănuntul, ci ne oferă precipitatul pe care detaliul îl produce în conștiință. Astfel, în primul său roman, nu ne descrie o *Americă* obiectivă, ci selectînd și izolînd anumite detalii semnificative, dilatăndu-le la dimensiuni monstruoase sau grotești, ne sugerează « fluidul », « mirosul », « Stimmung-ul » societății americane. (op. cit., pg. 200). Kafka « a exprimat în locul realității, atmosfera ei », (idem). Realitatea se transformă astfel în alegorie, în simbol, care necesită o dificilă descifrare. Obiectele la Kafka nu există pur și simplu, ele indică doar o realitate dincolo de ele. Obiectele semnifică întotdeauna ceva care le depășește. De altfel la orice artist mare, imaginea are o semnificație suplimentară în raport cu realitatea reflectată. Dar există un echilibru stabil între obiectul concret și imaginea sa. La Kafka acest echilibru e uneori tulburat, semnificația devine predominantă, autonomă, iar obiectul dispare ca obiect propriu-zis, se reduce la propriul său reflex în conștiință. Simbolurile și alegoriile își pierd astfel finalitatea univocă. Ambiguul, obscurul, nedemonstrabil se substituie adresei precise și sensurilor limpezi. Mai ales în opera postumă a lui Kafka, unde simbolurile sînt cîteodată nedesluite, vagi. Hermsdorf (op. cit., pg. 204) susține că simbolurile izvorăsc, totodată, în mod spontan, necontrolat, uneori chiar împotriva voinței exprese a autorului. Obiectele, smulse din constelația lor reală, izolate din totalitatea lor determinată, apar de la început într-o lumină stranie, simbolică. Atmosfera inexplicabilă, care le învăluie, sugerează involuntar o explicație superioară. Interpretarea este, astfel, plasată pe un teren destul de incontrolabil. Modalitățile și procedeele artistice ale lui Kafka, au fost înglobate în mare măsură de recuzita decadentismului. Mai precis, utilizarea lor exclusivă, absolută, cu o tenace și netulburată consecvență, a fost considerată un principiu director al literaturii decadente. Maniera kaskiană are reperculsiuni și în prezentarea unor personaje din proza sa postumă, îndeosebi din ultima perioadă de creație. Personajele sînt destul de fantomatice, n-au amintiri, n-au trecut și nici viitor, plutesc într-un prezent static, sînt lipsite de orice detalii sau referințe fizice. Uneori nu mai au nici măcar pronume, ca în *Castelul* și parțial în *Procesul*. Omul e scufundat totalmente în anonim.

A devenit un simplu simbol, o pură funcțiune într-un univers rarefiat, lipsit de determinări crono-spațiale.

Desigur, nu toată opera lui Kafka este grevată de această tendință de abstractizare radicală a lumii, de alegorizare totală a omului. Kafka a descris, de altfel, o realitate în continuă destrămare, sfîșiată de contradicții, o umanitate deformată și chinuită. Trebuia să recurgă în mod necesar la anumite modalități și procedee. Eroarea lui constă în faptul că le-a utilizat uneori pînă la extrema lor limită și fără nici o măsură. În creațiile sale, în care aceste modalități sînt grefate pe un fond indiscutabil obiectiv, sînt subordonate unei intenții de reflectare realistă, Kafka a reușit să exprime cu o zguduitoare putere de convingere mutilarea condiției umane într-o orînduire socială structural inechitabilă, în care « *minciuna a devenit ordine universală* ». Nu trebuie să ne gîndim decît la *America*, *Verdictul*, *Colonia penitenciară*, *Metamorfoza*, *ciclul Un medic de țară* etc. Kafka a denunțat anomalile unei societăți istoric condamnate, prin reducerea lor la absurd. Scriitorul a recurs, adesea, la parabolă. Locul comun, banalitatea diurnă sînt exagerate la proporții fantastice. Rezultatul este că platitudinea și monotonia cotidiană se destăinuie drept absurdități terifiante. O lume pervertită în esență este prezentată astfel, fără mască și fără fard. Absurdul stîrnește « o acțiune șocantă care restabilește raporturile tulburate », în conștiința cititorului. (Ernst Fischer: *Das Problem der Wirklichkeit in der modernen Kunst, Sinn und Form*, 3, 1958, pg. 475). Metoda a utilizat-o și Swift în marile sale demersuri satirice. Kafka a constatat și prezentat absurditatea, dar o considera o stare permanentă, pe care n-o poți depăși. Aceasta constituie, firește, o limită a sa. Categoria estetică a grotescului este unul din mijloacele predilecte, de altfel adecvate, ale lui Kafka, de-a surprinde, cu o cît mai pronunțată forță expresivă, aspectele contradictorii, de neîmpăcat, ale realității. Comicul simplu provoacă un ris prea tonic; ironia este înoperantă; humorul, care își contemplă cu duioșie tandră obiectul, devine deplasat; satira este nesatisfăcătoare. Contradicțiile sînt prea grave pentru a-și putea găsi o expresie artistică adecvată în aceste ipostaze ale comicului. Singura categorie, capabilă să exprime absurdul în toată absurditatea lui, monstruosul în toată monstruozitatea lui este doar grotescul. Wolfgang Kayser (*Das Grotteske, seine Gestaltung in Malerei und Dichtung*, Hamburg, 1960) supune grotescul unei cercetări ample, care deși e pornită de pe poziții insuficient întemeiate științifice sau viciate de idealism, conține totuși cîteva analize pe concret, capabile să ajute la înțelegerea epicii kafkiene, la funcțiunea acestei categorii estetice în cadrul ei. Grotescul este categoria care exprimă artistic structura « *lumii înstrăinate* », a lumii « *în care siguranța se dovedește aparență* », a lumii în care « *nu e vorba de frica de moarte, ci mai ales de teama de viață* ». Privite sub specia grotescului realitățile cele mai sigure, familiare, cunoscute, devin instantaneu precare, stranii, fantastice. Kayser care stabilește trei epoci mari de ecloziune artistică a grotescului (secolul XVI; Sturm und Drang și romantica; epoca modernă capitalistă) subliniază și anumite limite inerente ale acestei categorii estetice. Grotescul redă înstrăinarea realității, dar cauzele acestei alienări îl rămîn ascunse. El nu poate intra în funcțiune decît atunci cînd individul nu se mai orientează cu suficientă siguranță în lume și constituie totodată o încercare de-a conjura și contracara demonia realității. Aceste caracterizări ale lui Kayser corespund, în linii generale, rolului și funcțiunii grotescului în opera lui Kafka. Trebuie menționat că scriitorul a sporit eficiența demascatoare a grotescului prin

stilul său uscat, sobru și lucid. Kafka a manevrat astfel unealta grotescului ca un stăpîn și nu a căzut victimă propriului său instrument.

Epica lui Kafka, de o mare valoare artistică, vehiculează și procedee care prin abuz pot genera fenomene de decadentism literar. Kafka, însă, chiar și în eroare, a rămas de o profundă sinceritate omenească, de o rară autenticitate artistică. Epigonii au preluat din operă procedeele, uitînd conținutul ei protestatar, valoarea ei adînc umană. Epigonii au acceptat anumite situații limită fundamentale, înscriindu-le cu ostentație pe stîndardul lor crepuscular, pe care Franz Kafka nu le-a acceptat niciodată, ci a luptat cu o cutremurătoare deznădejde împotriva lor. Ceea ce la Kafka reprezenta tragismul unei singurătăți ultragiante și fără ieșire, a devenit la ei simulacru disperării, vidul lăuntric, blazarea cinică. Ceea ce la Kafka era o pasiune adînc umană, trăită dramatic, cu riscuri supreme, a devenit la ei gesticulație exterioară, căutare de senzații insolite. Ceea ce Kafka practicase cu spontaneitate dar totodată și cu rigoare, a devenit la ei virtuozitate funambulescă, manierism gratuit. Exercițiile epigonilor amintesc de vechii călugări egipteni care înfingeau un lemn serp în nisipul deșertului și-l stropeau, cu o demențială răbdare, o viață întreagă cu apă. Dar lemnul mort, uscat, nu putea deveni copac. Pentru că arborele fantomatic, contorsionat, solitar, cu rădăcini firave, cu crengile îndreptate chinuit înspre oameni, cu nervura frunzelor sensibilă la variațiile imponderabile ale atmosferei, dar totuși viu în deșertul lumii sale fără orizonturi, murise acum patruzeci de ani.

HORIA BRATU

Metoda lui Kafka

O întrebare fundamentală pe care o pune cercetarea științifică a operei lui Kafka, este următoarea: care este metoda, mijloacele artistice folosite de Kafka? Care este locul operei sale în literatura contemporană? Discuțiile din critică în ultimii ani au dus și aici la opinii extreme, diametral opuse, fără nuanțare: în timp ce unii susțin că « Franz Kafka ne-a ajutat să vedem lumea așa cum este », alții mai sprijină teza că Franz Kafka este « părintele noii literaturi occidentale », « mărturia crimelor capitalismului împotriva culturii omenirii ». Conceptul « realismului » se demonstrează adeseori prin forma cursivă, transparentă, inteligibilă a prozei lui Kafka, atât de deosebită — în operele de maturitate — de proza barocă, violentă, colorată a colegilor săi de generație expresioniști sau de « fluxul » joycian sau de tehnica memoriei imaginare proustiene. De fapt însă, folosirea unei asemenea forme « realiste » deși are însemnătatea ei, constituie încă o trăsătură distinctivă în raport cu metoda utilizată de mulți din așa ziii discipoli — ea nu constituie fundamentul, esența metodei folosite de Kafka.

Ceea ce este caracteristic în stilul lui Kafka este faptul că « realismul » formei este un stil de imitație, un fenomen de mimetism conștient. La Kafka stilul transparent, imparțial, « relaxat », este un stil de regresie, un stil al lipsei și inhibiției, un stil în care puținătatea și fixitatea amănuntelor exterioare trebuie să figureze maniile de persecuție ale personajelor, mecanismul stărilor de deprimare.

Realismul presupune eroi înzestrați cu mecanismul de adaptare, de apărare, caracteristici ale oamenilor normali. Din punct de vedere psihologic, « behaviorismul », « comportamentismul » eroilor lui Kafka sugerează dimpotrivă încercarea de a se adapta la o lume haotică. Stilul lui Kafka este un « expedient » antipatic, pentru a zugrăvi fapte care depășesc orice dramatism, pentru a reflecta o existență cotidiană lipsită de bucuriile cele mai elementare, de orice stabilitate originară. Kafka încearcă să opună universului fluid un stil care pare absolut contrar stărilor sufletești pe care le exprimă, impersonal și corect pînă la perfecțiune, de o liniște totală. Prin efortarea îndelungată care curăță inutilul și balastul, prin acuratețea lui cristalină, Kafka urmărește de fapt un efect contrar celui care ar rezulta dintr-o corespondență absolută între conținut și formă, adică o stare de liniște și calm, o mitologie a securității, o încredere în ordinea universului, în legitatea și raționalitatea desfășurării evenimentelor. Lumea pe care o descrie este o imensă mistificare și el nu-și poate asuma rolul de a interoga și a căuta adevărul, decît recurgînd la subterfugiu, la ocolișuri sau la simulare. « Realismul » formei nu este așadar în opera lui Kafka un mijloc de a ajunge cît mai direct la țintă, ci o tactică de întîrziere, un mijloc de a scoate în evidență o contradicție fundamentală, ireconciliabilă. Kafka crede că lumea pe care o descrie este o lume profund irațională, nedreaptă pînă și în demersurile ei, cele mai elementare, lipsită nu numai de umanitate dar chiar și de acea legătură normală care asigură în chip utilitarist, imediat, într-un

grup uman normal, comunicația necesară pentru realizarea celor mai urgente, mai imediate și mai vitale deziderate. De aceea, tinzând spre adevăr și puritate, el se simte reținut în culisele echivocului, falsului și iluzoriului.

«Aleatorismul», dominația hazardului, merge pînă la gesturile cotidiene. A avea o întrevedere cu cineva, a închiria un apartament, a ridica o sumă care li se cuvine, a-și asigura retribuirea unei activități oarecare (în «America»), a-și fixa un orar elementar, a limita o discuție la obiectivul fixat, a efectua o călătorie de la un oraș la altul devin la eroii lui Kafka gesturi imposibil de executat sau purtînd în germene riscuri incalculabile. Aici este vorba nu numai de consecințele evoluției ciclotimice a eroilor, de stările lor obsesive, ci de însăși atitudinea universului înconjurător. La începutul romanului *Castelul*, eroul K. găsește găzduire într-un han de țară, la care rămîne peste noapte înainte de a se prezenta, după cum proiecta el, la castel. Însă, ca și în nuvela fantastică a lui Hoffmann, acest eveniment minor capătă proporții catastrofale. Și nu numai din cauza opiniei publice, nu numai fiindcă în orice sat venirea unui străin stîrnește curiozitate, ci fiindcă însăși concepția despre lumea înconjurătoare a locuitorilor acestui sat pare ieșită din comun. Intenționalitatea fiecărui gest al măsurătorului K. este supusă unei scrutații și verificări înfînite, întreg satul pare mobilizat pentru a alcătui rapoarte asupra acțiunilor sale, o mulțime de oameni se dedică cu pasiune, «cu prudență și răutate» unei activități febrile și inutile, dîndu-i tîrcoale și colectînd informații, dispunînd de instalațiile cele mai neașteptate (ca de pildă aparatul de telefon într-un hambar, etc.) Toată această prolificitate a amănuntelor inspiră observatorului neatent sentimentul că se află în «miezul problemei», că se găsește «în grațiile zeilor», că știe despre ce este vorba; la prima vedere se pare că lucrurile se petrec ca într-un roman realist. Dar, în realitate, fenomenele aparțin — exact ca în nuvela fantastică germană — altui univers. Nu există garanția realității obiective, a obiectivității sensului psihologiei și a independenței relative a acestuia în raport cu atitudinile (relative) ale eroilor, nu există deci acea garanție de care se bucură desfășurarea acțiunii în romanul realist. În *Castelul*, pe care un critic ca Hermsdorf îl consideră o «culme a realismului modern», în scena capitală din cabinetul primarului, ajutoarele măsurătorului care inițial nu au — conform rangului — nici măcar dreptul de a intra înăuntru, capătă dintr-o dată autorizația primarului de a căuta în arhivă dosarul măsurătorului K., lăsînd să se întrevadă o complicitate inexplicabilă și riguros planificată, deci de ordinul ocultului. De altfel, caracteristica tuturor operelor lui Kafka este această pivotare între universul cel mai aleatoriu, unde întîmplarea domină în chip absolut și încercarea de a găsi o semnificație riguroasă, precisă comportării personajelor, amănuntelor exterioare de a descoperi un mecanism birocratic, sever și de nezdrunцинat. În întrevederea crucială dintre K. și Primar, din *Castelul*, apare cu limpezime clocnirea dintre cele două concepții asupra «mecanismului». «Adevărul nu există, există numai o umbră grotescă a lui, care se estompează încet» — spune uneori Kafka. Primarul dă o justificare integrală birocrăției, considerînd că a nu ține seama de ea, denotă o atitudine demențială, un caz clinic. Ea face parte din angrenajul relațiilor sociale, ea le raționalizează, ea dă sens și direcție întregului. Măsurătorul K. încearcă să demonstreze că ne găsim aici în fața «fetișismului hîrtiei», în fața unei simbolistici goale, în fața semnelor lipsite de semnificație. K. vede aici în primul rînd abuzul, monstruoza subordonării existenței reale a omului unor hîrtii. Însă disputa este de domeniul

absurdului, o plutire în plin grotesc fiindcă de fapt tocmai « hîrțiile » au fost pierdute, birocrația, dosarul nu există. Așa încît, cînd K. sfîrșit de puteri se declară învins și acceptă să-și tranșeze destinul pe planul birocratic, invocînd tocmai argumentele formale (convocarea trimisă, telefonul lui Schwarzer cu care i s-a controlat identitatea, etc.) constată că de fapt comunicațiile au fost aparente, contactele sînt complet întrerupte, chiar și telefonul funcționează ca un « piano mecanic » pentru amuzamentul funcționarilor, care îl mai ridică din cînd în cînd (căci sună încontinuu). « Bîzîitul neîncetat al telefonului — spune Primarul — reprezintă singurul lucru solid și demn de încredere ». De fapt, nici un fel de declarații sau comunicări nu au o însemnătate obiectivă, ele reprezintă un fragment de ceremonial, un semn de favoare sau un semn de ostilitate. Însă declarația, comunicarea se face în stilul cel mai clar posibil. « Întregul este de fapt evasiv » — spune funcționarul Klammm.

La Kafka, stilul clar, limpede, transparent este de fapt o simulare a realismului. Însă această simulare a realismului nu urmărește descalificarea lui, « demitizarea » lui pentru a folosi un termen la modă, ci un mijloc, care să dezvăluie contradicția profundă între conținutul real al faptelor și stilul sobru, reținut, al conformismului birocratic care apasă asupra oamenilor cu o forță egală și constantă. Presiunea grupului, apăsarea organizării burgheze asupra individului este atît de incoercibilă, sugerează Kafka, încît elimină ca o impuritate spectacolul unic al zbuciumului sufletesc, îl reduce la zero, « ordinea domnește într-o lume redusă la tăcere ». Chiar cînd nu este completamente anonim — și e mai rar decît s-ar crede — personajul lui Kafka are totdeauna aerul că întruchișează altceva decît pe el însuși, anonimatul său psihologic și sufletesc fiind întărit de faptul că nu are nume (*Zidul chinezesc, Colonia penitenciară*) sau posedă numai o inițială ca identitate. Naratorul lui însuși, acest personaj nu-i inspiră nici un interes deosebit și nici simpatie și, mai mult decît atît, el se prefacă că știe așa de puține lucruri despre erou încît nici nu poate prevedea exact ceea ce i se poate întîmpla acestuia; pasiv și imparțial pe deasupra indignării, inaccesibil emoțiilor și surprizelor, el lasă altora latitudinea judecăților de valoare sau a semnelor de uimire. Inhibiția puternică care învâlule toate accesele temperamentale și « calmează » suprimînd toate impulsurile, inspirate de presiunea mediului social, își găsesc astfel o corespondență și în stil, unde lucrurile sînt expuse într-o corectitudine adusă la perfecțiune. Convinș că toate aspectele vieții sînt umbre palide ale unui adevăr neînțeles, Kafka considera că pentru o astfel de artă, o haină prea colorată, prea pitorească, așa cum o regăsim la colegii săi de generație, la ceilalți protagoniști ai expresionismului, este nepotrivită. « Realismul » lui Kafka este un simplu procedeu pentru a scoate în evidență grotescul și absurdul fundamental în care credea autorul. Însă această atitudine de afectare nu este decît iluzorie, Kafka ne învață să trecem dincolo de aparențe, folosește expunerea obiectivă ca un experiment, liniștește narațiunii făcînd de fapt, în raport cu conținutul, un efect brutal și absurd. Într-adevăr, la prima vedere, Instituția — așa cum este reprezentată de Tribunal, de Castel, America sau Colonia penitenciară etc., apare atotputernică, coerentă și investită cu dimensiuni supraomenești, ceea ce îi conferă un sens și o valoare cosmică. Ca și cosmosul, o asemenea lume este înzestrată cu atributele universalității și absolutului, legea și unitatea ei indestructibilă este sugerată tacit. Dar aceasta este o imagine falacioasă, iluzorie. Privit mai de aproape, acest

«cosmos» capătă dimensiuni foarte precise, se confundă cu o societate omenească limitată, particulară, localizată într-un punct oarecare din spațiu și din timp, după caz: într-un oraș de mîna doua, într-un sat pierdut în cîmpie, într-un continent deșert sau chiar în dormitorul unei familii burgheze, în așa fel încît pretinsa înfinitate și atemporalitate este o minciună. Într-adevăr, dacă ne referim nu la oamenii care fac parte din justiție — și aceasta reprezintă cam toată lumea din *Procesul* — dar la ceea ce Joseph K. vede cu proprii săi ochi prin experiența sa directă, trebuie spus că Tribunalul nu are nimic cosmic, fapt de care Joseph K. în demersurile sale cotidiene este perfect conștient; nu întîmplător, el merge să-l caute într-un imobil lepros dintr-un cartier mărginaș, cu o curte plină de copii gălăgioși și de mansarde sordide. Toată drama vine de acolo că Tribunalul și Castelul cu pretenția lor de universal, nu sînt de fapt decît contrafaceri ale cosmosului, un ersatz al Marelui Tot, un pseudo-univers. După părerea noastră, la Kafka, particularitățile metodei decurg din particularitățile fenomenelor pe care le descrie (aceasta nu este o regulă, ci poate să constituie în unele privințe chiar un handicap). Dar particularitățile acestei metode sînt precizate chiar de Kafka; la sfîrșitul expunerii celor patru variante ale vechiului mit prometeic, într-unul din caietele sale, Kafka notează: «Mitul încearcă să explice inexplicabilul. Așa cum el se naște din sînul adevărului, el trebuie să se sfîrșească de asemeni într-o aură de inexplicabilitate».

Cu alte cuvinte, Kafka nu numai că nu evită inexplicabilul, dar îl și recunoaște ca atare, considerînd deci incognoscibilă rațiunea ultimă a lucrurilor. El postulează de la bun început polivalența semantică a miturilor sale, echivalența sensurilor prin care aproximăm *diferitele* căi care duc la adevăr. Echivocurile, ambiguitățile lui Kafka nu sînt astfel întîmplătoare, sau nu urmăresc derutarea cititorului, ci intră chiar în semnificația faptului relatat, sau mai exact a reprezentării. Iată de pildă legenda despre Prometeu, care se prezintă în cinci versiuni. Formula tradițională, Prometeu înlănțuit de Zeus pe o rocă unde un vultur îi devoră ficatul este întii prezentată ca mitul pedepsei eterne pentru ispășirea păcatului originar și imediat apoi ca expresie a unui mit contrar: «trădarea» omului de către zei și vulturi. În a treia versiune, Prometeu, încercînd să evite ciocnirile care-l sfîșie, se infundă din ce în ce mai adînc în stîncă, formînd cu aceasta un tot unic, identificîndu-se cu roca neînsuflețită; în a patra versiune, torturile lui Prometeu continuă în timp ce toată lumea, zeii și chiar vulturii au uitat trădarea; în sfîrșit, punînd accentul pe aceeași forță a inerției, a vechilor habitudini, pe «oboseala» generală (a zeilor, a vulturilor, a lui Prometeu) se întîmplă că însăși pedeapsa să-și piardă rațiunea de a fi, totul devine absurd, inutil, totul vegetează. Însăși rana provocată de vultur — spune Kafka — «obosește să rămînă rană», se închide foarte încet, dăinuind încă în virtutea unor amintiri incoerente. Primul plan al mitului este tradițional, al doilea «realist» — mitologic. Începînd însă cu formulele care pun accentul pe transformarea lui Prometeu devenit stîncă, «jumătate om, jumătate piatră», explicațiile alunecă în planul oniric, esoteric, metafizic. Procedeu folosit în mitul prometeic este tipic pentru polivalența implicită a simbolului kafkian. Și în parabola legii din *Procesul* — după o expunere «realistă» a mitului omului care așteaptă în fața porții Legii fără să intre, o permisiune care nu i se dă niciodată — sensul inițial este în continuare obnubilat de completări care schimbă radical unghiul comentatorului și care sugerează interpretări opuse. Rînd pe rînd, ni se sugerează umilînța

și neputința, ignoranța sau frica solicitatorului înșelat, multitudinea interpretărilor, găsiindu-și contraponderea numai în enumerarea atitudinilor posibile ale portarului; căci acesta, păzind intrarea, devine și el « legat » de solicitator, nedespărțit și « supus » în fond capriciului acestuia; portarul este înșelat și el fiindcă nu poate pătrunde dincolo de ușă. Concepția aceasta despre mit și interpretarea lui polivalentă în care toate elementele și simbolurile capătă pînă la urmă funcții echivalente, a fost preluată de existențialiști, care au creat însă, premeditat, o morală — conștientă și nu spontană — ambiguitate a ambiguității, care exprimă pe de o parte perplexitatea micului burghez în fața realității și în fața istoriei, pe de altă parte incapacitatea de a distinge forțele contrarii. În mitul lui Prometeu, nu se mai distinge astfel oprimatul de opresor, în parabola Legii nici o acțiune nu se face pentru om, fără ca imediat să se facă împotriva omului.

« Există numai un țel, dar nu există drum către acest țel » — scrie Kafka; iar în altă parte: « Drumurile acțiunilor noastre sînt ca și aleele, toamna; îndată ce sînt măturate, sînt din nou acoperite de frunze moarte. Arta are această particularitate esențială că este nevoită pînă la urmă să nege ceea ce enunță ritos în premisele ei, în rațiunea ei de a fi ».

Fiecare poveste, fiecare roman, conține astfel o afirmație, un « constant » pozitiv și în același timp o reticență, fiecare povestire prezintă astfel un « da » urmat de un « însă », ambele pronunțate cu o forță egală: un « da » care este acceptarea ca premiză a ideii comune, explicația cu circulație generală, locul comun care a căpătat aparența falsă a unei certitudini. Acest « da » conține în același timp și un « însă » — care, fără să nege premisele, le supune unui examen decisiv, din care acestea nu ies niciodată intacte. Din cauza acestui « da », prin care Kafka se așează pentru moment — cel puțin inițial — alături de tot ceea ce s-a gândit și spus anterior, naratorul este obligat în clipa în care introduce pe « însă » să recurgă la viclenie și la mistificare, la de-a v-ați ascunselea. Autorul trebuie să-și exprime concluziile particulare, subversive, într-o formă aparent inofensivă, la adăpostul unui strat gros de ceață artificială și « imitînd » pe plan artistic o formă « clasică » — fabulă, alegorie, legendă, mit, roman-polițist, cronică, etc. Ceea ce se numește realismul lui Kafka este așadar, de fapt, un mimetism care urmărește să dinamiteze semnificația aparentă, să scoată în relief contradicția dintre aparență și esență. « Locul comun » cel mai exploatat devine astfel purtătorul unui mesaj, de sens invers decît cel unanim admis. *Procesul* apare astfel ca un clasic roman polițist (și aici intervine « adevărul » kafkian care are formă paradoxală) în care se caută nu « criminalul » ci « crima ». *Castelul* este aparent « une chanson de geste », care se petrece într-un labirint, o epopee în genul lui Don Quixote, în care eroul nu mai ia iluzia drept realitate, ci consideră realitatea drept iluzie. Mimarea unor forme romanești sau clasice prezidează și la constituirea diferitelor episoade ale romanului *America*. Luat în totalitate, acesta pare, la prima vedere, un « bildungsroman », în care există clasicul unchi din America — multimilionar. « Genul scurt » este și el marcat de genul simulant, de tendința lui Kafka de a da scrierilor sale o turnură enigmatică, supusă tuturor interpretărilor, dezbaterei infinite în contradictoriu, sondajului permanent pentru descoperirea straturilor succesive, totul camuflat prin aparența inofensivă a mîmării unei forme clasice, realiste. « Zidul chinezesc » este o pseudo-cronică istorică, care demonstrează că zidul a fost făcut ca să trezească oamenii dorința de a comunica între ei (alci apare semnificația paradoxală a mitului). *Medicul*

de țară este o povestire fantastică pușkiniană, în care alegoria demonstrează că greșeala fatală a medicului a constat în conștiința sa profesională, în faptul că « a ascultat apelul soneriei » (iarăși o demonstrație ad absurdum). Medicul sucombă tocmai pentru că împlinirea datoriei duce la epuizare nervoasă și fizică; sau, în sens figurat, parabola tinde să demonstreze că un plus de luciditate, o căutare a leacului duce la accentuarea alienării și a nevrozei; sau cum scrie în Jurnal: « Când reflectez asupra vieții mele și ajung la concluzia imposibilității de a o suporta, capăt impresia din ce în ce mai netă că sînt pradă unei halucinații, exteriorul lui apare demonic, în orice caz inuman, în completă discordanță cu viața mea interioară, o lume ermetică, fără posibilitate de control (problematica din *Metamorfoza*). Titlul balzacian al nuvelei *Medicul de țară* este fără îndoială adoptat, cu un subînțeles polemic. *Amintire de la calea ferată din Kaldon* este o povestire « cehoviană », în care paradoxul constă în faptul că un feroviar, pentru a scăpa de un început de oțică, este trimis, la cererea sa, într-o stație mai mare de cale ferată, etc., unde este probabil că fumul și ceața îl vor doborî definitiv. Aici, aplecarea spre absurd, care exprimă tragismul prin intermediul grotescului este vizibilă. Sub aparența imitației, Kafka transcrie un conținut particular, exprimă o mișcare în sens invers prin care construcția, păstrînd în formă sensul inițial, capătă o semnificație opusă. Primul însă, care este pus în situația de a confrunța sensurile, de a cerceta care este semnificația și valoarea simbolurilor, de a descoperi ce se ascunde sub aparențe, este chiar eroul. Kafka crează o « situație » (de obicei simbolică) și pune apoi pe erou să o confrunte, să cerceteze ce semnificație au simbolurile. Dar fiindcă de obicei aceste simboluri sînt amenințătoare, ascund o realitate ocultă, înfricoșătoare, toată opera de confruntare și cercetare pe care o săvîrșește eroul se face într-o atmosferă de anxietate, de frică, de groază care transformă acțiunile sale într-un delir oniric, care suprimă hotarele între vis și realitate. Senzația de frică, de anxietate, de nesiguranță a micului burghez este esențială pentru a caracteriza demersul eroului kafkian. La un moment dat, te întrebi dacă înseși simbolurile de care se lovește eroul nu sînt altceva decît proiecția propriei imaginații a subiectului cuprins în delirul fricii, așa cum reacțiile sale imediate față de aceste simboluri poartă amprenta anxietății, lapsului, coșmarului. Atmosfera operei lui Kafka, contrar părerii exprimate de Garaudy este tot ceea ce poate fi mai puțin contingent cu determinismul realismului și ceea ce se numește pe drept cuvînt « conștiința alienării ». Kafka nu-i aduce pe eroii săi la o viziune lucidă ci la amplificarea unui sentiment de frică, a unei frici cu atît mai adînci și mai cuprinzătoare, cu cît este ascunsă în cutele subconștientului, subîntinde, ca să spunem așa, întreaga conștiință a solicitatorului. Psihologia manișeistă a subliniat însemnătatea pe care o capătă fenomenele larg răspîndite de automatizare a obiceiurilor, de transformare a unor reacții repetate de frică, de nesiguranță în obsesii și idei fixe, care, dacă la început, se găsesc, ca orice formă de activitate, sub controlul conștiinței, își pierd treptat caracterul conștient, și se degradează, se rup complet de lumea reală. Excitațiile conștiinței amplifică asemenea manifestări, le eliberează, le dezinhbează și aici, în această împletire a conștientului și inconștientului, găsim adeseori sorgintea unor manifestări care caracterizează fenomene de psihopatologie socială, de nevroză individuală, în care bolnavul își amplifică gradul de excitație; însă această amplificare a gradului de atenție și de excitație lărgeste și posibilitatea răstălmăcirii, interpretării arbitrare.

Am făcut această scurtă incursiune pentru că ni se pare că la eroii lui Kafka, fenomenul acesta are întotdeauna o bază socială. Kafka nu analizează, nu dezvăluie și nu zugrăvește niciodată viața interioară a eroilor săi, în schimb descrie cu o precizie uimitoare lumea reacțiilor patologice și a percepțiilor halucinante și mai ales le dezvăluie legătura cu preocupările constante, cotidiene, ale individului. Astfel, în această « istorie de familie » pe care o reprezintă *Metamorfoza*, Gregor Samsa, comis-voiajor, susținătorul familiei sale, este obsedat de teama că într-o bună dimineață nu va mai putea îndeplini misiunea sa sacră, familială, fraternă, că va fi în imposibilitatea de a face față răspunderilor. Și într-adevăr, cu el se produce o « metamorfoză », o schimbare a situației. « Într-o dimineață, după un vis agitat, Gregor Samsa se găsi transformat într-un imens coleopter ». Primul care este obligat să confrunte, să se ciocnească de noua situație este eroul Gregor Samsa, asupra cărui accident s-a abătut cu fatalitatea simbolului social. Situația (lăsând la o parte procedeul hiperbolic) este adesea întâlnită în romanul clasic: moartea, sau invalidarea « susținătorului », duce la prăbușirea iluziilor pentru toți membrii familiei. Dar Kafka se preocupă aici în primul rând nu de soarta familiei, ci de soarta eroului și anume în stadiul în care este deocamdată încă prea preocupat cu adaptarea primară, fizică, la noua situație. Pentru a sugera o schimbare radicală a situației, o invalidare definitivă, autorul recurge aici la un procedeu fantastic; eroul suferă o metamorfoză, adică efectele unui accident sau unei acțiuni la care nu a contribuit în nici un fel, decît poate prin capitularea în fața fricii pe care a dus-o la paroxism, ca în celebra schiță a lui Salțicov Scedrin unde, un mic burghez, de teama frământărilor sociale și înspăimîntat de perspectivele existenței, se transformă într-un caras, ascunzîndu-se într-o gaură în fundul mării, unde stă nemișcat. Dar ceea ce la Scedrin este un procedeu satiric, la Kafka devine un procedeu oniric. În cazul de față, procedeul hiperbolic urmărește să scoată mai puternic în evidență noul tip de relații care se crează, și să studieze mai în voie reacțiile eroului. În noua situație, crește, în proporții uriașe, ostilitatea și ruptura dintre erou și mediul exterior. Evoluția psihologică a eroului « îndărăt », pierderea însușirilor fizice specific umane, procesul de regresie, trecerea spre animalitate — atît de frecventă în opera lui Kafka, — este și urmarea unei dorințe obscure de a evita pe cît posibil contemplarea noii sale situații, de a se eschiva de la evaluarea proporțiilor catastrofei. Dacă imposibilitatea de a face față răspunderilor a deslănțuit la el un proces de involuție, de degradare, nu-i rămîne altceva acum decît să se « infunde » cît mai complet în noua situație; « Ce viață liniștită a dus familia » gîndi Gregor, privind fix în obscuritate, și se simți foarte mîndru căci el era acela cărui părinții și sora sa îi datorau o existență atît de liniștită într-un apartament atît de frumos. Ce se va întîmpla acum, dacă această pace, această mulțumire, această bună stare se vor sfîrși cu lipsuri și șicane? Pentru a nu se abandona unor gînduri atît de sinistre, Gregor preferă să facă puțin exercițiu fizic și făcu cei o sută de pași pe burtă.

În *Procesul*, eroul este pus în situația de a se întreba constant asupra semnificației simbolului « Tribunalului ». Într-adevăr, Joseph K., este pur și simplu informat de arestarea sa și lăsat liber să-și vadă de treburi. Surprinzătoare la Kafka este tehnica « obiectivă » care-i îngăduie într-un chip paradoxal să împingă, pînă la consecințele extreme, subiectivitatea patologică a personajului. Natura onirică a povestirii, luată în ansamblul ei, crează, ca și în *Metamorfoza* sau *Castelul*, etc., iluzia de optică a « obiectivității »,

căci tratată cu o logică aparentă, descripția nu implică inserarea și folosirea procedeele tipice ale prozei neobiective, adică reveria, monologul interior, introspecția. Este clar că eroul *Procesului*, Joseph K., se află în fața unei erori judiciare. El este victima unei monstruoase mașinații birocratice, care, oricât de « hiperbolizată » dincolo de oniric și patologic, ne apare atât de autentică, atât de « ruptă » din realitatea societății capitaliste, încît avem mereu sentimentul neliniștitor că intriga nu reprezintă un coșmar sau o metaforă și că lucrurile s-ar fi putut petrece întocmai « wie es eigentlich gewesen ist ». Mai mult încă, nu ni se pare că această mașinație să fi fost urzită în chip obligator de cineva, ci este foarte posibil ca lucrurile să se fi petrecut întocmai în virtutea sistemului birocratic, care funcționează, de la sine, într-o direcție indefinită. Dar imaginea convențională a tribunalului este folosită în *Procesul* doar pentru a ne atrage atenția că adevăratul tribunal este de fapt invizibil. Ordinea evenimentelor nu urmează cursul normal al unei proceduri, ci dimpotrivă tot ceea ce se petrece capătă un aer paradoxal, contrar desfășurării firești: K este arestat numai pentru a fi lăsat în libertate, locul unde a fost convocat nu este un palat de justiție, ci o casă de raport, sala de ședințe este de fapt o reuniune publică, unde în plus, apare o pereche de îndrăgostiți destul de activi. Interogatorul nu are loc, dimpotrivă acuzatul este cel care vorbește, care acuză justiția și aceasta nu-l sancționează. Se găsește în acest tribunal orice, în afară de exercițiul justiției și lucrurile merg astfel pînă la capăt. Preotul închisorii nu-l pregătește de moarte pe Joseph K, ci-l povestește o legendă din care acesta nu înțelege nimic: cei doi călăi care-l conduc la locul de execuție nu sînt altceva decît oameni de teatru care vin pentru a-l împiedica, în ultimul moment, să vadă realmente ceea ce se petrece. Abia acum la sfîrșit, mulțimea de imagini false se destramă pentru a face loc primei imagini reale din existența sa, aceea a unui om care întinde mîinile spre el. Abia acum, Joseph K. își pune primele și ultimile întrebări legate de strania lui aventură, abia acum într-o străfulgerare el scoate primul cuvînt adevărat, o metaforă care spune tot: « Ca un cîine ». Aceste ultime cuvinte dezvăluie în fond adevărata identitate a eroului, mentalitatea lui de « urmărit », de « condamnat fără scăpare », care se luptă cu disperare, pînă în ultimul moment. Alienarea este astfel generată de sentimentul de neputință față de presiunea societății care întruchipează forțe ostile și străine. În fiecare moment, un cataclism poate surveni care va îngropa oamenii, creațiile, visurile și valorile lor. Sentimentul acesta a devenit covîrșitor în lumea capitalistă după cel de-al doilea război mondial, în existența concretă, cotidiană din era atomică, în epoca politicii « la marginea prăpastiei ». Viața cotidiană, în lumea lui Kafka, se scaldă în această atmosferă de neliniște și de catastrofă iminentă; iar eroii săi sporesc această senzație descoperind în fiecare clipă amenințări și motive de panică, văzînd în detaliile insignifiante semnele unei ostilități și condamnări inevitabile. De aceea, ceea ce surprinde încă din primul moment în *Procesul* lui Kafka, nu sînt atît circumstanțele insolite în care se petrec faptele, procedura judiciară cel puțin abracadabrantă, sau faptul că localurile justiției sînt plasate în mansarde dubioase. Ceea ce izbește cel mai mult în *Procesul* lui Kafka, este mentalitatea lui Joseph K, care acceptă în chip deliberat — deși cu restricții și cu revolte — soarta care îi este hărăzită. Mersul justiției este implacabil, orice încercări de sustragere sînt destinate, de la bun început, eșecului, solitudinea eroului este absolută (și nu numai în sens « metafizic » — așa cum se scrie de atîtea ori, ci în sens direct, real, efect al condiției sale de « ciumat »), inevitabilă

pentru situația unui om aflat sub amenințarea unei acuzații grave. Joseph K. este Victima Definitivă, care nu are drept la nici un fel de apel și în același timp, vinovată și responsabilă prin chiar faptul existenței. Joseph K. se situează dincolo de psihologia normală; el este incapabil de reacțiile obișnuite, în primul rând de cele de apărare; el este însă tot atât de străin și de alternativele extreme, de posibilitatea unor hotărâri eroice, incapabil de asemenea de a recurge la reacțiile de apărare extreme ale organismului, de a cădea într-o apatie totală, sau într-o stare de prostație. De aceea, noi nu știm nici până la sfârșit la ce trebuie să ne așteptăm din partea lui. Cu alte cuvinte, Joseph K. nu este nici « disperat », gata la acțiuni nebunești, dictate de dorința de a se salva și nici « optimist », capabil în chip gratuit, paradoxal, în ciuda tuturor evidențelor de a fi optimist. Dar el nu este nici un tip resemnat. La început își proclamă inocența, apoi nu mai crede în propria sa inocență, ci urmărește doar să fie judecat în chip legal, adică să fie pus în fața unei instanțe competente, investită cu autoritatea respectivă, în stare să-l facă să înțeleagă vina și eventual să-l achite. Dar ideea achitării apare și la el numai ca una din posibilități. Căci — și acesta este un element esențial — Joseph K. nu respinge definitiv posibilitatea de a fi încălcat legea sau — mai bine zis — de a fi « păcătit » (elementul teologic într-o asemenea concepție a « vinei » este în afară de orice îndoială). Cu alte cuvinte, Joseph K. este astfel, pe de-o parte, implicat până la absurd în dialectica responsabilităților, fiind gata să-și asume — ca și Gregor Samsa — răspunderea până și a unei crime nefăcute, sau a unui accident pe care nu l-a provocat; iar pe de altă parte, fiind complet « rupt de realitate, de viața reală », nefăcând nici gesturile elementare de apărare, deși pare că acționează în virtutea unei legități cât se poate de firești, de obișnuite, de acceptare a răspunderilor pentru păcatele din întregul univers. Am accentuat tocmai aceste elemente, fiindcă ele ni se par — spre deosebire de ceea ce scriau Garaudy și Goldstucker — esențiale pentru înțelegerea omului și operei lui Kafka. Această înțelegere aproape teologică a răspunderii care, într-un asemenea context se identifică cu concepția păcatului originar, explică ceva din drama lui Kafka. Desigur, ipoteza teologică trebuie aplicată cu prudență și numai ca o reflecție spontană, inconștientă, ea nefiind în stare să explice — așa cum a pretins Max Brod — opera lui Kafka luată în ansamblul ei, pentru că nu explică decât un număr comparativ limitat de detalii, lăsând în afară destinul majorității eroilor și nici nu corespunde viziunii autorului — așa cum este transmisă prin majoritatea romanelor. Dar că, problema răspunderii, a caracterului universal și ineluctabil al răspunderii, constituie o preocupare constantă a lui Kafka și anume o preocupare care la adeseori un caracter obsesional, aceasta este în afară de orice îndoială mai cu seamă când ne referim la *Procesul*. Ducând o existență de un paralelism înflorător, în care orice ritmicitate și orice normalizare era prin definiție exclusă, o existență într-o continuă atmosferă de mistificare socială, Kafka își dădea seama că însăși incapacitatea sa de a-și alcătui o familie, de a intra în viața adultă, dovedea neputința sa de a înfrunța mecanismul distrugător al societății capitaliste, de a-și realiza un program minim de fericire și de stabilitate spirituală — și de a face și pe altcineva fericit.

★

Grandoarea operei lui Kafka este incontestabilă. În același timp, însă, trebuie combătute tot soiul de interpretări care duc în esență la subli-

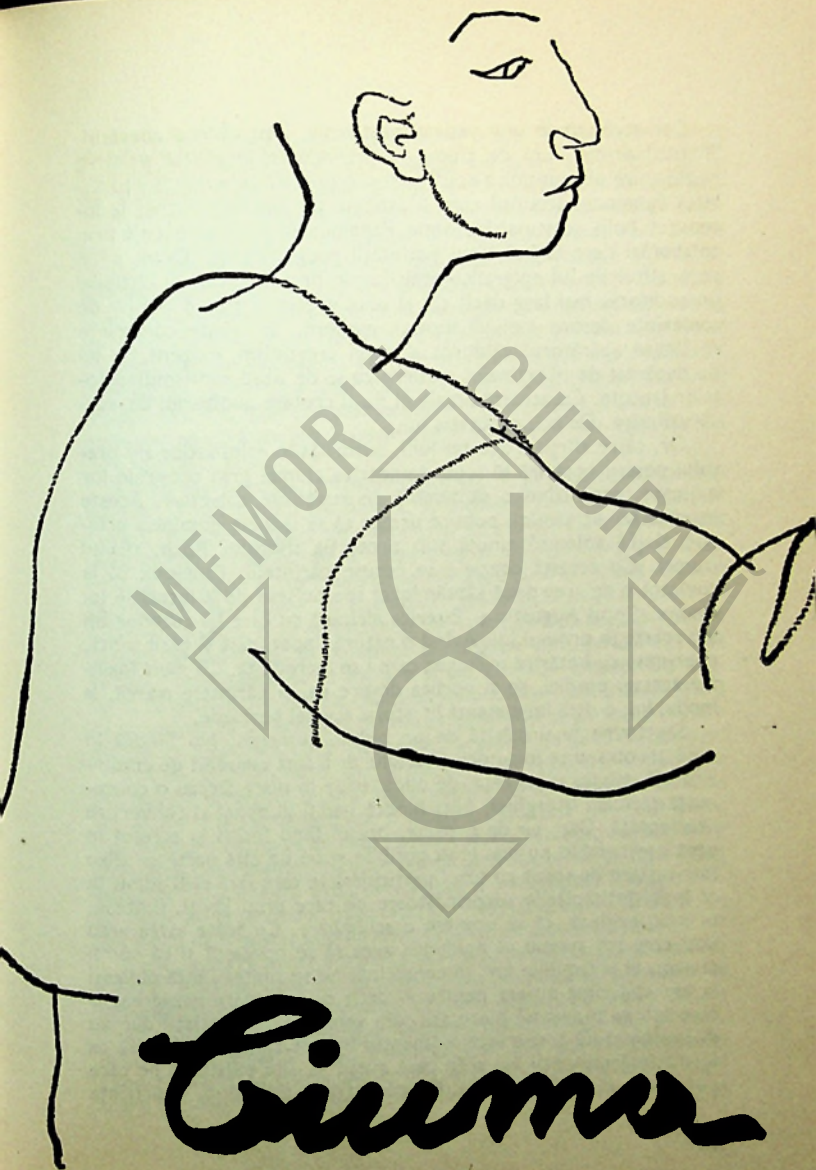
nierea caracterului așa zis combativ, la valoarea ei de model, sau la încercarea de a o prezenta drept o reflectare a omului universal, negîndu-i-se determinarea socială și istorică. Prin metoda de creație a lui Kafka, nu trebuie înțeles raportul unei așa zise forme de expunere și narațiune, considerată realistă nu numai de unii critici din lagărul nostru dar elogiată în chip semnificativ, pe același temel, și de critica formalistă vest-germană care reduce opera la un exercițiu pur stilistic, realismul apărînd astfel numai ca o chestiune de formă. În fond, universul oniric kafkian nu este un scop în sine și, urmărind textul « à la lettre », în rezonanța sa imediată, se ignoră orice implicații, se neagă funcția de « dinamitare » a certitudinilor burgheze și cea tonalitate tragică anxioasă, fatalistă, în care pînă în cele din urmă conștiința neputinței se impune inevitabil. În opera lui Kafka unitatea dintre conținut și formă nu este « indestructibilă » în sensul în care îl înțelegem în arta realistă. Ideea luptei, a misiunii scriitorului, este indestructibil legată de metonomia solitudinii anxioase ca un leit-motiv al expunerii narative. Nebulozitatea scopului sau mai bine zis absența unui țel concret își află o pondere corespunzătoare în ceea ce un critic a denumit pe drept cuvînt « black-out »-ul, ceața kafkiană, camuflajul riguros, autorul urmărind deliberat să nu cadă în cursa « soluțiilor » pe care el le respingea ca egal de nesatisfăcătoare, simple expediente. Există în cartea lui Garaudy în această privință două teze, care în interesul unei exegeze rigurose științifice trebuie să neapărat separate: pe de-o parte autorul constata, pe drept cuvînt, că « lumea pe care a trăit-o Kafka și lumea pe care a construit-o » sînt un tot. Cele trei capitole: « Lumea trăită și contradicțiile ei », « Lumea interioară și ambiguitățile ei », « Lumea construită și contradicțiile ei », constituie o demonstrație sistematică a acestei teze, o demonstrație care se sprijină pe analiza jurnalului intim și a operei, o demonstrație care oferă o imagine coerentă a operei kafkiene; pe de altă parte Garaudy susține că « Le monde de Kafka ne fait qu'un avec notre monde » (p. 153), — lumea lui Kafka cu lumea noastră sînt un tot, ceea ce este cel puțin imprecis. Care « notre monde »? Se poate accepta teza « înstrăinării » pentru a caracteriza situația clasei muncitoare franceze, se poate caracteriza drept o lume dezumanizată, o lume kafkiană, lumea mișcărilor muncitorești? De altfel o asemenea teză a autorului cătrîi nici nu o demonstrează, nici nu ține la ea, rămînînd mai mult la stadiul de simplă frază sonoră, tocmai fiindcă contrazice baza metodologică a studiului care accentuează în ceea ce-l privește pe Kafka contradicțiile și limitele sale istorice, concrete, efective. Studiul lui Garaudy, scris cu multă simțire și entuziasm sensibil la drama lui Kafka și polemizînd implicit pe drept cuvînt cu conceptele sumare ale decadenței, conține totuși numeroase contradicții care lasă nerezolvată vechea dilemă despre realism pe care îl consideră succesiv drept o lume conștientă « construcția continuă a omului de către om » o « măturie » o « conștiință a alienării », chiar dacă parțială și subiectivă, « forma cea mai înaltă de libertate »; acestea sînt caracterizări neistorice, în măsura în care ele se pot aplica unor metode de creație și curente artistice dacă nu antirealiste, în orice caz diferite: primele caracterizări se aplică de pildă și expresionismului de stînga, ultima se poate aplica realismului socialist. Una este a descoperi elemente realiste în opera lui Kafka sau de exemplu în Rilke și alta a defini creația lor ca fiind în întregime realistă. În cadrul realismului, este desigur posibilă proiecția mitică a lumii cotidiene, faptul insolit care duce la derularea fantastică, chiar parabola. Încă Gogol exprima tema nerealizării umane prin povestea unui animal și

realismul fantastic sau mitologic rămân nu mai puțin forme ale realismului. Am amintit mai sus de Salticov-Scedrin. S-ar putea spune fără înșoială că distincțiile între aceste diferite forme literare nu sînt atît de tranșante pentru a nu ne putea lua anumite libertăți în raport cu ele. Însă fiecare formă artistică, fiecare gen, are o anumită vîrstă istorică, de aceea epopeea fantastică și apologul kafkian nu au prea multe în comun. Dacă alegoria clasică și parabola modernă organizează în același chip imaginile lor, ele nu răspund acelorași intenții. În timp ce parabola kafkiană tinde să scoată în relief o contrarietate, prin intermediul unui eveniment care o sugerează în chip de concluzie, apologul clasic recurge la eveniment numai pentru exemplificare, pune în acțiune un principiu sau un precept moral premeditat și insistă în special asupra efectului bun sau rău al aplicării sau al călcării lui. Parabola kafkiană procedează prin analogie; și această analogie între « povestire » și contrarietatea pe care o sugerează este impresionantă. În acest fel, parabola kafkiană, dacă ar fi să-i găsim tradițiile — se înrușește cel mai mult cu scrierile simbolice religioase, cu Biblia etc., adică cu acele scrieri care sugerează o ordine ocultă, o corespondență între lumea vizibilă și cea invizibilă. Transparența prozei kafkiene, folosirea genurilor clasice sînt așadar simple procedee. Fantasticul reprezintă la Kafka un recul al personajului viu, o « dublare » a lui, și o dizolvare. Sub aparențele sale exterioare liniștitoare, eroul kafkian este subiectul unor transformări ciudate: mai întîi, el are o tendință extraordinară către metamorfoză. Oricît de stabil pare, el poate deveni pe moment orice, cîine, insectă, șoarecă, cal sau chiar obiecte materiale: un pod, o bobină complicată. Aici se exprimă duplicitatea, neputința și fragmentarismul personajului, cu atît mai grave cu cît el se ciocnește cu o lume foarte reală asupra căreia dorișta sa nu are nici un efect. El este înserat într-un univers foarte real, zăgrăvit cu lux de amănunte. Obiectul narațiunii a devenit dintr-un vis — un spectacol aievea. Dar această obiectivitate a descripției este o iluzie optică, tocmai fiindcă exprimă logica riguroasă a tipului de narațiune onirică, subiectivă, unde odată postulată premiza metamorfozei, a dedublării, consecvența cu această premiză este dusă pînă la ultimele consecințe, adică la suprimarea monologului interior, a introspecției, a motivărilor psihologice, și chiar a tehnicii « visului în vis », căci toate aceste elemente devin inutile în raport cu logica fundamental onirică a narațiunii. « Comportamentismul » eroilor kafkieni este astfel nu o proiecție a realismului ci a dimensiunii onirice. Nu « realismul » lui Kafka, ci fantasticul său este o proiecție a degradării realității.

Legat printr-un angajament paradoxal de procedee de a cărei esență el este pentru totdeauna despărțit, Kafka nu poate să asume misiunea sa umanistă și profund demascatoare a realităților burgheze, decît recurgînd la simulare, la ocolișuri, la subterfugii artistice.

Opera sa reprezintă o permanentă căutare a unui fundament stabil și în același timp o interogare asupra posibilităților și limitelor inițiativei umane. Ne găsim în fața unei viguroase tentative de a depăși înstrăinarea, de a explica posibilitățile unei « existențe cu adevărat umană », de a construi — într-un cuvînt — o existență mai bună: « A crede înseamnă: a elibera ceea ce nu poate fi distrus din sine; a se libera, sau mai exact: a fi indestructibil ». Cele două teme — așadar — căutarea unui teren form pe care s-ar putea construi o existență umană și interogarea asupra posibilităților și limitelor inițiativei umane rămîn motivele permanente ale operei lui Kafka: « Majoritatea oamenilor trăiesc fără a avea conștiința răspunderii indivi-

duale, și aici, rezidă, mi se pare, rădăcina mizeriei noastre. . . » (P. Janouch : *Kafka m'a dit* — p. 119) — « Păcatul este darea înapoi în fața propriei sale misluni. Neînțelegerea, nerăbdarea, neglijența, iată păcatul. Misiunea scriitorului este de a duce ceea ce este izolat și muritor până la viața infinită, de a transforma ceea ce este întâmplare în ceea ce este conform legii. Misiunea sa este profetică » (Janouch, op. cit. p. 162). Un asemenea punct de vedere afirmat răspicat reprezintă o temelie metodologică solidă, în lumina căreia pot fi urmărite și explicate coerent deosebiri între Kafka și presupușii săi « continuatori ». Dintre toți marii maeștri ai literaturii occidentale dintre cele două războaie, dintre toți scriitorii implicați în contradicțiile inextricabile ale societății burgheze, Kafka este cel care a trăit până la capăt tragedia personalității, sfîșiată de mecanismul acestei orînduiri.

roman de ALBERT CAMUS

@Asociatia Ziaristilor Independenti din Romania

Dar acolo unde unii vedeau abstracția, alții vedeau adevărul. Sfârșitul primei luni de ciumă fu într-adevăr întunecat printr-o re izbucnire pronunțată a epidemiei și o predică vehementă a părintelui Paneloux, iezuitul care îl asistase pe bătrînul Michel la începutul bolii acestuia. Părintele Paneloux se distinsese deja prin colaborări dese la buletinul Societății geografice din Oran, unde reconstituiriile lui epigrafice erau foarte prețuite. Dar el cîștigase un auditoriu mai larg decît cel al unui specialist ținînd o serie de conferințe despre individualismul modern. În aceste conferințe se făcuse apărătorul călduros al unui creștinism exigent, la fel de depărtat de libertinajul modern ca și de obscurantismul secolului trecut. Cu această ocazie el nu-și crușase auditoriul de adevăruri dure. De aci, reputația lui.

Or, către sfârșitul acestei luni, autoritățile eclesiastice ale orașului nostru hotărîră să lupte împotriva ciumei prin propriile lor mijloace, organizînd o săptămîină de rugăciuni colective. Aceste manifestări ale pietății publice urmau să se încheie duminică printr-o slujbă solemnă ținută sub protecția sfîntului Roch, sfîntul ciumat. Cu această ocazie i se ceruse părintelui Paneloux să ia cuvîntul și de vreo două săptămîni el se smulsese de la lucrările lui despre sfîntul Augustin și Biserica africană cu care își cucerise un loc aparte în ordinul lui. Avînd o natură impetuoasă și pasionantă, el primise cu hotărîre misiunea care i se încredinșă. Cu mult înaintea acestei predici, se și vorbea despre ea, și părintele marcă, la modul lui, o dată importantă în istoria acestei perioade.

Săptămîina fu urmărită de un public numeros. Nu fiindcă în vremuri obișnuite locuitorii Oranului ar fi fost deosebit de credincioși. Duminica dimineața, de pildă, băile în mare făceau o concurență serioasă liturghiei. Nici fiindcă i-ar fi iluminat o convertire neașteptată. Dar, pe de o parte, orașul fiind închis și accesul în port oprit, băile nu mai erau posibile și pe de altă parte se aflau într-o stare de spirit cu totul particulară în care fără să fi admis în ei înșiși întîmplările surprinzătoare de care erau loviți, simțeau, în mod evident, că se operase o schimbare. Cu toate astea erau unii care tot sperau că epidemia avea să se oprească și că vor fi cruțați, ei și familiile lor. În consecință nu se simțeau încă obligați la nimic. Ciuma nu era pentru ei decît o vizitatoare dezagreabilă care într-o zi avea să plece așa cum venise. Erau speriați, dar nu disperați, și nu sosise încă momentul în care ciuma să le apară ca forma însăși a vieții lor și în care aveau să uite existența pe care putuseră s-o ducă pînă la ea. Pe scurt, trăiau așteptînd. În privința

religiei ca și în a multor altor probleme, ciuma le dăduse o întorsătură de spirit ciudată, care era la fel de departe de nepăsare ca și de pasiune și care se putea destul de bine defini prin cuvîntul « obiectivitate ». Majoritatea celor care urmară săptămîna de rugăciuni ar fi putut să-și însușească de pildă vorbele pe care unul dintre credincioși avea să le rostească în fața doctorului Rieux : « Oricum, asta nu poate să strice ». Tarrou el însuși, după ce notă în carnetele sale că în asemenea cazuri chinezii mergeau să cînte din tamburină în fața duhului ciumei, observa că era absolut imposibil de știut dacă în realitate tamburina avea un efect mai sigur decît măsurile profilactice. El adăuga doar că pentru a tranșa chestiunea ar fi trebuit să fi fost informat asupra existenței unui duh al ciumei și că neștiința noastră asupra acestui punct steriliza toate opiniile pe care le puteai avea.

Catedrala orașului nostru, în orice caz, fu aproape plină de credincioși în tot timpul săptămînii. În primele zile, mulți locuitori stăteau încă în grădinile de palmieri și de grenadieri care se întindeau în fața arcadelor de la intrare, ca să asculte murmurul crescînd de invocații și rugăciuni ce se revărsau pînă în stradă. Încetul cu încetul însă, atrași de exemplul celorlalți, aceiași auditori se hotărîră să intre și să amestece și vocea lor timidă la răspunsurile cîntate de asistență. Și duminica o mulțime considerabilă invadă naosul, înghesuindu-se la intrare și pe ultimele trepte. De ieri, cerul se întunecase, ploaia cădea abundent. Cei care stăteau afară își deschiseseră umbrelele. Un miros de tămîie și de haine muiate plutea în catedrală cînd părintele Paneloux se urcă la amvon.

Era de talie mijlocie, dar gros. Cînd se sprijini de marginea amvonului, strîngînd lemnul între mîinile lui vîjnoase, nu se văzu din el decît o formă greoaie și neagră dominată de două pete, sub ochelarii cu rame de oțel : obrajii săi rubinconzi. Avea o voce puternică, pasionantă, care se auzea pînă departe, și cînd atacă asistența cu o singură frază vehementă și întretăiată : « Frații mei, ați căzut în nenorocire, frații mei, ați meritat-o », un vîrtej ca de apă trecu prin asistență pînă afară în piața dinaintea bisericii.

Logic, ceea ce urmă, nu părea să se potrivească cu acest exordiu patetic. Abia urmarea discursului îi făcu pe concetățenii noștri să înțeleagă că printr-un procedeu oratoric dibaci, părintele dăduse dintr-o dată, așa cum se dă o lovitură, tema întregii sale predici. Îndată după această frază, Paneloux cită într-adevăr textul din Exod referitor la ciuma din Egipt : «Prima dată cînd acest flagel apără în istorie, fu ca să lovească în dușmanii lui Dumnezeu. Faraon

se opuse voinței eterne și ciurma îl făcu atunci să cadă în genunchi. De la începutul întregii istorii, flagelul lui Dumnezeu pune la picioarele lui pe orgolioși și pe orbi. Meditați la asta și cădeți în genunchi. »

Ploaia se întea afară și această ultimă frază pronunțată în mijlocul unei liniști absolute, adâncită încă și mai mult de zgomotul aversei pe vitralii, răsună cu un asemenea accent încît cîțiva ascultători, după o clipă de ezitare, se lăsă să alunece de pe scaun în genunchi. Alții crezură că trebuie să le urmeze exemplul încît, din om în om, fără alt zgomot decît pîrîitul cîtorva scaune, întreg auditoriul se pomeni curînd în genunchi. Paneloux se îndreptă atunci, își trase răsuflarea și reluă pe un ton din ce în ce mai accentuat : « Dacă astăzi ciurma se uită la voi, înseamnă că a sosit momentul să cugetați. Cei drepti n-au de ce să se teamă, dar cei răi au dreptate să tremure. În imensa arie a universului, flagelul implacabil va treiera grîul omenesc pînă ce paiele vor fi despărțite de bob. Și vor fi mai multe paie decît grăunțe, mai mulți chemați decît aleși și această nenorocire n-a fost vrută de Dumnezeu. Prea multă vreme această lume s-a învoit cu răul, prea multă vreme s-a bazat pe iertarea cerească. Era de ajuns căința, totul era permis. Și ca să se căiască, fiecare se simțea puternic. Cînd o fi să fie, o s-o resimtă, în mod sigur. Pînă atunci cel mai ușor era să-ți dai drumul, îndurarea divină urmînd să facă restul. Ei bine ! asta nu putea să dureze. Dumnezeu, care atît de multă vreme și-a aplecat asupra oamenilor din acest oraș chipul său milos, obosit să aștepte, înșelat în veșnica lui speranță, și-a întors privirea de la el. Lipsiți de lumina lui Dumnezeu, iată-ne pentru multă vreme în bezna ciumei ! »

În sală cineva sforăi ca un cal nerăbdător. După o scurtă pauză părintele reluă pe un ton mai scăzut : « Se citește în „Legenda aurită” că pe vremea regelui Humbert, în Lombardia, Italia fu pustiită de o ciură atît de violentă încît cei în viață de-abia erau de ajuns de numeroși să îngroape morții și această ciură bîntuia mai ales la Roma și la Pavia. Și un înger alb apăru în văzul lumii, însoțind îngerul negru care ținea în mînă o țepușă de vînat, poruncindu-i să însemne cu lovituri casele ; și cîte lovituri primea o casă, atîția morți ieșeau din ea. »

Paneloux își întinse în acest punct brațele sale scurte în direcția ieșirii, ca și cum ar fi arătat ceva în spatele perdelei mișcătoare a ploii : « Frații mei, spuse el cu tărie, aceeași vînaătoare mortală bate astăzi străzile noastre. Priviți-l, acest înger al ciumei, frumos ca Lucifer și strălucitor ca răul însuși, înălțat deasupra acoperișu-

rilor voastre, ținînd în mîna dreaptă țepușa roșie la înălțimea capului, cu mîna strîngă indicînd una din casele voastre. În clipa asta, poate, degetul lui se îndreaptă spre ușa voastră, țepușa răsună pe lemn; în această clipă chiar ciuma intră la voi, se așază în odaia voastră și așteaptă să vă întoarceți. E acolo răbdătoare și atentă, sigură, ca ordinea însăși a lumii. Mîna pe care ea are să vi-o întindă, nici o putere terestră și nici măcar, să știți, zadarnica știință omenească, nu vă poate ajuta s-o evitați. Și veți fi treierați pe aria înșîngerată a durerii, și zvîrliți cu paiele. »

Aci, părintele reluu cu mai multă amplexare încă imaginea patetică a flagelului. El evocă imensa bucată de lemn rotindu-se deasupra orașului, lovind la întîmplare și înălțîndu-se înșîngerată, împrăștiind în sfîrșit sîngele și durerea omenească « pentru însă-mîntări care ar pregăti recoltele adevărului. »

La capătul acestei lungi idei, părintele Paneloux se opri cu părul căzut pe frunte, corpul agitat de un tremur pe care mîinile lui îl transmiteau amvonului și reluu mai înăbușit, dar pe un ton acuzator:

« Da, a sosit ceasul să meditați. Ați crezut că e de ajuns să-l vizitați pe Dumnezeu sărbătoarea ca să fiți liberi în restul zilelor. V-ați gîndit că prin cîteva îngenunchieri duminicale îl plătiți prea destul pentru nepăsarea voastră criminală. Dar Dumnezeu nu este călduț. Astfel de întîlniri rare cu el nu ajung iubirii lui mistuitoare. El vrea să vă vadă mai mult timp, este felul lui de a vă iubi și, la dreptul vorbind, este singurul fel de a iubi. Iată de ce, obosit să aștepte venirea voastră, a lăsat flagelul să vă viziteze așa cum a vizitat toate orașele păcatului de cînd au oamenii o istorie. Știți acum ce este păcatul așa cum au știut Cain și fiii lui, cei de dinaintea potopului, cei ai Sodomei și ai Gomorei, Faraon și Job și toți cei blestemați. Și așa cum au făcut-o atunci toți aceștia, și voi, din ziua în care acest oraș și-a închis zidurile în jurul vostru și al flagelului, vă uitați cu alți ochi asupra ființelor și lucrurilor. Și în sfîrșit știți acum că trebuie să vă întoarceți la esență. »

Un vînt umed pătrundea acum în naos și flăcările lumînărilor se încovoiau sfîrșind. Un miros dens de ceară, tușituri, un strănut urcară spre părintele Paneloux care, revenind asupra expunerii sale cu o subtilitate care fu foarte apreciată, reluu cu o voce calmă: « Mulți dintre voi, o știu, se întrebă tocmai, unde vreau să ajung? Vreau să vă fac să ajungeți la adevăr și să vă învăț să vă bucurați, în ciuda a tot ceea ce ați auzit. A trecut vremea cînd sfaturile sau o mîna frățească constituiau mijloacele de-a vă împinge spre bine.

Astăzi, adevărul e un ordin. Iar drumul salvării vi-l arată și vă împinge pe el o țepușă roșie. Tocmai aici, frații mei, se arată în sfârșit îndurarea divină care a pus în orice lucru binele și răul, mînia și mila, ciurma și mîntuirea. Acest flagel chiar, care vă lovește, vă înalță și vă arată calea.

« Foarte de mult, creștinii din Abisinia vedeau în ciumă un mijloc eficace, de origine divină, de a cîștiga veșnicia. Cei ce nu erau atinși se înfășurau în cearceafurile ciumaților pentru a muri în mod sigur. Fără îndoială această furie a mîntuirii nu este recomandabilă. Ea arată o grabă regretabilă, foarte apropiată de orgoliu. Nu trebuie să fii mai grăbit decît Dumnezeu și orice încercare de a accelera ordinea imuabilă pe care el a stabilit-o odată pentru totdeauna, duce la erezie. Dar acest exemplu conține totuși o lecție. Pentru spiritele noastre mai clarvăzătoare el scoate în evidență această licărire aleasă de veșnicie care zace la fundul oricărei suferinți. Ea luminează această licărire, drumurile amurgului care duc spre mîntuire. Ea exprimă dorința divină care, fără greș, transformă răul în bine. Astăzi, încă, prin acest cortegiu de moarte, temeri și strigăte, ea ne îndreaptă spre tăcerea esențială și spre principiul oricărei vieți. Iată, frații mei, imensa mîngîiere pe care vroiam să vi-o aduc pentru ea, plecînd de aici, să nu duceți cu voi numai cuvinte care pedepsesc, ci și o vorbă care alină. »

Se simțea că Paneloux sfîrșise. Afară, ploaia încetase. Un cer de apă și de soare revărsa pe piață o lumină mai veselă. Din stradă urcau zgomote de voci, fișiiți de mașini care alunecă, tot ceea ce înseamnă zgomotul unui oraș care se trezește. Ascultătorii se pregăteau discret de plecare într-un freamăt înăbușit. Părintele reluă totuși cuvîntul și spuse că după ce a arătat originea divină a ciumei și caracterul pedepsitor al acestui flagel, el terminase ce avea de spus și că n-o să facă apel, pentru a ajunge la concluzia lui, la o elocvență care fiind vorba de un subiect atît de tragic, ar fi deplasată. I se părea că totul trebuia să fie clar pentru toți. El aminti doar că, cu ocazia marei ciume din Marsilia, cronicarul Mathieu Marais se plînsese că trăind fără ajutor și speranță se simțea scufundat în infern. Ei bine ! Matheiu Marais era orb ! Dimpotrivă, nicicînd mai mult decît astăzi, nu simțise părintele Paneloux ajutorul ceresc și speranța creștină, care erau oferite tuturor. El spera împotriva oricărei speranțe că, în ciuda grozăviei acestor zile și a strigătelor celor care trăgeau să moară, concetățenii noștri vor adresa cerului singurul cuvînt care ar fi creștinesc, cel de iubire. Dumnezeu ar face restul.

Este greu de spus dacă această predică avu efect asupra concetățenilor noștri. Domnul Othon, judecătorul de instrucție, îi declară doctorului Rieux că găsisse expunerea părintelui Paneloux « absolut irefutabilă ». Dar nu toată lumea avea o opinie atât de categorică. Pur și simplu, predica făcu mai sensibilă unora ideea, vagă pînă atunci, că erau condamnați, pentru o crimă necunoscută, la o întemnițare de neînchipuit. Și în timp ce unii continuau mica lor viață și se adaptau claustrării, alții, dimpotrivă, începînd de atunci, fură obsedați de ideea de a evada din această închisoare.

Oamenii acceptaseră la început să fie rupți de restul lumii așa cum ar fi acceptat orice neplăcere trecătoare care nu deranja decît unele din obiceiurile lor. Dar, deodată conștienți că sînt sechestrați sub un cer în care vara începea să-i frigă, simțeau nelămurit că această reclusiune le amenința întreaga lor viață și la căderea serii energia pe care o regăseau odată cu răcoarea îi împingea uneori la acte disperate.

Din primul moment, și fie că era sau nu efectul unei coincidențe, tocmai din această duminică începu în orașul nostru să domnească o frică destul de generală și destul de adîncă pentru ca să se poată bănuî că într-adevăr concetățenii noștri începeau să devină conștienți de situația lor. Din acest punct de vedere, climatul în care trăiau în orașul nostru fu puțin modificat. Dar, în realitate, schimbarea era ea în climat sau în inimi? — iată întrebarea.

Cîteva zile după predică, Rieux, care comenta acest eveniment cu Grand, în drum spre cartierele mărginașe, se lovi în întuneric de un om care se legăna înaintea lor, fără să încerce să înainteze. Chiar în această clipă, felinarele orașului nostru, care se aprindeau, din ce în ce mai tîrziu, străluciră pe neașteptate. Lampa înaltă, așezată în spatele celor doi care se plimbau îl lumină deodată pe cel din față: rîdea fără zgomot, cu ochii închiși. Pe obrazul lui albi-cios, destins de o ilaritate mută, sudoarea curgea șiroaie. Trecură.

— E nebun, zise Grand.

Rieux, care tocmai îl luase de braț pentru ca să-l urnească, simți că funcționarul tremura de enervare.

— Curînd nu vor mai fi decît nebuni între zidurile noastre, zise Rieux.

Își simțea gîtlejul uscat ; era și din pricina oboselii.

— Să bem ceva.

În cafeneaua mică în care intrară și care era luminată de o singură lampă deasupra tejghelei, oamenii vorbeau în șoaptă, fără motiv aparent, în aerul încărcat și roșiatic. La tejghea, Grand,

spre surprinderea doctorului, comandă un alcool pe care-l bău dintr-o sorbitură și despre care spuse că era tare. Apoi vru să iasă. Afară, lui Rieux i se părea că noaptea era plină de gemete. Undeva pe cerul negru, deasupra felinarelor, un șuierat surd îi reaminti de invizibilul flagel care vînzolea neslăbit aerul cald.

— Din fericire, din fericire, zicea Grand.

Rieux se întreba ce vrea să spună.

— Din fericire, spunea celălalt, am munca mea.

— Da, zise Rieux, e un avantaj.

Și, hotărît să nu asculte șuieratul, îl întreabă pe Grand dacă era mulțumit de această muncă.

— Ei bine, cred că sînt pe calea cea bună.

— Și mai aveți mult?

Grand păru să se însuflețească, alcoolul îi încălzea vocea.

— Nu știu. Dar nu aici e problema, domnule doctor, nu asta e problema, nu.

În întuneric, Rieux îl ghicea că agită brațele. Părea să pregătească ceva care îl incită brusc și îl făcu volubil :

— Ceea ce vreau eu, domnule doctor, este ca în ziua în care manuscrisul meu va sosi la editor, acesta după ce-l va fi citit, să se ridice și să spună colaboratorilor săi : « Domnilor, îmi scot pălăria ! »

Această bruscă declarație îl surprinse pe Rieux. I se păru că tovarășul lui făcea gestul de a se descoperi, ducînd mîna la cap și readucîndu-și brațul la orizontal. Pe sus, ciudatul șuierat părea să continue cu mai multă putere.

— Da, spunea Grand, trebuie să fie perfect.

Deși nu prea avizat asupra obiceiurilor din lumea literară, Rieux avea totuși impresia că lucrurile probabil că nu se petreceau atît de simplu și că, de pildă, editorii, în birourile lor, stăteau probabil cu capul gol. Dar, de fapt, nu se știe niciodată și Rieux preferă să tacă. Fără să vrea trăgea cu urechea la zumzetul misterios al ciumei. Se apropiau de cartierul lui Grand și cum acest cartier era așezat puțin mai sus, o adiere ușoară îi răcorea, curățînd în același timp orașul de toate zgomotele lui. Grand continua între timp să vorbească și Rieux nu sesiza tot ce spunea naivul funcționar. Înțelese doar că opera în discuție avea deja multe pagini, dar că truda pe care autorul ei o depunea pentru ca s-o aducă la perfecțiune era pentru el foarte dureroasă. « Seri, săptămîni întregi asupra unui cuvînt. . . și uneori asupra unei simple conjuncțiuni. » Aici Grand se opri și îl apucă pe medic de un nasture al

paltonului. Cuvintele ieșeau împleticindu-se din gura lui în care lipseau dinți.

— Înțelegeți deci, domnule doctor. La nevoie este destul de ușor să alegeți între *dar* și *și*. Este însă mai greu să optezi între *și* și *apoi*. Dificultatea crește cu *apoi* și cu *pe urmă*. Dar ceea ce în mod sigur este cel mai greu, este să știi dacă trebuie să pui *și* sau să nu-l pui.

— Da, zise Rieux, înțeleg.

Și porni mai departe. Celălalt păru încurcat, reveni alături de el.

— Iertați-mă, mormăi el. Nu știu ce am în seara asta !

Rieux îl bătu ușor peste umăr și îi spuse că dorea să-l ajute și că povestea lui îl interesa mult. Grand păru puțin mai liniștit și, ajuns în fața casei, după ce ezită, îl invită pe doctor să urce un moment. Rieux acceptă.

În sufragerie doctorul se așează în fața unei mese încărcate de hîrtii pline de un scris microscopic cu multe ștersături.

— Da, așa e, îi spuse Grand medicului care îl întreba din priviri. Dar nu vreți să beți ceva? Am puțin vin.

Rieux refuză. Se uita la foile de hîrtie.

— Nu vă uitați, spuse Grand. Este prima mea frază. Îmi dă mult de furcă, foarte mult.

Și contempla și el toate aceste foi și mîna lui păru irezistibil atrasă de una dintre ele pe care o ridică în transparență în fața becului electric fără abajur. Pagina îi tremura în mînă. Rieux observă că fruntea funcționarului era umedă.

— Stați jos, zise el, și citiți-mi-o.

Celălalt îl privi și surîse cu un fel de recunoștință.

— Da, zise el, este și dorința mea.

Așteptă puțin privind mereu foaia, apoi se așează. Rieux asculta în același timp un fel de zumzăt nelămurit care, în oraș, părea să răspundă șuierăturilor flagelului. Avea, exact în acest moment, o percepție extraordinar de ascuțită a acestui oraș care se întindea la picioarele lui, a lumii închise pe care o alcătua și a urletelor cumplite pe care el le înăbușea în noapte. Vocea lui Grand se înălță înăbușit: « Într-o frumoasă dimineață din luna mai, o elegantă amazoană parcurgea, pe o superbă iapă alezană¹, aleile înflorite ale pădurii Boulogne. » Tăcerea reveni și, odată cu ea, foșnetul nedeslușit al orașului în suferință. Grand puseșe

¹ roibă (n. t.)

foaia pe masă și continua s-o contemple. După o clipă el ridică privirea:

— Ce părere aveți?

Rieux răspunse că acest început îl făcea curios să cunoască urmarea. Dar celălalt spuse cu însuflețire că punctul ăsta de vedere nu era cel bun. Își lovi hîrțiile cu palma.

— Asta nu este decît o aproximație. Cînd o să ajung să redau perfect tabloul pe care-l am în închipuire, cînd fraza mea va avea însuși ritmul acestei plimbări la trap, un-doi-trei, un-doi-trei, atunci restul va fi mai ușor și mai ales iluzia va fi, de la început, atît de puternică încît se va putea exclama: « Îmi scot pălăria ! »

Dar pentru asta mai avea încă multă pîine de mîncat. N-ar consimți niciodată să predea această frază în forma de-acum unui editor. Pentru că în ciuda mulțumirii pe care o simțea uneori, își dădea seama că ea nu se potrivea încă perfect realității și că într-o anumită măsură, ea păstra o ușurință de ton care o înrudea, de departe, dar o înrudea totuși, cu un clișeu. Acesta era, cel puțin, sensul cuvintelor lui, cînd se auziră oameni alergînd pe sub ferestre. Rieux se ridică.

— O să vedeți ce am să fac din ea, spunea Grand, și, întors către fereastră, adăugă: « Cînd toate acestea se vor fi sfîrșit. »

Dar zgomotele de pași grăbiți reîncepeau. Rieux cobora deja și cînd ajunsese în stradă doi oameni trecură prin fața lui. Pe cît se părea se îndreptau spre porțile orașului. Într-adevăr, unii dintre concetățenii noștri, prinși între căldură și ciumă, își pierduseră capul și se și dedaseră la violență încercînd să înșele vigilența barierelor ca să fugă din oraș.

Alții, ca Rambert, încercau și ei să scape din această atmosferă de început de panică, dar cu mai multă încăpățîinare și pricepere, dacă nu cu mai mult succes. Mai întîi Rambert își continuase demersurile oficiale. După cum spunea el, întotdeauna fusese de părere că încăpățîinarea sfîrșește prin a învinge orice și, dintr-un anumit punct de vedere, asta era meseria lui, să fie descurcăreț. Vizitase deci un mare număr de funcționari și de oameni a căror competență de obicei nu se discuta. Dar în cazul dat, această competență nu le folosea la nimic. Erau, în marea lor majoritate, oameni care aveau idei precise și bine clasate în tot ceea ce privește banca, sau exportul, sau citricele, sau și mai bine comerțul cu vinuri; care posedau cunoștințe indiscutabile în problemele de contencios sau de asi-

gurări, fără a mai socoti diplomele lor solide și o bunăvoință evidentă. Ba chiar, această bunăvoință, era ceea ce aveau ei toți mai izbitor. Dar în materie de ciumă, cunoștințele lor erau aproape nule.

În fața fiecăruia dintre ei cu toate acestea, și de câte ori lucrul fusese posibil, Rambert își pledase cauza. Fondul argumentației lui consta totdeauna în a spune că era străin de orașul nostru și că, prin urmare, cazul lui trebuia examinat în mod special. În general, interlocutorii ziaristului admiteau bucuroși acest punct. Dar îi demonstrau de obicei că în aceeași situație se mai află și alți oameni și că, prin urmare, afacerea lui nu era chiar atât de aparte cum își închipuia el. La care Rambert avea la îndemână răspunsul că asta nu schimba cu nimic fondul argumentației lui; i se răspundea că asta schimba ceva în sensul sporirii greutateilor administrative care se opuneau oricărei măsuri de favoare riscînd să creeze ceea ce era numit, cu o expresie de mare dezgust, un precedent. Conform clasificării pe care Rambert o propuse doctorului Rieux, oamenii care raționau în genul ăsta constituiau categoria formalistilor. Alături de ei îi mai puteai găsi pe cei care vorbeau frumos, care îl asigurau pe solicitant că nimic din toate astea nu putea să dureze și care, dornici în a da sfaturi cînd li se cereau hotărîri, îl consolau pe Rambert zicînd că era vorba doar de o neplăcere momentană. Mai erau de asemenea cei care își dădeau importanță, care îl rugau pe vizitator să lase o notă scurtă cu cazul în speță și care îl informau că vor hotărî asupra acestui caz; superficialii, care îi ofereau bonuri de locuințe sau adrese de pensiuni economice; metodicii, care îl puneau să completeze o fișă și apoi o clasau; copleșiții, care ridicau brațele și deranjații, care întorceau privirea într-o parte; erau în sfîrșit tradiționali, cei mai numeroși, care îi indicau lui Rambert un alt birou sau un nou demers de făcut.

Ziaristul se istovise astfel în vizite și își făcuse o idee exactă a ceea ce putea fi o primărie sau o prefectură, tot așteptînd pe o bancă de mușama în fața unor afișe mari care te invitau să subscrii la bonuri de tezaur scutite de impozite, sau să te angajezi în armata colonială, tot intrînd în birouri în care expresiile erau la fel de ușor previzibile ca și clasorul cu tăblii mobile sau etajerele de dosare. Avantajul, cum îi spunea Rambert lui Rieux, era că toate astea îi mascau adevărata situație. Progresele ciumei, practic vorbind, îi scăpau. Fără a mai socoti că zilele treceau astfel mai repede și că în situația în care se afla întregul oraș, se putea spune că fiecare zi trecută apropia pe fiecare om, dacă nu murea între timp, de sfîr-

șitul nenorocirilor. Rieux trebui să convină în acest punct că era aici ceva adevărat, dar că era cu toate astea vorba de un adevăr puțin prea general.

La un moment dat, Rambert prinse o speranță. Primise de la prefectură un formular în alb, și îl rugau să-l completeze cu exactitate. Formularul se interesa de identitatea lui, de situația lui de familie, veniturile vechi și actuale și de ceea ce se numea al lui *curriculum vitae*. Avu impresia că era vorba de o anchetă menită să facă un recensământ al persoanelor susceptibile de a fi retrimise la reședința lor obișnuită. Cîteva informații neclare, culese dintr-un birou, confirmară această impresie. Dar după cîteva demersuri precise, reuși să găsească serviciul care trimisese buletinul și i se spuse atunci că aceste formulare informative fuseseră întocmite pentru a fi utile « în caz de ».

— În caz de ce? întrebă Rambert.

I se preciză atunci că erau pentru cazul în care s-ar îmbolnăvi de ciumă și ar muri, pentru ca să se poată, pe de o parte preveni familia și, pe de altă parte, pentru a se ști dacă trebuiau imputate cheltuielile de spital bugetului orașului sau se putea aștepta ca ele să fie rambursate de către rude. Desigur, asta dovedea că nu era cu totul despărțit de ființa care îl aștepta, societatea ocupîndu-se de ei. Dar asta nu era o consolare. Ceea ce era însă mai mult de remarcat, și Rambert făcu deci această remarcă, era faptul că, în toiul unei catastrofe, un birou își putea continua serviciul și lua inițiative ca și înaintea flagelului, adesea fără știrea autorităților mai mari, pentru singura rațiune că era făcut pentru acest serviciu.

Perioada care urmă fu în același timp pentru Rambert cea mai ușoară și cea mai grea. Era o perioadă de amortire. Fusesse în toate birourile, făcuse toate demersurile, de partea asta, pentru moment, toate căile erau astupate. Rătăci atunci din cafenea în cafenea. Se așeza dimineața pe o terasă, în fața unui pahar de bere caldută, citea un ziar cu speranța de a găsi oarecare semne al unui sfîrșit apropiat al maladiiei, se uita la chipurile trecătorilor de pe stradă, întorcea capul cu dezgust cînd vedea expresia lor de tristețe și după ce citea pentru a suta oară firmele magazinelor din față, reclamele de aperitive care deja nu se mai serveau, se ridica și o lua la întîmplare pe străzile galbene ale orașului. Din plimbări singurate în cafenele, din cafenele în restaurante, ajungea seara. Rieux îl zări, tocmai într-o seară, la ușa unei cafenele în care ziaristul șovăia să intre. Păru să se hotărăască și se duse și se așeză în fundul sălii. Era chiar la ora cînd în cafenele, dintr-un ordin superior, se-întîrzia,

pe atunci, cît mai mult cu putință, momentul aprinderii luminii. Crepusculul invadea sala ca o apă cenușie, cerul roșiatic al apusului se reflecta în geamuri și marmora meselor strălucea ușor în întunecimea care începea să se lase. În mijlocul sălii pustii, Rambert părea o umbră pierdută și Rieux gîndi despre ziarist că era ceasul uitării lui de sine. Dar era de asemenea momentul în care toți prizonierii acestui oraș simțeau același lucru și trebuia făcut ceva pentru a grăbi eliberarea lor. Rieux se întoarse.

Rambert petrecea de asemeni lungi clipe la gară. Accesul publicului pe peroane era oprit. Dar sălile de așteptare în care intrai din oraș rămîneau deschise și uneori cerșetorii se instalau în ele în zilele de arșiță pentru că acolo era umbră și răcoare. Rambert venea aci să citească vechi orarii sau pancartele care interziceau scuipatul sau regulamentul poliției trenurilor. Apoi, se așeza într-un colț. Sala era întunecoasă. O sobă veche de metal se răcea de luni de zile pe o podea care mai păstra urmele în formă de opt pe care le lăsase o veche stropire. Pe perete, cîteva afișe pledau pentru o viață fericită și liberă la Bandol sau la Cannes. Rambert resimțea aici acel soi de groaznică libertate pe care o găsești în adîncul mizeriei. Imaginile care îi erau atunci cel mai greu de suportat, cel puțin după cum îi spunea el lui Rieux, erau cele ale Parisului. Un peisaj cu pietre vechi și cu ape, porumbeii de la Palais-Royal, Gara de Nord, cartierele pustii ale Panthéon-ului și cîteva alte locuri ale unui oraș pe care nu știuse că-l iubise atît de mult îl urmăreau atunci pe Rambert și îl împiedicau să întreprindă ceva precis. Rieux își spunea doar că Rambert identifica aceste imagini cu cele ale iubirii lui. Și, în ziua în care Rambert îi spusese că-i plăcea să se trezească la patru dimineața și să se gîndească la orașul său, doctorului nu-i fu greu să traducă din adîncul propriei sale experiențe, că-i plăcea să-și închipuie atunci femeia pe care o lăsase acolo. Era într-adevăr ceasul în care putea să pună stăpînire pe ea. La patru dimineața nu se face în general nimic și se doarme, chiar dacă noaptea a fost o noapte de trădare. Da, se doarme la ora asta și asta e liniștitor deoarece marea dorință a unei inimi neliniștite este să posedă la nesfîrșit ființa pe care o iubește sau să poată să scufunde această ființă, cînd timpul despărțirii a venit, într-un somn fără vise care să nu se sfîrșească decît în ziua revederii.

Scurtă vreme după predică, începură căldurile. Era la sfîrșitul lunii iunie. A doua zi după ploile întîrziate care marcaseră duminica predicii, vara izbucni deodată în înaltul cerului și pe deasupra caselor.

Întîi se porni un vînt puternic și fierbinte care suflă o zi și care uscă zidurile. Soarele înțepeni. Valuri neîntrerupte de căldură și de lumină inundară orașul de dimineață pînă seara. În afara străzilor cu arcade și a apartamentelor, se părea că nicăieri în oraș nu exista un loc care să nu fie plasat sub cea mai orbitoare reverberație de lumină. Soarele îi urmărea pe concetățenii noștri prin toate colțurile străzilor și, dacă se opreau, atunci îi săgeta. Cum aceste prime valuri de căldură coinciseră cu o creștere ascuțită în diagrama numărului de victime, care se cifră la aproape șapte sute pe săptămîină, un fel de descurajare puse stăpînire pe oraș. Prin cartierele mărginașe, pe străzile netede și prin casele cu terase, animația scăzu și, în acest cartier unde oamenii trăiau întotdeauna pe prăguri, toate ușile erau închise și obloanele trase, fără să poți ști dacă de ciură sau de soare înțelegeau ei să se apere astfel. Din cîteva case, cu toate astea răzbăteau gemete. Înainte, cînd se întîmpla așa ceva, se vedeau adesea curioși care stăteau în stradă, să tragă cu urechea. Dar după aceste lungi alarme, părea că inima fiecăruia se împietrise și toți trăiau sau treceau pe lîngă vaiete ca și cînd ele ar fi fost graiul firesc al oamenilor.

Încăierările la uși, în timpul cărora jandarmii fuseseră nevoiți să facă uz de arme, stîrniseră o agitație surdă. Fuseseră desigur răniți, dar se vorbea de morți în oraș, unde totul se exagera sub efectul căldurii și al frigii. Era adevărat, în orice caz, că nemulțumirea nu înceta să crească și că autoritățile noastre se temuseră de tot ce putea fi mai rău și se gîndiseră serios la măsurile de luat în cazul în care această populație ținută sub imperiul flagelului s-ar fi ridicat la revoltă. Ziarele publicară decrete care reînnoiau interzicerea de a ieși din oraș și amenințau contravenienții cu condamnări la închisoare. Patrula începură să parcurgă orașul. Adesea, pe străzile pustii și incinse, se vedeau înaintînd, anunțați întîi de zgomotul copitelor pe caldarîm, gărzi călare care treceau printre rîndurile de ferestre închise. Patrula dispărută, o tăcere grea și neîncrezătoare recădea peste orașul amenințat. Din loc în loc răsunau împușcăturile echipelor speciale, însărcinate printr-un ordin recent să ucidă cîinii și pisicile care ar fi putut să transmită păduchi. Aceste detunături seci contribuiau să creeze în oraș o atmosferă de alarmă.

Ștînd în căldură și în tăcere, în inima îngrozită a concetățenilor noștri totul lua de altfel o importanță mai mare. Culorile cerului și mirosurile pămîntului care marchează trecerea anotimpurilor, erau, pentru prima oară, sensibile tuturor. Toți înțelegeau cu spaimă că epidemia era ajutată de căldură și fiecare vedea în același timp

că vara se instala. Țipătul lăstunilor, pe cerul de vară, devenea mai pițigăiat. Nu mai era pe măsura acestor amurguri de iunie care, în orașul nostru, îndepărtează orizontul. Florile pe piețe nu mai ajungeau boboci, se deschideau înainte și după vânzarea de dimineață petalele lor acopereau trotuarele prăfuite. Se vedea limpede că primăvara își sleise puterile, că se risipise în miile de flori care se deschideau pretutindeni de jur-împrejur și că acum avea să aștească, să fie strivită încet sub dubla apăsare a ciumei și a căldurii. Pentru toți concetățenii noștri, acest cer de vară, aceste străzi care păleau sub culorile prafului și ale plictiselii, aveau același înțeles amenințător ca și suta de morți cu care orașul se îngreuna în fiecare zi. Soarele nefcetat, aceste ceasuri cu gust de somn și de vacanță nu mai chemau ca altădată la desfătările apei și ale trupului. Ele răsunau dimpotrivă găunos în orașul închis și tăcut. Ele pierduseră strălucirea de aramă a anotimpurilor fericite. Soarele ciumei stingea toate culorile și gonea orice bucurie.

Era una din marile revoluții ale bolii. Toți concetățenii noștri primeau de obicei vara cu veselie zgomotoasă. Orașul se deschidea atunci spre mare și își revărsa tineretul pe plăji. În vara aceasta, dimpotrivă, marea atât de apropiată le era interzisă și trupul nu mai avea drept la bucuriile sale. Ce era de făcut în aceste condiții? Tot Tarrou este acela care dă imaginea cea mai fidelă a vieții noastre de atunci. El urmărea, bineînțeles, progresele ciumei în general, notînd că o cotitură a epidemiei fusese consemnată la radio cînd același radio nu mai anunța sute de decese pe săptămînă, ci nouăzeci și doi, o sută șapte și o sută douăzeci de morți pe zi. « Ziarele și autoritățile se iau la întrecere cu ciuma, care e mai șireată. Își închipuie că obțin un avantaj față de ea pentru că o sută treizeci este o cifră mai mică decît nouă sute zece. » El evoca și aspectele patetice sau spectaculoase ale epidemiei, ca de pildă o femeie care, într-un cartier pustiu cu obloanele închise, deschisese pe neașteptate o fereastră, deasupra lui, și scosese două mari țipete înainte de a face să cadă iar obloanele peste umbra deasă din odaie. Dar el nota pe de altă parte că pastilele de mentă dispăruseră din farmacii pentru că multă lume le suga spre a se feri împotriva unei eventuale contagiuni.

El continua de asemenea să-și observe personajele lui favorite. Află că bătrînelul cu pisicile trăia, și el, o tragedie. Într-o dimineață, într-adevăr, răsunară împușcături și, așa cum scria Tarrou, cîteva scuipături de plumb uciseră majoritatea pisicilor și băgară groaza în celelalte, care părăsiseră strada. În aceeași zi bătrînelul ieși pe

balcon la ora obișnuită, arată oarecare uimire, se aplecă, cercetă colțurile străzii și se resemnă să aștepte. Mîna lui lovea încet gratiile balconului. Mai așteaptă încă, fărîmiță puțină hîrtie, intră în casă, ieși din nou, apoi după cîtva timp dispăru deodată închizînd furios în urma lui ușa cu geam. În zilele următoare aceeași scenă se reînnoui, dar se putea citi pe obrazul bătrînelului o tristețe și o nedumerire din ce în ce mai evidente. După ce trecu o săptămînă, Tarrou așteaptă zadarnic apariția zilnică și ferestrele rămăseseră cu încăpăținare închise peste o suferință lesne de înțeles. « Pe vreme de ciumă, scuipatul pisicilor este interzis », aceasta era concluzia carnetelor.

Pe de altă parte, cînd Tarrou se întorcea seara, era întotdeauna sigur că o să întîlnească figura întunecată a paznicului de noapte care se plimba de la un capăt la altul al holului. Acest paznic nu înceta să amintească oricui că el prevăzuse nenorocirea care se întîmpla. Lui Tarrou, care recunoștea că-i auzise prezicerea, dar care îi reamintea și el ideea lui despre cutremur, bătrînul paznic îi răspundea : « Ah ! dacă ar fi un cutremur ! Ne-ar zgîlții bine pe toți și gata socoteala. Numeri morții, viii și s-a terminat povestea. Dar porcăria asta de boală ! Chiar și cei care n-o au o poartă în inimă. »

Directorul nu era mai puțin copleșit. La început, călătorii, împiedicați să părăsească orașul, fuseseră reținuți la hotel prin închiderea cetății. Dar puțin cîte puțin, epidemia prelungindu-se, mulți preferaseră să locuiască la prieteni. Și aceleași cauze care umpluseră toate odăile hotelului, le țineau de atunci încolo goale, din moment ce nu mai soseau noi călători în orașul nostru. Tarrou rămînea unul din puținii locatari și directorul nu pierdea nici o ocazie de a-l face să remarce că de n-ar fi dorința de a fi agreabil ultimilor săi clienți, de mult și-ar fi închis hotelul. Îi cerea adesea lui Tarrou să evalueze durata probabilă a epidemiei. « Se zice, răspundea Tarrou, că frigul nu priește genului ăsta de boli ». Directorul intra în panică : « Dar aici nu este niciodată cu adevărat frig, domnule ! În orice caz, asta ar însemna multe luni ! » Directorul era sigur de altfel că multă vreme încă vor ocoli străinii acest oraș. Această ciumă era ruina turismului.

La restaurant, după o scurtă lipsă, fu văzut reapărînd domnul Othon, omul-bufniță, dar însoțit numai de cei doi cîini dresați. Soția își îngrijise și înmormîntase mama, și își continua acum carantina.

— Asta nu-mi place, îi spuse directorul lui Tarrou. Carantină sau nu, este suspectă și prin urmare și ei.

Tarrou îi atrăgea atenția că, din acest punct de vedere, toată lumea era suspectă. Dar celălalt era categoric și avea asupra problemei vederi foarte nete.

— Nu, domnule, nici dumneavoastră și nici eu nu sîntem ! Ei sînt suspecti.

Dar atît de puțin lucru nu-l deranja pe domnul Othon și de astă dată ciurma ieșea în pierdere. El intra în același fel în restaurant, se așeza înaintea copiilor, și le vorbea mai departe cu distincție și ostilitate. Numai băiețușul își schimbase înfățișarea. Îmbrăcat ca și sora lui în negru, puțin mai înghesuit în sine, părea mica umbră a tatălui său. Paznicul de noapte căruia nu-i plăcea de domnul Othon, îi spuse lui Tarrou :

— A ! ăsta o să crape așa îmbrăcat cum îl vezi. N-o să mai fie nevoie să-i facă toaleta. O să se ducă de-a dreptul.

Era redată de asemeni și predica lui Paneloux, dar cu următorul comentariu : « Înțeleg această simpatică înflăcărare. La începutul și sfîrșitul unui flagel, s-a făcut întotdeauna puțină retorică. Cînd izbucnește, obiceiul încă nu este pierdut și, cînd se termină, de fapt se reia. Clipa nenorocirii este aceea în care te obișnuiești cu adevărul, adică cu tăcerea. Să așteptăm. »

Tarrou nota în sfîrșit că avusese o lungă conversație cu doctorul Rieux, despre care amintea doar că se terminase bine ; semnala cu această ocazie culoarea cafeniu deschisă a ochilor doamnei Rieux, mama, afirma în mod ciudat în legătură cu ea că o privire în care se citea atîta bunătate va fi întotdeauna mai puternică decît ciurma, și consacră în sfîrșit pasaje destul de lungi bătrînului astmatic pe care îl îngrijea Rieux.

Se dusesse să-l vadă împreună cu doctorul, după conversația amintită. Bătrînul îl primise pe Tarrou rînjind și frecîndu-și mîinile. Era în pat, sprijinit de pernă, avînd alături cele două oale cu năut : « Ah ! încă unul, spusesse el vîzîndu-l pe Tarrou. Lumea cu fundul în sus, mai mulți medici decît bolnavi. Merge repede, hai ? Are dreptate, părintele, o merităm. » A doua zi Tarrou venise din nou fără să se anunțe.

Dacă e să teiei după carnetele lui, bătrînul astmatic, de meserie negustor de mărunțișuri, considerase la cînzeci de ani că muncise destul. Se culcase și nu se mai sculase de-atunci. Astmul lui se împăca totuși cu statul în picioare. O mică rentă îl dusesse pînă la cei șaptezeci și cinci de ani pe care îi purta cu vioiciune. Nu putea suferi să vadă un ceas și într-adevăr nu era nici unul în toată casa lui. « Un ceas, spunea el, e scump și e ceva prostesc. » Evalua timpul,

și mai ales ora meselor, care era singura care îl interesa, prin cele două oale dintre care una, cînd se trezea, era plină de năut. O umplea pe cealaltă, bob cu bob, cu aceeași mișcare silitoare și regulată. Își găsea astfel reperele într-o zi măsurată cu oala. « La fiecare cincisprezece oale, spunea el, îmi trebuie o gustare. E foarte simplu. »

De altfel, dacă ar fi s-o crezi pe soția lui, el dăduse de foarte tînr semne ale vocației sale. Nimic, într-adevăr, nu-l interesase vreodată, nici munca lui, nici prietenii, nici cafeneaua, nici muzica, nici femeile, nici plimbările. Nu ieșise niciodată din oraș, în afară de o zi în care, silit să plece la Alger pentru niște afaceri de familie, se opri la prima gară după Oran, incapabil să ducă mai departe aventura. Se întoarse acasă cu primul tren.

Lui Tarrou, care avusese aerul că se miră de viața claustrată pe care o ducea, îi explicase cam așa, că după religie, prima jumătate a vieții unui om era un urcuș, iar a doua jumătate o coborîre, că la coborîre zilele nu mai erau ale omului, puteau să-i fie luate în orice clipă, că nu putea deci să mai facă nimic cu ele și că lucrul cel mai bun de făcut era tocmai să nu mai facă nimic. Contradicția, de altfel, nu-l speria, căci puțin după asta îi spusese lui Tarrou că desigur Dumnezeu nu exista, pentru că în caz contrar, preoții ar fi inutili. Dar, din alte cugetări care urmau, Tarrou înțelese că această filozofie era strîns legată de proasta dispoziție pe care i-o dădeau deseile colecte ale parohiei din care făcea parte. Dar ceea ce întreaga portretul bătrînului era o dorință care părea adîncă și pe care el o exprimă de mai multe ori în fața interlocutorului său : spera să moară foarte bătrîn.

« E oare un sfînt ? » se întreba Tarrou. Și răspundea : « Da, dacă sfințenia este o sumă de deprinderi. »

Dar în același timp Tarrou se așternea pe descrierea destul de minuțioasă a unei zile în orașul ciumat și dădea astfel o idee care aprecia exact ocupațiile și viața concetățenilor noștri pe timpul acestei veri. « Nu rîd decît bețivii, spunea Tarrou, iar aceștia rîd prea mult ». Apoi își începea descrierea :

« În zori, adieri ușoare străbat orașul încă pustiu. La această oră, care face trecerea de la cei care au murit în timpul nopții la cei care vor agoniza în timpul zilei, ciurma pare să-și întrerupă pentru o clipă efortul și să-și tragă răsufarea. Toate prăvăliile sînt închise. Dar la unele, afișul « Închis din cauza ciumei » atestă cu nu se vor mai deschide împreună cu celelalte. Vînzători de ziare încă somnoși nu mai anunță știrile, ci rezemați la colțuri de stradă, își oferă

parcă marfa felinarelor cu gesturi de somnambuli. Curînd, treziți de primele tramvaie, se vor răspîndi în tot orașul, întinzînd foile din care răzbate cuvîntul «ciumă». «Va fi o toamnă cu ciumă? Profesorul B...răspunde: Nu.» «O sută douăzeci și patru de morți, acesta este bilanțul celei de a nouăzeci și patra zile de ciumă.»

«În ciuda crizei de hîrtie care devine din ce în ce mai acută și care a silit anumite publicații periodice să-și micșoreze numărul de pagini, a fost creat un nou ziar: *Curierul Epidemiei*, care își ia însărcinarea «să-i informeze pe concetățenii noștri, dintr-o grijă de scrupuloasă obiectivitate asupra progreselor sau regreselor bolii; să le furnizeze mărturiile cele mai autorizate asupra viitorului epidemiei; să sprijine în coloanele lui pe toți cei care, cunoscuți sau necunoscuți, sînt dispuși să lupte împotriva flagelului; să susțină moralul populației, să transmită directivele autorităților și, într-un cuvînt, să grupeze toate bunele intenții într-o luptă eficace împotriva nenorocirii care ne lovește.» În realitate, acest ziar s-a mărginit foarte curînd să publice anunțuri de noi produse, infailibile în prevenirea ciumei.

«Către orele șase dimineața, toate aceste ziare încep să se vîndă la cozile care se instalează la ușile magazinelor, cu mai mult de o oră înainte de deschidere, apoi în tramvaiele care sosesc ticsite din cartierele mărginașe. Tramvaiele au devenit singurul mijloc de transport și merg foarte greu, cu scările și platformele încărcate să pleznească. Lucru curios, cu toate astea, înăuntrul lor toți își întorc spatele, în măsura în care pot, pentru a evita o contagiune reciprocă. La opriri, tramvaiul revarsă o încărcătură de femei și de bărbați grăbiți să se îndepărteze și să rămîină singuri. Frecvent izbucnesc scene datorate doar proastei dispoziții, care devine cronică.

«După trecerea primelor tramvaie, orașul se trezește încetul cu încetul, primele braserii își deschid ușile spre teighele încărcate de afișe: «Nu mai avem cafea», «Aduceți zahărul dumneavoastră», etc. Apoi se deschid prăvăliile, străzile se înviează. În același timp, lumina se intensifică și căldura dă puțin cîte puțin o culoare plumburie cerului de iulie. Este ora în care cei care nu fac nimic se încumetă să iasă pe bulevarde. Cei mai mulți par să fi luat asupra lor sarcina de a îndepărta ciuma prin etalarea luxului lor. Se vede în fiecare zi pe la orele unsprezece, pe arterele principale o paradă de bărbați și femei tinere la care se poate ghici această pasiune de a trăi care crește în sînul marilor nenorociri. Dacă epidemia se extinde, barierele morale se vor lărgi și ele. Vom revedea desfrînările milaneze pe marginea mormintelor.

« La amiază, restaurantele se umplu cît ai clipi din ochi. Se formează foarte repede la uși mici grupuri care n-au găsit loc. Cerul începe să-și piardă lumina datorită excesului de căldură. La umbra stourilor mari, la marginea străzii care troznește din pricina soarelui, candidații la hrană își așteaptă rîndul. Dacă restaurantele sînt invadate, asta este pentru că simplifică mult problema aprovizionării. Dar ele lasă neștirbită teama de contagiune. Consumatorii petrec minute lungi ștergîndu-și cu răbdare tacîmurile. Nu de mult, unele restaurante așiau : « Aici tacîmurile sînt opărite ». Dar încetul cu încetul au renunțat la orice publicitate fiindcă clienții tot erau siliți să vină. Clientul, de altfel cheltuiește bucuros. Vinurile fine, sau presupuse ca atare, suplimentele cele mai scumpe, sînt începutul unei curse neînfrînte. Se pare de asemenea că au izbucnit scene de panică într-un restaurant din pricină că un client, făcîndu-i-se rău, pâlise, se ridicase, se clătina pe picioare și o luase foarte repede spre ieșire.

« Către ora două orașul se golește puțin cîte puțin și este momentul în care tăcerea, praful, soarele și ciuma își dau întâlnire în plină stradă. De-a lungul marilor case cenușii căldura se revarsă fără încetare. Sînt lungi ceasuri captive care sfîrșesc în seri fierbinți prăvălindu-se peste orașul ticsit și flecar. În primele zile de căldură, rareori și fără să se știe de ce, serile erau goale. Dar acum, prima răcoare aduce o destindere, dacă nu o speranță. Toți coboară atunci pe străzi, vorbesc pînă-i apucă amețea, se ceartă, se doresc și sub cerul roșu de iulie, orașul, înțesat de perechi și de strigăte, alunecă în noaptea gîfîită. Zadarnic, în fiecare seară pe bulevarde, un bătrîn inspirat, purtînd fetru și lavalieră, străbate mulțimea repetînd fără încetare : « Dumnezeu e mare, veniți spre el », toți se reped dimpotrivă către un lucru pe care nu-l cunosc bine sau care li se pare mai grabnic decît Dumnezeu. La început, cînd credeau că e o boală ca toate celelalte, religia își avea rostul ei. Dar cînd au văzut că este serios, și-au amintit că există plăcerea. Întreaga teamă care se întipărește pe chipuri în timpul zilei, se topește atunci în amurgul arzător și plin de praf, într-un fel de excitare buimacă, o libertate stîngace care înfrigurează un popor întreg.

« Și sînt și eu ca și ei. Dar ce ! moartea nu înseamnă nimic pentru oameni ca mine. Este un eveniment care ne dă dreptate. »

Tarrou fusese acela care îi ceruse lui Rieux întrevvedere consemnată în carnetele sale. În seara aceea Rieux îl aștepta, și tocmai

își contempla mama care stătea cuminte pe un scaun într-un colț al sufrageriei. Când nu mai avea treabă cu gospodăria, ea își petrecea vremea aci. Cu mâinile împreunate pe genunchi, aștepta. Rieux nici măcar nu era sigur că el era cel pe care ea îl aștepta. Totuși ceva se schimba pe obrazul ei atunci când el apărea. Tot ceea ce o viață de muncă brăzdase obrazul acesta cu-n soi de mutism, părea atunci să prindă viață. Apoi, se cufunda din nou în tăcere. În seara asta, privea pe geam, în strada acum pustie. Iluminația de noapte fusese redusă cu două treimi. Și, din loc în loc, o lampă foarte slabă își arunca puținele reflexe peste umbrele orașului.

— Oare or să țină lumina asta pe tot timpul ciumei? zise doamna Rieux.

— Probabil.

— Numai de n-ar dura pînă-n iarnă. Ar fi trist atunci.

— Da, zise Rieux.

Văzu privirea mamei așintindu-i fruntea. Știa că neliniștea și surmenajul ultimelor zile îi supsesse obrazul.

— Ce-ai făcut azi? zise doamna Rieux.

— Oh! ca de obicei.

Ca de obicei! Adică noul ser trimis din Paris părea să fie mai puțin eficace decît primul și statisticile urcau. Posibilitatea de a se inocula serurile preventive se limita tot numai la familiile deja atinse. Ar fi fost nevoie de cantități industriale pentru o vaccinare generală. Majoritatea ganglionilor inflamați nu vroiau să se spargă ca și cînd ar fi venit epoca întăririi lor și îi torturau pe bolnavi. De ieri apăruseră în oraș două cazuri de epidemie de o formă nouă. Ciuma devenea acum pulmonară. În aceeași zi, în timpul unei întruniri, medicii extenuați, în fața unui prefect dezorientat, ceruseră și obținuseră să se ia noi măsuri pentru a evita contagiunea, care se producea, la ciuma pulmonară, de la gură la gură. Ca de obicei, tot nu se știa nimic.

Își scruta mama. Frumoasa ei privire castanie făcu să urce în el ani de afecțiune.

— Ți-e cumva frică, mamă?

— La vîrsta mea, nu prea mai ai de ce să-ți fie frică.

— Zilele sînt tare lungi și eu nu mai stau niciodată acasă.

— Mi-e tot una că te aștept, dacă știu că trebuie să vii. Iar cînd nu ești acasă, mă gîndesc la ce faci. Ai vreo veste?

— Da, totul e în ordine, dacă e să mă iau după ultima ei telegramă. Dar știu că ea spune așa pentru ca să mă liniștească.

La ușă țîrîi soneria. Medicul îi surîse mamei și se duse să deschidă. În penumbra culoarului, Tarrou părea un urs mare îmbrăcat în cenușiu. Rieux îl pofti să se așeze în fața biroului său. El însuși rămase în picioare după fotoliu. Îi despărțea singura lampă aprinsă în odaie, pe birou.

— Știu că pot vorbi deschis cu dumneavoastră, zise Tarrou direct.

Rieux aprobă în tăcere.

— Peste două săptămîni sau peste o lună, nu veți mai fi de nici un folos aici, sînteți depășit de evenimente.

— Este adevărat, zise Rieux.

— Organizarea serviciului sanitar este proastă. N-aveți nici timp, nici oameni.

Medicul recunoscuse iarăși că asta era adevărul.

— Am aflat că prefectura se gîndește la un fel de serviciu civil care să oblige bărbații sănătoși să participe la salvarea generală.

— Sînteți bine informat. Dar nemulțumirea este deja mare și prefectul ezită.

— De ce nu chemați voluntari?

— S-a făcut și asta, dar rezultatele au fost mediocre.

— S-a făcut pe cale oficială, cam fără convingere. Ceea ce le lipsește e imaginația. Ei nu sînt niciodată la înălțimea epidemiilor. Și remediile pe care ei le imaginează abia sînt bune pentru un guturai. Dacă îi lăsăm așa mai departe, vor pieri cu toții și noi cu ei.

— E probabil, zise Rieux. Trebuie să-ți spun că s-au gîndit totuși la cei din închisori pentru ceea ce aș numi muncile grele.

— Mi-ar place mai mult să le facă niște oameni liberi.

— Și mie. Dar în definitiv, de ce?

— Am oroare de condamnările la moarte.

Rieux se uită la el.

— Atunci? zise.

— Atunci am un plan de organizare pentru formații de sanitari voluntari. Dați-mi autorizația să mă ocup de asta și să lăsăm la o parte administrația. De altfel nu mai face față. Am aproape în toate părțile prieteni și ei vor forma primul nucleu. Și, bineînțeles, voi participa și eu.

— Nu vă îndoiiți, desigur, că primesc cu plăcere, zise Rieux. E nevoie să fii ajutat, mai ales în această meserie. Iau asupra mea sarcina să conving prefectura să accepte ideea. De altfel, nici n-au de ales. Dar...

Rieux se gîndi un moment.

— Dar această muncă poate fi mortală, știți asta foarte bine. În orice caz trebuie să vă previn. V-ați gîndit bine?

Tarrou îl privea cu ochii săi cenușii.

— Ce părere aveți de predica lui Paneloux, doctore?

Întrebarea era pusă în mod firesc și Rieux răspunse în același fel.

— Am trăit prea mult în spitale ca să-mi placă ideea pedepsei colective. Dar, știți, creștinii vorbesc uneori în felul ăsta, fără să creadă într-adevăr, vreodată, în ceea ce spun. Sînt mai buni decît par.

— Credeți totuși ca și Paneloux, că ciuma are partea ei bună, că ne deschide ochii, ne silește să gîndim?

Doctorul scutură din cap cu nerăbdare.

— La fel ca toate bolile din această lume. Ceea ce este adevărat în legătură cu relele acestei lumi este adevărat și în legătură cu ciuma. Ea poate folosi pentru a-i înălța pe cîțiva. Cînd vezi însă mizeria și dureria pe care o aduce, trebuie să fii nebun, orb sau laș ca să te resemnezi la ciumă.

Rieux abia ridicase vocea. Dar Tarrou făcu un gest cu mîna parcă pentru a-l calma. Surîdea.

— Da, zise Rieux dînd din umeri. Dar nu mi-ați răspuns. V-ați gîndit bine?

Tarrou se așeză mai comod în fotoliu și întinse capul în lumină.

— Credeți în Dumnezeu, doctore?

Întrebarea era din nou pusă în mod firesc. Dar de astă dată Rieux ezită.

— Nu, dar ce semnificație poate să aibă asta? Sînt în întuneric și încerc să văd prin el. Asta a încetat de mult să mi se pară original.

— Dar nu e oare asta ceea ce vă desparte de Paneloux?

— Nu cred. Paneloux este un om cu carte. N-a văzut destui oameni murind și de aceea vorbește în numele unui adevăr. Dar cel din urmă preot de țară, care are grija enoriașilor lui și care a auzit respirația unui om trăgînd să moară, gîndește la fel ca și mine. El s-ar strădui să înlătore suferința, înainte de a dori să demonstreze cît este ea de binevenită.

Rieux se ridică, obrazul lui era acum în umbră.

— Să lăsăm asta, dacă nu vreți să răspundeți, zise el.

Tarrou surîse fără să se miște din fotoliu.

— Pot să răspund printr-o întrebare?

Doctorul zîmbi la rîndul său :

— Vă place misterul, zise el. Dați-i drumul.

— Iată, spuse Tarrou. De ce dați dumneavoastră înșivă dovadă de atîta devotament, din moment ce nu credeți în Dumnezeu? Răspunsul dumneavoastră mă va ajuta, poate, să răspund eu însumi.

Fără să iasă din umbră, doctorul zise că răspunsese mai înainte, că dacă ar crede într-un Dumnezeu atotputernic, ar înceta să mai vindece oamenii, lăsîndu-i atunci lui această grijă. Dar că nimeni pe lume, nu, nici măcar Paneloux, care credea că e credincios, nu credea într-un Dumnezeu de acest fel, din moment ce nimeni nu-și pierdea cu totul curajul și că din acest punct de vedere cel puțin, el, Rieux, credea că se află pe calea cea dreaptă, luptînd împotriva creațiunii așa cum era ea.

— Ah ! zise Tarrou, asta este deci ideea pe care vi-o faceți despre meseria dumneavoastră?

— Cam asta, răspunse doctorul, reîntorcîndu-se în lumină. Tarrou fluieră încet și doctorul îl privi.

— Da, zise el, gîndiți în sinea dumneavoastră că trebuie să fiu tare orgolios. Dar n-am decît orgoliul care îmi trebuie, credeți-mă. Nu știu ce mă așteaptă și nici ceea ce va urma după toate astea. Pentru moment există bolnavi și trebuie să-i vindec. După aceea o să reflectăm și eu și ei. Dar cel mai urgent lucru este să-i vindec. Îi apăr cum pot, nimic mai mult.

— Împotriva cui?

Rieux se întoarse spre fereastră. Ghicea în depărtare marea după o condensare mai întunecată a orizontului. Resimțea doar oboseala și lupta în același timp împotriva unei dorinți neașteptate și nesocotite de a dezvălui ceva mai mult din ființa sa acestui om ciudat, pe care îl simțea aproape.

— Habar n-am, Tarrou, îți jur că habar n-am. Cînd m-am apucat de această meserie, am făcut-o într-o oarecare măsură în mod abstract, pentru că aveam nevoie de asta, pentru că era o situație ca oricare alta, una dintre acelea pe care tinerii și le propun. Poate și pentru că era deosebit de greu pentru un băiat de muncitor ca mine. Și apoi a trebuit să văd cum se moare. Știi că există oameni care refuză să moară? Ai auzit vreodată o femeie strigînd : « Niciodată ! » în clipa morții? Eu, da. Și am descoperit atunci că nu mă puteam obișnui cu așa ceva. Eram tînr și credeam că dezgustul meu se adresează ordinii însăși a lumii. Între timp am devenit mai modest. Pur și simplu, tot nu m-am obișnuit să văd cum se moare. Nu știu nimic mai mult. Dar la urma urmei. . .

Rieux tăcu și se reaseză. Își simțea gura uscată.

— La urma urmei? zise încet Tarrou.

— La urma urmei. . . reluă doctorul și ezită din nou, privindu-l pe Tarrou cu atenție, e vorba de-un lucru pe care un om ca dumneata îl poate înțelege, nu-i așa, dar de vreme ce ordinea lumii este dirijată de moarte, poate că e mai bine pentru Dumnezeu să nu credem în el și să luptăm din toate puterile împotriva morții, fără a ridica ochii spre acest cer în care el tace.

— Da, aprobă Tarrou, pot să înțeleg. Dar victoriile dumitale vor fi totdeauna provizorii, nimic mai mult.

Rieux păru să se întunece la față.

Totdeauna, știu. Dar asta nu e un motiv să încetezi să lupți.

— Nu, nu este un motiv. Dar îmi închipui atunci ce trebuie să fie pentru dumneata această ciumă.

— Da, zise Rieux. O interminabilă înfrângere.

Tarrou își aținti o clipă privirea asupra doctorului, apoi se ridică și porni greoi spre ușă. Și Rieux îl urmă. Era tocmai lângă el când Tarrou care părea să se uite în jos la picioarele sale, îi spuse:

— Cine te-a învățat toate astea, doctore?

Răspunsul veni de îndată:

— Suferința.

Rieux deschise ușa biroului său și, pe culoar, îi spuse lui Tarrou că trebuia să coboare și el, ca să meargă la unul din bolnavii săi din cartierele învecinate. Tarrou îi propuse să-l însoțească și doctorul primi. La capătul culoarului o întâlniră pe doamna Rieux, căreia doctorul i-l prezentă pe Tarrou.

— Un prieten, zise el.

— Oh! făcu doamna Rieux, sînt foarte bucuroasă că vă cunosc.

Cînd plecă, Tarrou își mai întoarse privirea în urma ei. Pe palier, doctorul încercă zadarnic să facă lumină pe scări. Totul rămînea cufundat în beznă. Doctorul se întrebă dacă acesta nu era efectul unei noi măsuri de economie. Dar nu se putea ști. De cîtăva vreme, în case și în oraș, totul se strica. Era poate pur și simplu din pricină că portarii și concetățenii noștri în general nu mai aveau grijă de nimic. Dar doctorul nu avu timp să-și continue întrebările, căci vocea lui Tarrou răsuna în urma lui:

— Încă un cuvînt, doctore, chiar dacă ți se pare ridicol: ai întru totul dreptate.

Rieux dădu din umeri pentru sine, în întuneric.

— Nu știu, zău. Dar dumneata, de unde știi?

— Oh, făcu celălalt fără să se tulbure, eu am puține lucruri de aflat.

Doctorul se opri și, în urma lui, piciorul lui Tarrou alunecă pe o treaptă. Tarrou se agăță cu mîna de umărul lui Rieux.

— Crezi că știi totul despre viață? îl întreba acesta.

Răspunsul veni din întuneric, adus de aceeași voce liniștită:

— Da.

Cînd ieșiră în stradă, văzură că era destul de tîrziu, poate ora unsprezece. Orașul era mut, populat doar de foșnete ușoare. Foarte departe, răsună clopoțelul unui ambulanțe. Se urcară în mașină și Rieux dădu drumul la motor.

— Va trebui, zise el, să vii mîine la spital pentru vaccinul preventiv. Dar, ca să încheiem, și înainte de a intra în această poveste, e bine să-ți spui că ai o șansă din trei, să scapi.

— Aceste evaluări n-au rost, doctore, știi la fel de bine ca și mine. Cu o sută de ani în urmă, o epidemie de ciumă a omorît toți locuitorii unui oraș din Persia, exact cu excepția omului care spăla morții și care nu încetase nici o clipă să-și exercite meseria.

— Și-a păstrat această a treia șansă, nimic mai mult, zise Rieux cu o voce deodată mai înăbușită. Dar este adevărat că avem încă totul de aflat pe această temă.

Intrau acum în mahalale. Farurile luminau străzile pustii. Se opriră. În fața mașinii, Rieux îl întreabă pe Tarrou dacă vroia să între și acesta spuse că da. Un reflex al cerului le lumina obrazul. Rieux avu deodată un rîs prietenesc:

— la spune-mi, Tarrou, zise el, ce te îndeamnă să te ocupi de asta?

— Nu știu. Morala mea, poate.

— Și care anume?

— Înțelegerea.

Tarrou se întoarse cu fața spre casă și Rieux nu-i mai văzu obrazul pînă în clipa cînd fură înăuntru, la bătrînul astmatic.

Chiar din ziua următoare, Tarrou se apucă de treabă și constituî o primă echipă care trebuia să fie urmată de multe altele.

Urmarea romanului în numărul viitor

În romînește de MARIN PEDA ȘI ETA PEDA

Desene de GETA BRĂTESCU

sinteze

NICOLAE MANOLESCU

DUMITRU MICU

Poezia — expresie a demnității umane*

„E timpul, slugă veche și robul celui rău,
Tu, omule și frate, să-ți fii stăpînul tău”
(T. ARGHEZI)

În poezia noastră contemporană, principala consecință a modificării opticii scriitoricești s-a concretizat în ceea ce am putea numi, cu o expresie figurată, reabilitarea realității. Din orientarea liricii către realitatea de azi, ale cărei mișcări și tendințe fundamentale caută să le exprime, a rezultat înaintea de toate o vastă înnoire tematică. Sursa principală de inspirație a devenit — spre a împrumuta cuvintele lui Mihai Beniuc — « viața nouă ce arde pe romînescul pămînt ». Această viață e receptată de sensibilități diferite, ceea ce determină o mare diversitate de rezonanțe afective în poezia contemporană; pluralitatea de tonalități personale emană însă dintr-o atitudine fundamentală comună, ce rezultă din consonanța vibrațiilor individuale atât de variate cu ritmul esențial al vieții înconjurătoare, din sincronizarea trăirilor cu tendințele mari ale timpului istoric. Încadrarea în istorie e caracteristica primordială a poeziei romînești actuale. Întîlul aspect al participării lirice la istoria contemporană îl constituie frecvența motivelor generate direct de diversele laturi ale existenței socialiste. Suflul contemporaneității animă însă toate resorturile poeziei noi. Îl identificăm atât în creații de inspirație nemijlocit socială, cît și în lirica intimă, în aceea meditativă, de generalizare filozofică, în pastel etc. Un mod nou, socialist, de gîndire, își pune amprenta pe toate producțiunile spirituale. Devenită un sentiment profund, de nezdruincinat, convingerea că existența individuală nu are sens în afara celei colective conferă un conținut anumit întregii vieți sufletești, tuturor reacțiilor lăuntrice. Obsesia singurătății, atât de frecventă în poezia

*) Articolul de față reprezintă o formă concentrată a capitolului despre poezia noastră contemporană dintr-o carte în curs de apariție.

europăană mai ales din ultimele aproximativ trei sferturi de secol (inclusiv, cea românească de dinainte de Eliberare) dispăre, în consecință, cu toate implicațiile ei, din lirica noastră. Poetul nu se mai simte, ca odinioară G. Bacovia, « singur, singur, singur », înconjurat de « un gol istoric », nici, asemenea lui Lucian Blaga, altădată, « fără scăpare în amiaza nopții ».

Crescută în chip firesc din poezia românească viabilă de dinainte de Eliberare, noua lirică, dezvoltând cele mai bune tradiții ale acesteia pe baza experienței socialiste, se diferențiază implicit de ea, înscrie o vîrstă istorică nouă, un nou stadiu evolutiv. Personalitățile se diferențiază continuu, pe măsură ce fiecare poet își descoperă înclinațiile și posibilitățile specifice. Proprie poeziei contemporane românești e și diversitatea de specii. S-au dezvoltat specii ale genului liric din cele mai diferite, de la meditație la pastel și de la imn la elegie. Resuscită în cuprinsul poeziei actuale unele specii căzute în desuetudine, aflate la interferența dintre liric și epic, dintre acestea și didactic: balada, poema, fabula. Totodată este evidentă tendința proprie poeziei și întregii literaturi moderne de anulare a hotarelor fixe dintre genuri și specii, de ridicare la sinteze lirice. Modalitățile, formulele lirice sînt numeroase și ele se diversifică neîncetat, se complică, fuzionînd unele cu altele, sau dimpotrivă se simplifică prin diferențiere. Întîlnim frecvent comunicarea directă, discursivă sau confesivă, exprimarea aluzivă, alegorică, simbolică, evocarea notației, reportajul liric, pastelul (expozitiv, meditativ), exprimarea sentențioasă, aforistică etc.

E de la sine înțeles că fiecare generație de poeți aduce în concertul liricii contemporane o notă proprie, o experiență particulară de viață și creație.

1. « Frăgezimea coardelor înșeninate »

Unii dintre poeții contemporani s-au afirmat înainte sau curînd după primul război mondial. Ei diferă, firește, în numeroase privințe. Creația unora, precum Tudor Arghezi, Lucian Blaga, G. Bacovia a atins înainte de eliberare unele din cele mai înalte culmi ale poeziei românești de după Eminescu. Ce au comun poeții vechilor generații, independent de particularitățile lor, e o anume experiență a istoriei. În plină actualitate sau departe de frământările vremii, ei au asistat la două războaie, la răsturnări de tronuri, regimuri și orînduirii sociale; unii au văzut vîlvățile răscoalei din 1907, toți au receptat, într-un fel sau altul, ecourile Revoluției din Octombrie. În scrisul tuturor a pătruns, dacă nu întreaga lumină, măcar o scintelire a timpului nostru. Tudor Arghezi, G. Călinescu au creat în anii noștri opere lirice remarcabile, unele excepționale, menite să rămînă printre valorile nepieritoare ale poeziei românești. Merită o mențiune preliminară « înșeninarea » creației tuturor poezilor din vechea generație. Acea « frăgezimea coardelor înșeninate » de care vorbește Tudor Arghezi în *Cîntec de seară* (« De-ar dura măcar cît frunza doina mea pe-nserate ! / De-ar mai ține frăgezimea coardelor înșeninate ! ») o descoperim nu numai la autorul *Cîntării omului*, ci, în genere, în paginile noi ale poezilor cu un lung trecut literar. Ajungînd să trăiască « vremurile mari », G. Bacovia și-a exprimat odată, cu surprinzătoare simplitate, tocmai sentimentul de autoîmplinire: « Mi-am realizat / Toate profețiile politice /. Sînt fericit. . . » Nu întîmplător volumul de *Poezii* al lui Lucian Blaga apărut după Eliberare se deschide cu cîteva poeme care laudă sămînța, germinația (« Laudă semințelor, celor de față și-n veclii tuturor ! ») Elogiul germinației ascunde, cum e de bănuț, la Blaga, dincolo

de vechiul vitalism pan-naturist al autorului *Poemelor luminii* sau al *Pașilor profetului*, o profundă emoție « pentru tot ce devine în patrie », astăzi, pentru creația, rodnicia muncii, mărturisită într-un rînd: « Mi-ai dibuit aplecarea firească și gustul ce-l am/ pentru tot ce devine în patrie/, pentru tot ce sporește și crește-n izvorniță ». Poet (înainte de Eliberare) al durerii « Ardealului bătrîn », al zbuciumărilor satului sărac de altădată, al orașului industrial capitalist, Emil Isac a început după 23 August 1944 să cînte pe strune noi. Poemele sale condamnă războiul (*Oceanul de sînge*), evocă priveriști ale vieții contemporane (*La conacul de-odinioară*), etc. Preocupat, ca și în trecut, să valorifice cît mai bogat inepuizabilele comori ale limbii romînești, Victor Eftimiu și-a sporit în anii noștri eforturile de a făuri stihuri care să îmbrace simțirea în « veșmînt de purpură și aur, țesături de borangic și de velur, cu mii de scîntelieri și de penumbre ». O rodnică activitate, de traducători mai ales, depun Adrian Maniu, Al. Philippide — al cărui volum de *Poezii*, 1962, cuprinde versuri inedite și o selecție din poeziile anterioare — George Lesnea — autor al unui volum nou, *Treptele onilor*, 1961, și al unor interpretări din poezia rusă și sovietică. Poezii noi a publicat și Otilia Cazimir, poetă a simțămîntelor gingașe, înclinată spre feerie și spre delicat. Două volume a adăugat unei opere destul de întinse Camil Baltazar (*Poeme de zodie nouă* — 1954, *Nespus mi-i dragă fața omenească* — 1956). Foarte activă este prezența în lirica nouă, ca și în genere în viața literară și obștească, a lui Demostene Botez. E vizibilă în creația sa din anii puterii populare nu numai o substanțială extindere a preocupărilor, ridicarea la o înțelegere superioară a lumii, dar împrospătarea sensibilității.

Regeneratoare de elanuri sufletești, stimulative de mari inițiative lirice, « Înseninarea » produsă sub influența « vremurilor mari » s-a concretizat la unii din poeții aparținînd vechilor generații în realizări excepționale.

TUDOR ARGHEZI

Creația poetică și publicistică din anii noștri a lui Tudor Arghezi înscrie în istoria literaturii romîne unul din capitolele ei extraordinare.

Sub influența ideologiei revoluționare a clasei muncitoare, gîndirea argheziană filozofică, etică și socială ajunge, în anii noștri, la o clarificare deplină, urmarea fiind un veritabil salt ideologic în evoluția creației marelui scriitor. Polemizînd cu îndolelile exprimate în « psalmii » din *Cuvinte potrivite*, un *Psalm* nou, publicat în 1959, anunță cu o liniște rece, trădînd convulsioni brusc și necruțător imobilizate, decizia poetului de a ucide fantoma după care alergase o viață întreagă: « Înverșunat de piedici, să le sfîrșim îmi vine / Dar trebuie, -mi dau seama, să-ncep de-abia cu tine. »

Avem în față documentul liric al încheierii dramei cunoașterii. Scuturîndu-și cătușele, conștiința se înalță, liberă, tot mai sus, în lumina fără hotar a azurilor. *Cîntare omului*, confirmarea artistică a acestei elevații sublime, e un poem în care sentimentul totalei dezîntăririi spirituale dobîndește, în cuprinsul literaturii romîne, expresia celui mai plin, mai răscolitor lirism filozofic.

Vorbînd în simboluri, am putea socoti *Cîntare omului* un poem al înfruntării dintre om și providență, al supunerii de către om a forței divine. În poem, « a toate făcătorul » a devenit sinonimul forței oarbe, al necunoscutului, al inerției stihurilor în perpetuă desfășurare înconștientă. Idilicei imagini biblice, care îi înfățișează pe cei dintîi oameni așezați de Tatăl în feerica grădina

a raiului, neavînd de întreprins altceva nimic decît să întindă mîna, spre a culege din pomi roadele dulci, poetul îi opune, în *Cîntare omului*, realitatea crîncenă a deslipirii « cu chin și suferință » a omului de « pulberea fierbinte » și « cremenea tocită », a ridicării lui la o condiție superioară. Nu un tată ceresc bun, îndurător, i-a dăruit omului, paradisul; el, omul, și-l cucerește, cu sînge, printr-o luptă dîră, de milenii, cu « cel ce făcuse lumea », cu tot soiul de puteri ostile.

Recunoașterea luptei drept condiția hotărîtoare a luării soartei de către om în mîinile sale a produs o structurală transformare a opticii sociale argheziene. Măsura acestei transformări o dezvăluie din plin volumul 1907.

1907, nu e nici poem epic, nici un ciclu de evocări lirice, care să prezinte organizat și didactic cauzele, desfășurarea și înăbușirea răscoalei. Sînt strînse în volum, fără nici o ordine aparentă, alături de patetice diatribe și comentarii lirice o diversitate de situații — « peisaje », cum le numește autorul — ce reinvie fie sărăcia și zbuclumul satelor, starea de spirit a țărănimii în preajma dezlănțuirii pirjoului, fie momente dramatice și tragice din vîltoarea evenimentelor (*Conu Alecu, Cămașa de nuntă, Satul ei, Stane, căpitane*) sau dimpotrivă, momente de un comic enorm, cu scene grotești.

Mijloacele utilizate de poet sînt și ele variate. În timp ce în *Cîntare omului* tonalitatea generală este de odă (de « cîntare »), 1907 conține un mozic de tonuri, corespunzătoare varietății de situații fixate și modalităților de manifestare a atitudinii față de ele. Mai toate mijloacele pe care artistul și le-a făurit în decurs de decenii sînt puse la contribuție pentru crearea, în 1907, a « peisajelor ».

Elementul esențial al viziunii ce se constituie în 1907 din însumarea episodelor, profund arghezian și, în același timp, calitativ nou în raport cu reprezentările din trecut, este prezentarea răscoalei nu numai ca o erupție elementară a nădufului și miniei oarbe, nestăpînite, dar, totodată, ca o expresie a înfăptuirii unei dreptăți istorice, imperios necesare, ce nu mai suporta amînări. Ne aflăm nu în fața unei reconstituiri istorice, ci înaintea unei opere în care răscoala, ridicarea mulțimilor, este gîndită filozofic, de un artist.

Evoluția gîndirii filozofice și social-politice argheziene în anii construcției socialiste a dus la înnoirea creației marelui poet în toate laturile ei. Între realitate și eul întîm nu mai există, ca în trecut, antagonisme. Înveșmîntat de viață în sînul căreia își trăiește vîrsta cea mai frumoasă « în aur și podoabe » cu aurul și podoabele dragostei celor mulți ridicați la o nouă existență, poetul își simte sufletul « plin ca de ticoane un părete/Îngreulat de nimburi și smaralde. »

G. CĂLINESCU

Puțini mai știu astăzi că G. Călinescu a debutat ca poet, în 1926, la *Universul literar*, autorul însuși simulînd dezinteres față de producțiile poetice mai vechi (« poezii improvizate »), din care a ales numai unsprezece pentru volumul dat la iveală abia în 1937 (*Poezii. Cultura națională*).

Lauda lucrurilor (titlul e superb), apărut în 1963, e dominat de întuirea unității materiale a lumii și e indiscutabil opera unui mare poet. Se cîntă universul, dar categorial. Toți marii poeți procedează astfel (observația e a autorului însuși), însă la Călinescu impresia e aproape de program poetic. Sînt cîntate soarele, focul, apa, metalele, marea. Poetul laudă materia, însă materia colosală, spectacolul sublim al cascadelor, al vulcanilor, canonada

tăierii brazilor, animalele gregare, elefanții, bivoli, rinocerii, sînt slăvite păsările de care « se-ntunecă cerul », « balta ce se umple de pește », « întinsele puste », « mărețele fluvii », mirosul de chereștea, mai suav decît orice parfum. Dar ordinea în macrocosmos și în microcosmos este aceeași, universul avînd ca în vechi credințe, aspect floral: « Împinsă de un canoan numeric/ Floarea se desface sferic/ După cerul cu planetele-n șir/ Care miroase a trandafir ». Un program ghicim și în lauda lucrurilor mărunte, a săpunului, a paharului, a robinetului, farfuriilor, ceștilor, cheii, fotoliului, pînă și a pastei de dinți: « Și tu pastă de dinți, candoare fără greș/ Ce umpli toată gura cu floare de cireș ».

Particularitatea este că această poezie e, substanțial, didactică. Se observă numaidecît caracterul programatic: emoția nu e fără legătură cu reflecțiile autorului asupra fenomenului poetic. Experiența, lecturile l-au dus pe G. Călinescu la descoperirea cîtorva atitudini față de univers care sînt generatoare de mare lirism și poezia lui lasă nu o dată impresia experimentării acestor poziții cheie. Însă didacticismul se convertește în lirism tulburător căci totul e spus în chipul cel mai serios cu putință. Călinescu face dintr-o rețetă banală un oracol. Ultima propoziție didactică ia aerul unei definiții foarte generale stîrnind în noi starea lirică.

O consecință e înlăturarea prejudecății că interesul poeziei stă în figurația metaforică. Poezia toată e o metaforă întrucît revelă raporturi inedite între aspectele lumii, dar asta e altceva. « Anticii — explică într-un rînd Călinescu însuși — posedau cu mai multă acuitate simțul elementelor și al lucrurilor, al apei, al focului, a plantelor și al animalelor. Simpla citare a unuia prețuia cît o metaforă. De unde sobrietatea și aparenta lor abstracțiune. Simțurile noastre au fost uzate de prea multă imaginație. » Interesant e să recunoaștem în multe din poeziile lui G. Călinescu tocmai această întoarcere la lipsa de metafore a clasicității antice. Numirea obiectului, așa de scandalosă pentru poezii mai noi care preferă a-l sugera, nu-l sperie pe G. Călinescu. Poezia lui e invadată de concepte și deseori de mitologie. Figurația livrescă este însă așa de organică, încît devine mod de exprimare, dicțiune firească. Tot așa de deconcentrantă e, în fine, tehnica din cele mai multe poezii. Prin sporirea imaginilor în jurul unui motiv central, prin lipsa de fapt de dezvoltare, în favoarea acumulării lineare, tehnica e aceea din *Cioara* lui Topîrceanu, însă cu imaginație enormă: « Harbuz, colosal smarald/ Crescînd pe pămîntul cald./ Vas lucrat de mîini persane./ Tăiat în meridiene » și așa mai departe, despre soare, lună, despre cite în cer și pe pămînt.

II. « Pe coardele timpului »

A doua generație de poeți contemporani este una tipică de tranziție. Toți — sau aproape toți — au debutat înainte de Eliberare, cam la sfîrșitul deceniului al treilea și începutul celui de-al patrulea. Revoluția i-a surprins în plin proces de formare, înainte uneori ca tendințele latente ale operei lor să se fi cristalizat și urmările nu sînt greu de bănuît. Cu atît mai mult cu cît perioada imediat anterioară Eliberării este una dintre cele mai contradictorii din istoria țării noastre. Nu ne putem aștepta ca un Argezi sau un Blaga — poeți a căror operă era, în linii mari, produsă cînd a avut loc actul de la 23 August — să devină fundamental alții în poezia lor nouă. Pentru ei revoluția a însemnat un răspuns — hotărîtor — la întrebări, la incertitudini vechi. În *Cîntare omului* descoperim pe Argezi în dialog cu sine însuși, cu contradicțiile sale. Am putea spune, metaforic, că pentru Argezi și

pentru ceilalți poeți din generația sa, revoluția socialistă a devenit o dimensiune a operei lor: opera a asimilat revoluția. Dar poezii generației următoare au sorbit apa vie a ideologiei clasei muncitoare mult mai de timpuriu, când creația lor, departe de a fi definitivă, își căuta un drum. Toți — sau aproape toți — au debutat, de fapt, încă o dată, după 23 August. În cazul lor, opera a devenit o dimensiune a revoluției: revoluția a asimilat opera, născând-o a doua oară.

Altă observație esențială e că raportul între opera de după Eliberare și cea anterioară nu e, în toate cazurile, la toți poezii, același. Pentru unii ideologia clasei muncitoare a fost de la început, sau foarte de timpuriu, un catalizator puternic. La alții apare doar un sentiment al revoltei, fără o direcție precisă sau numai o atitudine generală democratică sau umanistă, fără preocupări sociale propriu-zise.

Pătrunse de spirit incendiar și mesianic sînt, de exemplu, «cîntecele de pierzanie» ale lui Mihai Beniuc. Lirica lui străbătută de suflu revoluționar se dovedește numaidecît capabilă, după Eliberare, să exprime simțăminte noi, legate de prefăcerea peisajului social. Patetică e și «declarația» lui M.R. Paraschivescu, poet solicitat încă înainte de Eliberare de viața muncitorilor, de lupta lor. Ca și în cazul lui M. Beniuc, viața nouă sugerează poetului, în timpul nostru, poeme de laudă — un volum se va intitula chiar *Laude* — a transformărilor. O evoluție asemănătoare ne întîmpină în versurile lui Dumitru Corbea, evocator, în primele poezii (*Sînge de țaran*, 1936, *Război*, 1937, *Nu sînt cîntăreț de stele*, 1940) al unui sat decimat de mizerie și de foamete. După Eliberare (*Hrisovul meu*, 1947, *Anii tineri*, 1951, *Pentru inima ce arde*, 1955) poetul cîntă construirea unei lumi noi, bucuria vieții în socialism. Foarte personală este poezia lui Marcel Breslașu, cu o dezvoltare capricioasă. Debutul (*Cîntarea cîntărilor*, 1934) nu lasă se se întrevadă nimic dîn evoluția poetului. *Cîntarea cîntărilor*, întîmpinată la apariție de entuziasmul lui Arghezi, e un «oratoriu profan» — cum o subintitulează autorul — destinat a fi libretul unei piese muzical-vocale pe care însă autorul — compozitor el însuși — n-a mai produs-o. Dar Breslașu părăsește foarte repede, în anii imediat următori, această modalitate, dedicîndu-se poeziei sociale, cu scop militant imediat. «Cea mai roșie poezie» — declară el — se scrie cu sînge «pe zidul palid». Însă surprizele nu se opresc aici: în producția recentă coexistă două formule de poezie foarte deosebite, pe care numai spiritul inventiv al poetului le-a putut gîndi împreună. E, întîi, în fragmentele apărute pînă acum dintr-un ciclu de poeme, *Povestea poveștilor* (*În țîrg la Iași*) 1917, *Cîntec de leagăn al Doncăi* un Breslașu rapid-sodic și epic, care evocă în maniera baladelor populare evenimentele cele mai însemnate din istoria țării în acest secol. E, în al doilea rînd, în fabule (*Niște fabule mici și mari pentru mari și mici*, 1946, *Alte «niște fabule...»*, 1962) și în *Dialectica poeziei*, 1957, un Breslașu scăpărat de vervă, ispitit de genul aforistic și didactic. Un umanist este de la început poetul de limbă germană Alfred Margul Sperber. A debutat prin 1922, scoțînd primul volum în 1934 (*Simboluri ale peisajului*) urmat de numeroase altele, înainte de Eliberare (*Taină și renunțare*, 1939) și, mai ales, după aceea (*Mortor al vremii*, 1951, *Perspectivă și retrospectivă*, 1955, *Cu ochii deschiși*, 1956, *Fapte și visuri*, 1959 etc. . .) Poetul este, în același timp, eseist, critic, ispitit de filozofie, și lucrul nu poate să treacă neobservat în poezie. Alfred Margul Sperber nu e în primul rînd poet, adică o sensibilitate care vibrează, ci un intelectual pentru care poezia — ca și eseu! orl articolul — e un limbaj, un

mod de a comunica idei. Titlul volumului recent (*Umanitas*, 1962) al lui George Demetru Pan (colaborator, de prin 1930, la *Cuvîntul liber*, *Aşa*, *Azi*, *Şantier*, etc.) defineşte caracteristica atitudinii: poetul e un denunţător al inumanului. În poeziile scrise în anii noştri, George Demetru Pan devine un cîntăreţ al biruînelor omului liber.

Evoluţii mai complicate au avut Eugen Jebeleanu, Maria Banuş, Cicerone Teodorescu, Radu Boureanu. Primul a debutat cu *Înimi sub săbii*, în 1934, poezie de aparenţă parnasiană şi hermetică (gramatical) care însă ascundea o teroare surdă în faţa realităţii sociale apăsătoare. De la poeme ca *Ciumă*, *Moarte*, *Bol de moarte* la *Surîsul Hiroşimei* sau *Cîntece împotriva morţii*, e distanţa de la o atitudine pasivă faţă de universul terorizat, de la amăgirea că evoluţia ameninţătoare a istoriei poate fi oprită, la o atitudine activă, care denunţă ororile şi previne conştiinţa lumii. Şi la Maria Banuş, efortul e de a depăşi orizontul foarte redus al poeziilor de debut şi de a cuprinde valori umane şi sociale mai generale. Fascismul, războiul sînt condamnate în *Apocalips*, *Teroare* etc. mai mult prin forţa sugestivă a imaginilor de groază, a senzaţiilor teribile care o stăpînesc pe poetă, decît printr-un act conştient, deliberat, în vreme ce *Ție-ți vorbesc Americă* e un asemenea act şi implicațiile sociale apar mai extinse.

O evoluție încă și mai contradictorie a avut Cicerone Teodorescu. În volumul de debut (*Cleștar*, 1936) poetul cultiva, sub influența lui Ion Barbu, imaginea criptică, fraza eliptică. După Eliberare, căutarea unui mod de expresie continuă, surprinzător, în direcția poeziei epice și anecdotice (*Cîntec din ulița noastră*, 1953, *Făurari de frumusețe*, 1955, *Copiii cartierului*, 1961, *Povestea Ioanei*, 1962), adresate, nu o dată, copiilor, sau lirice (mai ales erotica din volumele *Oameni și dragoste*, 1958, *De dragoste*, 1961). Știutele rondeluri sînt satirice, în modul didactic. În fine, principala facultate solicitată de poezia lui Radu Boureanu e imaginația, poetul fiind un romantic. În *Zbor alb* (1932) din atracția pentru pitorescul Deltei rezultă niște priveliști fantastice. Toată poezia se rotește pe descripție și pe evocare, pe ispita legendei și pe fabulos. După Eliberare, noile realități găsesc în Boureanu o conștiință vibrantă. Visul, zborul imaginației, și simțul plastic sînt și acum principalii simbuli care germinează în poezia lui («fabulosul plastic» de care vorbește M. Petroveanu).

Imaginația aceasta de ansamblu a unei generații trebuie întregită cu un examen amănunțit al operelor exemplare.

MIHAI BENIUC

Sînt *Cîntecele de pierzanie* (1938) numai expresia unui spirit plin de vitalitate, spontan, năvalnic, izbind cu barda în stîncă spre a face să țîșnească «șuvoi» de ape, a unui tumultuos și revoltat care vrea să schimbe fața lumii și a poeziei? Această latură a poeziei lui Beniuc este izbitoră, mai ales la început. Poetul cîntă «sanla fără clopoței» cu care calcă «zăpada și noroiul veacului», alergarea vijelioasă («Di! cail mei/ Nu vă lăsați,/ Zburați ca zmei/ Înrași. . . !»), indiferența ostentativă față de rigorile unei societăți pe care o refuză.

Spiritul de «revendicare socială», «aerul amenințător» nu sînt străine de această vitalitate nemaipomenită. Cîntecele sînt «de pierzanie», viforoase, exprimînd «gemetele surde / din pieptul mulțimilor».

Însă este și un alt Beniuc în *Cîntecele de pierzanie* (volum cu totul remarcabil nu numai pentru poetul însuși, dar ca moment în literatura noastră).

reflexiv și melancolic, cutremurat de spectacolul existenței, chinuit de întrebări. În fond Beniuc e, de pe acum, un gânditor în versuri și la o privire atentă materia acestui prim volum apare organizată în simbolurile unei reflecții dramatice asupra lumii. Întâi poetul meditează la menirea lui și a artei, cu o stăruință care arată gravitatea actului poetic. Poema capitală e *Cu Dumnezeu la cot* — devenită, în retipărirea volumului, *Drum în sus*, dar cu pierderea ideii din titlul inițial — în care găsim ceva mai mult decât explicația artei viguroase și spontane a lui Beniuc. Ideea fundamentală e a poetului ca demiurg, care « cu Dumnezeu la cot », « în Fire » cioplește « din beznă forme de lumină » amăgindu-se că, asemenea Luceafărului eminescian, nu dorește « nici jertfă, nici iubire » și nu cunoaște « iluzii trecătoare ». Dar viziunea aceasta a creatorului care concurează natura e traversată de fiorul unei îndoleli cumplite: « Eu am luat-o fără drum în sus/ — își mărturisește Beniuc cutrezața — / Puteți veni pe urmele-mi de sînge, / Mai urc, și-mi vine câteodată-a plînge/ Și mă-ndoiesc sub cruce ca Isus. »

În esență, poezia conține explicația sentimentului dominant al volumului și, cu puține excepții, al întregii opere a lui Beniuc. E, în spiritul poetului, o contradicție dramatică între sentimentul creației, înțeles ca aspirație spre exprimarea emoțiilor și ideilor omului, spre înlăturarea lanșurilor care împiedică zborul umanității către aște, ca viață trăită în deplină libertate a manifestărilor ei firești și presimțirea neliniștită sau torturată, latentă sau fățișă, a marginilor existenței umane. Altfel spus, între vocația creatoare, năvalnică, irepresibilă, care face pe om să se închipuie un adevărat demiurg și neputința realizării ei pînă la capăt. Această contradicție care traversează toată opera poetului e de fapt produsă de un acut sentiment al timpului, moloh mistuitor de energii omenești.

Volumele următoare (*Cîntece noi* — 1940, *Poezii* — 1943, *Orașul pierdut* — 1943, *Un om așteaptă răsăritul* — 1946) pierd aproape orice tonalitate elegiacă, dar și ceva din complexitatea emoției. Temele dominante sînt războiul și începutul prefacerilor revoluționare. Transformarea peisajului țării nu întîrzie să descopere poetului « bucuriile » vestite odinioară și versurile din volumele care apar în acești ani (*Versuri* — 1949, *Steaguri* — 1951, *Mărul de lîngă drum* — 1954, *Partidul m-a-nvîdat* — 1954, *Trăinicie*, — 1955, *Azimă* — 1956) ard ca niște vîlvătăl suferințele trecutului. Imaginea lui Beniuc « simplu soldat », al oștii Partidului, cum zice el însuși, care face din poezie armă de luptă, nu corespunde niciodată atît de organic realității ca acum.

În *Inima bătrînului Vezuv* — 1957, volum remarcabil, și mai ales în *Cu un ceas mai devreme* — 1959, *Materia și visele* — 1961, *Culorile toamnei* — 1962, *Pe coardele timpului* — 1963, sentimentul timpului, generator de contradicții sufletești revine: « E timpul meu, comnaticul, finalul ».

Imaginea dominantă, sculptată în lut incandescent, e a Omului care înfruntă timpul, Veșnicia, Moartea. Poemele, cele mai multe, sînt niște meditații grave sau dramatice, senine sau crispate, asupra sensului general al lumii. Izbîitoare e acum la Beniuc mai ales înclinația de a concretiza liric categoriile existenței umane în simboluri foarte generale.

Contradicția fundamentală dintre vocația creatoare (omul demiurg) și conștiința marginilor existenței (deci a puținței de realizare) omenești se traduce acum prin conflictul dintre « materie » și « vise ». Omul e înrudit cu materia, « a supt din sînul înfocat » « acea vigoare ce atomi despică ». Dar Omul are în el « cumplitul har » de a înfrunta « calma vitregie fără

scrupul » a Materiei : Visul. Visul e de fapt creația : « Și din visări, erori, îndemn, unelte/ Am chibzuit acele păsări svelte/ Ce adună ghem distanța dintre astre. »

MIRON RADU PARASCHIVESCU

Autorul *Declarației poetice*, al *Cînticelor țigănești*, și al *Laudelor* a debutat la începutul deceniului al patrulea cu poeme sociale, străbătute de teribile indignări, aproape niște discursuri spumegătoare de vervă, evocînd cît se poate de direct activitatea ziaristică a poetului. Poezia? Pasiune cetățenească, ardere, jertfă. Cu excepția unui amplu poem, *Cîntarea Romîniei*, (nesemnificativ), din 1951, M.R. Paraschivescu nu mai repetă formula din compunerile sale de debut, renunțînd la libertățile oratorice.

Fără discuție, cele mai originale poezii ale lui M.R. Paraschivescu sînt *Cînticele țigănești*. Apărute într-o vreme în care țiganii erau deportați, acestea au avut în primul rînd un sens polemic, exprimînd indirect — dar cît de sugestiv ! — protestul autorului contra nedreptății ce se făcea unui neam străvechi, cu nimic inferior altora. Ca și în *Laud*e, sensul *Cînticelor țigănești* e revelarea sublimului în banal. *Cînticele țigănești* sînt ca niște icoane pe sticlă, suav picturale, în culori vii (roșu, negru, galben, alb). Limba crudă e savantă, cu finețuri surprinzătoare.

În sfîrșit, *Laud*e — inspirat titlu ! — adună poezii de fină și adîncă meditație asupra alcătuirii lumii. M.R. Paraschivescu e un moralist, un însetat de perfecțiune. Scopul universului este creația și prin urmare perfecțiunea e în creație, sterilitatea fiind o tristă absurditate. În cîteva poeme se face elogiul femeii, al maternității. Frumusețea « neprihănitei, fragedei fecioare », se întrebă poetul, « capriciu al materiei e doară ? » Și mai departe : « Pe ce podoabe va să schimbe oare /Întreaga-i strălucire pieritoare ? » Asemenea flori care își pregătesc în superba risipire a frumuseții de-o clipă fructul, « dulcii șovăiri în plasma cîrnii-ncete » prevestesc ziua « ce-o să-nceapă » în trupul de zee « prea tînără, nepăsătoare încă ». Pregătit îndelung, purtat în pîntecul mamei « ca dulcile fructe » de arborele rodnic, pruncul, « fiind al lubirii pline și carnale » e minunea cea mai simplă a lumii : « Ei asta-i — conchide poetul — opera femeii, care face/ ca toate misiunile bărbatului să se preschimbe într-un om viu, în carne și oase,/ într-o lucrare unică a vieții ». Moralistul îndeamnă la îndeplinirea fără îngrădiri a acestei legi sublime, în versuri care amintesc elogiul procreației al lui Lucrețius.

M.R. Paraschivescu face și o poezie a roadelor, însă nu pentru sugestiile evocative, sentimentale (ca Pillat), ci pentru a reflecta uimit la rodnicia materiei. Ideea perfecțiunii revine și în aceste poeme. « Frumoașă ca o faptă înutilă/Vrei doar să fii și-apoi să pieri, o, floare ? » se întrebă poetul, regăsind însă în existența florii, ca în aceea a întregii naturi, creația ca scop și desăvîrșire : « Sau tu exprimi nevolnica argilă/ Coruptă în mireasmă și culoare ? » Și Lucian Blaga cîntă strugurii, vinul, ieșirea cornițelor la miei, laptele țîșnind fierbinte din uger, dar concepe zămislirea umană mai mult ca o rodire vegetală. În vreme ce la M.R. Paraschivescu dăm de o natură umanizată. Pămîntul primește sămînța « ca un vast pîntec de muiere », primăvara e fată crudă cu « pîr de flori și carnea de răcoare », toamna e « mlere dulce ». Într-o splendidă *laudă* a toamnei, ideea de frumusețe se asociază celei de utilitate. Ca

o replică la *Oul dogmatic* al lui Ion Barbu, roadele sînt obiect de contemplație și de folos în același timp. Ideea e de cuminicare, de împărtășire din trupul și singele naturii și ea străbate ca un leit-motiv *Laudele* poetului.

MARIA BANUȘ

Dacă Eugen Jebeleanu e un vizionar, care ține pămîntul în palmă, un romantic care bate cu aripa mari spații, Maria Banuș e atrasă de realitatea concretă ce cade sub simțuri, ca de un magnet. Dacă Mihai Beniuc e un profet, topind trecutul și prezentul în întulirea viitorului, Maria Banuș, dimpotrivă, reduce totul la prezent; viitorul și trecutul sînt coborîte prin senzație, în prezent. Dar acuitatea percepției e extraordinară, pînă la a da celor mai banale senzații aer fantastic. Sub simțurile poetei realitatea se descompune, un microcosmos nebănuît se revelează privirii, firul de praf la proporțiile unei nebuloase.

Toate aceste însușiri apar de la început dezvoltate la maximum. *Țara fetelor* — 1938, e o excursie în universul fetei de optsprezece ani. Vitalitatea vîrstei se exprimă mai mult tactil. Materialele sînt scoase mai ales din domeniul vegetal ca spre a sugera frăgezimea. Ciorapii răsbindiți prin cameră sînt « verzu, putezi » ca frunzele, « dedesubtul genunchilor carnea e umedă ca un măr despicat », ușile sînt izbite cu pumnul, singurătățile se fugăresc « de-a bușile », degetele lubutului tresar în palma strînsă, gîndul obscur e cărnos ca « nufierii de baltă ».

Egocentrism, lipsă de idei, lată învinuirile ce s-au adus mereu acestor poezii. Să vedem lucrurile mai de aproape. *Țara fetelor* e, în cuprinsul eroticii Mariei Banuș, o primă treaptă pe care, ascultîndu-și trupul, fata la cunoștință de realitate. Judecînd în perspectiva operei întregi, egoismul erotic din *Țara fetelor* nu ni se pare scandalos, el fiind o etapă inevitabilă. Iar a o acuza pe poetă de lipsa ideilor e a nu înțelege natura poeziei pe care o practică. « Idei » nu se găsesc nici în poezia ulterioară a Mariei Banuș, poemele organizîndu-se totdeauna pe niște percepții, pe niște trăiri nemijlocite. Creația din anii războiului (poezii publicate în reviste sau în volumul *Bucurie* — 1949), substanțial alta decît cea anterioară, nu arată schimbarea mijloacelor. Dacă exceptăm o fază vizibil tranzitorie, înorganică — de altfel, comună generației ei, a cărei evoluție este în spirală — cuprinzînd poezii destul de răsbindite la vremea lor (*Eroiilor cefești*, *La masa verde*, *Patronul*, *Slavă eroiilor Doftanei*, etc), majoritatea însă nereprezentative, dacă exceptăm această fază, vom regăsi în poezia maturității (*Se-arată lumea* — 1956, *Torentul*, *Magnet* — 1962) caracteristica esențială a Mariei Banuș.

În *La Porțile raiului* sau *Ție-ți vorbesc*, Americă izbîtoare e aceeași revelație a unui univers extrem de concret, perceptibil, în toate nuanțele. Poeta rezolvă problema păcii și a războiului, de exemplu, nu în imagini grandioase, terifiante ori scaldate în lumină, ca Jebeleanu, ci descoperind valorile cotidiene ale vieții în climatul păcii și al înțelegerii dintre oameni, și opunîndu-le dezastrelor războiului, văzute, acestea, ca alterare tocmai a valorilor umane curente. În acest chip, lipsind vorbele mari, viziunile, *Ție-ți vorbesc*, Americă înfățișează continentele ca niște vecine, despărțite printr-un simplu gard. În plăcerea cu care poeta recompune universul zilnic al celor două femei regăsim pe cîntărețul căminului și a maternității, a vieții omenești în ce are ea mai firesc.

În *Magnet*, 1962, evocarea la locul trăirii imediate, memoria afectivă, pe acela al senzației, dar facultatea dominantă a poetei rămîne sugerarea unui

univers foarte concret, intuit cu toate simțurile. Memoria are nemaipomenită ascuțire păstrind întipărite « ciudata senzație de zbor, de sfîrșeală/ din diminețile reci și obscure de martie/ cînd țurțurii picură rar/ pe trotuarul cu mizgă », « un ciob și o umbră », adunînd totul în pușculița în formă de inimă din copilărie.

EUGEN JEBELEANU

Eugen Jebeleanu e un romantic « de viziune apocaliptică, demonică », evoluînd între imagism și retorism. « Scylla și Carybda, între abundența revărsată de imagini și discursivitatea sonoră » (Paul Georgescu). Poezia Mariei Banuș e concretă, senzorială, a lui Jebeleanu e vizionară și alegorică. Maria Banuș e atrasă de viața la temperatură normală, de cotidian; Jebeleanu e poetul marilor tensiuni, al vieții care arde cu flăcări uriașe, al înfruntărilor decisive. Poezia Mariei Banuș e monologică, poeta autoexprimîndu-se direct și permanent; Jebeleanu e martor, regizor, conștiință obiectivată a umanității.

Poeziile din *Înimi sub săbii* — 1934, volumul de debut, și în general din epoca aceasta, conțin o contradicție neașteptată între universul aproape parnasian și stările cețoase, crispate, pe care le traduc. O bănuială că hermetismul de suprafață al poeziilor, rafinamentul, întoarcerea într-un decor medieval ascund de fapt un protest deznădăjduit, o încercare de a nu vedea erorile se insinuează în mintea celui care cunoaște jurnalistica foarte lucidă a poetului din această epocă. Un poem de mai târziu, apărut în toamna lui 1944, *Ceea ce nu se uită*, întărește această bănuială. Poem de viziune totală și critică asupra trecutului, el revelă o experiență nu numai dureroasă, dar mutilatoare a conștiinței. Dar dacă e așa, *Înimi sub săbii* e expresia unor suferințe atroce, încifrate, refulate, sigilate, a unor crispări lăuntrice supraomenești. Cum a observat iarăși Paul Georgescu, poeziile proiectau în trecut un viitor presimțit tulbure, încercau să abolească timpul.

În poeziile din anii următori (*Poeme de pace și luptă* — 1944—1950, *Pădurea tîndră* — 1953) valorile imaginației sparg digurile și se revarsă. Fără a fi, în general, reprezentative, versurile acestea conțin cîteva elemente definitorii pentru creația poetului. Întîi, atracția marilor tensiuni și încleștări. În al doilea rînd, sfera socială largă. Poetul nu vorbește decît rareori despre el, ca îns; poezia lui e expresia unei conștiințe cu mare rază de reflecție, în care omenirea se oglindește neîncetat.

Capodopera poetului e *Surful Hiroșimei*. Romanticismul hohotitor al poetului, vocația apocalipticului, și a viziunilor teribile — toate îl duceau pe Jebeleanu spre această « cantată tragică » (M. Petroveanu), singulară în literatura noastră. Nararea conștiințioasă din Bălcescu face loc selecției și gradației dramatice, reportajul cotidianului din *În satul lui Sahia*, alegoriei sau viziunii simbolice.

Poemul începe cu evocarea Hiroșimei înaintea morții atomice. Aici Jebeleanu descrie, rotînd privirea de sus, narează, dar scenele sînt simbolice. Simbolice sînt și personajele: pescarul care oftează, « rege-acestor ape nesfîrșite », șomerul flămînd de pe podul sinucigașilor, bătrîni ieșind din aziluri, « ținîndu-se de mîini cum fac copiii », negustorul întorcînd chela în broască și luînd-o cu grijă « ca pe-un giuvaer ». În fine, simbolice sînt visele în care se prelungește existența diurnă a orașului. În acest punct, poemul se precipită. « Călăii » își beau cafeaua matinală, cu încetinea de automate, cu ochii pe cronometre. O răceală de gheață traversează poemul — crima e

premeditată și cu atît mai oribilă, premeditată cu indiferența aparentă cu care se pun la cale afacerile — dar tensiunea revine, urcînd încet prin capilarele poemului, înroșind și amenințînd să topească totul, urcînd încet devenind insuportabilă. Vîntul aleargă deznădăjduit să oprească timpul care amenință să se prăbușească în neant. Un avion « ca un pumnal ce sfîșie o piele », alunecă pe cerul Hiroșimei: « Un trăznet !/Deodată, toate ceasurile-au stat./ cu limbile-nghețate ca-ntr-o gură/ încremenită./ Timpul a murit ! »

Nemaipomenitul dezastru aprinde fantezia poetului, aflat față-n față cu Nimicul, cu Neființa, cu haosul absolut, pe care nu l-a mai cîntat nimeni.

Ce va mai cînta poetul care a cunoscut experiența absenței totale, a vidului absolut, a neantului? *Cîntecele împotriva morții* — 1963, sînt de fapt niște cîntece împotriva Mizeriei, a Foamei, a Meschinăriei, a Tiraniei, a Invidiei și a Lăcomiei, « odraslele și slujitorii » Morții. Volumul este extrem de inegal, cu unele poezii regretabile (*Pisicul și fiara*) și altele, în maniera știută, mai ales foarte frumoase (*Morții aceștia, Cocosii orașului* etc.) « Ceea ce nu se uită » cu adevărat din opera lui Jebeleanu este însă *Surîsul Hiroșimei*.

III. « Lupta cu inerția »

Pentru A.E. Baconsky și Geo Dumitrescu, Nicolae Labiș și Alexandru Andrișoiu, Nichita Stănescu și Cezar Baltag — numele sînt alese cu totul întîmplător — revoluția nu mai constituie o cotitură hotărîtoare și nici o tranziție. Aproape toți au debutat după 1944 și aparțin primei generații socialiste. Născuți în climatul social și moral al noii orînduirii, ei sînt legați, pe deasupra deosebirilor individuale, de un sentiment comun: toți cîntă socialismul, din interior, valorile noii lumi fiind, de la început și ale lor. Din această participare interioară la viața care se construiește în țară decurge caracterul dominant etic al acestor poezii care exprimă, în primul rînd, permanența înnoire a conștiinței, sub impulsul prefacerilor generale, refuzul stărilor pe loc și al anchilozării. Tema fundamentală este, folosind cuvintele lui Nicolae Labiș, « lupta cu inerția » pe toate planurile vieții morale, afective, ideologice. Dar motivele exterioare și interioare înnoindu-se necontenit, poezia însăși evoluează, cucerind zone noi, neexplorate. Care este însă sensul esențial al evoluției? Fără a absolutiza, putem totuși încheia că se produce o dezvoltare de la consemnarea emoțiilor imediate, născute din contactul cu realitatea, în vie transformare ea însăși, de la poezia ocazională, deci, la generalizarea experienței directe în simboluri filozofice, la meditația asupra realității. Procesul este de asimilare tot mai adîncă a unei experiențe de viață și, pe alt plan, poezia trece de la înregistrarea evenimentului în elementele lui exterioare, nu o dată spectaculoase, la filtrarea lui prin prisma sensibilității individuale a poetului, de la epic la diferențiere subiectivă, la lirism. Procesul nu e neașteptat și eroarea e de a-l considera valabil în toate cazurile individuale cînd, de fapt, el privește poezia ca fenomen general, ca expresie a sensibilității unei epoci.

Dintre poeții care au debutat în preajma sau în timpul războiului, au supraviețuit foarte puțini. Majoritatea au rămas niște nume legate de un moment istoric. Revistele epocii, aproape fără excepție (*Lumea, R.F.R., Revista literară, Orizont* etc.) sînt pline de nume de poeți azi uitați. Victime ale unui moment de recrudescență a suprarrealismului, au dispărut « anacronicii frondeurii » — cum îi numea M. R. Paraschivescu — Paul Păun (autor de poeme incoerente, cu vizuni onirice, ca *Pămîntul sălbatic* — 1939, *Marea Palidă* — 1945), D. Trost, Gherasim Luca ș.a.

O adevărată dramă reflectă opera altor poeți, care, și ei, au început cu experiențe suprarealiste, neintuind adevărata evoluție a literaturii. Ca suprarealist a debutat Gellu Naum (*Drumețul incendiar*, 1936), poet foarte înzestrat, eseist, dramaturg (volumele de poezie în manieră suprarealistă sînt *Libertatea de a dormi pe o frunte*, 1937, *Vasco de Gama*, 1940, *Culoarul somnului*, 1944). Ulterior, un volum (*Soarele calm*, 1961) conține semne de înnoire și readuce în actualitate pe poet. Un lucru asemănător se întîmplă cu Virgil Teodorescu (*Blănurile oceanelor* — 1945, *Butelia de Leyda* — 1946, *Scriu negru pe alb* — 1958 etc.) sau cu Dimitrie Stelaru (*Oameni și flăcări* — 1963). Din seria celor care au debutat în ajunul sau în timpul războiului se desprinde un poet remarcabil, revenit în atenția cititorilor după șapte-sprezece ani de absență. E vorba de Geo Dumitrescu.

a. « Aventurile lirice » ale poetului

După un volum în tiraj « personal », *Aritmetică*, apărut în 1939 sub pseudonimul Felix Anadum, Geo Dumitrescu dă la iveală în 1946 o culegere cu totul remarcabilă, *Libertatea de a trage cu pușca* în care sînt reluate și mare parte din versurile primei plachete. O vreme poetul dispare din lirică — făcînd sporadic jurnalistică. De prin 1960 îi apar însă în reviste poeme, de o factură neașteptată, pe care ezită să le strîngă în volum pînă în 1963, cînd debutează, de fapt, a doua oară.

Libertatea de a trage cu pușca are cîteva din semnele timpului în care s-a născut. Gesturile de sfidare la adresa societății, voința de a epata pe burghezul mediocru, fără idealuri și fără entuziasme, nu sînt străine de « fronda », așa de frecventă în epocă, de suprarealistii întîrziati sau de boema euforică a lui Dimitrie Stelaru. Dar Geo Dumitrescu dă acestei atitudini generale o cristalizare lirică superioară. Tendința de a considera sub unghi critic valorile poetice tradiționale, de a le depoetiza, este atitudinea fundamentală. În *Aventură în cer* găsim cheia: poetul privește cerul (o realitate, prin tradiție, poetică) printr-o lunetă care-i dezvăluie adevărata înfățișare a lucrurilor. Dar care e înțelesul acestei priviri a lumii printr-o lunetă crudă și demistificatoare? Geo Dumitrescu e, în fond, un mare sentimental, care își anulează cu o grimasă vibrațiile sufletești. El e un Columb, « zeul viselor ratate », care odinioară « s-a avîntat în patru vînturi » purtînd « în ochi și-n piept credința bravă », dar, ultragiatic în sensibilitatea sa ascuțită, refuză acum să se mai dezvăluie.

Aventurile lirice — 1963, izvorăsc din aceeași rezistență la starea lirică. « Aventurile poetului » sînt în primul rînd niște *aventuri intelectuale*, dar care fac din idee un spectacol.

De fapt, poetul ne invită la niște colocvii pe teme contemporane (om, libertate, individualism, artă, comunism, transformarea pelsajului social etc.) Uneori (*M-am uitat la cer*, *Spre stele*, *Treptele iertării*, *Creerul uzinei*) discursul rămîne « discursiv », ideea idee, și se vede efortul de a o reprezenta. Atunci poemul e iremediabil prozaic, cu toate scripările. Alteori (*Balada corăbiilor mari de piatră*, *Cîinele de lingă pod*, *Macarale la marginea orașului*, *În atelier*) discursul se topește într-o viziune a lumii, ideea devine spectacol intelectual și impresia nu mai e de pigmentare cu metafore a unor propoziții prozaice, ci de experiență organică.

Geo Dumitrescu este, după excelența ideea a lui Paul Georgescu, un poet al cotidianului, al obișnuitului, dar care revelă latura miraculoasă a

acestui cotidian. Poemele lui au, toate, două planuri: unul narativ, altul simbolic. Cu alte cuvinte, pretextul poetic și semnificația lui. Geo Dumitrescu e un poet al cotidianului și al prezentului (în înțelesul cel mai strict), dar care se apropie de cotidian cu sentimentul aventurii, al explorării unor zone miraculoase iar de prezent cu adâncimea istoriei.

« Poezii anilor 1945—1950 », care au debutat, cu alte cuvinte, în această perioadă, sînt Veronica Porumbacu, Nina Cassian, Victor Tulbure, Dan Deșliu, Eugen Frunză, Mihai Dragomir, A. E. Baconsky (în ordinea întîiului lor volum). În revistele de imediat după război pot fi descoperite primele încercări poetice ale lui Eugen Frunză. Poetul a scris foarte mult, treisprezece volume, dar foarte inegal (*Sub steagul vieții* — 1950, *Versuri noi* — 1955, *Fîntîna soarelui* — 1963 etc.). Vocația lui pare a fi satirică. Cu poeme militante a debutat și Dan Deșliu (*Gorilele inimii* — 1949, *În numele vieții* — 1950). În general retorică, această primă fază a poeziei lui Deșliu e depășită în poemele, de mare popularitate în epocă, *Lazăr de la Rusca*, 1951, și *Minierii din Maramureș* — 1951. Evocînd evenimentele reale, poemele exaltă în factură de baladă populară eroismul omului simplu, constructor al vieții noi. Volumele ulterioare (*Cîntec de ruină* — 1957, *Ceva mai grav* — 1958) sînt dominate de căutări intense, alternînd versurile de autentică vibrație cu eșecurile, fără a îngădui însă să întrevădem rezolvarea dramei poetice. Abia culegera *Cercuri de copac* — 1963, și poemele *Ultima baracă* și *Imagini din copilărie* (apărute în *Gazeta literară* în 1963) conțin primele semne de înnoire. Foarte întînsă e activitatea poetică a lui Victor Tulbure (*Vioara roșie* — 1948, *Versuri* — 1952, *Laudă patriei* — 1955, *Cornul pădurarului* — 1957, *Eu nu cînt cîd știu să cînt* — 1959, *Aur* — 1963 etc.) poet de factură coșbuciană cel mai adesea, în poeme epice și în balade. Lirica propriu-zisă e mai puțin caracteristică pentru vocația de povestitor în versuri, de evocator, a poetului. Tot de poeme epice (*Războiul* — 1954, *Tudor din Vladimiri* — 1955, *Întoarcerea armelor* — 1959) se leagă numele lui Mihai Dragomir. Primul volum de după Eliberare — poetul a debutat în 1936 — este *Prima șarjă*, 1950, culegere de poezii cetățenești, adeseori ocazionale. Poemele, care-l reprezintă de fapt pe poet, evocă, autobiografic, copilăria, anii războiului, « străzile brăilene cu salcîmi și castani » care au « sărit în fîndări », o dată cu orașele și țările ce piereau de pe hartă. Veronica Porumbacu a început (*La copilul lui '38* — 1946, *Visele babei Dochia* — 1946) prin a cînta, sub influența Mariei Banuș, tulburările specifice adolescenței. Ea are întîiția exactă a subiectelor de poezie lirică, munții mari, turmele de bivoli, moara incendiată. Izbitor e prospețimea senzațiilor, vibrația intensă. Anii următori, cu tot numărul mare de volume (*Anii aceștia* — 1950, *Mărturie* — 1951, *Prietenii mei* — 1953, *Generația mea* — 1955, *Lirice* — 1957, *Întreg și parte* — 1959,), sînt artisticește, mai puțin fructuoși, dar în ultimul timp (*Dimineața simplă* — 1961, *Memoria cuvintelor* — 1963) poeta se regăsește într-o poezie a bucuriilor vieții de zi cu zi, a căminului, cîntînd somnul bărbatului, vîrstele copilului, familiaritatea lucrurilor.

b. Univers modern și univers tradițional

Deosebiriile dintre Nina Cassian și A. E. Baconsky — cea dintîi e patetică, al doilea contemplativ, universul primei e modern, al celui de al doilea tradițional și vag exotic — sînt instructive pentru repertoriul variat al poeziei contemporane.

Sînt cîteva legende ţesute în jurul acestei poezii bogate şi diverse, care trebuie înlăturate.

Mai întîi imaginea poetei care-şi cenzurează sensibilitatea. Dimpotrivă, lipsa de falsă pudoare e evidentă şi ea e elementul substanţial al poeziei. Nina Cassian nu e o contemplativă (ca Baconsky), ci o pătimaşă, sorbind universul cu ochii, cu buzele, urmărind o comuniune aproape erotică. Etica implicată constă în refuzul tînjelii, al trăirii pe jumătate şi totodată în patosul demistificării. Ca demistificare trebuie înţeleasă « luciditatea », de care ni se vorbeşte mereu, a poetei. Dar se observă numaidecît la Nina Cassian ceea ce am numi dezinvoltura gestului liric. Poeta e un om modern care-şi trece emoţiile printr-o experienţă şi cultură moderne. E, în atitudinea ei, o detaşare, uneori ironică, de obiecte şi de trăiri, care poate fi luată uşor drept reflexivitate, dar care e de fapt desprinderea de « natură » a omului civilizat. De aici şi reducţia naturii la civilizaţie, observată o dată de Ov. S. Crohmălniceanu. Nu doar în înţelesul că universul se umple de elementele cele mai obişnuite care ne înconjoară (becul electric, orchestra, acul de cravată, ţigara etc.) Nu e o, pur şi simplu, poezie a cotidianului (ca aceea a Veronicăi Porumbacu). Raportul chiar al omului cu natura s-a modificat. Natura e încorporată civilizaţiei.

Originalitatea poeziei Ninei Cassian e mai puţin în intelectualitatea propriu-zisă (repertoriul ei « ştiinţific » e totuşi curent) sau în plăcerea de « a face sensibile », idei, cît mai ales într-o descoperire a lumii cu ochii omului modern, familiarizat cu produsele civilizaţiei, care-şi rafinează via sensibilitate (« înnobilînd-o », într-un fel, cu tot ce-i pune la dispoziţie cultura, dar care nu poetizează, nu disimulează, fiind fără prejudecăţi.

În vreme ce Nina Cassian e patetică, frenetică şi dramatică, A. E. Baconsky (volumele capitale sînt *Fluxul memoriei* — 1957, *Dincolo de iarnă* — 1958, *Într-o zi de zi* — 1962) e un euforic şi un contemplativ, înrudit, dar cu alt material obiectiv, cu Ion Horea (*Lucrări şi anotimpuri* sau *Mişcarea de revoluţie*). Cîntăreţ al naturii, al iubirii, Baconsky e un epicurian care se dăruieşte cu dulce uitare de sine clipei fericite, stingînd toate vibraţiile triste. Iubirea e calmă, împlinită, refuzînd stările critice cu care ne-a obişnuit lirica Ninei Cassian.

Priveliştea interioară a pastelurilor e stepa nesfîrşită, colosală, germinînd sub zăpadă sau legănîndu-se în lanuri enorme şi în ierburi foşnitoare, prin care galopează lent în necunoscut herghelii, avînd deasupra capulul funinginea albă a cocorilor, e marea cenuşie, violetă, verde, totdeauna cu un aer boreal, rece, vîntos; e pădurea montană cutreierată de capre negre sau de cerbi subţiri; e, în sfîrşit, oraşul cu turnuri metalice, de pe care îşi iau zborul porumbeii, ca frunzele incendiate din salcîmi, oraşul matinal cu străzi largi, desfăşurînd procesiuni mari de oameni, cu arhitectura geometrică a blocurilor înveşmîntate în schele. Dar zadarnic am căuta în pastelurile lui Baconsky descripţii ori plasticităţi. Materialele se dizolvă în sugestii, şi ceea ce putem reconstitui finalmente nu e un peisaj, ci mai degrabă o vibraţie sufletească. Dematerializarea transportă realitatea în vis, unde graniţele dintre concret şi abstract, dintre animal şi vegetal, se surpă, rezultînd imagini de un fantastic graţios; pescăruşii răsar din ape în chip de nuferi, seara e o ploaie străvezie, crinii poartă în petale un somn alb, sub pomii livezii veghează cu un zîmbet enigmatic după-amiaza.

Contemplaţia, refuzul crispărilor, dau acestei poezii un aer senin, de împăcare. Cele mai mari drame se rezolvă în vagi melancolii, emoţiile grave

Ilpesc, sentimentul morții fiind tratat în modul panteistic ca o risipire a ființei în natura eternă: « Mă rog peregrinului, tristului vînt/ Să uite dacă sînt sau nu mai sînt/ Să poarte printre lacuri mai departe/ Viața de pasăre a frunzelor moarte ».

Sînt, în generația aceasta, poeți legați prin anii de formație de epoca imediat ulterioară războiului, dar care, printr-un capriciu, au debutat editorial mult mai tîrziu. E cazul lui Victor Felea, critic ascuțit într-un stil alert, autor și de volume de versuri (*Soarele și liniștea*, 1957, *Voci puternice*, 1962) așa de deosebite — primul intimist, al doilea whitmanian — încît trebuie mai degrabă socotite niște experiențe. În anii de sfîrșit de război apar o plachetă și cîteva poezii în reviste semnate de Ion Bănuță, al cărui prim volum *La hotarul dintre lumi*, e din 1956 (alte volume: *Am rechemat iubirea* — 1962, *Scrisoare către anul 2000* — 1963). Poetul e un cîntăreț sincer și fără poză. Colaborator la *Națiunea* lui Călinescu (1946—1949) și ezitînd a scoate atunci un volum, Vasile Nicolescu debutează editorial foarte tîrziu (*Enescu, suită lirică* — 1958, *Poeme* — 1963), dar locul lui nu e în nici un caz între poeții intrați acum în cîmpul liricii. Mai degrabă Vasile Nicolescu face trecerea între Baconsky, Nina Cassian și poeții de vîrstă lui Ion Horea. Volumul al doilea, superior, a sugerat interpretări contradictorii, explicabilă fiecare în parte de intențiile poetului. Însă, sub raportul rezultatelor, nici sentimentul infinitului, nici percepția naturii în stare elementară, nici gesturile focoașe nu ni se par caracteristice. Ciclul cu adevărat expresiv e *Clavecîn*. Poezia e de porțelan și de cristal, arzînd rece, ca flacăra de mercur. Natura ca atare e percepută în obiect și se cîntă suavitatea exangvă a cristallului.

După 1950 numărul debuturilor este, dintr-o dată, cu mult mai mare și e imposibil să le consemnăm, măcar, pe toate. Modalitățile sînt, de asemenea, foarte variate. O poezie de notație reportericească fac Ștefan Iureș¹ (*Poema citadină* — 1963), Rusalin Mureșanu (*Amiezile veacului — 1961*), Florența Albu (*Fără popas* — 1961), Toma George Maloirescu (*Ochii Daniei* — 1963). Intuiția atmosferei e caracteristică lui Leonida Neamțu (*Ochii* — 1962) și lui Petre Stoica (*Pietre kilometrice* — 1962), ultimul făcînd, cu foarte bune însușiri, poezie superioară de notație. Gh. Tomozel (*Vîrsta sdrutului* — 1962) e un poet al adolescenței candid, disponibil pentru formulele cele mai diverse, nu fără o notă de frivolitate. Vocația socială, militantă e evidentă la Niculae Stoian, « poetul lucrurilor categorice » (*Fișă personală* — 1963) în vreme ce Florin Mugur e un miniatuist delicat, cîntînd obiectele fragile. O viziune foarte personală a lumii și mare forță conțin poemele lui Ion Gheorghe (*Balada țărânului tîndr, Cariatida, Șarja*). Dispoziția pentru lirica de idei se vede la Miron Scorobete (*Manuscris* — 1962) și Grigore Hagiu (*Autoportret în august* — 1962). Variată e și poezia feminină (Violeta Zamfirescu, *Liniștea vîntului*, 1963, Ana Blandiana, *Persoana l plural*, 1964, Constanța Buzea, *De pe pămînt*, 1963, Victoria Ana Tăușan, *Cadențe*, 1963). O apariție singulară e volumul de parodii al lui Marin Sorescu (*Singur printre poeți* — 1964), care lasă să se vadă însă zone de lirism autentic. Cîțiva sînt poeții din această categorie a căror operă, cristallizată, îngăduie niște judecăți mai ferme.

¹ Indicăm, în paranteză, numai titlul ultimului volum, pentru simplificare.

c. Sentimentali și ironiști

Un sentimental e Alexandru Andrișoiu, poet din instinct, producând spontan și muzical, dar cenzurându-și emoțiile ca Topîrceanu. Neașteptată e tocmai autoironia, plăcerea de a parodia, de a imita cu conștiința secretă a artificului. În general, poezia mai veche (*În țara moților se face ziuă* — 1953, *Dragoste și ură* — 1957, *Porțile de aur* — 1958) e sentimentală și idilică. Andrișoiu are un spirit viu și foarte inventiv, trecind cu ușurință de la o formă de expresie la alta. Poetul grav, profetic din atâtea compuneri e în *Constelația lirei* — 1963, un grațios madrigalesc și un pastelist original.

Înrudit cu St. O. Iosif în muzicalitate și spontaneitate, în nota sentimentală, e Tiberiu Utan. Lirica socială, de loc declamatorie, arată înclinarea spre grafică, spre pictural. Poetul desenează în linii puține, cu o singură culoare (roșu sau negru) mari panouri. Lirica intimă are o notă de prerafaelism. Se cîntă lucrurile delicate, gingașe, busuiocul, macul, păpădia, mielul crud, hulubii albi în cerul albastru, scaiul fugar din colivie, copilul « pipăind sub tălpi, întîie, lutul ». Universul e paradisiac. Macii plutesc peste cîmpuri ca niște candelă, sună dulce cînteții, lăstărișul invadează luncile, teiul dă-n vîrf « mladă cît nuielele » iar floarea își scoate din huma împură albul strai. Poeziile sînt imateriale, diafane, cu ecouri simbolistice și muzică suavă.

O poezie de notație, nu atît descriind, cît fixînd impresii în care observația picturală se dizolvă în reacția emotivă, a făcut de la început Aurel Rău (*Focurile sacre* — 1957, *Unde apele vorbesc cu pămîntul*, 1961, *Jocul de-a stelele* — 1963). Peisajul se vede oglindit în suflet ca-ntr-o apă, incert, lunecător, vibrațiile modificînd din clipă în clipă aspectul. E o poezie mai mult de atmosferă ieșită din evocare sau din contemplație, dar discursivă (în modul lui Baconsky).

d. « Cîntecele pămîntului natal »

Dimpotrivă, o poezie « realistă », de senzații pline, a pămîntului și a roadelor, a viei, a livezii, a gospodăriei de țară cu vite de muncă, a unei naturi văzute nu atît în farmecul ei cît ca mediu de activitate umană, a făcut de la început (*Poezii* — 1956) Ion Horea, fără dibuiri, ispitit numai întîmplător de alte teme. Pastelul e concret și foarte obiectiv, fără impresii. Însă Horea nu e un descriptiv: pastelul e depășit într-o poezie a bucuriilor cîmpenești. Horea ne oferă niște georgice în versiune socialistă. Starea de spirit dominantă e a omului-stăpîn, care contemplă roadele naturii, văzînd în ele și rezultatul efortului său. Sînt descrise uneltele, se relatează, după anotimpuri, muncile cîmpului. Poetul cîntă mai ales toamna, roadele. Multe poezii n-au alt scop decît uimirea voluptoasă a roadelor, a bucatelor, pepenii prea copti, strugurii, spicul plin de lapte, merele arămii, prunele vinete. Peisajul e mirosit, pipăit, ascultat, și din forme, miresme și culori se construiește un univers nou, contemplat cu încîntare.

Cu niște « cîntece ale pămîntului natal » — după titlul unuia din primele sale volume — a început și Ion Brad. Dar, cum a observat încă G. Călinescu, nici o temă actuală nu lipsește din primele volume ale lui Brad (*Cu sufletul deschis* — 1954, *Balada împușcărilor* — 1955, *Cîntecele pămîntului natal* — 1956). Ceea ce se vede imediat în poezia lui Brad e conștiința istoriei. Poetul e cîntărețul unui timp precis și rădăcinile lui cresc din pămîntul natal al Ardealului. El nu evocă un trecut de luptă general ci unul integrat propriei biografii. În ultimele volume, păstrîndu-se interesul pentru actualitate în

toate planurile ei, poetului îi reușesc specii mai variate. Pe lângă compuneri cetățenești în stilul cunoscut, găsim pasteluri mai personale (cu o intenție de depoetizare, nu fără efectele cele mai neașteptate), erotice, elegii, etc.

«Statarnic arde în orice seară»...

...Capăt de osie, steaua polară,
Stelele, lumile, roiuri astrale
Se-nvîrt în jurul osiei sale...

Cum ar fi evoluat talentul excepțional al autorului acestor versuri, e vorba de Nicolae Labiș, mort la 21 de ani, nu e greu de văzut. Singurul volum publicat de poetul însuși (*Primele iubiri* — 1956) și dominat de evocarea copilăriei, peste care plutește umbra tristă a războiului, revelă o biografie repede devenită exemplară, pentru că o generație întreagă s-a recunoscut în ea. Imaginile nu sînt neobișnuite, dar dezvăluie o vibrație constantă spre puritate, din care, mai târziu, poetul va încerca să închege o etică. Satul acestei vîrste, munții, pădurea cu sălbăticiunile ei, izvoarele sînt icoanele unui basm tulburător, incert, peste care trece deodată, teribil, războiul. Imaginația copilului reșine dezastre, suferințe, crispări. Celălalt volum, *Lupta cu inerția*, apărut postum, în 1958, ne oferă alt pelsaj interior, altă vîrstă poetică, de la nivelul căreia poetul se reconsideră lucid («Am fost stup de poște și de miere»). Noua vîrstă e a lucidității. Din motive de evocare (de biografie) copilăria și adolescența devin «idee», element de meditație. Lirica lui Labiș se întoarce acum spre preocupări noi, străbătută de un fior reflexiv. Cîntecul adolescenței vibrante se confundă cu o sete inestinguibilă de puritate, poetul voind să scoată din emoții semnificații morale și filozofice: «Strugurii-s copii și stors-am mustul dulce/ și mustul dulce-n vin s-a prefăcut.»

Ideea centrală este refuzul inerției. Stagnarea, inerția erau respinse, din alt unghi, chiar în poezia copilăriei și a adolescenței, prin afirmarea implicită a perpetuei schimbări, transformări. Acum refuzul inerției e conștient și se leagă de principiile revoluționare care călăuzesc etica poetului. Labiș schițează chiar (*Intima comedie*, *Lupta cu inerția*, *Lui Marx* etc...) o tablă de valori morale, propunînd în inerție un simbol social și uman negativ. Artisticește, poetul era în plină căutare și nu încapă îndolală — poemele scrise ne încredințează — că ne aflăm în fața unui, potențial, mare poet, cu facultatea de a gândi în imagini, de a construi vizionar.

Ecoul poeziei lui Labiș continuă să fie tulburător. Labiș e autorul unei «lecții de poezie». Revelarea unei biografii tipice, dispoziția etică și filozofică, efortul lui de a sparge expresia tradițională vor fi, pentru generația cea mai tină de poeți contemporani, un exemplu fertil, nu o dată tiranic. E mai puțin important, să căutăm la acești gesturi și motive labișiene (coincidență, de altfel, perfect normală, cită vreme se explică printr-o coincidență de biografie), dar mai ales să înțelegem modul în care s-a transmis atitudinea generală a lui Labiș. E vorba de orientarea poeziei spre problemele majore ale omului contemporan. Aflat într-un punct critic, Labiș a exprimat ca nimeni altul tendințele latente ale poeziei, antîcîpînd acea aspirație spre lirica fundamental mediativă, spre reflexia care dă un sens mai adînc trăirilor, generalizînd-o, asociîndu-i simboluri ale condiției umane sau ale istoriei — aspirație care domină poezia în momentul actual și care depășește cadrul unei singure generații.

Cum e de așteptat, cea mai tânără generație de poeți aduce un sentiment dominant al evoluției interioare, oscilarea între adolescență și maturitate..

La Nichita Stănescu (*O viziune a sentimentelor* — 1964) procesul e critic, Poetul, bolnav de creștere, își simte vibrația mușchilor, părul zvîcnind, trupul aburind « ca o piine albă », dansul globulelor, « diavoli roșii », în artere.

Dar comunicînd această tulburătoare « întîmplare a ființei mele » poezia lui Nichita Stănescu se organizează în niște simboluri mult mai generale. Sufletul poetului repetă în spațiu specific dialectica universală. Poetul face filozofie inefabilă asupra dezvoltării critice.

Mai puțin bine decît Nichita Stănescu a intuit în ce constă substanța poeziei sale Cezar Baltag, întitulîndu-și ultimul volum *Vis planetar* — 1964. Ne-am așteptat la mari viziuni cosmice, la sfîrșimarea spațiului și timpului terestru, la extraordinare aventuri ale imaginației. Însă mijloacele poetului și în definitiv intențiile poetului sînt altele. Cele mai bune poezii sînt niște meditații de-o suavă gravitate asupra naturii miraculoase, asupra iubirii și a ideilor. Tema fundamentală e și la Cezar Baltag presimțirea maturității. Dar procesul nu e critic ca la Nichita Stănescu. Poetul înregistrează cu seninătate revelațiile schimbării descoperindu-le analogii cu fenomenele naturale, de neevitat în regularitatea lor astronomică (circulația sevelor în plante, echinocșiul, rotirea anotimpurilor). Dar e evidentă la Baltag — mai mult decît la colegii săi de generație — osmoza dintre planul individual și cel social. Cîntîndu-și împlinirea, maturizarea, poetul o subînțelege și pe aceea a societății noastre noi.

Calitățile și cusurile poeziei lui Baltag se regăsesc la Ilie Constantin (*Desprinderea de țorm* — 1964), într-o formulă deosebită însă. Și acesta cîntă oscilarea între adolescență și maturitate, apăsînd pe șovăieli interioare, pe confuzia sufletească. Versurile sînt, toate, traversate de o senzație de nehotărîre, în ordine biologică, cristalizată în cîteva stări și imagini obsedante: spaima de somn (inerție), ulmirea în fața înaintării prea lente în timp, surprinderea universului în proces de închegare. Pătruns într-o vîrstă nouă, poetul caută să se adapteze, încercînd spațiul ca adîncimea rîului cu piciorul sau tulburat de pulsul ciudat al timpului.

După o scurtă experiență estetizantă — ca reacție la romantism și la naturalism — nu fără consecințe pozitive în planul mijloacelor artistice, poezia europeană a redevenit ceea ce fusese în toate momentele ei substanțiale: o expresie a omului. Însă sufletul omului modern nu e unitar, ci ambiguu: pe de o parte, el e stăpînit de un sentiment de teroare în fața unui univers copleșitor, în fața puterilor înseși ale omului, dar obiectivate și înstrăinate de el, pe de alta, de o sete de cunoaștere și de creație nemalcunoscute. Omul modern e sfîșiat între situația tragică a ucenicului vrăjitor care a pierdut controlul forțelor dezlănțuite de el însuși, și vocația faustică. Timpul nostru l-a revelat omului întreaga lui măreție și putere creatoare — cel care a zburat în cosmos și a dezlegat misterul atomului are cu ce se mîndri. Dar totodată timpul nostru a dezvăluit omului primejdia de a cădea victimă propriilor lui descoperiri. « Urmașul lui Prometeu, el omul » se găsește în măsura de a putea, cum spune Arghezi,

...omenire, în cîteva secunde,
S-o-ntînerească nouă pe veci, ori s-o scufunde.

Poezia contemporană este expresia acestui om contradictoriu, stăpîn și rob, învingător și învins, Faust și ucenicul vrăjitor în același timp.

Această contradicție dă omului contemporan un acut sentiment al absurdului. Niciodată ca în secolul primelor zboruri în cosmos omul n-a fost stăpînit de un mai tragic sentiment al absurdității existenței. E paradoxală această neîncredere absolută în chemarea sa pe pămînt a omului care și-a descoperit puteri creatoare fără precedent.

Comunismul redînd omului esența înstrăinată, îi redă și un crez superior, un țel, un rost. Poezia noastră actuală e dominată de starea de spirit a acestui om care știe pentru ce trăiește, liber de servituți morale. Dimpotrivă, în lirica occidentală apare frecvent un om învins, pradă unui coșmar. Poezia noastră exprimă mai ales vocația demiurgă a omului, integrarea tuturor laturilor personalității umane într-o unitate armonioasă. Însă exprimînd acordul omului cu societatea, poezia noastră implică *acceptarea realității* și aderarea la ea; în vreme ce, foarte des, în poezia occidentală răsună glasul omului care se simte singur și care neagă realitatea burgheză, izolîndu-se de ea. Diferența hotărîtoare este între o poezie care exprimă înfrîngerea și însingurarea omului, teroarea în fața soartei ce-i rămîne inexplicabilă, ascunsă, și o poezie a demnității umane, a omului liber, conștient de măreția și noblețea lui. Cum spune iarăși Arghezi:

E timpul, slugă veche și robul celui rău,
Tu, omule și frate, să-ți fii stăpînul tău.

arte

BERTOLT BRECHT

Note despre arta lui BARLACH

Priviți miraculosul lemn
cum lucește în pete metalice
puternic și sunînd ca bronzul din clopotel...

(HELMUT PREISSLER — „ERNST BARLACH“)

Dramaturg, romancier, desenator și grafician, dar sculptor în primul rînd, Ernst Barlach (născut în 1870, la Wedel), deține un rol de seamă în cultura modernă germană. Considerat expresionist, mai ales în ceea ce privește opera literară, în care unele figuri sînt înfățișate grotesc sau extatic, creațiile sale plastice însă depășesc indiscutabil cadrele curentului, apropiindu-se de tradițiile glorioase ale sculpturii germane de-a lungul veacurilor. În centrul creației plastice barlachiene se află omul simplu din popor în îndeletnicirile sale cotidiene, și deseori umiliții, pentru care sculptorul a nutrit o evidentă simpatie. În anii demenței fasciste slujbașii « culturii noi » l-au « dezmoștenit », etichetîndu-i creația drept « degenerată » ! Persecutat și defăimat, emigrantul intern Barlach, a continuat să lucreze curajos în atelierul său din Güstrow. Din această perioadă provine și Anul nefast 1937, o sculptură care simbolizează mizeria în care ajunsese poporul său. A murit în 1938 într-o clinică; înmormîntarea marelui artist a fost complet ignorată puțin urmindu-i sicriul. După cel de-al II-lea război mondial, valoarea operei sale plastice și literare a crescut alături în Germania, cît și în lumea întreagă, numele lui Barlach bucurîndu-se astăzi de mare prestigiu.

În anul 1952, cu ocazia deschiderii unei expoziții retrospective Barlach, Bertolt Brecht și-a exprimat cîteva din părerile sale despre creația plastică a acestuia (Notizen zur Barlach — Ausstellung), pe care Secolul 20 le publică într-o traducere prescurtată. După cum își va da seama și cititorul, Brecht nu vorbește în calitatea de specialist în probleme de artă plastică, dar punctul său de vedere — al unui alt mare creator — este interesant și merită atenția noastră.

III

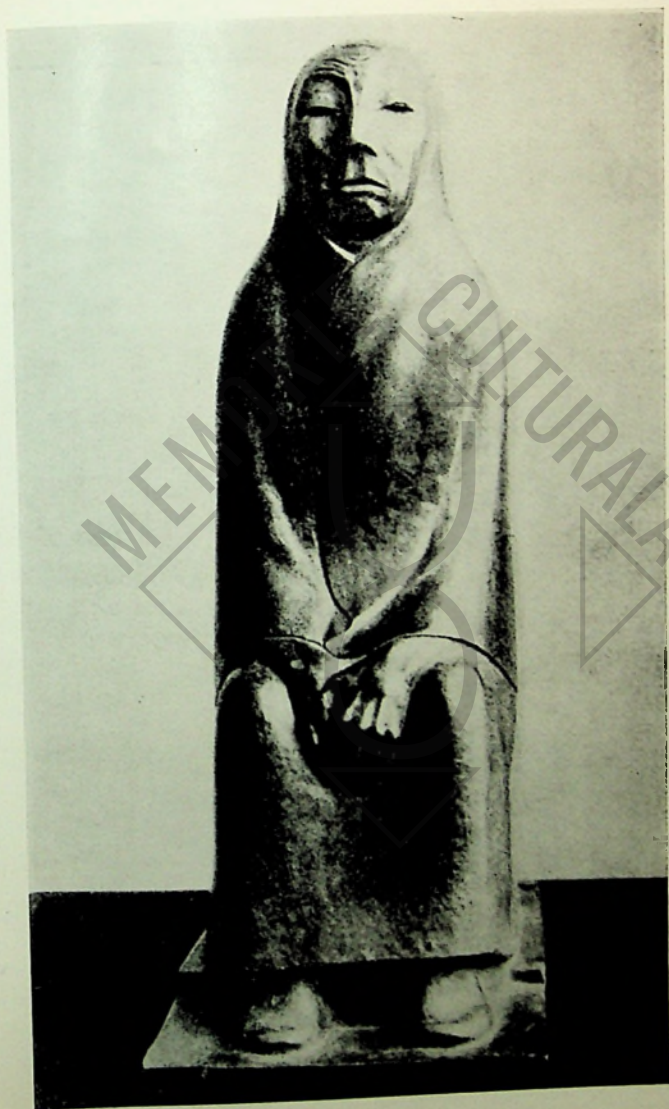

IV

BARLACH ȘI IZVOARELE LUI

ERNST BARLACH:

- I Grup de înfometăți, 1932.
- II Cerșetorul, figură pe fațada bisericii sf-tei Katherina din Lübeck, 1930.
- III Cerșetorul — detaliu.
- V Bătrână șezînd, 1933.
- VI Monumentul eroilor din Güstrow — detaliu.
- VIII Fată meditănd.
- IV Veche sculptură germană. (sec. XII)
- VII (sec. XI)

VI

VII

Îl consider pe Barlach unul dintre cei mai mari sculptori pe care i-am avut noi, germanii. Geneza, semnificația mesajului, ingeniozitatea meșteșugărească, frumusețea fără înfrumusețare, mărimea fără gigantism, armonia fără netezime, forța vitală fără brutalitate, fac din creațiile sale plastice capodopere.

★

Plastica religioasă a lui Barlach, ca de altfel tot ce conține ceva mistic, nu-mi spune prea mult. Și n-aș putea afirma dacă nu cumva și Cerșetorii nu corespund sentimentului religios. . . . Dar după mine, în cele mai frumoase creații plastice ale sale, substanța umană, potențialul social, triumfă strălucitor asupra nedreptății și umilinței, și aceasta arată măreția sa.

★

Iată-o pe Cerșetoarea cu talerul, bronz din 1906. Este o ființă cu tărie de caracter, din partea căreia nu te poți aștepta la recunoștință pentru pomeni. Pare ferită de ipocritele convingeri ale societății cum că ai putea obține ceva prin hărnicie și dăruire. O învinuiește cu răceală pentru faptul că forța îi este paralizată. În preajma anului 1906 s-au și ivit femei care vesteau lupta împotriva societății; ea nu le aparține. S-au ivit și artiști, care înfățișau asemenea luptătoare (Gorki tocmai o crease pe Vlasova); Barlach nu face parte din rindul lor. Poate e păcat, dar sînt pregătit să mă mulțumesc cu ce ne-a dat și să-i fiu recunoscător.

★

Iată apoi bronzul din 1907, intitulat Tăind pepenele. . . S-a așezat întocmai cum e mai potrivit pentru această indeletnicie și nu se pierde în ocupația aceasta. Ai putea vorbi foarte bine cu el despre condițiile de muncă și încă

despre altele. Pare să nu posede prea multe cunoștințe, clasa muncitoare, însă, mă gîndesc că nu trebuie să se rușineze cu unul dintre acești strămoși ai săi.

★

Trei femei cîntînd, gravură în lemn din 1911. Muieri grășane, sprijinindu-se una de alta și cîntînd în toate direcțiile; îmi plac; pentru că socotesc fericită îmbinarea dintre vigoare și cîntec.

★

Bărbat cîntînd, bronz din 1928. Spre deosebire de cele Trei femei din 1911, cîntă altfel. Semeț, într-o ținută degajată, lucrează cu claritate la cîntecul său. Cîntă singur, dar după cît se pare, în fața unui auditoriu. Humorul lui Barlach îl vrea puțin semeț, nu însă mai mult decît se potrivește profesării artei.

★

Nu e de mirare că mă copleșește Îngerul Monumentului Eroilor (bronz, 1927) din Güstrow. Are chipul neuitatei Käthe Kolwitz. Și cu toate că sculptorul n-a văzut vreodată zburînd nici îngeri, nici oameni, totuși zborul este înfățișat glorios.

★

Orbul și Ologul, stuc din 1919, orbul tîrînd un olog. Sculptura nu este realizată în felul obișnuit al alegoriilor, mai mult sau mai puțin abstract, cu figuri neindividuate. E realizată realist iar autentică, individuala desfășurare capătă un caracter alegoric. . . . Grupul are un admirabil elan interior.

★

Bătrînă dansînd, gips patinat, din 1920. O operă sculpturală, cum rareori întâlnești în plastica germană.

Cu cîtă ampoare își saltă bătrîna fusta, hotărîndu-se pentru încă un dans scurt! Privirea este îndreptată în sus: își întipărește în memorie pașii potriviți!

★

Sărutul, grupul I și II, sînt de mare interes, pentru că sculptorul dezvoltă aici tema, și prin asprimea materialului, prin îngroșare deci, realizează o mai mare interiorizare. Creația este o binefăcătoare abatere de la drăgălașele grupuri asexuate Amor și Psyche din călduțele odăi mic-burgheze.

★

De acum încolo, la creațiile plastice de după anii 33 trebuie privită data genezei. Iată Cititorul, bronz din 1936. Un bărbat șezînd, înclinat înainte, ținînd în palmele grele o carte. Citește curios, încrezător, critic. Caută în carte rezolvări deslușite ale unor probleme urgente. Goebbels l-ar fi numit de-a dreptul « bestie inteligentă ». Cititorul îmi place mai mult decît Gînditorul lui Rodin, care exprimă doar dificultatea gîndirii. . . .

O servitoare sau mic-burgheză (Bătrîne zgribulite, lemn din 1937) ghemuindu-se, trupește sau sufletește atît de vizibil vitregită de societate, deschide palme mari, muncite: ele nu o pot feri de frig. Frigul o preocupă ca și munca, și nu arată nici o mînie. Dar sculptorul exprimă infinit mai multă mînie, decît compătimire.

★

Bătrînă șezînd, sculptură în bronz, 1933. Din nou atenția e îndreptată asupra feței și mîinilor; dar această femeie trădează inteligență. Fața și mîinile înfățișează ceea ce numim obișnuit noblețe. (Îmbrăcămintea e iarăși redată cu măiestrie. Ea lasă nu numai să se bănuiască trupul, ci îl face deplin vizibil, ca rima fericită o idee.)

Trupul este de o mare frumusețe; arată delicatețe și forță, în măsură nobilă. Bătrîna se ține drept, gîndește. Surisul ei exprimă experiențele pe care le-a adunat asemenea spicelor la marginea drumului unul după altul. În fața acestei sculpturi, create în anul de sinucidere 1933, se nasc din nou amintiri și comparații. Cu un an înainte, pe scena din Berlin, Weigel a interpretat-o pe Vlasova. În locul pasivității, activitatea, în locul jertfelor inumane, omenia. Îmi pot închipui un muncitor îmboldind-o cu cotul pe Bătrîna lui Barlach: Stăpînește, ai tot ce-ți trebuie!

★

Nu prea mă pricep la simboluri, însă cred că Anul nefast 1937 (gips) merită prețuire. Este o tînără femeie slăbită, stînd în picioare drept, înfășurată într-un șal. Ar putea să fie Bătrîna șezînd, cînd era tînără. Privește spre viitor copleșită de griji, dar teama ei exprimă optimismul sculptorului. Creația reprezintă o pasionantă respingere a regimului nazist, a optimismului goebbelsian. . .

Din același an nefast 1937 provine Bătrîna rîzînd (lemn). Veselia ei este irezistibilă. Rîsul i se aseamue unui cîntec, eliberează tot trupul. Mă gîndesc că și pe ea, rîzînd, Goebbels și Rosenberg ar fi privit-o cu neplăcere. Fapt e că Barlach a creat-o cînd a aflat că multe dintre operele sale, îndepărtate de muzee ca «degenerate», fuseseră vîndute în Elveția. Devize pescuite pentru fabricarea tunurilor! E interesant cum viziunea istorică adîncește admirația pentru asemenea opere.

★

Toate aceste creații plastice mi se pare că poartă caracterul realismului: conțin multă substanță și nu au nimic de prisos. Ideile, tipurile autentice și materialul fixează forma în mod fericit. De netăgăduit sînt și dra-

**Das Hammerhaupt ist riesengroß,
Es drückt sich wie ein Berg
In das zerbrochne Tal der Schultern ein.
Es liegt wie abgehauen auf dem Brett.**

gostea pentru oameni și umanismul lui Barlach. E drept că oamenilor le dă puțină speranță: chiar și unele dintre cele mai frumoase creații ale sale trezesc amintirea « mizeriei germane », care a păgubit atîta artei noastre. Idiotismul vieții la țară, care-și imprimă cumplita pecete pe figurile barlachiene, nu este țelul atacului său. . . Dacă un tractorist din ziua de azi poate cerceta cu folos aceste mărețe reprezentări ale unor oameni sărmani, asta se datorează tocmai faptului că artistul a conferit clasei sale, atîta vreme oprimate într-o lume animalică, monopolul omenescului. Barlach scrie: « Fapt e că artistul știe mai mult decît poate spune ». Poate că totuși Barlach se pricepe să spună mai mult decît știe.

În romînește de PETRE STOICA

colocviul

I. T. I.

BUCUREȘTI

aprilie 1964

Rolul improvizației în formarea actorului

Elementele noi care apar neconținut în scrisul dramatic au lăsat poate o vreme impresia că singurul plan al artei scenice în care se produce un proces înnoitor ține doar de gândirea dramaturgului, de căutările și experimentările lui în a se exprima într-o concordanță cu exigența omului de azi.

Numele și operele altor dramaturgi de pe toate meridianele, personalități proeminente, capabile să-și pună pecetea asupra străvechii arte a Thaliei, au făcut și fac obiectul studiilor și analizelor.

Dar dacă frecvența cu care sînt invocate nume celebre ca Brecht, Beckett, Maiakovski, Tennessee Williams, Miller, Albee, Osborne, Dürrenmatt, Pinter, Ionescu, Genêt etc. etc., ne face să ne gîndim aproape întotdeauna la modul cum îmbogățesc ele patrimoniul culturii teatrale universale, putem oare trece sub tăcere faptul că artistul, chemat să dea viață scenică acestor recolte literare, se străduiește în egală măsură să-și înobileze arta, spre a răspunde unor solicitări vaste, de o înfinit mai înaltă exigență azi, atît din partea spectatorului cît și a autorului dramatic?

Fără îndoială că nu — și afirmația aceasta nu este deloc convențională, menită doar să liniștească spiritele, tulburate eventual la gîndul unei lipse de efervescentă în rîndurile creatorilor scenii. O dovadă, între multe altele, o constituie și înțînirea internațională a oamenilor de teatru, care a avut loc la București, în cadrul Colocviului Internațional I.T.I. Pentru cei mai puțin avizați vom preciza că Institutul Internațional de Teatru, sub al cărui ecuson albastru cu inițiale albe s-au desfășurat lucrările, este unul dintre cele mai active organisme ale UNESCO.

La interval de numai un an de la o similară înțînire internațională la Bruxelles — consacrată unei teme legată de formarea tinerilor actori — țara noastră și-a oferit ospitalitatea pentru o nouă înțînire, cu o participare poate chiar mai largă decît a celei precedente, înțînire menită să aprofundeze un alt aspect al problemei: rolul improvizației în formarea tînărului actor.

FERMECĂTOARE, INEPUIZABILE IMPROVIZAȚII... LINGVISTICE

Tema se anunța pasionantă, atât prin caracterul destul de dificil al abordării ei, cât și prin personalitatea celor angajați să prezinte principalele referate, în scopul de a oferi, prin ele, baza discuțiilor: profesorul francez Michel Saint-Denis, artistul poporului V. O. Toporkov din U.R.S.S. și profesorul G. Dem. Loghin, prorectorul Institutului de teatru din București. Pe lângă aceste expuneri, coreferatele depuse, de pildă, de către columbianul Enrique Buenaventura sau profesorul indian Lal, au adus prețioase precizări și sugestii la adresa problemei puse în dezbatere, prilejuind o mai amplă sondare a ei, spre concluzii de interes general.

Pe de altă parte, demonstrațiile practice, oferite de studenții centenarei noastre școli de teatru, cu lungă și valoroasă ei tradiție în formarea actorilor, dintre care mulți au purtat cu cinste numele dascălilor și școlii românești de teatru și pe alte scene ale lumii, ca și demonstrațiile făcute de studenții unei școli mai tinere dar sînguinoase, cum este Institutul de teatru din Tg. Mureș, împreună cu experiențele arătate de studenții americani și italieni — la un nivel care a stîrnit un viu interes — au asigurat debaterilor un cadru și o eficiență pe drept cuvînt elogiata de către participanții din cele peste 20 de țări — profesori, renumiți pedagogi de teatru, critici, teoreticieni cu faimă.

În sala modernizată și reutilată a Institutului, într-o atmosferă de cordialitate, soliditudine și curiozitate intelectuală, comunicîndu-se oficial cu ajutorul celor trei limbi ale colocviului și în subsidiar prin ineputabile și fermecătoare improvizații... lingvistice (tema colocviului a contaminat și acest plan), participanții au trăit din prima clipă freemătul tipic al întîlnirilor internaționale, totul fiind amplificat de o anume exuberanță tinerească și spontaneitate a artiștilor din toate colțurile lumii.

Tema pusă în discuție s-a situat într-un cîmp larg de sondări, de îndată ce au fost citite cele trei referate principale. Pozițiile referențelor, diferențiate întrucîtva, n-au făcut, în fond, decît să cuprindă cît mai mult din aria unei problematice nu prea profund explorată (și mai ales cu metodă pînă acum).

DESCOPERIREA ACȚIUNILOR CARACTERISTICE

Astfel, profesorul român Loghin, în expunerea avînd ca titlu «Principalele caracteristici ale procesului de pregătire profesională a actorului și locul improvizației în cadrul acestui proces,» a urmărit să arate, destul de amplu, cum se desfășoară activitatea de creștere a tinerilor actori în institutul nostru, spunînd între altele: «În pedagogia contemporană, căile ce asigură formarea profesională a actorului sînt deosebit de variate. Studiul lor comparativ, înscris pe ordinea de zi a colocviului de față, ne dă posibilitatea unui schimb de opinii, menit să propulseze dezvoltarea învățămîntului dramatic. Confruntarea experienței școlii noastre cu cea făcută de alte școli de teatru din lume, va fi un admirabil prilej de examinare a sistemului nostru pedagogic, de confirmare a valorilor lui pozitive și de conturare a posibilităților prin care vom putea spori eficiența sa educativă».

Profesorul român și-a axat apoi expunerea pe descrierea și susținerea metodei de lucru și a principiilor ce călăuzesc studiul în școala noastră, precizînd între altele, ca un moment nodal în această activitate: «Opera dramatică și realizarea ei prin intervenția artei actorului ni se înfățișează ca momente distincte ale creației artistice. Se demonstrează astfel nu numai capacitatea creatoare a artei dramatice, dar și necesitatea unor modalități de expresie specifice ei.

Eroul închipuit de scriitor și individualizat prin procedee literare se dezvoltă minții și fanteziei creatoare a actorului ca un caracter bine definit prin felul lui de a gândi, a simți și a se manifesta în anumite împrejurări de viață. În procesul de încorporare a caracterului dramatic, interpretul se identifică cu gândurile și sentimentele personajului, primește impulsurile lor și este pus în situația de a le da glas prin comportarea sa scenică. Din acest moment, actorul începe să creeze prin ceea ce constituie mijlocul de expresie specific al artei sale: acțiunea scenică. . .

În perioada de elaborare a rolului, întreaga capacitate creatoare a actorului se îndreaptă spre descoperirea acțiunilor ce caracterizează în chip cât mai pregnant și mai sugestiv personajul. Acesta este, în esență, rolul improvizăției în arta dramatică.

Acțiunile imaginate capătă un contur precis și definitiv în procesul comunicării scenice. Legătura neîntreruptă dintre parteneri ocazională noi acțiuni neprevăzute de actor în timp ce studiază individual rolul. Apariția spontană a acestor mijloace de expresie nu constituie un argument pentru abandonarea pregătirii rolului în afara repetițiilor decât pentru meșteșugarii care confundă improvizăția cu obiceiul lor de a deforma textul pentru obținerea unor efecte facile. Mijloacele de expresie ale artei actorului nu se pot înstrăina de substanța operei dramatice pe care o slujesc. Urmărind dezvoltarea lor cu ajutorul improvizăției presupune că inventivitatea interpretului trebuie să se găsească într-un raport de strânsă interdependență cu textul autorului. Iată de ce improvizarea spontană a acțiunii necesită o cunoaștere profundă a caracterului eroului interpretat și o stare creatoare ce pretinde identificarea actorului cu situațiile de viață în care este pus personajul. Disponibilitatea actorului de a improviza nu se poate manifesta decât pe baza unei concepții clare asupra rolului și a unei inițiative creatoare precis orientate de această concepție ».

Din expunerea sa, în care au fost aduse numeroase exemple din activitatea practică a Institutului nostru de teatru, s-a desprins astfel caracterul implicit pe care îl are improvizăția în studiul și creșterea tîndrului nostru actor.

TOTUL TRECE PRIN CORP

Profesorul francez Michel Saint-Denis, bine cunoscut pedagog și codirector al Teatrului Shakespeare din Londra, a expus un punct de vedere mai singular, dar deosebit de exigent, de doct și chiar temerar. În referatul său: « Improvizăția ca mijloc de dezvoltare a aptitudinilor fizice și psihice ale actorului », Michel Saint-Denis, după ce a subliniat necesitatea unei continue înnoiri a metodelor de formare a actorului, a căutat să demonstreze, așa cum se enunța de altfel din titlu, punctul său de vedere, potrivit căruia, improvizăția în munca actorului ar trebui să fie o metodă în sine, desprinsă (cel puțin o bună bucată de vreme) de restul preocupărilor legate de text. În argumentarea sa, Saint-Denis a spus, de pildă: « Pentru tinerii elevi actori, scopul esențial al improvizăției este de a-i face să descopere prin ei înșiși natura jocului, natura și legile existenței interioare, ca și pe cele ale existenței și ale expresiei fizice, ale căror alternanțe vor produce jocul; de a-i aduce, puțin câte puțin, la experimentarea concretă a condițiilor în care poate să se producă în ei înșiși dozarea elementelor motorii care vor face ca jocul lor să fie autentic, activ, controlat și liber ».

Insistînd apoi asupra cerinței ca actorul să aibă la baza poziției lui de creator, o atitudine imaginativă și prin aceasta să ajungă la ceea ce a numit el poziția de interpret, Saint-Denis a accentuat nevoia de a dezvolta cu precădere în

studentul actor și chiar în actorul tânăr, aptitudinile fizice: « De fapt — a spus el — nu avem de ales. Tânărul nostru elev, nedisponind la început de nici un instrument care ar putea recepționa și exprima impulsul psihic, trebuie ca în mod conștient să-și formeze corpul (este problema care a fost discutată la Bruxelles). Totul pornește de la corp sau trece prin el: paralel cu studiile elementare de mișcare (extinse mai târziu la expresia corporală, dans și acrobație), tânărul actor va folosi primele cursuri de improvizație proprie, spre a-și experimenta corpul ca mijloc de expresie: de unde vin ordinele, impulsurile, cum se trece de la multitudinea imaginilor, la continuitatea în acțiune, unde se găsește centrul fizic al expresiei și cum se produce comunicarea cu prelungirile ei. El va începe să cunoască corpul ca element ce provoacă și reglează spiritul și emoțiile, învățând că atunci când curentul psihic nu trece prin corp, acesta rămâne inert ». În demonstrarea metodei sale de lucru cu actorii, profesorul francez și-a expus pe larg programul, metodele și țelurile, făcând o largă digresiune spre a stăruia asupra necesității unui progres controlat clipă de clipă, ca și asupra importanței pe care mima trebuie s-o aibă în creația actoricească. Profesorul francez și-a încheiat chiar expunerea cu un omagiu adus acestei arte, spunând: « Ar trebui să putem consacra o întreagă școală improvizației comice, așa cum fac mimii pentru mimică ».

ASTĂZI, ACUM, AICI

După profesorul Saint-Denis, artistul poporului și profesorul sovietic V. O. Toporkov, fost colaborator al lui Stanislavski la Teatrul Academic, păstrându-se pe linia teoretică a marelui său maestru, a ținut să sublinieze rolul improvizației, așa cum l-a înțeles și l-a deprins în activitatea pe care a dus-o sub îndrumarea dascălului său. Raportul său purtând titlul « Rolul improvizației în înfrumusețarea personajului scenic interpretat » conținea o scurtă introducere generalizatoare, din care desprindem: « În arta teatrală, noțiunea de improvizație își are rădăcinile în secolul al XVI-lea. „Commedia dell'arte" era construită pe improvizația personajelor — a măștilor.

În ziua de astăzi, improvizația de acest fel este folosită numai de artiștii de estradă, așa-numiții prezentatori, care într-o conversație liberă cu spectatorii ajung uneori la improvizații neașteptate. Într-un timp și noi, pedagogii de la școlile de teatru, lucram cu studenții un anumit gen de improvizație, urmărind dezvoltarea fanteziei lor. Studenții erau așezați în cerc, unul din ei începea să improvizeze o povestire în legătură cu un fapt oarecare, pedagogul îl întrerupea brusc și propunea următorului să continue povestirea, tot astfel mergându-se în cerc până când cel care venea la rând era invitat să încheie jocul, cu alte cuvinte să găsească un sfârșit interesant și care să decurgă logic din cele spuse până atunci. Trebuie să spunem că aceste exerciții, la fel ca și commedia dell'arte și arta prezentatorilor, au un caracter de improvizație literară verbală și deci sînt numai indirect legate de arta actorului dramatic al teatrului nostru. Mă refer la teatrul realist contemporan, care se bazează pe o dramaturgie precisă, teatru în care textul autorului, în momentul spectacolului, este fixat și nu poate fi modificat prin nici o improvizație sau introducere de text din partea actorului.

Totuși, improvizația, în sensul în care o înțelege școala noastră — școala teatrului lui Stanislavski — are un rol hotărîtor în arta noastră, constituind însăși esența lui. Dar aceasta este o improvizație de un gen deosebit. Cercetarea ei și definirea rolului pe care îl are în munca de creare a personajului constituie tema raportului meu ».

Profesorul sovietic a ținut apoi să facă o precizare în ce privește diferența ce există între teatrul de reprezentare și cel de trăire, ocupându-se de rolul și modalitatea improvizației în acesta din urmă. «Formula lui Stanislavski, în teatrul cărui fiecare moment al interpretării rolului trebuie să fie întruchipat de fiecare dată din nou — a precizat V. Toporkov — înseamnă că în mod ideal actorul din teatrul de trăire trebuie să-și interpreteze rolul pe baza improvizației. În teatrul de trăire, fiecare spectacol este un spectacol ASTĂZI, ACUM, AICI. Un asemenea spectacol, în alte împrejurări, poate fi (și va fi neapărat) mai bun sau mai rău, dar va fi altul. Astfel, fiecare spectacol al teatrului de trăire este o ocazie de a crea, de a IMPROVIZA pe aceeași temă bine fixată ».

Profesorul Toporkov a căutat să-și argumenteze punctul de vedere folosind exemplificări largi, atât din activitatea proprie, cât și a teatrului, și mai ales a maestrului care i-a călăuzit pașii, spre a conchide, în demonstrarea organizării pe care trebuie s-o aibă improvizația în actul de creație: «Improvizația este o creație subconștientă care ia naștere sub influența muncii conștiente a artistului care posedă procedeele psihotehnice.

Iată de ce ultima metodă propusă de Stanislavski stă la baza pedagogiei școlii noastre teatrale.

Educarea studenților începe la noi întotdeauna cu studierea elementelor principale ale comportării organice: atenția, comunicarea, acțiunea fizică, logica și veridică.

În primul an de învățământ noi căutăm, cu ajutorul diferitelor exerciții, să dezvoltăm la student un simț ascuțit al ADEVĂRULUI acțiunilor sale, cum se dezvoltă auzul muzicantului și ochiul ascuțit al pictorului. Numai după ce am dezvoltat această calitate, abordăm treptat cu elevii probleme scenice propriu-zise: studii, fragmente din piese etc. Dar poate că există alte căi de educare a tinerilor actori? Bineînțeles. Și Stanislavski a spus în repetate rânduri că «este gata să accepte orice cale, orice metodă, dacă această metodă nu contrazice legile organice ale naturii, ci, în concordanță cu acestea, duce la marea țel comun — la teatrul inimii omenești, la TEATRUL OMULUI VIU.

Legile creației actoricești nu sînt născocite, ci sînt date de natura însăși. Trebuie numai să știm să ne folosim de ele. Este greșit să considerăm că inspirația stă la baza muncii, ci dimpotrivă, este o urmare a muncii: în urma unor cercetări încordate, actorul, bineînțeles cel cu talent, respectînd în ora sa legile de dezvoltare ale naturii vii, își trasează un drum drept spre inspirație — spre improvizația creatoare ».

Delegatul Columbiei, Enrique Buenaventura, unul dintre cei mai activi participanți la discuții, a fost apreciat deopotrivă și pentru un coreferat al său în problema dezbătută, coreferat în care a dorit să explice cum înțelege el rolul improvizației în creația actoricească. Observațiile delegatului columbian au constituit rezultatul unei bogate activități de animator de teatru, preocupat să desprindă învățăminte și concluzii teoretice, cum s-ar spune «din marș», din munca practică de zi cu zi, dusă mai ales cu amatorii, lipsindu-i — cum singur o mărturisea — condițiile de școlarizare, de studiu organizat temeinic la clasă, pe o perioadă închinată doar pregătirii viitorului actor. În intervenția sa în care punctul central era acela al rolului improvizației în cadrul general al procesului de formare profesională a actorului, Enrique Buenaventura făcea o descriere a observațiilor culese astfel în munca practică, împărțind procesul creației actorului în patru etape, înăuntrul cărora improvizația are, de fiecare dată, o altă contribuție, un alt rol, în funcție de apropierea de momentul creării personajului.

1

3

2

5

6

1. ROSAMUND GILDER (S.U.A.)
2. MICHAEL SAINT DENIS (Franța)
3. JAMES de B. DONVILLE (Canada)
4. ENRIQUE BUENAVENTURA
(Columbia)
5. STUDENTĂ ITALIANĂ
6. V. O. TOPORKOV (U.R.S.S.)

văzuți de SILVAN

CA LA CLASĂ

Cum era și de așteptat, referatele au stîrnit ample discuții, dar nu olt din dorința de a manifesta vreun dezacord față de ele, ci fiecare delegat, simțind un stimulent, a căutat să aducă o nouă contribuție, sau dimpotrivă să facă un corectiv. S-a constatat în unanimitate cît de mult a contribuit înțînirea de la București la elucidarea vastei probleme pe care a pus-o în discuție. În felul acesta, s-a recunoscut nu numai importanța colocviului, dar și marea lui eficacitate.

Demonstrațiile practice au fost precedate de un fel de recital al celebrului mim francez, profesorul Jacques Lecocq, un cunoscător profund al limbajului mișcărilor, care, timp de mai bine de două ceasuri, expunîdu-și ideile și exemplificîndu-le concomitent, a urmărit să sublinieze necesitatea studierii artei mimului. Analizînd schemele de bază ale mișcării umane, el a arătat, în final, ce largi consecințe are pentru actor un asemenea studiu, mai ales în ce privește capacitatea de caracterizare a personajului. Profesorul francez a stăruit asupra rolului pe care mersul și gestul pe scenă, ritmul mișcării, raportul dintre gest și mișcare îl au în conturarea unui caracter. Demonstrația lui Jacques Lecocq a fost primită cu admirație și elogi, cu toate că unele susțineri ale sale sînt discutabile, ca de pildă aceea pe care o făcea punînd un prag riguros între mimă și pantomimă, acordînd preferință celei dintîi, în timp ce o considera pe cea de a doua drept o manifestare de decadență în arta scenică.

Studentii americani, conduși de profesorul Jack Brooking au oferit un program foarte concret, dorind să ilustreze felul în care aplică ei improvizatia în munca la clasă, plecînd de la crearea atitudinilor față de obiecte obișnuite, spre a ajunge la inventarea unor acțiuni ce angajează întregul colectiv de elevi. Demonstrația practică oferită de ei a dus la crearea unei autentice atmosfere de teatru, dezvoltînd o neînchipuită plăcere de joc și, prin aceasta, confirmînd adevărul pe care îl aveau la bază toate acțiunile scenice inițiate de studenți. Ei au oferit deopotrivă și fragmente din spectacole, ba chiar două piese într-un act — una de Albee și alta de Thornton Wilder — spre a împlini astfel imaginea despre studiul teatral, pe care îl fac în școala de la Lawrence-Kansas.

De un mare interes, (dar provocînd în același timp și unele rezerve), s-a bucurat demonstrația studenților italieni, conduși de profesorul Orazio Costa.

Profesorul italian își propune să folosească o modalitate pedagogică cu tendința de a valorifica în expresie cele mai personale impresii ale studentului-actor. Orazio Costa este de părere că un caracter dramatic, ca și o situație dramatică se nasc din înțînirea ce trebuie să se producă în mod obligatoriu între afectele și impresiile actorului cu cele ale autorului.

Metoda de lucru folosită de grupul italian urmărea în același timp și cu insistență, să stimuleze imaginația studentului-actor, obligîndu-l să caute în mișcare, gestică, mimă, o realizare a senzației pe care o poate produce obiectul inspirației propus de profesor. Această metodă de stimulare a activității lăuntrice față de text este capabilă (bineînțeles pînă la un punct), să stîrnească resursele sufletești și imaginative ale studentului, deși, după părerea noastră, în demonstrația sau cel puțin în unele părți ale demonstrației făcute la București, multe din improvizatiile produse fuseseră studiate dinainte și fixate prin repetare îndelungată. Pe de altă parte, exercițiul foarte aplicat, dar nu întotdeauna riguros controlat în autenticitatea rezultatelor lui, poate produce o rapidă obișnuire a actorului cu mijloacele de expresie folosite pînă atunci, ajungîndu-se astfel la repetarea lor în orice împrejurare, și deci la manierism. Demonstrația studenților italieni a oferit însă prilejul de a constata cît de utilă este aplecarea

cu grijă asupra acestui important sector care este imaginația actorului și cunoșterea posibilităților proprii de expresie.

Numeroșii studenți români care și-au adus contribuția — atât cei de la București, cât și cei de la Tg. Mureș, au atras recunoașterea unanimă a talentului, inteligenței și spontaneității lor (chiar dacă uneori s-a făcut posibilă și prezența unei intuiții mai sigure decât însăși metoda de studiu folosită). De pe urma lucrărilor colocviului de la București a avut însă de câștigat toată lumea. Teoreticienii de teatru au văzut îmbogățindu-se cercetarea unei probleme care frământă pe toți: rolul improvizației în formarea actorului; profesorii de teatru din lume au văzut înmănunchindu-se mai multe puncte de vedere despre metodele de lucru folosite în acest scop; studenții și-au văzut colegii din mai multe țări lucrând ca la clasă. Și din această îmbinare de discuții și demonstrații practice, Colocviul internațional de la București a putut genera o serie de concluzii largi, de care va profita lumea teatrală de pretutindeni.

MIRCEA ALEXANDRESCU

AL. SIMION

Peregrinările lui Paustovski

Noua carte a lui Konstantin Paustovski, a șasea din ciclul autobiografic *Poveste despre viață*, continuă volumul *Salt la sud*. În timp *Cartea peregrinărilor* se desfășoară cu aproximație între anii 1922—1935. Scriitorul, în virtutea manierei sale foarte libere de evocare, încalcă însă nu o dată principiul strict cronologic. Parantezele largi introduse în narațiune depășesc, atât prin reveniri înspre trecut cât și prin anticipări, sfera nemijlocită a datelor calendaristice inițiale. Această viziune imprimă volumului un aspect particular nuvelistic în sensul că episoadele principale grupate în capitole de sine stătătoare, trăiesc și prin ele înșile, completându-se și potențându-se doar în contextul general al memoriilor.

Definirea trăsăturilor caracteristice ale operei lui K. Paustovski reprezintă o încercare dificilă, nu ferită de riscuri. La puțini artiști găsim o asemenea aglomerare de gingășie și finețe. Proza sa e o proză a nuanțelor. Lumina și culorile cunosc o gamă nesfârșită de ipostaze. Totul ia uneori contururile unei lumi mirifice în care pătrunzi ca într-un basm. Pe asemenea tărîmuri devii tu însuși ușor, imponderabil și receptezi viața înconjurătoare pe unde de poezie. Poezie nu înseamnă desigur nici în cazul lui Paustovski, evitarea problemelor grave. Dimpotrivă. Ele abundă în *Poveste despre viață* îmbrăcînd forme diverse și adesea acute. Există însă o tonalitate lirică dominantă prin prisma căreia apar filtrate evenimentele și care aruncă un văl romantic asupra lor. O pagină din Paustovski pare o acvarelă palpitînd sub aburi străvezii. Nimic nu se pierde, nu se estompează în acest cadru, ceața tremurătoare scaldă însă lucrurile în nostalgie și visare. De aici atmosfera de vrajă. Încîmplări aparent banale, ostentativ banale, dobîndesc vibrație magică.

Amintirile lui Paustovski sînt amintirile unui martor al vremii, care-și trăiește activ epoca și nu vegetează la periferia ei, în afara magistralei istorice. Se înțelege că în virtutea împrejurărilor care i-au condiționat destinul omenesc și literar, el a cunoscut îndeaproape doar anumite fapte. Altele, la fel de semnificative, sau poate și mai semnificative pentru anii evocați, nu s-au împletit în mod nemijlocit cu firul existenței sale. Soarta i s-a încheiat așa și nu altfel. Reproșurile nu și-ar avea rostul și nici justificarea. Esențială e orientarea, perspectiva fundamentală în lumina căreia evenimentele sînt reflectate. Tabloul complet al unei epoci nu-l poate crea decît suma mărturisirilor colective. Spovedania lirică a lui K. Paustovski aduce în această privință o contribuție substanțială prin transcrierea unei experiențe extrem

de suferințele care l-au căzut pe umeri cu o asemenea dărnice nemeritate ». « Veacul își urmează drumul său de fier. Dar drumul său duce, desigur, spre veacul de aur, spre pace, spre rațiune. Spre veacul de aur. Trebuie crezut în el. Altfel nu se poate trăi ».

Grav bolnav, se îndreaptă a doua zi, amețit de febră, pe poteca troienită de zăpadă către stația de cale ferată pentru a prinde trenul de Moscova și a fi prezent la înmormîntarea lui Lenin. Sînt pagini care copleșesc prin forța lor expresivă, prin relatarea simplă, sobră a unor trăiri sufletești de un mare dramatism. Ele alcătuiesc o tulburătoare profesiune de credință. Lenin simbolizează steaua călăuzitoare după care își va urma calea eroul povestirii. Remarcăm faptul că dacă în primele cărți ale ciclului său autobiografic, scriitorul matur Paustovski își corectează nu o dată prin aprecieri obiective comportările și atitudinile din tinerețe, de astă dată imaginile personajului povestitor și ale memorialistului contemporan se suprapun tot mai mult. Ei sînt aceeași în necazurile întîmpinate, în năzuință, în visele lor îndrăznețe, în entuziasm.

În perioada întîiului cincinal, tînărul Paustovski se află în deșertul Kara-Bugas, în Colchida, pe țărmurile extremului nordic, la Murmansk și Petropavlovsk de unde revine nu numai îmbogățit cu impresii noi, dar cu certitudinea concretizării acestor impresii în lucrări autentice. « Kara-Bugas », « Colchida », « Destinul lui Charles Lonceville » sînt cărți care atestă trecerea unui talent din faza promisiunilor în aceea a realizărilor incontestabile. Și nu întîmplător, desigur, ele sînt legate de afirmarea patosului constructiv în transformarea socialistă a naturii. În mod semnificativ memoriile reiau laitmotivul « Kara Bugas »-ului. « Voiam să scriu nu doar despre faptul că acolo în pustiu se află bogății colosale care trebuiesc însușite. O țară, o țară ca URSS, nu poate avea pustii ». Într-un sens mai general acest laitmotiv este propriu întregii opere a lui Paustovski. Stăruie în fiecare rînd al său dorința spre împlinire umană, spre frumusețe, spre perfecțiunea simplității, spre firescul naturii.

Paustovski ni se prezintă ca un neobosit călător. Geografia, după cum singur observă, constituie o coordonată principală a creației sale. Descrierile pe care le întîlnim la Paustovski au întotdeauna exactitatea cercetării științifice. Această exactitate transpare însă irizată prin prisma percepției subiectiv-poetice a povestitorului. El nu inventează, ci pur și simplu transcrie. Ficțiunea în aparență nu joacă un rol important în scrisul lui Paustovski. Ficțiunea pare doar capacitatea de selectare a trăirilor semnificative dintr-o lume de impresii, ea organizează și coordonează materialul, e un catalizator care înlesnește desfășurarea procesului de creație, de sinteză, de coagulare a substanțelor esențiale din oceanul acumulărilor de date. Nu îndeplinește, precum se vede, sarcini ingrate. Observația de viață nu se grefează niciodată la K. Paustovski pe un teren sufletesc arid ori virgin. Sensibilitatea sa caracterologică e în același timp o sensibilitate educată, formată la școala marilor spirite umane, a culturii universale, a romantismului comunist. Toate acestea alcătuiesc pămîntul pe care se înalță construcțiile vizibile, stratul de cernoziom care alimentează plantele admirabil crescute, proaspete și suculente, subtextul care dă rezonanță cuvintelor simple, frazelor simple și le face să vibreze în adîncime și în timp.

E cunoscută dragostea pentru natură a lui Konstantin Paustovski. Pretutindeni, ochiul său știe să scoată la lumină frumusețile pelsajului înconjurător. În Sudul scăldat în soare, pe malurile Adriaticii, pe șoselele Franței ca și

în orașele Italiei, s-a bucurat de tablourile vii pe care veșnic tinăra noastră planetă i le-a oferit cu dărnicie. Ele nu lipsesc nici în *Cartea peregrinărilor*. Nisipurile răskoapte de arșiță din Kara-Bugaz pe care voința eliberată a omului sovietic le va îngenunchia și supune, belșugul verde al pădurilor și junglilor Colchidei, lacul Ladoga, ramificația de canale fluviale prin care scriitorul se reîntoarce ca pasager pe un vapor, după călătoria în Nord, toate împreună și încă altele îi prilejuiesc povestitorului pagini pline de lirism. Din nou autorul își amintește de ținuturile de mijloc, temperate, ale Rusiei cîntate de el în cărți celebre ca *Prin părțile Mescerei*, iubite cu nedesmințită pasiune. Alături de un alt mare compatriot al său, prozatorul Mihail Prișvin, mort în urmă cu cîțiva ani, Konstantin Paustovski trece atăzi drept unul dintre scriitorii de seamă care au reușit să dea glas în literatură poeziei peisajului rus. Natura nu reprezintă pentru K. Paustovski un refugiu într-o zonă de liniște. Comunicarea cu natura, perceperea ei, reprezintă un semn de cultură afectivă, de disponibilitate pentru omenie în genere. Ea apare astfel ca o latură esențială a vieții. Natura nu e un cadru pasiv, un obiect neutru de contemplație. Ea îmbogățește prin diversitatea și frumusețea ei sensibilitatea noastră, ne face mai buni, mai înțelegători, mai generosi și astfel mai înțelepți, ea înlesnește păstrarea nealterată a celui fond de ingenuitate infantilă, de prospețime, de dispoziție spre uimire și bucurie, fără de care viața devine ternă și stearsă. Așa arată natura lui Paustovski. Funcțiile ei etice și estetice țin de dezvoltarea multilaterală a omului contemporan și nu doar de prînzul de duminică la iarbă verde. Nu întîmplător în această fierbinte comuniune cu natura își află expresia sentimentele sale de adînc și iluminat patriotism, de dragoste nețărmurită față de popor.

Eroul principal al *Cărții peregrinărilor* este firește însuși autorul. El ne conduce prin vreme și ca un ghid vizător ne explică tabloul după tablou. evocă adesea istoria lor în cele mai mărunte detalii, zăbovește pe gînduri, descoperă înaintea ochilor noștri lumi necunoscute în care pătrundem pe vîrfuri spre a nu risipi printr-o mișcare imprudentă mirajul. Alături de povestitor prind însă contur în paginile cărții și alte personaje cu caracteristici bine precizate, oameni reali, ale căror destine s-au întretăiat în timp cu ale scriitorului. Sînt eroi anonimi, ori figuri ilustre în istoria literaturii sovietice, apropiați între ei, prin aceleași crezuri politico-morale și care au însemnat în biografia memorialistului momente de seamă. Se poate spune că alcătuiesc laolaltă o adevărată galerie de tipuri pozitive. Iată-l pe Zuzenko, marinarul aprig cu suflet blînd și impresionabil de copil. Fost căpitan de vapor colaborează la ziarul «De strajă». Împreună cu el călătorește Paustovski în trenurile de noapte, și îngrijește de băieții vagabonzi, înainteașă prin gerul de ianuarie spre Sala Coloanelor să-l vadă pe Lenin. E un om alături de care nu te temi să înfrunți dușmanul și dacă înțelegem prietenia sa pentru tinărul Paustovski, înțelegem și mobilurile prieteniei lui Paustovski pentru Zuzenko. Personaje negative cărora autorul să le acorde o importanță cît de cît serioasă nu întîlnim în *Cartea peregrinărilor*. În această etapă a vieții sale momentele care i s-au imprimat în primul rînd în conștiință, în memorie, sînt legate de ceea ce afirmă, împinge înainte, revoluționează existența. Așa e lucidul și visătorul Inginer Gabunia din Colchida.

Există în volum un capitol intitulat *Pagina a patra*. Această pagină de ziar o redactează cu nerv și humor un grup de tineri ziariști și scriitori denușit în zeflema, dar nu fără stimă «cohortă puternică». Așa culoare, fantezie,

joc de lumini răzbate din capitol, căldura cu care scriitorul își înconjură eroii e atât de molipsitoare, încât multă vreme rămii în minte după lectură cu fețele radioase, inteligente, ironice ale colaboratorilor paginei a patra. Paustovski e un moralist. Prin ce anume trăsătură de caracter îi stîrnește simpatia și respectul 11f, viitorul coautor al celor 12 scaune și al *Vițelului de aur*? «În fața lui nu puteai să minți, să trișezi, să condamni cu ușurință oamenii și, în afară de asta nu puteai fi prost crescut și nepoliticos. Mitocanii își veneau repede în fire. Noblețea simplă a privirilor și atitudinilor sale impuneau aceeași comportare din partea celorlalți». Bagrițki, fire boemă, îndrăgostit de poezie și de păsări cîntătoare, în stare să cheltuiască onorarii întregi pentru canari, cuști și semințe, vesel stăpînitor în împărăția artei, știa să citească și să se bucure în așa fel de versuri, fie și străine, încît să descopere bogății noi în sunete, imagini, culori. «Există o povestioară despre oameni care pot stîrni prin simpla încălzire în mîini a unui cîrcel întins de floare, deschiderea ei, înflorirea ei în toată splendoarea.» O asemenea caracterizare a lui Bagrițki depășește aprecierea pur artistică și intră în zona fixării valorilor etice. Prișvin veghea asupra pămîntului ca un proprietar, dar nu pentru sine, ci pentru artă și generațiile viitoare. «Veghea asupra lui pentru că cunoștea puterea de înnobilare a pămîntului virgin». Maiakovski întins în sicriu pe un postament în Sala Casei Scriitorilor, continua parcă să gîndească. Cu picioarele înspre ușă, i se zăreau în primul rînd ghețele cu potcoavele tare tocite. Cineva îi aduse în locul unei coroane de flori, cîteva frunze simple. «Una dintre ele se lipi de talpa lui Maiakovski și împreună arseră în flăcările înmormîntării». În cuvinte pline de poezie schițează autorul portretele lui Gaidar, Kazakievici, ale criticului Roskin, mort în război. Paustovski nu uită urările încurajatoare ale marelui Gorki: «Urmați-vă viața, așa cum ați început».

Cartea peregrinărilor conține fie și la modul concis nenumărate alte teme, probleme, idei concentrînd în sine ca în niște germeni, ample desfășurări virtuale de viață. Tema artei, a rolului purificator al artei... Paustovski nu-i relevă valoarea și frumusețea în sine, ci o slăvește pentru sublima ei forță de înnobilare a simțămîntelor omenești. Asociații neașteptate, privind în deosebi poezia, apar în cursul povestirii. Versuri uluitoare se desprind din ceața amîntirii și rezumă filozofic o stare de spirit, potențîndu-i eroului tulburarea în momente cruciale, dintre cele mai dramatice. Pușkin, Lermontov, Esenin, Sevcenko... sînt prieteni care-i întind în clipe grele o mîină de sprijin, îl risipesc o nedumerire, îi limpezesc un gînd; fără a mai vorbi de solidaritatea morală a memorialistului cu atîția scriitori contemporani cărora le-a închinat admirabile portrete.

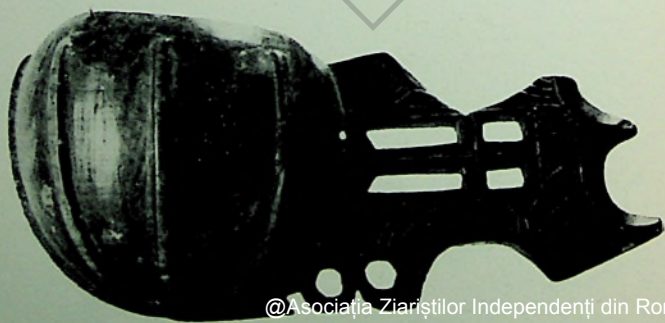
Aflăm din volum date inedite referitoare la istoria propriilor cărți. Istoria acestor cărți ajunge ea însăși autentică operă de artă, mărturie a unui drum de căutare stăruitoare pîndit nu o dată de amare îndoieli și chinuri ale facerii, atât de poetic și măreț însă în înverșunarea sa eroică, în perspectiva sa finală.

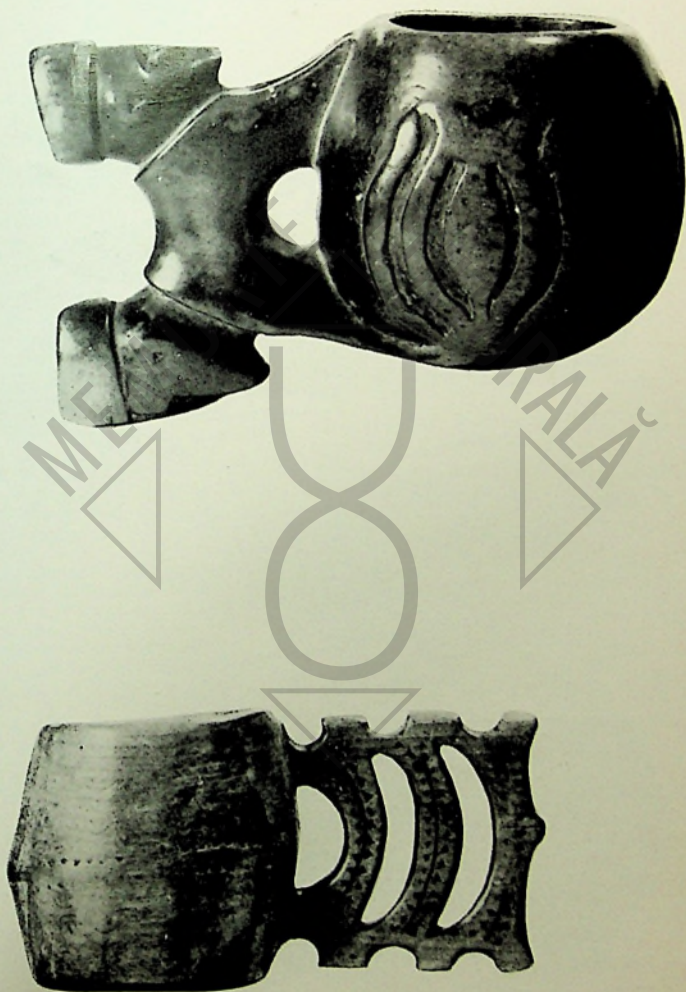
Există un univers al lui Konstantin Paustovski cu o geografie fizică și spirituală specifică. Soarele și cerul, pămîntul și apele, pădurile și florile apar într-o lumină nouă, distinctă, filtrate prin flința scriitorului. Iar oamenii, sînt, în majoritatea lor covîrșitoare, oameni de o neasemuită frumusețe sufletească, cinstiți, buni, simpli și generoși. Ei iubesc viața, și știu să-și apere Idealurile. În lirismul lui Konstantin Paustovski vibrează coardele de o mare sensibilitate ale umanismului comunist.

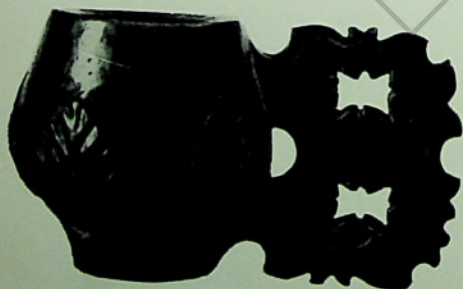
Căuce din Țara Hațegului

MUZEUL DE ARTĂ POPULARĂ – BUCUREȘTI

Fotografii de:
DAN GRIGORESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cărți • idei • opinii

Alexandr Ceakovski: Lumina stelei îndepărtate

Într-un cuvânt înainte «Către cititorii mei români» care însoțește traducerea romanului «Un an de viață», apărut la noi în 1962, Ceakovski făcea o profesiune de credință care poate fi socotită într-o bună măsură definitorie pentru arta lui. «Nu orice scriitor — spunea Ceakovski — poate să creeze o adevărată operă de artă. Dar dacă un literat nu este capabil să pună într-o carte toată pasiunea convingerilor sale, dacă el nu știe bine pentru ce scrie cartea, dacă nu e convins că poate spune ceva necesar, important pentru oameni, dacă se mulțumește doar să scrie și nu apără, nu acuză, nu susține ceea ce trebuie să susțină un om care crede în comunism și care luptă pentru el, atunci e mai bine să nu se apuce de scris.

Ar fi fost o îngimfare condamabilă din partea mea — continua scriitorul — să cred că am spus în cărțile mele ceva ce nimeni, într-un fel sau altul, n-a mai spus pînă la mine. Știu însă că am spus ceea ce nu puteam să nu spun. Și am fost încredințat că aceste cărți vor ajuta cu ceva oamenii, în special tineretul»

Într-adevăr, impresia care se degajă în primul rînd cînd încerci să treci în revistă mental opera lui Ceakovski într-o sumară și rapidă retrospectivă e tocmai o anume notă de pledoarie, sinceră și pasionată pentru o idee, pentru o cauză, pe care ai intuit-o ca fiind realmente scumpă scriitorului și indubitabil legată de conștiința și încreaga lui, factură spirituală. Lucrul e valabil deopotrivă pentru «Un an de viață», pentru «Căile pe care le alegem» ca și pentru ultimul lui roman: «Lumina stelei îndepărtate» — ca să amintim mai ales de proza lui Ceakovski din ultimii ani. De altfel această localizare e îndreptățită și de o altă împrejurare: problematica comună a celor mai recente romane ale lui Ceakovski. În primele două, «Un an de viață» și «Căile pe care le alegem», desfășurarea acțiunii se continuă, iar o parte din personaje sînt comune. De aceea, deși Ceakovski pare a le socoti cărți deosebite, pentru cititori ele rămîn în memorie ca două părți ale unui și aceluiași roman, cu o succesiune de întîmplări nu numai perfect logică ci și absolut necesară. În «Lumina stelei îndepărtate» avem de a face cu o dramă total diferită; și totuși acest ultim roman sugerează și el o afinitate de atmosferă, de climat moral cu cele două care l-au precedat căci — la fel ca în cazul lor — destinul eroilor este proiectat pe fundalul prefacerilor intervenite în viața societății sovietice în ultimii ani, iar atitudinea scriitorului față de aceste transformări are un punct de plecare comun.

La prima vedere «Un an de viață» și «Căile pe care le alegem» sînt «romane industriale» — după o terminologie uzitată deși nu tocmai fericită. Acțiunea e plasată undeva în nord, dincolo de Cercul Polar și se grefează pe construirea unui tunel chemat să grăbească punerea în valoare a resurselor naturale din regiune. Ea începe odată

cu deschiderea șantierului, legată de infinitele dificultăți ale oricărui început și culminează cu sfârșitul victorios al lucrării, care coincide și cu încununarea bătăliei purtate de eroul principal cu vitregele condiții ale mediului și cu și mai vitregele rămășițe din concepția oamenilor. Cel care ar încerca însă să le rezume astfel cuprinsul le-ar simplifica trăsăturile și le-ar estompa de fapt nota de originalitate. Căci Arcefiu, tânărul inginer în jurul căruia se sudează acțiunea din « Un an de viață » și « Căile pe care le alegem » e, evident, nu numai un om de o certă rigoare morală și un pătimaș constructor ci, în primul rând, un tânăr intelectual sovietic din vremea noastră, doritor să găsească răspuns la întrebările uneori neașteptate ale vieții. De altfel chiar vremea cînd intră în viață îl îndeamnă să fie așa. « Și oamenii au devenit parcă mai independenți, cu mai multă inițiativă, mai siguri de ei » — spune undeva Arcefiu. Omul sovietic, sugerează Alexandr Ceakovski, trăiește acum o epocă în care toate speranțele îi sînt permise, în care toate îndrăznelile sînt legitime, în care toate visurile pot să se împlinească. Aceste certitudini insuflă noi puteri și bucuria de a trăi; ele dau celor mai buni conștiința că forțele lor nu numai că pot fi utile, dar vor fi și utilizate. « În cartea mea — a scris el despre „Un an de viață“ — am vrut să arăt că greutățile sînt inevitabile, că viața e complicată și că trebuie să ai voință și curaj pentru ca din încercările prin care treci nu numai să nu ieși înfrînt, dar să devii mai puternic decît înainte ».

Această idee este afirmată și de noul roman « Lumina stelei îndepărtate ». Fostul aviator Zavialov, nedreptățit și lovit din cauza unor suspiciuni neîntemeiate, zărește într-o bună zi într-un ziar fotografia unei fete care, în involburarea războiului, i-a devenit ființa cea mai dragă și pe care tot războiul i-a răpit-o și nu i-a mai înapoiat-o. Zavialov simte că numai Olga i-ar putea reda puterea de a nu se pleca în fața vicisitudinilor existenței și pleacă, nebun de speranță, în căutarea « stelei îndepărtate » a cărei lumină n-a încetat să ardă în sufletul lui. Pe măsură ce o caută, « steaua » se depărtează însă — Olga lucrează într-un institut care se ocupă cu carburanți pentru rachete și, fărîșe, nimeni nu se grăbește să dea fostului aviator amănunte despre amplasarea institutului și despre colaboratorii acestuia. Zavialov nu consimte totuși să se dea bătut, cu atît mai mult cu cît puținele informații smulse despre Olga de la oamenii pe care fata i-a întîlnit nu fac decît să confirme și să sublinieze strălucitoarea imagine pe care el o păstra în amintire. În lungul lui periplu de-a lungul și de-a latul Uniunii Sovietice, Zavialov are prilejul să se convingă de marile schimbări survenite în viața patriei lui, să înțeleagă că trăiește într-o « epocă de mari prefaceri », « de reconsiderare a unui mare număr de probleme ». . . Descoperirea aceasta îl silește la un examen al propriei conștiințe, la o reconsiderare a resemnării în care se închistase și pe care acum începe să o considere ca pe o altă față a poltroneriei. Lumina « stelei îndepărtate » îl poartă astfel treptat, dar sigur, spre un liman al regăsirii sufleteste, spre reintegrarea într-o societate despre care un timp crezuse că-l alungase definitiv din mijlocul ei și, ceea ce e mai rău, pe nedrept. Bucuria pe care o încearcă cînd ajunge la concluzia că societatea are nevoie de dînsul, recălătită de iminenta întîlnire cu Olga este, pe neașteptate, umbră de o cumplită catastrofă: Olga moare într-o explozie produsă în laborator. Zavialov, crunt lovit sufleteste, va înțelege totuși că

ceea ce oamenii l-au ajutat să afle în cursul chinuitoarei și neostoitei lui căutări nu se va pierde niciodată: fostul aviator va ști să-și găsească un loc în viață.

Alexandr Ceakovski este sensibil și la glasurile neauzite ale firii, la peisaje și decoruri fastuoase ori aride, dar nu încapă îndoială că el se simte mai mult atras de limbajul sufletului omenesc. După cum putem nota, în aceeași ordine de idei, o nuanțată și subtilă cunoaștere a psihicului feminin. Svetlana și Olga, personaje extrem de deosebite între ele, sînt deopotrivă de bine intuite în dinamica lor interioară și se impun, categoric, prin siguranța și în același timp dezinvoltura cu care se mișcă și acționează în paginile lui Ceakovski.

Literatură militantă, literatura lui Ceakovski este extrem de tonică și, prin valorile etice pe care le apără și le propune, prin ideile fertile pe care le vehiculează ea împlinește și un arzător și explicit deziderat al scriitorului: acela de a fi scris cărți care să aibă nu numai o valoare de document, care să ilustreze nu numai o perioadă bine definită istoricește, dar limitată în timp, ci care să poată vorbi în același timp cititorului de astăzi și celui de mâine.

DUMITRU HÎNCU

Leonid Pervomaiski: Mierea de pădure

Mierea de pădure e primul roman al scriitorului ucrainean Leonid Pervomaiski, deși autorul face parte din generația mai vîrstnică de scriitori sovietici (s-a născut în anul 1908). Pînă în 1963, cînd a apărut romanul, Pervomaiski a scris doar versuri și piese de teatru. Amintim volumele de versuri *Mere pădurește* (1932), *Lirică nouă* (1937), piesele *Soldați necunoscuți*, *Începuturile vieții* și altele.

De fapt, și proza lui Pervomaiski e proza unui poet. Poetul e prezent pretutindeni, în descrierea oamenilor sau a evenimentelor, dînd astfel o savoare și un farmec deosebit romanului.

Scriitorul nu s-a sfiit să abordeze o temă despre care s-a scris atît de mult și adesea atît de bine — tema războiului. Cartea lui Pervomaiski se caracterizează prin exigență etică maximă. Îndeplinirea datoriei e pusă mai presus de orice. Nici un compromis nu se admite. Comandantul jertfește totul, dar și cere totul de la cei din jur.

Această înaltă exigență etică nu duce însă la uscăciune sau la ascetism. Brand din piesa lui Ibsen vrea să conducă oamenii spre piscul de ghiță, dar e străin de ei. Pentru Rivière din *Vol de nuit* de Exupéry, «obscurel sentiment al datoriei e mai puternic decît cel al iubirii.» Oamenii sînt pentru el o «ceară virgină pe care trebuie să o modelezi, să-i dai suflet și o voință». Dar între conducător și conduși nu există cu adevărat căi de comunicație.

Pentru eroii romanului *Mierea de pădure* sentimentul datoriei nu exclude omenescul, dimpotrivă. Generalul Savicov spune: «cel mai greu lucru e să fii om». Un cald sentiment de omenie și solidaritate unește pe toți și face posibilă victoria. Varvara Kniajici, eroina principală a romanului, trecînd prin atîtea primejdii, nu se simte nici un moment singură sau părăsită. «... inima ei îmbrățișează lumea întreagă, pămîntul

întunecat care se întinde în jur, arat de fier și semănat cu singe, vegetația schilodită, care nu voia nici ea să moară și oamenii pământului ei, acei oameni către care se îndreaptă dragostea sa. »

Scriitorul nu și-a numit lucrarea roman, ci « baladă contemporană ». Baladă — căci conținutul e cel a unei balade eroice. Contemporană — căci problema fericirii, adevărului, a soartei și a umanismului nu-și pierde niciodată sensul.

Acțiunea romanului e neașteptat de vastă și stufoasă, deși faptele de arme pe care le descrie sînt destul de puține la număr. Scriitorul operează ca un adevărat virtuoz cu planurile acțiunii, care se întretaie vertical și orizontal, în timp și spațiu.

Primul tablou al cărții se petrece după război, următorul în plină desfășurare a luptelor, apoi în biroul unei redacții în anii de după război, ca apoi acțiunea să treacă în linia de atac, pe front. Totuși nu e nimic neobișnuit sau forțat în fragmentarea, succesiunea episoadelor, ele fiind determinate de logica gândirii omenești.

În tot acest labirint de planuri, care se întretaie, scriitorul își conduce personajele cu o dibăcie neasemuită. Nici unul nu este uitat pe drum, nu pierde din consistență, din semnificație. Asupra tuturor, fie ei generali, soldați, corespondenți de ziar, surori de caritate sau simple fete de la țară, scriitorul se apleacă cu aceeași înțelegere și dragoste. Urmărește în ei transformările sufletești cele mai ascunse, îndoilele, bucuriile, deșteptarea eroismului, înfripirea dragostei, durerea sfîșietoare a despărțirii.

Sînt pagini întregi scrise la persoana întâia, fie că e vorba de monolog, de pagini de jurnal sau de scrisori. Cîteodată monologul interior e urmărit simultan la două personaje (momentul cînd Varvara Kneajici se îndînește cu maiorul Serbin și cînd în sufletele amîndouora se dezlănțuie tumultul unor sentimente uitate. Uneori e suficientă o singură trăsătură a feții, o simplă schimbare a expresiei ca să ne dăm seama că sufletește s-a petrecut o transformare radicală.

Despre eroism se vorbește pe un ton simplu, fără detalii de prisos, cu discreție. Oamenii își îndeplinesc datoria, în mod simplu și firesc: Varvara Kneajici înfruntă ploaia de gloanțe pentru a fotografia ultimul model de tun nemțesc; generalul Kostetki, deși grav bolnav, nu-și părăsește divizia.

Eroismul e la fel de impresionant și în spatele frontului.

Scena secerișului devine simbolică: sub explozia bombelor, femeile continuă liniștite să secere lanul de grîu. La marginea lanului, o fetiță își hrănește cu lingura de lemn păpușa făcută din cîrpe.

Natura capătă în roman o concretețe, o semnificație nouă. Însula de gheață albă și strălucitoare, înecată în azurul mării și al cerului, ursoaica albă sînt ca o apoteoză a bucuriei, a prospețimii sufletești. Lumina soarelui se materializează, devine lichidă, în ea te poți scălda (convalescența Varva ei în casa de la țară), mirosul finului și al florilor deșteaptă amintiri. Față de natură, față de elementele ei, oamenii au o dragoste și o înțelegere ce ne amintește de eroii lui Exupéry. Steaua stă de vorbă cu Varvara: « Ce faci aici? spuse steluța privind spre pămînt și văzînd că Varvara stă în drum și privește pierdută cînd la șoseaua distrusă care se întindea obosită în mijlocul cîmpului, cînd la snopii sărăcăcioși de secară. N-ai dormit niciodată în cîmp? Aici

ar trebui să înnoptezi, iar dimineața să pleci mai departe ». Cîmpul în care Varvara obosită caută adăpost pentru o noapte e primitor: « pămîntul e cald, uscat și moale ca puful ». Natura suferă în luptele care seceră viețile omenești. « Trunchiurile jupuite ale mestecenilor sînt ca niște oase albe. De sub coaja copacului schilodit se scurge o zeamă tulbure ca sîngele dintr-o rană ».

Păsările bucură sufletul oamenilor: Varvara trecînd prin pădure se oprește să asculte ciocănitoea. În tranșeele întunecate și murdare poposește un porumbel căruia soldații îi dau de mîncare.

Obiectele cele mai obișnuite se încarcă cu sensuri noi. Pentru Varvara, aparatul de fotografiat cu învelitoarea lui de piele roasă, e legat de amintirea soțului dispărut. Pentru Berestovski, acvariumul cu apa tulbure și cu cei doi pești aurii pe jumătate amorțiți e semnificația căsniciei sale spulberate. Ochii, gestul caracterizează cu ușurință un personaj. Varvara este urmărită de imaginea mîinilor soțului întinse spre ea, peste leagănul copilului, sau de ochii lui mari albaștri-cenușii, plini de tristețe.

Frumusețea vine din interior. Ea luminează chipul oamenilor, făcîndu-i de nerecunoscut. « Mulți oameni frumoși întîlnești în viață, își zice maiorul Serbin, dar rar poți să întîlnești o față atît de curajoasă, liniștită și stăpînită cum avea soțul acestei femei ».

S-a menționat mai sus că lirismul predomină în romanul lui Pervomaiski. De fapt întregul roman este o succesiune de tablouri, de amintiri, de impresii. Avem de-a face cu o poezie de largi proporții, de dimensiuni întinse. Se pare că nici autorul nu a fost străin de această intenție, căci ultimul capitol al romanului este intitulat « Ultima strofă ».

Și abia acum, la sfîrșit, să încercăm să explicăm titlul atît de suav al romanului — *Mierea de pădure*. Un bătrîn din roman spune: « Mierea de pădure ar trebui să fie ca muștarul. Căci albinele sălbaticе își culeg mierea și din flori amare ». Din grozăviile războiului, din suferințe, învingînd toate greutățile, din toată amărăciunea celor îndurate, sufletul omului a ieșit mai călit, mai suplu și strălucitor, precum din florile cele amare ale pădurii, albinele scot miere aurie, dulce și parfumată.

NINA VUCOLOV

Nazim Hikmet: Romantica

Nazim Hikmet și-a încredințat întreaga viață literaturii. Prin ea a existat și a luptat; crezul și consecvența revoluționară conferă operei sale o unitate desăvîrșită. A scris versuri, piese de teatru, basme, articole, romane și, pretutindeni, adversar al rutinei și inerteiei, a preluat, a modificat, a inovat cu un remarcabil simț al valorii și cu un nedesmințit curaj artistic.

Cea din urmă creație a sa, terminată cu puțin înaintea morții, înmă-nunchează experiența literară a patru decenii. « Romanti a » este o poveste patetică și emoționantă, spusă cu înțelepciunea și certitudinea

maturității. Soarta lui Ahmed și Ismail, a lui Kerim și Neriman, a luptătorilor comuniști care au îndurat toate persecuțiile, toate încercările, a revoluționarilor lucizi și dîrzi se identifică cu soarta lui Nazim Hikmet.

Scriitorul detesta pasivitatea, uneori la modul cel mai direct, temperamental. În «Romantica» autorul e prezent în fiecare frază, în fiecare amănunt, se substituie unuia sau altuia dintre personaje într-o identificare trecătoare și plină de surprize. E prezent nu numai prin nuanța atît de personală a imaginilor în sine, ci mai ales prin relațiile cu totul noi pe care le stabilește, pe care le impune între aceste imagini.

«Romantica» nu e o experiență, ci un rezultat. Hikmet a preluat din poezie ubicuitatea eroului liric în raport cu personajele descrise, din teatru ascuțimea conflictului dramatic și ritmicitatea scenelor, din film montajul «asociativ», și totuși proza sa nu depășește niciodată convențiile funciare și indispensabile ale genului.

Acțiunea urmează un curs aparte, sinuos. De aceea, a recenza «Romantica», a povesti evenimentele sau destinele individuale înseamnă sub raport critic nefidelitate, eroare. Timpul și spațiul se dilată și se restrîng, devin însușiri, caracterul de limită dispare și subordonarea lor deplină față de idee contribuie la crearea unui flux continuu, epopeic. Cronologia aparent dezordonată se supune necesităților de analiză psihologică și de sinteză istorică. Moartea lui Lenin, Moscova îndoliată, descrise în pagini de mare tensiune emoțională, se învecinează cu amintirile lui Ahmed despre Kerim, cel distrus fizicește de tortura din beciurile poliției, cu povestea de dragoste dintre Ana, studenta sovietică și Ahmed, cu peregrinările lui Ismail din închisoare în închisoare. Acțiunea începe în 1925, continuă în 1933, se întoarce în 1915 și se oprește în clipa cînd a fost terminată cartea. Întîmplările se petrec în munții Anatóliei, pe străzile Ankarei, pe cheiurile și podurile Stambulului, în Batumi, la Moscova în Piața Roșie, în căminele studențești din U.R.S.S., în parcurile Moscovei, în închisorile turcești, în bordeiul lui Ismail de pe marginea șoselei. Fragmentele scurte, înșiruite într-o cadență aproape perfectă, se integrează în structuri mai largi, unite sub raportul ideii, pentru a se coordona în cele din urmă armonic în ansamblul cărții. Sentimentul deosebit de forță și monumentalitate pe care-l însușă «Romantica» se datorește acestei originale înlănțuirii de evenimente istorice și fapte cotidiene. Nu e vorba nici pe departe de o «distanțare», ci de interpretarea sensului luptei sociale, de perspectivă, asupra epocii noastre.

«Romantica» lui Nazim Hikmet reprezintă o invitație la meditație asupra raporturilor între destinul individual și perspectiva istorică. Lirismul sincer și direct, patetismul profund și totuși atît de reținut, credința în viitor, totul afirmă noile idealuri sau înfierează o lume a intereselor și lașității.

Există anumite cărți, a căror formă însăși cere o revenire asupra conținutului, în care expresia impune o viziune nouă, mai bogată, mai limpede asupra unor lucruri cunoscute, prilejuiește reevaluarea unor valori și dobîndirea unor valori noi. «Romantica» este o asemenea carte.

GEORGE DUMITRESCU

Andrei Guleaški: Revirimentul romanului polițist

Destui sînt acei care și acum ezită să mărturisească că citesc romane polițiste, chiar dacă lectura acestora îi delectează. Alții, deși nu citesc, declară contrariul pentru a nu părea pretențioși sau lipsiți de umor. Este literatura polițistă, literatură în adevăratul înțeles, cel mai bun, al cuvîntului? — iată o întrebare mereu actuală. Ea nu s-a pus numai la noi. La Paris, editura «Editeurs Français Réunis» s-a decis să dea un răspuns pozitiv, inaugurînd colecția «Engime autour du monde». În primul număr al acestei colecții s-a publicat romanul *Mission a Montehilovo* («Contra-informații»). Autorul ei este cunoscutul scriitor bulgar Andrei Guleaški.

Născut în 1914, Guleaški colaborează din 1931 la numeroase reviste bulgare și participă activ la lupta antifascistă. În 1936, apare primul său roman *Don Quijote din Silveștia*, urmat în 1940 de *Condamnarea la moarte*. După 9 septembrie 1944, activitatea scriitorului devine deosebit de fecundă. Menționăm aci *Pași pe zăpadă* (1946), *piesele Balta* (1947) și *Promisiunea* (1950), romanele *Dragoste* (1955) și *Piatra nestemată* (1957). Lucrarea sa de căpetenie, trilogia *Vedrova*, emoționantă cronică a satului bulgar de după 9 septembrie, compusă din trei romane: *S.M.T.* (1950), *Satul Vedrovo* (1952) și *Lina de aur* (1958) a fost distinsă cu premiul Dimitrov. De un mare succes s-au bucurat lucrările lui Guleaški și peste hotarele Bulgariei, fiind traduse cu începere din 1947 în limbile rusă, ucraineană, germană, polonă, cehă, slovacă, ungară, greacă, chineză ș.a. Primele două volume ale trilogiei *Vedrova* au fost traduse și în românește. În 1952 a apărut *S.M.T.*, iar în 1955 *Satul Vedrovo*.

Romanul *Contrainformații* apărut în 1959 și distins în același an cu premiul Uniunii Scriitorilor Bulgari, a fost tradus pînă acum în cincisprezece limbi, inclusiv limba romînă, bucurîndu-se de frumoase aprecieri nu numai în Bulgaria, ci și în străinătate.

Succesul de care s-a bucurat romanul lui Guleaški în Bulgaria, l-a determinat pe autor să-i dea o continuare. Astfel, la scurte intervale, autorul a scris partea a II-a a romanului *Aventură la miezul nopții*, a III-a, *Într-o noapte ploioasă de toamnă* și, recent, a terminat *Frumoasa adormită*, ultima parte.

Ce-l deosebește pe Avakum Zahov de Scherlok Holmes sau de ceilalți eroi ai romanului polițist burghez? Totul, am putea spune, cu excepția acelei neobișnuite puteri de analiză, a înlăuntririi unor strînse raționamente deductive ce merg din verigă în verigă, conducînd la descoperirea adevăratului vinovat. Este însă Avakum Zahov o simplă mașină electronică ce funcționează fără greș, un Scherlok Holmes modern care desleagă taine pentru simpla plăcere de a le deslega? Pasionantul erou al lui A. Guleaški este prin pregătirea sa arheolog. El este totodată un om care năzuiește să transforme cit mai curînd în realitate luminoasele concepții de viață ale comunismului. Și acesta este esențialul, factorul determinant, căci numai într-o asemenea societate detectivul devine un om adevărat care, împreună cu toți semenii săi din țările în care socialismul a învins, apără o cauză dreaptă, o cauză care abia acum a putut deveni în sfîrșit a tuturor.

Avakum Zahov nu urmărește să copleșească pe cei din jurul său cu raționamentele sale fără greș, ci să-i cîștige. Nu găsim în romanul

lui Guleaški acea neplăcută exaltare a violenței, abuzul de situații enigmatice, dorința neapărată de a ține cititorul încordat, cum se întâmplă de obicei în producțiile de acest gen. Cartea cucerește și prin evocarea naturii încântătoare a Bulgariei, a peisajelor ei pline de farmec.

« Am citit cartea de câteva săptămâni — spune I. Iwaszkiewicz — și am și uitat intriga. . . Dar nu pot să uit și simt și acum aroma acestei țări, peisajul ei, oamenii, mincărurile, jocurile, cîntecele, femeile ei încântătoare, după cum tot atît de limpezi stăruie în mine și problemele ce frămîntă Bulgaria de azi. Și aceasta ne dovedește că așa numitul „roman polițist“ îndeplinește funcții foarte importante, dîndu-ne posibilitatea să cunoaștem viața de azi a atîtor țări. . . » Renăscut, purificat de reziduri vătămătoare, încadrat în realitățile concrete, bine fundat printr-o solidă analiză social-politică redată prin mijloace artistice autentice, noul roman polițist își găsește astfel locul pe care-l merită în literatură.

Succesul obținut de romane l-a determinat pe autor să încerce transpunerea lor pe scenă. Dramatizările romanelor *Contrainformații* și *Frumoasa adormită* s-au bucurat de un succes bine meritat pe scenele teatrelor bulgare.

CONSTANTIN N. VELICHI

Hana Belohradská: Viața e în jurul nostru

Noua lucrare a scriitoarei cehe Hana Belohradská, povestirea *Vîntul se abate spre sud-vest*, apare în cadrul unei colecții speciale a Editurii Scriitorilor Cehoslovaci, purtînd titlul *Viața e în jurul nostru*. Este vorba de o colecție cu o vechime de aproape trei ani și cu o apariție lunară, consacrată în exclusivitate — așa cum se angajează frontispiciul ei — reprezentării contemporaneității cehoslovace. Ea își propune să atace mai cu seamă aspectele etice ale noilor relații instaurate între oamenii societății socialiste.

În această colecție de proză contemporană s-au editat lucrările multora dintre cei mai cunoscuți și populari scriitori din R. S. Cehoslovacă. Aici și-a publicat Ladislav Mnacko (autorul romanului *Moartea se numește Engelchen*) volumul său de momente literare, intitulat *Acolo unde se sfîrșesc drumurile prăfuite*. Tot în această colecție, un alt remarcabil scriitor cehoslovac, Milan Kundera și-a tipărit volumul său de schițe, *Amoruri comice*, în care satirizează cu o vervă suculentă, adeseori de excelentă calitate, convenționalismul mic-burghez. În fine, pentru a edifica și mai bine cititorii asupra profilului și orientării acestei relativ tinere colecții literare, să mai cităm și *Orizonturi verzi* de Jan Prohazka (lucrare tradusă și în românește), și povestirea-reportaj *Le-a plouat cu fericire* a tînărului debutant Jan Trefulka, ambele inspirate din realitățile agriculturii socialiste.

Intenția mărturisită a Hanei Belohradská este de a denunța în povestirea sa minciuna și josnicia morală burgheză ce se pot strecura pe nesimțite în căsnicia a doi oameni din zilele noastre. Folosind cu subtilitate tehnica retrospecției, împletită cu faptul prezent, scriitoarea dezvăluie drama înăbușită, molcomă, pe cale să se consume între doi soți care, trădîndu-și idealurile, dragostea, s-au resemnat să trăiască

în minciuna decorativă a unei existențe mic-burgheze. În atmosfera înăbușitoare a unei veri fierbinți, scriitoarea redă plictisul și tristețea unei vacanțe între doi oameni care, cu timpul, s-au înstrăinat. Și sub aparent banalul dialog familiar se desfășoară permanent soliloul interior al femeii, în care explodează decepțiile și revolta.

Soțul ei, un fost chirurg, a săvârșit cu ani în urmă o josnicie, care relevă trăsăturile adevărate ale caracterului său. Nemaiputînd opera el însuși în urma unui accident la o mîină, se asociază într-o coterie profesională din cadrul clinicii în care lucrează. Este vorba de o intrigă murdară menită să-l înlăture pe un eminent coleg și prieten al său, doctorul Machold, unul dintre cei mai buni chirurghi ai spitalului, care cîndva salvase și viața copilului său. Din invidie și slăbiciune, tristul nostru personaj acceptă să-și compromită colegul pentru a face jocul intereselor meschine ale șefului clinicii. Cu aceeași precaritate sufletească el ascunde soției legăturile sale cu o femeie ușuratică.

Din căsnicia acestor doi oameni, încheiată cîndva dintr-o dragoste adevărată și legată acum printr-o verigă, copilul pe care-l au, a dispărut fericirea, făcînd loc unei mari vacuități sufletești. Care va fi sfîrșitul acestei degenerescențe mic-burgheze în viața celor doi soți? Se pare că Hana Belohradská s-a sfîșit să dea un verdict ferm. Ea a imaginat o situație, care să permită a sugera reluarea legăturii întrerupte de mai multă vreme între cei doi soți și păstrarea « miezului » sănătos al acestei căsnicii falimentare. Într-o duminică toridă, în care se consumă toată acțiunea povestirii, un eveniment tragic — accidentarea unui copil — readeșteaptă conștiința profesională a medicului. Acesta va transporta de urgență micuțul accidentat la spital, salvîndu-i viața. Și în finalul povestirii, sub impulsul acestei întîmplări, asistăm la un început de renaștere lăuntrică și o parțială reîntoarcere la o viață adevărată între cei doi soți.

Față de nuvela sa de debut, noua povestire a Hanei Belohradská este hotărît mai bine compusă, fiecare motiv fiind firesc încadrat în economia acțiunii și interpretat cu noi nuanțe și sensuri. Stilul autoarei înclinat spre psihologism și reflexe se impune cititorului prin formularea aforistică a ideilor, cu observații adeseori spirituale. Este incon-
testabil talentul scriitoarei de a reda în nuanțe senzoriale atmosfera sufocantă a unei zile caniculare de vară. După cum filonul dramatic care circulă sub aparenta torpoare a unei existențe placide indică însușirea tehnicii literare cehoviene. De fapt în această nehotărîtă oscilare între Cehov și neorealiștii italieni, pe care o sesizăm în episoadele povestirii, rezldă și însușirile și cusururile acestei literate. Din dorința de a justifica fiecare acțiune și reacțiune a personajelor printr-o amplă și nuanțată argumentare psihologică, Hana Belohradská alunecă pe alocuri spre « intimism » psihologic, ceea ce face ca rechizitorul să piardă din ascuțimea lui.

J. G.

Josef Toman: „După noi, potopul!“

Ultima operă a scriitorului cehoslovac Josef Toman, *După noi, potopul I*, editată recent la Praga, se situează alături de *Quo Vadis?* al lui Sienkiewicz, de romanele lui Lion Feuchtwanger, închinat lui

Josefus Flavius, de *Eu, Claudius împărat*, de Robert Graves, printre creațiile care reînvie cu strălucire și autenticitate epoca de mărire și decădere a Imperiului Roman.

Aproape necunoscut la noi, numele lui Josef Toman se bucură de o largă popularitate printre cititorii și spectatorii cehoslovaci, mai ales datorită comediei *Cerul slav* și romanului *Don Juan*.

Epopeea istorică *După noi, potopul!* reprezintă o încununare a activității acestui înzestrat scriitor.

Roma imperială, sub dominația împăraților Tiberiu și Caligula este proiectată în prezent într-un mod atât de captivant încît reține atenția cititorului contemporan, precum odinioară *Quo Vadis* al lui Sinckiewicz. Intrigile, actele de violență, orgiile, trădările și asasinatele, dorința pătimașă de a smulge de la viață cît mai mult, iată aspectele cele mai pregnante ale acestei vaste fresce a societății romane în descompunere. Setoși de putere, de bani și voluptate, patricienii romani nu se dau în lături de la nici o fărâdelege spre a-și atinge scopurile.

În această cuprinzătoare și bogată panoramă, cu mirificul ei peisaj, se împletesc trei planuri epice principale. Cel dintîi înfățișează viața împăratului și a curții sale; al doilea plan introduce în acțiune senatorii, aristocrația comercială și, mai ales, pe tînărul patrician arivist Lucius Curionus. În fine ultimul plan ne poartă în mijlocul plebei romane, compusă din meșteșuguri, pescari, actori. Lipsiți de orice putere, oamenii aceștia simpli sînt în schimb purtătorii unor înalte calități morale: mîndrie, cinste, demnitate.

În centrul romanului se află destinele a doi eroi, înfățișați încă din primele capitole ale cărții: tînărul Lucius Curionus, militar și diplomat de carieră, și actorul Fabius Scaurus. Înșelînd așteptările tatălui său, conducător al opoziției republicane, Lucius devine o slugă, lipsită de orice scrupule, a împăratului Caligula. În antiteză cu acest personaj negativ, scriitorul a creat figura luminoasă a actorului Fabius Scaurus. De fapt, prin cei doi eroi ai săi, Lucius și Fabius, autorul personifică cele două Rome: Roma stăpînitorilor și Roma celor obidiți. Cu o remarcabilă fluiditate a narațiunii, Josef Toman înnoadă în același conflict destinele celor doi eroi principali.

Destinul umanismului într-o epocă de barbarie este un leit-motiv drag lui Toman, care-și întemeiază dezbaterile pe convingerea că și în timpurile cele mai întunecate, valorile umane găsesc apărători înfocați. Această concepție este intruchipată în persoana filozofului Seneca, prezentat ca un prototip al intelectualului cîstit cu sine însuși, care, în pofida fricii și a dorinței de a duce o viață cît mai comodă, este totuși pregătit să-și jertfească viața pentru apărarea convingerilor personale.

Zugrăvind viața Romei antice din primele decenii ale imperiului, romancierul a arătat cauzele care au generat dictaturile totalitare, iar în împăratul Caligula, intruchiparea cea mai feroce, mai monstruoasă a acestei dictaturi. În acest cadru, romanul său dezbate problema arivismului fără de scrupule, a destinului umanismului într-o epocă de renaștere a barbariei și în fine problema acut filozofică a rolului personalității în istorie. În acest sens, ideile filozofului Seneca — devenind la un moment dat un alter-ego al scriitorului — comunică grava presimțire a amurgului unei lumi vechi, odată cu apropiata prăbușire a imperiului roman.

Intenția scriitorului n-a fost de a opera o simplă secțiune în viața epocii respective sau de a picta în cuvinte o așa zisă «frescă de moravuri», nici un roman distractiv și instructiv totodată, care să valorifice bogatele sale cunoștințe de istorie antică. Romanul lui Josef Toman este o admirabilă reflectare artistică a tezei marxiste despre necesitatea obiectivă a transformărilor istorice și o elocventă demonstrare a faptului că noul se naște în poșta tuturor opreliștilor, chiar în sinul vechii societăți, în condițiile unei adevărate furtuni regeneratoare. Este aici o idee scumpă lui Toman, pe care o regăsim înfățișată sub variate aspecte în întreaga sa operă literară.

Lupta între opoziția republicană și împăratul Tiberiu exprimă conflictul dintre vechi și nou, în care noul, în mod inevitabil, va trebui să triumfe. În fruntea senatorilor republicani se află oameni a căror viață pilduitoare întrușchipează vechile virtuți romane (în cea mai bună accepție a termenului «virtus romana»), — oameni pe care cititorul nu se poate să nu-i stimeze pentru lupta lor consecventă închinată restabilirii republicii romane. Numai că această luptă este sterilă, întrucât orînduirea republicană nu mai este în stare să rezolve pe plan istoric sarcinile ridicate cu ascuțite de dezvoltarea socială. De aceea, acești oameni înzestrați cu atît de frumoase virtuți morale sînt sortiți a fi prizonierii propriilor lor iluzii, condamnați de istorie să dispară, biruiți de adversarii mai puternici. Iată deci cauza esențială, după Toman, care face ca Tiberiu, cu toate crimele și greșelile sale nefaste, să apară ca un instrument al acestei necesități istorice și să iasă învingător în conflictul cu opoziția republicană. În cadrul acestui proces obiectiv istoric, care a pregătit prăbușirea imperiului roman, venirea la putere a lui Caligula se particularizează prin aceea că, spre deosebire de predecesorii săi, August și Tiberiu, care dobîndiseră o bogată experiență ca oameni politici și conducători de oști, în cazul lui Caligula puterea politică a încăput pentru prima oară în mîinile unui tînăr aristocrat roman, predeterminat din copilărie a fi moștenitor al tronului. Acest fapt a întărit și mai mult trăsăturile negative ale caracterului său. În fruntea unui imperiu care se confunda pe atunci cu lumea întreagă, a ajuns un monstru a cărui aparentă demență avea în ea prea multă logică și luciditate pentru a putea fi ridiculizat ca nebun.

Aluziile la evenimente și personaje, care nu se vor pierde atît de ușor în negura istoriei, sînt transparente. Cînd Hitler a devenit stăpînul Germaniei, mulți oameni de bună credință s-au întrebat cum a fost posibil ca poporul german care a dăruit omenirii atîtea genii ale științei și culturii să-și încredințeze destinele unui maniac obscurantist, unui criminal monstruos. Figura lui Caligula zugrăvită de Josef Toman încearcă să dea un răspuns acestei probleme. Autorul demonstrează că perversitatea criminală a împăratului convenea de minune păturii suprapuse, hrăpărețe, din Roma antică. Acești aliați ai lui Caligula, suprapuse, hrăpărețe, din Roma antică. Acești aliați ai lui Caligula, l-au ținut în fruntea statului roman atîta vreme cît el le-a reprezentat interesele prădalnice. Iată de ce, pe drept cuvînt, Toman nu acceptă teza nebuniei lui Caligula, ci ne oferă o exegeză mai profundă și mai convingătoare a acestui personaj, înfățișat pe de o parte ca un tipic reprezentant al propriului său caracter scelerat, iar pe de altă parte ca un tipic repre-

Dominantă de-a lungul întregului roman, ca un uriaș personaj colectiv, este prezența poporului. Josef Toman a făurit imaginea vic, viguroasă și tipică a plebei romane, surprinsă în împrejurări tipice, deoarece el a pornit de la convingerea că prefacerile istorice modifică cel puțin structura morală a maselor populare și că, de-a lungul veacurilor, oamenii simpli se aseamănă între ei prin aspirații și manifestări, mai presus de specificul epocii și al zonelor geografice. Remarcabil este în deosebi modul în care scriitorul ceh izbuteste să individualizeze bogata galerie de figuri plebeie, detașându-le de cele din clasa patricienilor prin autenticul și suculentul lor limbaj popular. În fine încă o latură pozitivă a romanului o constituie evocarea sugestivă, denotînd un vădit talent pictural, a peisajului italian, a topografiei acțiunii, mai cu seamă a ambianței Romei antice, care în paginile romanului reînvie cu o impresionantă veridicitate.

Pentru toate aceste prețioase și destul de rare însușiri, *După noi, potopul* 1 se așează printre acele opere literare de evocare a antichității, care prin profundul lor mesaj umanist deșteaptă interesul și emoția cititorului.

JEAN GROSU

cadran mondial

Der gute Gott von Manhattan (Bunul Dumnezeu din Manhattan) și *Die Zikaden* (Cicadele) constituie o interesantă întâlnire cu cunoscuta poetă austriacă Ingeborg Bachmann. Cele două piese, destinate teatrului la microfon, au fost scrise mai de mult, respectiv în 1958 și 1955, însă autoarea le-a încre-

dințat de-abia acum unei edituri din München. În prima piesă ne întâlnim cu doi îndrăgostiți care sînt conștienți, zi de zi, de faptul că sentimentele lor încep să se tocească în angrenajul inuman al societății mercantile. Pentru a-și salva unicul lor bun — dragostea — cei doi încearcă să-și făurească o lume «deasupra legilor». Dar realitățile macerante nu favorizează nici măcar iluziile. Trezirea din visul unei lumi «fericite» este atît de brutală, încît nu deschide protagoniștilor piesei decît o singură poartă: aceea spre moarte.

Cicadele, subintitulată *Insula umană a vremurilor noastre*, este oarecum continuarea primei. Și de astă dată, eroii în loc să se alăture luptei pentru realizarea unei lumi mai bune, preferă fuga de realitate. Predomină și aici aceeași atmosferă dezolantă, inerentă unei societăți care nu mai poate oferi idealuri.

În ciuda limitelor autoarei, cele două piese constituie expresia unui protest împotriva nedreptății orînduirii sociale în care trăiesc încă milioane de oameni.

★

Apărut recent în Editura «Bouvier» din Bonn (R.F.G.) studiul esteticianului și istoricului literar vest-german Helmut Koopmann, *Die Entwicklung des «intellektuellen Romans» bei Thomas Mann* (Evoluția «romanului intelectual» la Thomas Mann), prezintă un interes deosebit. Autorul studiului se oprește la cele trei capodopere *Buddenbrook*, *Königliche Hoheit* (Alteța regală) și *Zauberberg* (Muntele vrăjit), considerate nu numai ca opere de maturitate deplină, dar și ca piese concludente pentru ceea ce s-a numit «modernitatea» lui Thomas Mann. Koopmann consideră de asemenea că aceste trei capodopere marchează totodată nașterea unui nou tip de roman în literatura germană, tipul romanului social (*Gesellschaftsroman*), spre deosebire de tipul atît de german al romanului desăvîrșirii unei personalități (*Bildungsroman*). Urmărind evoluția acestui tip de roman, în ansamblul creației lui Thomas Mann, esteticianul german pune în circulație termenul de «ambivalență în problema decăderii» unei familii. Prin aceasta, autorul studiului înțelege dezbaterile pe planuri diverse și cu conflicte

suprapuse nu numai a contradicțiilor care macină societatea burgheză în speță, ci și a contradicțiilor artistului creator. Koopmann este de părere că în felul acesta modernitatea lui Thomas Mann ne apare într-o lumină nouă. Romanierul nu înregistrează pur și simplu conflictele sociale ci este în același timp un om conștient de tarele epocii sale, care încearcă să găsească soluții de depășire a crizei ce acționează implicit și asupra personalității sale. Din această perspectivă, eroul lui Thomas Mann, Kai Graf Mölln, îi apare lui Koopmann superior lui Hanno, întrucît primul întru-chipează încercarea de a găsi o poziție de pe care modul de viață al casei Buddenbrook poate fi criticat, în vreme ce Hanno este eroul pe care cursul implacabil al evenimentelor îl duce la eșuare odată cu toți ceilalți membri ai familiei Buddenbrook.

În ciuda argumentației cuceritoare a lui Koopmann, a analizei profunde, a cunoașterii celor mai adînci implicații ale romanului lui Thomas Mann, studiul amintit lasă unele nedumeriri. După cum au demonstrat discuțiile din ultimii ani, «angajarea artistică» a lui Thomas Mann apare cu mult înaintea romanului *Casa Buddenbrook*, deși cu limite mai pronunțate. Pe de altă parte, oare într-o capodoperă ca *Doctor Faustus* nu este magistral dezbătută problema societății capitaliste moderne în toate implicațiile ei și cu toate repercusiunile sale asupra artistului?

L. V.

★

Sub titlul *Literatura universală în traduceri*, apare la Frankfurt pe Main în redactarea lui Hans W. Bentz o bibliografie internațională a traducerilor purtînd titlul limi-

nar de *Chartoteca Translationum Alphabetica*. Cel de al treilea volum recent apărut este închinat lui Ernest Hemingway.

Din tabelul statistic anexat acestei migăloase lucrări cu caracter științific reiese că, bunăoară, *Bătrânul și marea* și *În altă țară* au fost, fiecare, traduse pînă în prezent de 62 de ori.

Cunoscutul regizor englez Tony Richardson, după ce i s-a acordat Premiul Oscar pentru cea mai bună realizare cinematografică a anului, *Tom Jones*, a declarat:

« Mă îndrăgostisem de Fielding încă din copilărie și, recitindu-l, am simțit deodată o dorință nespusă să fac un film vesel, plăcut, ușor, în stil englezesc, care să scoată în evidență toate aspectele satului nostru. Sincer vorbind, nu m-am așteptat ca filmul să se bucure de atîta succes. »

Printre proiectele de viitor ale lui Tony Richardson figurează o ecranizare a unui roman de Evelyn Waugh, un film despre Războiul din Crimeia și un altul după romanul scriitorului american James Baldwin — *Go Tell It on the Mountain*.

Dacă în 1930 — un roman semnat de o femeie, cum a fost *O Quinze*, al lui Rachel de Queiroz, constituia un eveniment cu totul insolit în Brazilia, astăzi literatura braziliană se poate mîndri cu numeroase talente feminine, printre care se numără și Elisa Dispector.

Cartea sa *Zidul de piatră* (*O mura de Pedras*) ne revelă o autoare cu reale virtuți scriitoricești. Subiectul cărții: viața unei fete — Marta — o ființă neliniștită, însingurată și tristă, care se simte exilată printre « semenii săi » și după cum foarte plastic spune

scriitoarea « cu ochii veșnic plini de lacrimi ce se usucă înainte de a curge ».

Atmosfera ostilă în care trăiește, explică înstrăinarea și chinul acestei fete sensibile. Cartea este importantă, după cum spun criticii brazilieni, pentru autenticitatea acestei figuri feminine, pentru profilul ei viu — aproape singular — pe care reușește să-l creioneze scriitoarea.

★

Lygia Fagundes Telles, ocupă poate unul din principalele locuri printre scriitorii brazilieni contemporani. Cartea ei *Verão no aquário* (Privire în acvariu) este un document impresionant despre o societate în descompunere, despre o clasă — marea burghezie braziliană — pe care, evident, scriitoarea o cunoaște bine. Disecînd și zugrăvind această lume — cum a făcut, de pildă, Moravia în *Indiferenții* sau Fellini în filmul *La Dolce vita*, — L. F. Telles o face cu o mare măiestrie și sensibilitate (după unele cronicile literare braziliene, chiar magistral).

★

În ultimii ani, profilul cultural al Americii Latine s-a îmbogățit cu o nouă publicație de înaltă și distinsă ținută: este vorba de *Ideas y valores*, revista trimestrială a facultății de filozofie și litere a universității Naționale Columbiene, care apare la Bogota.

Printre colaboratorii ei se numără figuri dintre cele mai reprezentative ale lumii universitare și academice din Columbia și din întreaga Americă Latină (printre alții Y. D. Garcia Bacca). Revista are un caracter larg umanist, izbutind să echilibreze partea filologică (analize de elegantă eru-

diție ale unor texte clasice nu lipsesc din niciun număr) cu articole eseistice pe marginea istoriei filozofiei, literaturii și artelor.

★

Thesourus, publicația institutului filologic «Caro y Cuerva» din Bogota (Columbia) intră în al 19-lea an de activitate.

Ultimul număr ce ne-a parvenit este ca de obicei dedicat, în primul rând, studiului literaturii clasice columbiene (articole despre J.V. Castro Silva, J.M. Rives Groot, etc.) cuprinzând și scrieri de stilistică, folclor, lingvistică, de literatură clasică spaniolă. Prețios este mai ales studiul lui José Juan Arron, care propune o periodizare a literaturii hispano-americane pe baza generațiilor (se reproduce un singur fragment: 1894—1920). Revista publică un articol de Zdenek Hemepejs despre studiile hispanistice în Cehoslovacia. De asemeni José Joaquin Montez semnează o amplă și deosebit de elogioasă recenzie la traducerea germană a lucrării acad. prof. Iorgu Iordan *Introducere în romanistică* apărută în 1962 la Berlin (R.D.G.) în *Akademie Verlag*.

★

Acum 25 de ani, într-un sat de pescari din sudul Franței, s-a stins din viață marele poet spaniol progresist Antonio Machado, la numai o lună de la dureroasa sa despărțire de patrie. Cîntărețul micilor orașele ale Castiliei și Andaluziei, al truditorilor de pe ogoarele acestor provincii, Antonio Machado a intrat în literatură odată cu așa numita «generație a lui

1898». Viața poetului denumit de scriitorul Camilo José Cela «Antonio el Bueno», «cel mai spaniol dintre toți poeții noștri», a fost strîns legată de viața poporului său, după a cărei înfrîngere Machado n-a mai îndurat să rămînă în Spania. Unul din frații poetului, care s-a aflat cu el înainte de moarte, povestește că una din ultimele dorințe ale lui Machado a fost să mai privească încă o dată marea, marea ale cărei valuri scăldau și coastele iubitei lui Spanii.

★

Institutul de Literatură Mondială «A.M. Gorki» din Moscova a publicat al patrulea volum din «Istoria literaturii franceze». Acest ultim volum, tot atît de masiv, ca și cele trei precedente, analizează dezvoltarea fenomenului literar din Franța de la 1917 și pînă în zilele noastre. Capitolele cele mai importante sînt consacrate unor probleme ca: *Literatura revoluționară de după 1920, Tendințe moderniste și conservatoare în literatura dintre cele două războaie, Literatura progresistă dintre 1930—1940, Literatura din anii războiului și de după război, Dintre colaboratorii care au lucrat la alcătuirea volumului amintim pe N.I. Balașov, (cap. Dadaism și suprarealism, Pierre Réverdy, Saint John Perse, etc.) F.S. Nakrier (Henry Barbusse, Paul Vaillant Couturier, Roger Martin du Gard etc.), E.M. Evnina (Literatura mișcării de Rezistență, Tendințe principale în dezvoltarea prozei contemporane), binecunoscuți specialiști în problemele literaturii franceze.*

Prezentarea tehnică: ANDRONICA POPESCU

Corectura: LIDA IGIROȘIANU, ALEXANDRU BACIU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică „Arta Grafică” Calea Șerban Vodă, 133—135

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VIC-
TORIEI 118, TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISSELEFF 10, TEL. 10.63.93
BUCUREȘTI

LEI 7

43.804

